

mersin üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE INSTITUTE OF
mersin university

e-ISSN: 2602-4608

BAHAR/SPRING 2022

Cilt-Volume:5 / Sayı-Issue:2

Sahibi

Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU
Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına

Editör

Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Aslıhan ARDIÇ ÇOBANER
Dr. Öğr. Üyesi Ender GÜRGEN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU
Prof. Dr. Kemal BİRDİR
Prof. Dr. Levent YAYLAGÜL
Prof. Dr. Aslıhan DOĞAN TOPÇU
Prof. Dr. Ayşe AZMAN
Prof. Dr. Bülent ARI
Prof. Dr. Candan ÜLKÜ
Prof. Dr. H. Dilek BATİSLAM
Prof. Dr. İsmail İŞCEN
Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN
Prof. Dr. Serhat HARMAN
Prof. Dr. Turgay BUCAK
Prof. Dr. Sibel ÜNALAN ÖZDEMİR
Prof. Dr. Aydan ÖZSOY
Prof. Dr. Adem YILMAZ
Doç. Dr. Aslıhan ARDIÇ ÇOBANER
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ
Doç. Dr. Savaş MARAŞLI
Doç. Dr. Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Ender GÜRGEN

Sekreteryaya

Arş. Gör. Güleycan AKTAŞ
Arş. Gör. Dr. Edip AYGÜLER
Cemile ÖCEK

Yabancı Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Özlem KURTOĞLU ZORLU

Türkçe Dil Editörü

Öğr. Gör. Dr. Çiğdem KALEGERİ

Dergi Tasarımı

Öğr. Gör. Ayşegül TUĞUZ SAĞLAM

Grafik Uygulama

Öğr. Gör. Ayşegül TUĞUZ SAĞLAM

Yayın

Yerel süreli e-yayın
e-ISSN: 2602-4608
Haziran/June 2022
Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue:2

Adres

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Turizm Fakültesi Binası, Kat:2,
Çiftlikköy Kampüsü, 33343, Yenişehir / Mersin
Tel: 0324 361 00 01 /17611
Faks: 0324 361 02 87
e-posta: sbdergi@mersin.edu.tr

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Suavi Ahıpaşaoğlu (Cumhuriyet Ünv.)	Doç. Dr. Pınar İbe Akcan (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Canan Parla (Anadolu Ünv.)	Prof. Dr. İclal Ergenç (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Açalıya Allmer (Dokuz Eylül Ünv.)	Prof. Dr. Ertan Eğribel (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Muna Yüceol Özözen (Çukurova Ünv.)	Prof. Dr. Efrumiye Ertekin (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Maria Rosa Anttognazze (King's College)	Prof. Dr. Nezihe Figen Ersoy (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Abuzer Pınar (Harran Ünv.)	Prof. Dr. Murat Ferman (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Ayşe Azman (Mersin Ünv.)	Prof. Dr. Zeliha Göker (Akdeniz Ünv.)
Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam (Hacettepe Ünv.)	Prof. Dr. Doğan Gürsoy (Washington State Univ.)
Prof. Dr. Hanife Dilek Batıslam (Çukurova Ünv.)	Prof. Dr. Murat Hançer (Univ. Of Central Florida,)
Prof. Dr. Cemal Sakallı (Mersin Ünv.)	Prof. Dr. Lars Johanson (Johannes Gutenberg Univ.)
Prof. Dr. Nazlı Bayram (Yaşar Ünv.)	Prof. Dr. Orhan İçöz (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Fulya Sarvan (Akdeniz Ünv.)	Prof. Dr. Kurtuluş Karamustafa (Erciyes Ünv.)
Prof. Dr. Fatma Cana Bilsel (ODTÜ)	Prof. Dr. Nevzat Kaya (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Bahar Taner (Mersin Ünv.)	Prof. Dr. İsmail Kızılırmak (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Hamdi Brova (Ankara Ünv.)	Prof. Dr. O. Avşar Kurgun (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Orhan Tekelioğlu (Sakarya Ünv.)	Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Önal (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. Alev Bulut (İstanbul Ünv.)	Doç. Dr. Gürkan Akdağ (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Ashıhan Doğan Topçu (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. Yılmaz Akgündüz (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Fatih Cin (Çukurova Ünv.)	Doç. Dr. Oğuz Alp (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Nadir Engin Uzun (İstanbul Okan Ünv.)	Doç. Dr. Bülent Arı (Mustafa Kemal Ünv.)
Prof. Dr. Serap Çabuk (Çukurova Ünv.)	Doç. Dr. Hasan Gül (Samsun 19 Mayıs Ünv.)
Prof. Dr. Candan Ülkü (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. Mehmet İnce (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. A. Celil Çakıcı (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. İhsan Kamalak (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Ali Yakıcı (Gazi Ünv.)	Doç. Dr. Yakup Karabacak (Akdeniz Ünv.)
Prof. Dr. Cemile Çelik (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. Ayhan Karakaş (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. Azmi Yalçın (Çukurova Ünv.)	Doç. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. İsmail H. Demirdöven (Hacettepe Ünv.)	Doç. Dr. Ufuk Özcan (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Mehmet İsmail Yağcı (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. Veli Kargı (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Ali Deran (Niğde Ömer Halisdemir Ünv.)	Doç. Dr. Uysal Yenipınar (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Faruk Yücel (Ege Ünv.)	Dr. Öğr. Üyesi Murat Göç (Pamukkale Ünv.)
Prof. Dr. Murat Durukan (Mersin Ünv.)	Dr. Öğr. Üyesi Ercan Aşkın (Karamanoğlu Mehmet Bey Ünv.)
Prof. Dr. Aysun Yüksel (Anadolu Ünv.)	Dr. Öğr. Üyesi Elif Arıca Akkök (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Fikret Dülger (Çukurova Ünv.)	Dr. Öğr. Üyesi H. Ertuğ Ergürer (Karamanoğlu Mehmet Bey Ünv.)

Cilt 5/ Sayı 2
Hakemleri

Prof. Dr. Faruk YÜCEL Ege Üniversitesi	Doç. Dr. Onur ÖNÜR MEN Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi YAĞCI Dokuz Eylül Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Meral ÜZÜLMEZ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Prof. Dr. Levent YAYLAGÜL Akdeniz Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Elif KEMALOĞLU ER Adana Alparslan Türkeş Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi
Doç. Dr. Güven DİNÇ Akdeniz Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KALEMLİ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Oya KORKMAZ Tarsus Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Emre KILIÇASLAN Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Osman YILMAZ Batman Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Gülsenem GÜN Galatasaray Üniversitesi
Doç. Dr. Yasin BİLİM Necmettin Erbakan Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Emel YILDIZ Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih TÜRK MEN Karabük Üniversitesi	Dr. Öğr. Gör. Sercan BENLİ Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ Marmara Üniversitesi	Arş. Gör. Dr. Oğuz KUŞ İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI Giresun Üniversitesi	Arş. Gör. Dr. Canan DURAL Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Halil Erdem ÇOCUK Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	

İÇİNDEKİLER

Künye	1
Danışma Kurulu	2
Hakemler	3
İçindekiler	4
Sunuş	5

Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU, Editör

Makaleler

Gastronomi Turizmi Kapsamında Geleneksel Ürünlerin İncelenmesi: Tarsus Mamulü Aykut ŞİMŞEK - Bıçkın TEMEL	06-13
E-Ticaret Uzmanlarının İşe Alınmasında Aranılan Niteliklere Yönelik Bir Araştırma: Kariyer.Net Örneği Merve ERTÜRK	14-29
Çeviri Olgusu ve Gözlemlenebilir Nesne Sentezi İsmail İŞCEN	30-39
“Çocuk İşçiliği” Sorununun Analizi Ve Politika Önerileri Hüseyin Mualla YÜCEOL	40-53
Bir Galat Şefinin Portresi Işığında Galatlar Laleş USLU AZARAK	54-61
Şermin Yaşar’ın Çocuk Kitaplarının Eğitsel İletiler ve Değer Kavramları Açısından İncelenmesi Sonnur BAŞAR - Erhan AKIN	62-71
Osmanlı Devleti’nde Denizlerin Dalgalarına Karşı Gemiler ve Limanlar İçin; Dalgakıran, Mendirek ve Mahmuz İnşası Derya GEÇİLİ	72-85
Turizm Endüstrisinde Satın Alma Uygulamalarına Yönelik Sistemik Bir Derleme Banu ZENCİR	86-96

EDİTÖRDEN

*Değerli araştırmacılar ve okurlar,
Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin yeni sayısını yayınlıyor olmaktan
mutluluk duyduğumuzu ifade etmek isterim.
Bu sayımızda ekibimiz yine çok yoğun ve özverili bir şekilde çalıştı, dergimize başvuran
toplam 13 çalışmadan 8'ini yayınlıyoruz.
Editör yardımcılarımız **Doç. Dr. Aslıhan Ardiç Çobaner** ve **Dr. Öğr. Üyesi Ender
Gürgen**'e, dergi sekreteryasını yürüten **Arş. Gör. Güleycan Aktaş**, **Arş. Gör. Dr. Edip
Aygüler** ve **Cemile Öcek**'e; Türkçe dil editörü **Öğr. Gör. Dr. Çiğdem Kalegeri**'ye ve
mizanpaj editörü **Ayşegül Tuğuz**'a teşekkür ediyorum.
Elbette yayın kurulumuz ve hakemlerimize de zaman ve emeklerini esirgemedен sundukları
katkılar nedeniyle teşekkürlerimi sunuyorum. Büyük emeklerle hazırlanmış çalışmalarını
dergimize gönderen yazarlarımıza ve okuyucularımıza da çok teşekkürler.
Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere...*

*Editör
Prof. Dr. Y. Gürhan Topçu*

Aykut ŞİMŞEK (asimsek@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3317-2330)
Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi

Bıçkın TEMEL (temelbckn.01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9334-9361)
Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1000865>

05.01.2022

Geliş Tarihi
Submitted

25.03.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

GASTRONOMİ TURİZMİ KAPSAMINDA GELENEKSEL ÜRÜNLERİN İNCELENMESİ: TARSUS MAMÜLÜ

Özet

Bölgesel olarak yöresel mutfak çeşitliliği ve kendine özgü yemekleriyle gastronomi turizmi açısından önemli merkezlerden biri olan Mersin, geleneksel ürünler açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada Mersin mutfağına ait geleneksel ürünlerden biri olan mamülün geleneksel niteliklerinin ortaya çıkarılarak üretim sürecinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda veri toplamak amacıyla nitel veri toplama araçlarından biri olan araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Mart-nisan 2021 tarihleri arasında Mersin'in Tarsus ilçesinde yaşayan, görüşme yapmayı kabul eden mamül ustaları, işletme yöneticileri ve ev hanımları ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda mamülün Arap kültüründen geldiği tespit edilmiştir. Yapılan tariflerde genel olarak özgün tarifte yer alan cevizin kullanıldığı, çeşitlilik anlamında da Antep fıstığı ve hurmanın da tercih edildiği belirlenmiştir. Mamülün bölgelere göre, Tarsus'la birlikte Mersin ve Adana'da yaygın olduğu görülmüştür. Ayrıca mamülün coğrafi işaret alması durumunda ekonomik ve kültürel yönden olumlu etkilerinin olacağı konusunda katılımcıların görüş bildirdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mamül, Geleneksel ürün, Mersin mutfağı.

EXAMINATION OF TRADITIONAL PRODUCTS IN THE SCOPE OF GASTRONOMY TOURISM: TARSUS MAMÜL

Abstract

Mersin is important in terms of traditional products which is one of the important centers in terms of gastronomy tourism with its regional cuisine diversity and unique dishes, In this study, it is aimed to examine the production process by revealing the traditional qualities of the product, which is one of the traditional products of Mersin cuisine. In this context, semi-structured interview technique, one of the research methods, which is one of the qualitative data collection tools, was used to collect data. Between March-April 2021, interviews were held with product masters, business managers and housewives living in Tarsus, Mersin, who agreed to be interviewed. As a result of the interviews, it was determined that the mamül came from the Arab culture. It was determined that walnuts in the original recipe were generally used in the recipes, and peanuts and dates were also preferred in terms of variety. When we look at the regions where the mamül is consumed, it is seen that it is common in Mersin and Adana, along with Tarsus. In addition, it was determined that the participants expressed their opinions on the fact that if the product receives geographical indication, it will have positive economic and cultural effects.

Keywords: Mamül, Traditional product, Mersin cuisine.

GİRİŞ

Anadolu coğrafyası sayısız medeniyete ev sahipliği yapmış ve birçok etnik grubu bünyesinde barındırmıştır. Dolayısıyla farklı kültürlerin etkileşimi sonucunda zengin bir yemek geleneği ortaya çıkmıştır. Türkiye, uzun yıllar farklı gelenek ve deneyimlerin kesiştiği Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir geçit olarak kullanılmıştır. (Dalar, Uzun, Turker, Mukemre & Konczak, 2016:143). Bu özelliği nedeniyle geniş bir yelpazeye sahip olan Türk mutfağı Osmanlı, Arap, Fars ve Batı Avrupa yemek kültürlerinin etkileriyle (Kılıç, 2009:1581) dünyanın en seçkin mutfakları arasında gösterilen eşsiz bir yemek geleneğine sahiptir (Cömert & Özkaya, 2014:63; Kan & Kaynakçı, 2009:268).

Her bölgenin değişen yeme ve içme alışkanlıkları, farklı hayat koşulları ve coğrafi konumuna göre çeşitlenen bir yöresel mutfak kültürü bulunmaktadır (Sandıkçioğlu, 2016; Esen & Seçim, 2020). Yöresel mutfak, bir yörede yetişen ürünlerin hazırlanması, pişirilmesi, saklanması, servis edilmesine ilişkin yöntemlerin halkın kültürüyle iç içe geçmesiyle oluşturulan gelenek haline gelmiş yiyecek ve içecekler olarak tanımlanmaktadır (Birdir & Akgöl, 2015; Hatipoğlu, Zengin, Batman & Şengül, 2012). Yöresel mutfağın oluşumunda gelenek ve görenekler, mevsimsel koşullar, üretim şekli, dinî ve millî faktörler etkili olmaktadır (Denk & Mil, 2016; Şengül & Turkey, 2015; Kurnaz & İşlek, 2018). Dolayısıyla somut olmayan kültürel mirasın öğelerini içerisinde barındıran yöresel mutfak, ziyaretçilere otantik bir deneyim imkânı sunmaktadır (Okumuş, Okumuş & McKercher, 2007:253). Genel olarak yöresel yiyecek ve içeceklerin bölgesel farklılığın ortaya konmasında, turizm açısından bölgenin ön plana çıkmasında ve bölgenin tanıtımı ve ekonomisine katkı sağlanmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Bölgesel olarak yöresel mutfak çeşitliliği ve kendine özgü yemekleriyle turizm açısından önemli merkezlerden birisi olan Mersin, Türk mutfağında yöresel mutfak çeşitliliğinde önemli bir mutfak olarak bilinmektedir (Lokmanoğlu, 2013:14). Geçmişte birçok medeniyetin kullandığı ticaret yollarına ev sahipliği yapmış olmasının yanında, farklı inanç ve kültürlere sahip ulusları bir arada barındırması Mersin'in zengin mutfak kültürünün oluşmasının nedenleri arasındadır (Eren & Sezgin, 2017). Ayrıca deniz ticaretinde önemli bir konuma sahip Akdeniz'e kıyısı olan Mersin'in özellikle Lübnan, İtalyan, Arap ve Girit mutfak kültürleriyle etkileşimde olması farklı lezzetleri ortaya çıkarmıştır (Yıldız, Tuna ve Değirmenci, 2009). Örneğin, cezer kelimesi Arapça havuç anlamına gelmektedir ve cezerye Mersin'in önemli lezzetlerinden biridir (Ana, 2010). Mersin'in en yaygın etli yiyecekleri arasında yer alan, et sote, sebze kavurma sentezinden oluşan tantuni, Arapça yumuşak yemek manasına gelmektedir (www.kulturportali.gov.tr, 2022). Girit usulü mezeler de yine bu mutfakta yer edinmiştir. Bu bağlamda Mersin'de yöresel yemeklerin çeşitliliğinin fazla oluşu, yerli ve yabancı turistlerin yöreye olan ilgisini arttırmaktadır. Mersin Merkez ve Tarsus'ta Güneydoğu ve Arap kültürüne has yemekler ağırlıklı iken (Eren & Sezgin, 2017) Anamur, Gülnar, Aydıncık, Mut, Silifke ve Erdemli'nin yer aldığı diğer ilçe ve köylerde Yörük yemek kültürünün hâkim olduğu bilinmektedir (Öktem, 2008).

Yöresel ürünleri konu alan akademik çalışmalarda, Nevşehir mutfağının (Aslan, Güneren & Çoban, 2014), Hatay yöresel ürünlerinin (Cömert, 2014), DAP Bölgesi ürünlerinin (Dokuzlu vd., 2019), Sivas mutfağının (Şimşek, 2020) İzmir Yarımadası'ndaki yöresel yemeklerin incelendiği (Zağralı & Akbaba, 2015) araştırmaların yanı sıra kültürel bir miras olan yöresel ürünlerin turizm potansiyellerinin belirlenmesi (Başar, Başar & Boztoprak, 2019), turistlerin seyahat motivasyonu (Kim ve Eves, 2012; Kesici, 2012; Çalışkan, 2013; Toksöz & Aras, 2016; Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2017; Su, Johnson ve O'Mahony, 2020; Uyar, 2021) ve turizm gelirlerinin canlanması üzerindeki rolünün incelendiği görülmektedir (Schneider ve Ceritoğlu, 2010; Ghirardelli, Quinn ve Foerster, 2010; Schmidt, Kolodinsky, DeSisto ve Conte, 2011; Bilge, Demirbaş & Artukoğlu 2019). Ayrıca yöresel yiyecek ve içeceklerin turistik ürün olarak sunulmasının kültürel çekicilik ve farkındalık yaratması açısından turist ve gelir artışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu gösteren gastronomi turizmi bağlamında çalışmalar da bulunmaktadır (Rinaldi, 2017; Şengül & Türkay, 2016; Királ'ová & Hamarneh, 2017). Mersin mutfağını konu alan çalışmalarda ise il ve ilçelerinin mutfak kültürünün sürdürülebilirliği ve ilin coğrafi işaretle tescillenen ürünlerinin gastronomi turizmi kapsamında önemini belirlediği çalışmalar olduğu görülmektedir (Süslü, Eryılmaz & Sezgin, 2020; Eren & Sezgin 2017; Perçin & Keskin, 2019). Bu çalışmada Mersin mutfağına ait geleneksel ürünlerden olan mamülün geleneksel niteliklerinin ortaya çıkarılarak üretim sürecinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Geleneksel yöntemler kullanılarak üretilen yöresel ürünlerin kalitesinin korunup tescil edilmesi, Tarsus yöresine özgü mamül üreten üreticilerin desteklenmesine yönelik yetkililerin dikkatinin çekilmesi ve mamülün diğer kurabiyelerden ayırt edilebilmesinin sağlanması açısından çalışma önem taşımaktadır.

Gastronomi Turizmi ve Yöresel Ürün

Gastronomi turizmi, belirli bir yemeğin nasıl hazırlandığını görmeyi yanı sıra hazırlık süreçleri veya özel bir yemekle ilgili kültürel etkinlikler de dâhil olmak üzere yiyecek üretimi ve tüketimi ile ilgili yerleri ziyaret etmeyi kapsar (Hall vd., 2003). Yani bir restorandaki yiyecek deneyiminden bir çiftlikteki ya da bağdaki ham ürünün deneyimlenmesine kadar üretim-tüketim gibi süreçlerin farklı bölümleriyle ilişkilidir (Richards, 2002:18). Ayrıca gastronomi turizminin önemi modern turizm yönetimi içerisinde yerini almış ve UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı, Avrupa Gastronomi Bölgesi Ağı, Ortak Tarım Politikaları gibi birçok

politika ve stratejilerin temelini oluşturmaya başlamıştır (De Jong vd., 2018: 132).

Gastronomi turizmi içerisinde özel veya yöresel bir ürünün tadılması ya da üretim aşamalarının tecrübe edilmesi gastro turistler için önem taşımaktadır. Yöresel kavramı, belirli bir yöre ile ilgili, o yöreye özgü anlamlarını taşımaktadır (TDK, 2022). Yöresel ürün ise coğrafi açıdan bir bölgeye özgü olan ve o bölgenin özelliklerini taşıyan ürünlerdir. Yöresel ürünler destinasyonların önemli kültürel bir parçasıdır. Çünkü yöresel ürünleri tüketmek fiziksel bir ihtiyacı karşılamının yanında o coğrafya, insanlar ve kültür hakkında bilgi sahibi olmayı sağlamaktadır (Richards, 2002). Ayrıca tüketiciler tarafından yöresel ürünler güvenli, sağlıklı, çevre ve iklim dostu olarak görülmektedir (Feldmann ve Hamm, 2015: 153).

Yöresel ürünler, ulusal, bölgesel ve kişisel kimliklerin bir temsili olduğu için bir destinasyonun imajını iyileştirebilir (Henderson, 2009). Bir bölge içerisinde gastronomik kimliğin oluşturulabilmesi için de kimliğin bir bileşeni olan yöresel ürünlerin “ne, nasıl, neden ve ne zaman” üretilip tüketildiği sorularının yanıtlanması ve ürünlerin karakteristik özelliklerinin ortaya çıkarılması önem taşımaktadır (Töre Başat, Sandıkçı ve Çelik, 2017). Yiyecek tüketiminin, turist deneyiminin doruk noktası ya da bir parçası olarak turistik çekicilik haline dönüştürülmesinin de destinasyon pazarlaması ve gelişimi için önemli etkileri vardır. Birincisi, gastronomi turizmi özellikle kırsal alanlar için tarımsal ürünlere değer katmak adına alternatif bir fırsat olabilir. Kırsal alanlarda cazibe merkezi oluşturmak için yemek her zaman bir seçenek olabilir. İkincisi çeşitli ve yöresel yiyecekler açısından zengin olan bölgeler için yemek kültürü yemekle ilgili etkinliklere dönüştürülebilir. Böylece yöresel ürünler, yerel kaynaklar pazarlanabilir bir turistik sermaye haline getirilebilir (Quan ve Wang, 2004: 303).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada Mersin mutfağına ait geleneksel ürünlerden olan mamülün geleneksel niteliklerinin ortaya çıkarılarak üretim sürecinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Geleneksel yöntemler kullanılarak üretilen yöresel ürünlerin kalitesinin korunup tescil edilmesi ve mamülün diğer kurabiyelerden ayırt edilebilmesinin sağlanması açısından çalışma önem taşımaktadır. Ayrıca bir yöreye özgü olan yiyecek ve içecekler, bölgenin tanıtımı ve ekonomisine katkı sağlamanın yanında turizm talebinin artmasına yönelik bir farklılaşma aracı olarak önemli rol oynamaktadır (Sarıışık, 2017).

Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2012: 39). Nitel araştırmanın bir özelliği olarak konunun derinlemesine ve ayrıntılı olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Bu tekniğin tercih edilmesinin sebebi, araştırılan konu hakkında araştırmacının derinlemesine bilgi edinmesini sağlaması, esneklik sağlaması, ortam üzerinde kontrol sahibi olması, yanıt oranının yüksek olması gibi imkânlar sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2012). Ayrıca özgün bakış açılarının belirlenmesi (Baltacı, 2019), zihinsel algılar, farklı deneyim ve tutumlar gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır (Bengtsson, 2016; Seidman, 2006). Görüşme formunun hazırlanmasında ise Seçim (2018) ve Taşdan, Albayrak ve Albayrak (2014) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan sorular için literatür (Kaya ve Şahin, 2018; Şimşek, 2020) araştırması sonucunda oluşturulan sorulardan faydalanılmıştır. Görüşme formunda kolay anlaşılabilir sorular, yönlendirmediğinden kaçınma, çok boyutlu sorular sormaktan kaçınma gibi ilkelere (Yıldırım ve Şimşek, 2012) önem verilmiştir. Daha sonra hazırlanan sorular uzman görüşüne sunulmuş ve gelen görüş ve öneriler doğrultusunda forma son hali verilmiştir ve katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

- Tarsus mamülünün tarihçesi hakkında bilginiz var mı?
- Tarsus mamülünün içeriğinde neler bulunuyor?
- Tarsus mamülünün muhafazası nasıl olmalıdır?
- Tarsus mamülünün yapısal özelliği nasıl olmalıdır?
- Tarsus mamülünün çeşidinin çoğalması kaliteyi düşürür mü?
- Tarsus mamülünün sunumu için kullanılan teknikler nelerdir?
- Tarsus merkezi dışında Tarsus mamülü tüketilmekte midir?
- Tarsus ilçesinde günümüzde kaç mamül ustası vardır? Bu sayının yıllara göre değişimi nasıl olmuştur?
- Tarsus mamülünün coğrafi işaretleme sistemi ile koruma altına alınması ile ilgili bilginiz var mı?
- Tarsus mamülünün coğrafi işaret tescili almasının ne gibi faydaları olacağını düşünüyorsunuz?
- Tarsus mamülüne benzer kurabiyeler yapıyor mu, eğer yapıyorsa bunları Tarsus mamülünden

ayırt etmenin yolu nedir?

Çalışmanın güvenilirliğini arttırmak adına çeşitleme yöntemine başvurulmuştur. Bu yöntem, araştırma sorusuna yönelik farklı veri kaynakları, farklı veri toplama ve analiz yöntemleri kullanılarak elde edilen

bulguların güvenilirliğinin test edilmesi için kullanılan bir yöntemdir (Denzin ve Lincoln, 2011). Çalışmada çeşitleme yöntemlerinden yöntemsel çeşitleme ve araştırmacı çeşitlemesi kullanılmıştır. Araştırmacı çeşitlemesinde araştırma ekibi gruplara ayrılarak araştırmacıların algı ve yorumları kıyaslanmış ve aynı işletmede görüşme yapılan temsilcinin önerisiyle başka bir temsilciyle de görüşme yapılmıştır (Shenton, 2004; Akt. Mercan ve Üzülmez, 2014). Yöntemsel çeşitlemede ise çalışmada birden fazla veri toplama tekniği kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2012). Bu bağlamda çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ve gözlem tekniği kullanılarak veriler iki farklı kaynaktan elde edilmiştir. Bu kapsamda katılımcılarla görüşmeler yapılırken mamül ustaları/ev hanımları eş zamanlı olarak üretime devam etmişler ve araştırmacılar üretim sürecini gözlemlemişlerdir.

Çalışmanın iç güvenilirliğini sağlama adına kavramsal çerçeve, veri toplama araçlarının hazırlanmasında ve verilerin elde edilmesinde rehber olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırma bulguları yorum yapılmadan doğrudan verilmiş ve farklı araştırmacıların bulguları incelemesi ve doğrulaması sağlanarak iç güvenilirliğe katkı sağlanmıştır. Diğer taraftan çalışmanın dış güvenilirliğinde ise araştırma ortamı ve çalışma grubunun özellikleri detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu doğrultuda kullanılan gözlem ve görüşme yöntemlerinin yanı sıra bu yöntemlerin aşamaları da açık bir şekilde belirtilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde sınırlı kaynakların etkin şekilde kullanımı için bilgi açısından zengin vakalar bir örneklem olarak seçilir (Tanrıoğlu, 2009). Ölçüt örneklemede ise önceden saptanmış bir dizi ölçütü karşılayan vakaların incelenmesi söz konusudur (Yıldırım ve Şimşek, 2012). Bu araştırmaya katılan kişilerin sınırlı olmasının sebebi ise seçilen kişilerin Tarsus ilçesinde tecrübeli ustalarla çalışmış olma veya onların kültüründe yetişmiş olma şartı bulunmasıdır. Araştırmanın evrenini mamül yapmayı bilen ustalar oluştururken örneklemini ise Tarsus ilçesinde yaşayan, görüşme yapmayı kabul eden mamül ustaları, işletme yöneticileri ve ev hanımları oluşturmaktadır. Bu kapsamda görüşme formu kullanılarak 8 katılımcı ile görüşme sağlanmıştır. Konuyla ilgili verilen bilgilerin tekrara düştüğü fark edildiği için doyum noktasına ulaşıldığı düşünülerek 8 katılımcı ile sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamında yer alan 8 kişi ile mart-nisan 2021 tarihleri arasında yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 20-30 dakika sürmüştür. Her bir görüşme formuna görüşmenin tarihi, yeri ve saati not edilmiş; görüşmeler sırasında katılımcıların izni alınarak ses kaydı alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde toplanan verilerin analizi nitel araştırma yöntemlerinden keşifsel (betimleyici) araştırma modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir (İslamoğlu ve Alınacak, 2016). Betimsel analiz kapsamında katılımcıların verdikleri yanıtları çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla sık sık doğrudan alıntılar kullanılmış, verilerin tamamını temsil edecek frekans ve yüzde değerleri belirlenmiştir. Ayrıca araştırma bulgularının ana hatlarını oluşturacak kategoriler ortaya çıkarılarak yorumlanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan kategoriler; mamülün tarihçesi, içeriği, muhafazası, yapısal özellikleri, sunum şekli, mamül ustası ve coğrafi işaretleme şeklinde belirtilmiştir. Verilerin analiz sürecinde katılımcıların gizliliğini korumak adına K1, K2, ... K8 şeklinde kodlar kullanılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, elde edilen verilerle ilişkili bir şekilde sunulmuştur. Ayrıca mülakat tekniği kapsamında görüşülen katılımcıların araştırma sorularına doğru cevap verdikleri varsayımı, araştırmanın süresi ve yapıldığı dönem, Tarsus dışındaki mamül üreten işletmeler de araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan katılımcılara ilişkin demografik özellikler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kaynak Kişi Numarası	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek
1	Erkek	48	İlköğretim	Mamül Ustası
2	Erkek	55	İlköğretim	Mamül Ustası
3	Erkek	50	İlköğretim	İşletme Sahibi
4	Erkek	65	Üniversite	İşletme Sahibi
5	Kadın	58	İlköğretim	Ev Hanımı
6	Kadın	50	İlköğretim	Ev Hanımı
7	Kadın	43	Üniversite	Ev Hanımı
8	Kadın	42	Lise	Ev Hanımı

Araştırmaya Mersin’in Tarsus ilçesinde yaşayan 2 mamül ustası, 2 işletme sahibi ve 4 ev hanımı katılmıştır. Katılımcıların yaşları 42 ile 65 arasında değişiklik göstermektedir. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu (5) ilköğretim düzeyinde eğitim seviyesine sahiptir.

“Tarsus mamülünün tarihçesi hakkında bilginiz var mı?” sorusuna katılımcıların çoğunluğu (K1, K2, K3, K4, K5, K6) mamülün Arap mutfağından geldiği cevabını vermiştir. K7 ve K8 ise tarihçesi hakkında bilgi sahibi olmadıklarını, uzun yıllardan beri ailelerinde tükettiklerini ifade etmişlerdir. Mamülün içeriğine ilişkin verilen yanıtlar incelendiğinde ise genel olarak kullanılan malzemelerin tereyağı, süt, un, ceviz, irmik, sıvıyağ ve şeker olduğu belirlenmiştir. Ayrıca şeker yerine hurma ve pekmez gibi farklı gıda ürünlerinin de kullanıldığı görülmüştür. Bu kapsamda K1, “Mamül hazırlarken süt, un, ceviz, irmik, sıvıyağ, kabartma tozu, tarçın ve şeker kullanırız.” yanıtını verirken K4, “Biz diğer ustaların tariflerinden farklı olarak şeker yerine hurma kullanıyoruz.” ve K8, “Önceleri şeker kullanılmıyordu tabii. Ben de eski usulde olduğu gibi şeker yerine pekmez kullanmaya devam ediyorum.” şeklinde beyanda bulunmuştur. K3 ise diğer katılımcılardan farklı olarak; “Gül suyu kullanıyoruz. Çünkü gül suyunun bu anlamda iki fonksiyonu bulunmakta. Birincisi cevizi yumuşatır. İkincisi ise hoş bir aroma vermektedir ürüne.” yanıtını vermiştir.

Tarsus mamülünün muhafazasına ilişkin verilen yanıtlarda, mamülün serin bir ortamda hava almayan bir kap içerisinde kolaylıkla saklanabildiği belirtilmiştir. Ancak mamülün tazeliğinin korunması adına günlük satılacak/yenilecek miktarda üretildiği görülmüştür. Ayrıca mamülün muhafazası ile ilgili verilen yanıtlar aşağıda belirtilmektedir:

K1: “Mamül hazırlandığında üzerine kesinlikle pudra şekeri dökülmemelidir. Çünkü pudra şekeri dökülürse mamül sertleşmeye başlayacaktır. O yüzden pudra şekeri ilave edilmeden buzdolabında uzun süre saklanabilir.”

K4: “Önceki dönemlere baktığımızda topraktan yapılan çömlerde muhafaza edilmekteydi. Ancak günümüzde saklama yöntemlerinin değişmesiyle birlikte hava almayan cam fanuslarda muhafaza edilmektedir.”

Tarsus mamülünün yapısal özelliğine ilişkin verilen yanıtlar incelendiğinde yumuşak bir hamurunun olması gerektiği belirlenmiştir. Mamüle bilinen şeklinin de tahta bir kalıp kullanılarak verildiği ifade edilmiştir. Mamülün çeşidinin çoğalmasına yönelik olarak ise K6 “Mamül yıllardır yani orijinal yapımına uygun olarak cevizli olarak üretilmektedir. Ceviz yerine farklı bir ürünün kullanılması alışa gelmiş damak zevklerine uymayacaktır.” yanıtını verirken K3 de “Farklı talepler doğrultusunda ceviz yerine farklı ürünler de kullanıyoruz. Ancak bence biraz ürünün orijinalliğini olumsuz etkiliyor. Mesela fıstıklı mamül yaptığımızda kerebiç sanılıyor.” şeklinde görüş bildirmiştir. Katılımcı K1 dışında diğer katılımcılar benzer şekillerde görüşlerini ifade etmişlerdir. Ancak K1, tüketici istekleri doğrultusunda cevizli mamülle birlikte fıstıklı ve hurmalı olarak da ürettiklerini, böylelikle farklı damak zevklerine hitap ederek kalitenin arttığını belirtmiştir.

Mamülün sunumu için kullanılan tekniklere yönelik verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcıların tamamının üzerine pudra şekeri dökerek servis yaptıkları belirlenmiştir. Ayrıca genellikle çay yanında çatal ya da bıçak kullanılmadan tüketildiği tespit edilmiştir. Mamülün Tarsus dışında tüketilip tüketilmediğine ilişkin cevaplarda ise ağırlıklı olarak Mersin ve Adana’da tüketildiği, Hatay’da da yöreye ait kömbe kurabiyesine benzetildiği belirlenmiştir.

Katılımcılar günümüzdeki mamül ustası sayısında yıllar içerisinde azalma olduğunu ifade etmişlerdir. Bu kapsamda K5, “Mamülü birçok evde ev hanımları kendileri yapmaktadır. Ancak geçmiş zamanlarda mamülün fırınlarda ve el arabasında satılmasından dolayı usta sayısı daha fazlaydı. Günümüzde gerek fırınlarda gerekse de el arabasında satılmadığından usta sayısı bayağı bir azalmıştır.” derken K1, “1940 yılından beri ikinci kuşak olarak mamül üretimi yapıyoruz. Önceki yıllarda evet daha fazlaydı ama yıllar içerisinde bu sayıda önemli ölçüde azalma oldu.”, K4 ise “Eski dönemlerde birçok fırında üretilen bir ürün olması nedeniyle mamül ustalarının sayısı oldukça fazlaydı. Fakat günümüzde her ne kadar evlerde yapılsa da mamül ustalarının sayısının çok azaldığını söyleyebilirim.” demiştir.

“Tarsus mamülünün coğrafi işaretleme sistemi ile koruma altına alınması yönündeki çalışmalar ile ilgili bilginiz var mı?” sorusuna yönelik yanıtlar incelendiğinde katılımcılardan sadece birinin (K4) bilgisinin olduğu görülmüştür. Ev hanımlarının bilgi sahibi olmadıkları, diğer katılımcıların da (K1, K2, K3) Tarsus’a ait olan bazı coğrafi işaretli ürünleri (Tarsus fındık lahmacunu, Tarsus kebabı) bildikleri belirlenmiştir. Tarsus mamülünün coğrafi işaret tescili alması durumunda nasıl bir faydası olacağına yönelik verilen katılımcı yanıtları ise aşağıda belirtildiği gibidir:

K1: “Mamülün coğrafi işaret ile tescil alması durumunda özellikle benzer kurabiyelerle karıştırılmasının önüne geçilecektir. Bu durumda da hem ürünün hem de yörenin daha fazla tanınır hale gelmesine katkı sağlayacaktır.”

K4: “Özellikle kerebiç ile karıştırılmasının önüne geçer. Ayrıca ekonomik anlamda üreticilere, yöre halkına katkıları da olacaktır. Turistlerin de dikkatini daha fazla çekeceğini düşünüyorum.”

K7: “Bana göre coğrafi işaret tescilini almasının en büyük faydası ürünün korunmasına yönelik olacaktır. Çünkü bu tescil ile birlikte ürünün kalitesi ve özellikleri gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılacaktır.”

Genel olarak coğrafi işaretlemenin Tarsus mamülünün gelecek nesillere kalitesinin korunarak aktarılması, benzerlerinden ayırt edilmesinde faydalı olacağı konusunda görüş birliğine varıldığını söylemek

mümkündür. Son olarak ‐Tarsus mamülüne benzer kurabiyeler yapılıyor mu? Eğer yapılıyorsa bunlar Tarsus mamulünden nasıl ayırt edilebilir?‑ sorusuna katılımcılar kerebiç ve kömbe ile çok fazla karıştırıldığını belirterek yanıt vermişlerdir. Karıştırmamak için de kullanılan malzemelerin ve sunum şekillerinin farklılık gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda K1, ‐Mamülün sunum şekline baktığınızda pudra şekeri ile servis edildiğini görürsünüz. Ancak kerebicin sunumu köpük kreması ile yapılır.‑, K3, ‐Karıştırılan ürünlerin içerisindeki baharatlar farklılık göstermekte aslında. Mesela kömbede zencefil ve yenibahar gibi baharatlar da kullanılmaktadır.‑ şeklinde cevap vermiştir.

SONUÇ

Türkiye, yöresel ürün çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Bu zenginliğin oluşmasında çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış olması, bitki örtüsü, coğrafi özellikler, dört mevsimin yaşanması gibi birçok neden etkili olmuştur (Yalçın, 2013: 206). Aynı zamanda yöresel kültürün önemli bir parçası olan bu ürünlerin üretildikleri yöre ile aralarında güçlü bir bağ bulunmaktadır (Şahin ve Meral, 2012: 88). Bu çalışmada da Türkiye'nin yöresel ürünlerinden biri olan Tarsus mamülünün geleneksel niteliklerinin ortaya çıkarılarak üretim sürecinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda mamülün Arap kültüründen geldiği tespit edilmiştir. Yapılan tariflerde genel olarak orijinal tarifte yer alan cevizin kullanıldığı, çeşitlilik anlamında da fıstık ve hurmanın da tercih edildiği belirlenmiştir. Mamülün tüketildiği bölgelere bakıldığında ise Tarsus'la birlikte Mersin ve Adana'da yaygın olduğu görülmüştür. Ayrıca mamülün coğrafi işaret alması durumunda katılımcıların ekonomik ve kültürel yönden olumlu etkileri olacağı konusunda görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bu kapsamda yöresel ürünlerin tanıtılması ve sürdürülebilirliğinin korunması açısından coğrafi işaret kavramı kilit rol oynamaktadır. Özellikle yörenin kalkınması, kültürel ve tarihî değerlerinin korunmasında büyük katkı sağlayan coğrafi işaret, aynı zamanda tüketicilerin kalite algısında pozitif etkiler oluşturmaktadır (Hoşcan, 2018). Dolayısıyla Tarsus mamülünün coğrafi işaret tescili almasının önem taşıdığı söylemek mümkündür. Yöresel ürünlerin ve yöresel ürünlerden oluşan farklılıkların bir zenginlik olarak görülmesi, tanıtıma yönelik çalışmaların artırılması, gastronomi turizmi kapsamında turistik bir çekicilik olarak ön plana çıkarılması önemlidir. Özellikle yöresel ürünler turistlerin seyahat motivasyonlarını olumlu yönde etkilemekte ve destinasyon tercihlerinde etkili olabilmektedir (Choe, 2018: 6). Dolayısıyla bu durum söz konusu destinasyonlar için ekonomik bir katkıya dönüşmektedir. Aynı zamanda o bölgede yaşayan ve üretim yapan yöre insanların tarihlerini, geleneklerini, kültürlerini ve göreneklerini yansıtmaya ve yaşatmaya katkı sağlamaktadır (Töre Başat, Sandıkçı ve Çelik, 2017: 67). Ayrıca çalışma sonuçlarında mamül ustası sayısının azaldığı ve geçmiş yıllara göre üretiminin de daha az yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla yöreye özgü olan bu ürünün üretiminin artırılması ve unutulmaması için üretimi teşvik edilebilir. Bu çalışmanın, mamülün diğer kurabiyelerden ayırt edilebilmesinin sağlanması ve mamül üreten üreticilerin desteklenmesine yönelik yetkililerin dikkatinin çekilmesi açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Ayrıca Mersin mutfağı ve yöresel ürünlere yönelik literatüre katkı niteliği taşımaktadır. Mevcut literatür incelendiğinde, Eren ve Sezgin'in (2017) Mersin mutfak kültürünün sürdürülebilirliğini, Yıldırım, Karaca ve Çakıcı'nın (2018) yöresel yemeklerin menülerde yer alma düzeyini, Perçin ve Keskin'in de (2019) Tarsus mutfağına ait cezeryeyi inceledikleri görülmektedir. Bu çalışmada da farklı olarak mamül araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Gelecekteki araştırmalarda yöre halkının coğrafi işaretli ürünlerle birlikte mamül hakkındaki bilgi düzeyleri ölçülebilir. Kerebiç ve kömbe ile karıştırılan bir ürün olduğu için görüşme formu kullanılarak bu ürünlerin benzer ve farklı özellikleri incelenebilir. Yöresel yiyecekler konusunda en deneyimli kişilerin yöre halkı olduğu düşünüldüğünde yöre halkının yöreye özgü ürünlerin lezzeti ve özgünlüğü konusunda düşünceleri önem taşımaktadır. Çünkü mamül gibi yöresel ürünleri üreten ve tüketen yöre halkının bu ürünleri kabullenmesi ve sahiplenmesi gastro turistlerin ikna edilmesi açısından fayda sağlayacaktır (Kendir ve Arslan, 2020: 133).

KAYNAKÇA

- Ana, D. (2010). Akdeniz'e nazır lezzet adresi: Mersin-Tarsus mutfağı. AnadoluJet Magazin, Ekim, <http://www.anadolujet.com/aj-tr/anadolujet-magazin/2010/ekim/makaleler/akdenize-nazir-lezzetadresimersin---tarsus-mutfagi.aspx>
- Aslan, Z., Güneren, E., & Çoban, G. (2014). Destinasyon markalaşma sürecinde yöresel mutfağın rolü: Nevşehir Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4), 3-13.
- Avcı, M., & Boz, K. (2017). Mersin-Gülнар ormanlarında yangın sorunu, yangınların dağılımı ve büyük yangınların değerlendirilmesi. *Turkish Journal Of Forestry*, 18(2), 160-170.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.
- Başar, F., Başar, B., & Boztoprak, F. (2019). Erzurum'un yöresel ürünlerinin turistik potansiyelinin belirlenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, (77), 147-159.
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8-14.
- Bilge, B., Demirbaş, N., & Artukoğlu, M. (2019). Türkiye'de coğrafi işaretli gıda ürünlerinin gurme turizmi açısından

önemi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25(1), 127-132.

Birdir, K., & Akgöl, Y. (2015). Gastronomi turizmi ve Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turistlerin gastronomi deneyimlerinin değerlendirilmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 57-68.

Björk, P. & Kauppinen-Räisänen, H. (2017). Interested in eating and drinking? How food affects travel satisfaction and the overall holiday experience. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(1), 9-26.

Choe, J.Y.J. & Kim, S.S. (2018). Effects of tourists' local food consumption value on attitude, food destination image, and behavioral intention. *International Journal of Hospitality Management*, 71: 1-10.

Cömert, M. (2014). Turizm pazarlamasında yöresel mutfakların önemi ve Hatay mutfağı örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1), 64-70.

Cömert, M., & Özkaya, F. D. (2014). Gastronomi turizminde Türk mutfağının önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(2), 62-66.

Çalışkan, O. (2013). Destinasyon rekabetçiliği ve seyahat motivasyonu bakımından gastronomik kimlik. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(2), 39-51.

Çıblak, N. (2007). Tarsus kültürünün tanıtımında şahmeran efsanelerinin önemi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1), 185-196.

Dalar, A., Uzun, Y., Turker, M., Mukemre, M., & Konczak, I. (2016). Health attributes of ethnic vegetables consumed in the Eastern Anatolia region of Turkey: Antioxidant and enzyme-inhibitory properties. *Journal of Ethnic Foods*, 3(2), 142-149.

De Jong, A., Palladino, M., Puig, R. G., Romeo, G., Fava, N., Cafiero, C., ... & Sjölander-Lindqvist, A. (2018). Gastronomy tourism: An interdisciplinary literature review of research areas, disciplines, and dynamics. *Journal of Gastronomy and Tourism*, 3(2), 131-146.

Denk E. ve Mil B. (2016). Erzurum oltu ilçesinin kırsal turizm potansiyeli ve yerel halkın turizm algılamaları. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 6 (2): 07-15.

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2011). *The Sage handbook of qualitative research*. sage.

Dokuzlu, S., Demir, B., Ürün, B., Güler, V., Sarı, Y., Yıldız, G. ve Aksoy, O. Tüketicilerin Yöresel Ürün Satın Alma Davranışları: DAP Bölgesi Ürünleri, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25(1), 97-108.

Duman:(2018). Kastamonu'ya Gelen Kayak Turistlerinin Coğrafi İşaretli Ürün Algısı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kastamonu.

Eren, F. Y., & Sezgin, A. C. (2017). Gastronomi Turizmi Açısından Mersin Yöresi Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği. *Proceedings Book*, 161.

Esen, M. F., & Seçim, Y. (2020). Konya mutfağında yer alan yöresel yemeklerin işletme menülerinde yer alma düzeylerinin tespit edilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 279-294.

Feldmann, C., & Hamm, U. (2015). Consumers' perceptions and preferences for local food: A review. *Food Quality and Preference*, 40, 152-164.

Ghirardelli, A., Quinn, V., & Foerster:B. (2010). Using geographic information systems and local food store data in California's low-income neighborhoods to inform community initiatives and resources. *American journal of public health*, 100(11), 2156-2162.

Hall, M. C., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N., Cambourne, B. (2003). *Food Tourism Around The World: Development, Management and Markets*. London

Hatipoğlu, A., Zengin, B., Batman, O., ve Şengül:(2013). Yöresel yemeklerin, kırsal turizm işletmeleri mönülerinde kullanım düzeyleri: Gelveri örneği, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(1), 6-11.

Henderson JC (2009) Food tourism reviewed. *British Food Journal* 111(4): 317-326.

Hoşcan, N. (2018). Küreselleşme sürecinde yöresel gastronomik ürünlerin üretiminde ve pazarlanmasında kooperatifçilik üzerine bir model önerisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 390-413.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mersin/kulturatlasi/mersinde-mutfak-kulturu>. Erişim Tarihi: 21.02.2022.

İslamoğlu, A. H., & Alınçık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*: Beta Yayıncılık.

Kaya:Y., & Şahin, E. (2018). Tescilden uygulamaya coğrafi işaretler: Adana kebabı üzerine bir inceleme. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 189-199.

Kendir, H. & Arslan, E. (2020). Gastronomi Turizmi Açısından Yöresel Lezzetlerin Duygusal Değer Boyutunda İncelenmesi Tokat İli Örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (2020 Sonbahar Özel Sayı I/II), 130-138.

Kesici, M. (2012). Kırsal turizme olan talepte yöresel yiyecek ve içecek kültürünün rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 33-37.

Kıral'ova, A. & Hamarneh, I. (2017). Local gastronomy as a prerequisite of food tourism development in the Czech Republic. *Marketing and Management of Innovations*, 2, 15-25.

Kim, Y. G., & Eves, A. (2012). Construction and validation of a scale to measure tourist motivation to consume local food. *Tourism Management*, 33(6), 1458-1467.

Kurnaz, A. ve İşlek, E. (2018). Yöresel yemeklerin restoranlar tarafından kullanımının değerlendirilmesi: Marmaris örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 8(1), 50- 59.

Lokmanoğlu, Y. (2013). *Dünden Bugüne Mersin Mutfağı*. Akılçelen Kitaplar Yayınevi. Ankara.

Mercan, Ş. O. ve Üzülmöz, M. (2014). Coğrafi işaretlerin bölgesel turizm gelişimindeki önemi: Çanakkale ili örneği.

Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29(2), 67-94.

Metin H. (2018). Mersin'in Kent Kimliğinin Oluşumunda Celal Abaç ve Ailesi: 1930-1945 Yılları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin

Öktem, Ş. (2008). Turizm Sektöründe Standart Reçetelerin Önemi Kapsamında Bir Çalışma: Mersin Yöresel Yemekleri. Mersin Sempozyumu, 19-22 Kasım 2008, Mersin, Türkiye.

Pekyaman, A. (2008). Turistik satın alma davranışında destinasyon imajının rolü Afyonkarahisar bölgesinde bir araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Percin, N. Ş., & Keskin, N. (2019). Tarsus mutfağına özgü bir lezzet: Cezerye. Nevşehir HBV Üniversitesi Turizm Fakültesi, 190.

Quan, S., & Wang, N. (2004). Towards a structural model of the tourist experience: An illustration from food experiences in tourism. *Tourism Management*, 25(3), 297-305.

Richards, G. (2002). Gastronomy: an essential ingredient in tourism production and consumption?. In *Tourism and gastronomy* (pp. 17-34). Routledge.

Rinaldi, C. (2017). Food and gastronomy for sustainable place development: a multidisciplinary analysis of different theoretical approaches. *Sustainability*, 9(10), 1748.

Sandıkçıoğlu, T. (2016). Türk Mutfak Kültürü. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3286, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:2149, Eskişehir

Schmidt, M. C., Kolodinsky, J. M., DeSisto, T. P., & Conte, F. C. (2011). Increasing farm income and local food access: A case study of a collaborative aggregation, marketing, and distribution strategy that links farmers to markets. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 1(4), 157-175.

Schneider, G. K., & Ceritoğlu, A. B. (2010). Yöresel Ürün İmajının Tüketici Satınalma Davranışı Ve Yüksek Fiyat Ödeme Eğilimi Üzerindeki Etkisi-İstanbul İlinde Bir Uygulama. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 29-52.

Seçim, Y. (2018). Yöresel bir ürün olan konya etli ekmeği ve genel özellikleri hakkında nitel bir çalışma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 197-209.

Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. Teachers college press.

Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22(2), 63-75.

Soner, F. (2013). Gastronomy tourism: a solution for small cities marketing and regional development. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Su, D. N., Johnson, L. W., & O'Mahony, B. (2020). Analysis of push and pull factors in food travel motivation. *Current Issues in Tourism*, 23(5), 572-586.

Sünnetçioğlu, A., Yalçınkaya, P., Olcay, M., & Okan, Ş. (2017). Turizm alanında yazılmış olan gastronomiye ilişkin tezlerin bibliyometrik profili. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 345-354.

Süslü, C., Eryılmaz, G., & Demir, E. (2020). Coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi kapsamında değerlendirilmesi: Mersin ili örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(2), 135-149.

Şahin, A. & Meral, Y. (2012). Türkiye'de coğrafi işaretleme ve yöresel ürünler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 5(2), 88-92.

Şengül, S., & Türkay, O. (2015). Doğu Karadeniz Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, Gümüşhane, 599-606.

Şengül, S., & Türkay, O. (2016). Akdeniz Mutfak Kültürünün Gastronomi Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 86-99.

Şimşek, A. (2020). Coğrafi işaretli yöresel ürünlerin incelenmesi: Sivas mutfağı örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 317-327.

T.C Mersin Valiliği (2021). Erişim adresi: <http://www.mersin.gov.tr/tarih>. Erişim tarihi: 01 Haziran, 2021

Tannöğen, A. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Taşdan, Albayrak & Albayrak (2014). Coğrafi İşaret Tescilli Geleneksel Ürünlerde İzlenebilirlik: Ankara İli Örneği. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Samsun, 03- 05 Eylül :1292-1300.

Toksöz, D., & Aras:(2016). Turistlerin seyahat motivasyonlarında yöresel mutfağın rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(Special issue 1), 174-189.

Töre Başat, H., Sandıkçı, M., & Çelik:(2017). Gastronomik kimlik oluşturmada yöresel ürünlerin rolü: ürünlerin satış ve pazarlanmasına yönelik bir örnek olay incelemesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 64-76.

Türk Dil Kurumu (2022). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 25.02.2022.

Türk Patent Enstitüsü. Erişim adresi: <https://www.ci.gov.tr/cografi-isaretler/liste=33>. Erişim tarihi: 02 Haziran, 2021

Türkiye Kültür Portalı (2021). Erişim adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mersin/kulturatlasi/mersinde-mutfak-kulturu>. Erişim tarihi: 02 Haziran, 2021

Uyar, M. (2021). Turistik Ürün Olarak Yerel Mutfağın Turist Tiplerinin Seyahat Motivasyonu ve Seyahat Deneyimlerine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(1), 236-252.

Yalçın, B. (2013). Yöresel ürünlerin pazarlanması üzerine değerlendirmeler. *Akdeniz Sanat*, 6(11), 205-213.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2012). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yıldız, A., Tuna, Ö., Değirmenci, Y. (2009). Mersin İli Geleneksel Ürünleri. II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 415-418, 27-29 Mayıs 2009. Van.

Merve ERTÜRK (merverturk.mrv@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6622-0204)

YÖK 100/2000 Doktora Burs Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Isparta-Türkiye

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1053984>

26.01.2022

Geliş Tarihi
Submitted

05.04.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

E-TİCARET UZMANLARININ İŞE ALINMASINDA ARANAN NİTELİKLERE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: KARIYER.NET ÖRNEĞİ

Özet

Çalışmada e-ticaret uzmanlarının iş ilanlarında aranan temel nitelikler üzerinden meslek profilinin çıkarılabilmesi amaçlanmıştır. Bunun için 13 Ekim-14 Aralık 2021 tarihleri arasında kariyer.net insan kaynakları web sitesinde “e-ticaret uzmanlığı” başlığı altında yayınlanan toplam 120 ilan çalışmanın örnekleme olarak ele alınmıştır. Söz konusu ilanlar; yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, mezun olunan bölüm, tecrübe süresi, yabancı dil bilgisi ve bilgisayar bilgisi gibi bireysel özellikler, beceri ve yetenekler ile sorumluluklar üzerinden bir içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre adaylardan, eğitim düzeyi bağlamında mühendislik bölümlerinden birinden mezun olmak, tecrübe için en az 2 yıl deneyim sahibi olmak, yabancı dil bilgisi için en az 1 yabancı dil -özellikle İngilizce- biliyor olmak ve bilgisayar bilgisi için özellikle Ms Office bilgisayar programlarına hâkim olmak gibi özellikler ağırlıklı olarak talep edilmiştir. E-ticaret süreç bilgisi, yönetim panellerine hâkimiyet ve uygulama geliştirme konusunda bilgi sahibi olmak da adaylarda aranan özellikler içerisinde yer almıştır. Diğer yandan, beceri ve yetenek bağlamında ekip çalışmasına yatkınlık, analitik düşünebilme, kuvvetli iletişim, çözüm odaklılık, alanı ile ilgili trend ve teknolojileri takip etmek, analiz ve raporlama yeteneğine sahip olmak adaylarda en çok aranan nitelikler arasındadır.

Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, E-Ticaret uzmanı, Kariyer.Net, İş ilanları, İçerik analizi

A RESEARCH ON THE QUALIFICATIONS REQUIRED FOR THE RECRUITMENT OF E-COMMERCE SPECIALISTS: KARIYER.NET THE EXAMPLE

Abstract

In this study, it is aimed to determine the professional profile of e-commerce specialists based on the basic qualifications required in job advertisements. For this, a total of 120 advertisements published under the title of “e-commerce specialist” on the Kariyer.net human resources website between October 13 and December 14, 2021 were taken as the sample of the study. The ads in question as age, gender, level of education, the graduated section, experience time, foreign language and computer skills such as individual characteristics, skills and abilities and responsibilities for were subjected to a content analysis. According to the results of the analysis, from the candidates; undergraduate departments by education level and Engineering departments for undergraduate, at least 2 years for experience level, at least 1 grammar for grammar, especially English and computer knowledge, especially Ms Office computer programs are demanded. E-commerce process knowledge, mastery of management panels and knowledge about application development were also among the responsibilities sought from the candidates. On the other hand, in the skills and abilities sought in candidates; decisiveness to teamwork, analytical thinking, strong communication, solution-oriented, following trends and technologies related to their field, having the ability to analyze and report are among the most sought-after qualities.

Keywords: E-Commerce, E-Commerce specialist, Kariyer.Net, Job advertisements, Content analysis.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin sosyo-ekonomik gelişimi ilkel toplumlardan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru bir gelişme göstermiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileriyle birlikte, bilişim sektöründe yaşanan hızlı gelişmeler sayesinde bir iletişim ağı olan internet her alanda kullanılmaya başlanmıştır. İhtiyaç duyulan tüm bilgiler, haberleşme, mali ve finansal işlemler, alışverişler ve daha pek çok ihtiyaç bilgisayarlar ve telefonlar kullanılarak halledilebilmektedir. Bilgi toplumunun gelişimi ve dijitalleşme ile iş yapış şekilleri, işletmelerin pazar yapıları, tedarikçileri ve müşterileri ile olan ilişki düzenleri geleneksel yapıdan internet ortamına geçiş yapmıştır. Küreselleşme, teknolojik gelişme ve internet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte geleneksel ticaret modellerinin ağ ortamında faaliyet göstermesi sonucunda ortaya e-ticaret çıkmıştır. Geleneksel ticaretin küçük bir alan ve küçük bir kitleye hitap etmesine rağmen e-ticaretin çok daha geniş bir kitleye ulaşabiliyor olması e-ticaret sektörüne birçok avantaj sağlamaktadır. Dolayısıyla geniş müşteri portföyü sağlayan e-ticaret faaliyetleri de her sektörün ilgisini çekmektedir. Her türlü mal ve hizmet satışı yapan ve e-ticaretin getirilerinden yararlanmak isteyen firmalar bu süreçlerde işleri yürütecek olan e-ticaret uzmanlarına ihtiyaç duymakta ve bünyelerine e-ticaret uzmanlarını dâhil etmeyi istemektedir. E-ticarete ve e-ticaret uzmanlarına olan ilginin özellikle 2019’da başlayan ve halen devam eden Covid-19 pandemisi ile arttığı, e-ticaret ile ilgili verilerden açıkça anlaşılmaktadır. Pandemi ile birlikte alınan tedbir kararları doğrultusunda tüm insanların evlerde karantinaya alınması, işletmelerin kapatılması gerek üreticileri gerekse tüketicileri e-ticarete yönlendirmiştir.

Gelişen ve gittikçe daha çok popüler hale gelen e-ticaret sektörü için gerekli olan uzmanların işe alınması ve çalıştırılmaları da tabii ki internet aracılığıyla gerçekleşmektedir. İnsan kaynakları yönetimi süreçlerinden olan seçme ve yerleştirme faaliyetleri çevrimiçi ortamlarda gerçekleşmekte ve firmalar ihtiyaç duydukları elemanlara insan kaynakları platformları üzerinden ulaşabilmektedir. Bu platformlardan birisi de Türkiye’nin en büyük istihdam platformu olan kariyer.net (www.kariyer.net) insan kaynakları platformudur. Kariyer.net 1990 yılından beri iş arayanlarla işverenleri internet aracılığıyla buluşturmaktadır. İş arayanların ve işverenlerin ilgili meslek profiline siteden ulaşmaları sağlanmakta ve site, adaylar için bir rehber görevi üstlenmektedir. Sitede yer alan ve çalışmanın örneklemini oluşturan ilanlarda, uzman adaylarda aranan bireysel özelliklere, beceri ve yeteneklere ve bu adayların yüklenmesi beklenen sorumluluklara dair bilgilere yer verilmektedir. Bu ilanlar, adaylarda aranan nitelikler üzerinden nitel bir analiz olan içerik analizine tabi tutulmakta ve bu analiz sonucu elde edilen verilerle e-ticaret uzmanlığı mesleğinin bir aday profilinin çıkarılması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde e-ticaretin ne anlama geldiği ve e-ticaret türleri hakkında kısa bir teorik bilgi verilmektedir. İkinci bölümde, e-ticaret uzmanının kim olduğu, görev ve sorumluluklarının neler olduğu belirtilerek e-ticaret uzmanlığı mesleği ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise dünyada ve Türkiye’de e-ticaret sektörünün genel durumu, sayısal veriler üzerinden incelenmektedir. Dördüncü bölümde, çalışmanın yöntemine; beşinci bölümde ise analiz bilgilerine yer verilmekte ve analiz sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmada öncelikle e-ticaret kavramı, e-ticaret türleri ve e-ticaret uzmanlığı mesleği hakkında kavramsal bilgiler verilmekte ve e-ticaret ile ilgili verilerden yararlanılarak dünyada ve Türkiye’de e-ticaret sektörünün genel görünümü değerlendirilmektedir.

E-Ticaret Kavramı

Teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle birlikte herkes istediği yerde internetin hizmetlerinden yararlanmaya başlamıştır. İnternet, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1969 yılında kullanıldığı ilk günden bugüne kadar gelişmiş ve 1990’lı yıllardan itibaren büyük bir ivme kazanmıştır. İnternetin ticarî anlamdaki gelişimi ise 1991 yılından itibaren başlamıştır (ODTÜ-BİDB, 2005).

İnternet ile birlikte, alıcı ve satıcı arasındaki ilişkiler tamamen değişmektedir. İnternet kullanımındaki artış, yeni iş modellerinin ortaya çıkmasını sağlamakta ve geleneksel işletmelerin bu yeni gelişmelere ayak uydurabilmeleri için internet ortamında kendilerine bir yer bulmalarını zorunlu kılmaktadır. Yeni iş hayatında, ilgili taraflar için coğrafi mesafeler bir sorun olmaktan çıkmakta; pazar yapısı genişlemekte; satış, üretim ve pazarlama için mekân ihtiyacı ortadan kalkmakta; küresel rekabet ve müşteri davranış ve beklentileri de değişmektedir. Tüm kurum ve kuruluşlar ile ticarî firmalar için de teknolojik ve ekonomik hayattaki değişme ve gelişmelerin incelenmesi ve bilgi teknolojilerinin sunduğu fırsatların kaçırılmaması gerekmektedir (Özmen, 2013: 22).

En basit tanımı ile e-ticaret araçları üzerinden mal ve hizmet alışverişi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi anlamına gelen e-ticaret kavramı, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından “Birey ve organizasyonlar tarafından metin, ses ve görsel imaj gibi sayısallaştırılmış verilerin işlenerek açık ve kapalı ağlar üzerinden iletilmesine dayanan ticarî faaliyetlerdir.” şeklinde ifade edilmiştir (OECD, 2001: 8).

Türkiye’de ise 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunu’nun 2. maddesinde

elektronik ticaret için “Fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrim içi iktisadi ve ticari her türlü faaliyeti ifade eder.” ifadesi kullanılmıştır.

E-ticaret için akıllara ilk olarak internet ve diğer ağlar üzerinden gerçekleştirilen ticaret gelse de başka e-ticaret araçları da bulunmaktadır. Ticaret faaliyetlerini kolaylaştıran ve esneklik sağlayan her türlü teknoloji ve teknolojik araç e-ticaretin kapsamına girmektedir. İnternet, bilgisayar, faks, elektronik veri değişimi (EDI) ve ödeme sistemleri e-ticaret araçları arasında sayılmaktadır (Arpacı ve Uluçay, 2012: 23).

Ticaret işleminin taraflarına ve fiilin gerçekleşme yönüne bağlı olarak e-ticaret çeşitli türlere ayrılmaktadır. Bunlar işletmeden işletmeye, işletmeden tüketiciye, işletmeden devlete, tüketiciden tüketiciye, tüketiciden işletmeye, devletten işletmeye ve devletten tüketiciye e-ticaret şeklinde sıralanabilir.

- a. İşletmeden İşletmeye (B2B) E-Ticaret: İşletmeler tarafından bilgisayar ağlarının kullanılması yoluyla tedarik ve satış işlemlerinin gerçekleştirildiği e-ticaretin bir uygulama alanıdır. B2B siteleri özünde üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, tüm işletmelerin bir arada yer aldığı büyük ölçekli B2B siteleri. İkincisi belirli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin yer aldığı sektörel B2B siteleri, üçüncüsü ise bir işletmenin kendi bayileri ve tedarikçileri için oluşturdukları özel B2B siteleri (Yamamoto, 2013). E-tedarik ve e-Pazar, işletmeden işletmeye e-ticaret tipine verilebilecek uygulama örnekleridir. E-tedarik hem işletmeler arasında hem de işletmeden tüketiciye internet üzerinden malzeme ve hizmet alım satımı sağlarken elektronik veri değişimi, kurumsal kaynak değişimi gibi faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. E-tedarik sistemleri tanımlanırken en çok kullanılan sözcüklerden birisi “endirekt mamuller”dir. E-tedarik; ofis malzemeleri, bilgisayar parçaları, bakım ve tamirat mamulleri gibi endirekt mamullerin satın alma sürecinin gelişmesi için çözümler üretmektedir. Bunun yanında e-pazaryeri gibi servis temelli iş modelleri ile e-tedarik sitelerinin kullanımı yaygınlaşacaktır (Dülger, 2004: 43-44). B2B, birçok alanda iş yapan firmalara avantajlar sağlamaktadır. Firmalar arasında hem iletişimin daha hızlı ve net bir şekilde gerçekleştirilmesi hem de üretimin daha uygun ve düşük maliyetlerle yapılması B2B’nin sağladığı avantajlar arasındadır.
- b. İşletmeden Tüketiciye (B2C) E-Ticaret: İnternet kullanımının yaygınlaşması sonucu meydana gelen ve e-ticaretin en yaygın olan türü işletmeden tüketiciye e-ticarettir. B2C e-ticaret, e-perakendecilik olarak ifade edilmektedir. Sanal mağazalar sayesinde işletmelerin internette oyun konsolundan otomobile kadar her türlü malı direkt olarak tüketiciye ulaştırmalarını sağlamaktadır (Turban vd., 2010: 51). Bir işletme ve tüketici arasındaki değiş tokuş işlemi B2C’de internet ortamında sağlanmaktadır. Hedef, alışveriş yapanların mümkün olduğunca alıcı konumunda tutulabilmesidir. B2C e-ticaretin en iyi örneklerinden biri 1995 yılında sitesini açan ve internet ortamında kitap satan Amazon.com’dur (Türkoğlu, 2006: 10). Çevrimiçi perakendecilik faaliyetlerine ek olarak çevrimiçi bankacılık, seyahat hizmeti, açık arttırma, sağlıklı yaşam bilgisi ve emlak alım-satım gibi hizmetleri de kapsamaktadır. B2B ile B2C arasındaki en büyük fark ise B2B web sitesinin rolüdür. Bir B2B sitesi genel alıcı kitlesi olan halk ile değil işletmelerle ilgilenirken, B2C sitesi doğrudan son kullanıcı olan halkla ilgilenmektedir.
B2C e-ticaret alışverişlerinin hızlı olması, teklif ve fiyatların çok hızlı değişkenlik göstermesi, çağrı merkezleri ve web sitelerinin entegre halde olması, gelişmiş telekomünikasyon faaliyetleri ve yer-zaman özgürlüğüyle alım-satım işlemlerinin gelişmesi, 7/24 kesintisiz çevrimiçi satış yapılabilmesi gibi avantajları bulunmaktadır. B2C e-ticaretin karşılaştığı iki ana zorluk bulunmaktadır. İlki, B2C e-ticaretin doğası gereği kazanan alıcı düşüncesiyle her türlü firmanın pazara girmesi ve rekabetçi yapının zorlaması, ikincisi ise müşterilerin elde tutulmasının güç olmasıdır (Akkol, 2008: 12-13).
- c. Tüketiciden Tüketiciye (C2C) E-Ticaret: Tüketicilerin internet üzerinden gerçekleştirdikleri e-ticaret modelidir. C2C e-ticaretinde, bir tüketicinin ihtiyacını diğer bir tüketici sağlamaktadır. Alışveriş konusu malları, kullanılmış veya ikinci el ürünler meydana getirmektedir. Dünya genelinde eBay, amazon.com ve www.bazee.com (Sheikh, 2015: 27), Türkiye’de ise sahibinden, letgo, gittigidiyor, N11 gibi internet siteleri yaygın olarak kullanılan C2C e-ticaret sitelerine örnek gösterilebilir (Abdul-Ghani vd., 2011: 1061-1062; Özşahin, 2016: 6). C2C e-ticaret dünya çapındaki tüm tüketicileri, üreticileri, perakendecileri vb. bir araya getirmektedir. Tüketicilerin ucuz ve kaliteli mal satın almalarını ve ürünlerinin hızlı bir şekilde teslim edilmesini amaçlamaktadır (Karımlı, 2017: 14).
- d. Tüketiciden İşletmeye (C2B) E-Ticaret: Tüketiciler tarafından hazırlanan mal ve hizmetlerin, işletmeler tarafından satın alınmasını sağlayan bir sistemdir. Burada tüketici satıcı, ticarî kuruluş ise alıcı konumunda yer almaktadır (Khosla ve Kumar, 2017: 91; Nemat, 2011: 4). Burada süreç son kullanıcının bir mal ya da hizmet için satıcıya bir teklifte bulunması ve satıcının bu teklif üzerine bir cevap vermesi şeklinde işlemektedir. Tüketiciler, mal ve hizmetleri normaldeki fiyatlarından daha uygun bir fiyata alma, satıcılar ise ellerinde kalacak ya da zaman içerisinde değerini yitirecek ürünü parasal bir değere dönüştürme fırsatı yakalamaktadır (Dülger, 2004: 33-34).
- e. İşletme-Devlet Arası (B2G) E-Ticaret: İşletme ile devlet arasındaki işlemlerin elektronik ortamda gerçekleşmesidir. Devletlerin, ulusal ekonominin yönetilmesi ve ayarlanması aşamasında önemli bir

yeri bulunmaktadır. E-ticaret çağıyla birlikte, devletlerin aslı fonksiyonlarının yanında yeni ihtiyaçlar doğmuştur. Devletler, hem e-pazarları iyi bir şekilde yönetecek hem de e-devlet ile işletmeler ve halka daha iyi bir hizmet verecektir. Ekonomide “Büyük Müşteri” konumunda yer alan devletler, e-ticareti benimseme yolunda öncü olmalıdırlar (Quin, 2009: 30-31). Devlet ihalelerinin internet ortamında ilan edilmesi ve işletmelerin bu ihalelere internet ortamından dâhil olmaları bu modele uygun işlemlerdir (Altınışık, 2003: 32). Elektronik imza, elektronik noter, elektronik gümrükleme, dış ticaret işlemleri, elektronik ortamda hukukî ve cezaî sorumluluklarının düzenlenmesi işletme-devlet arası e-ticaret modelinin ilk örneklerini oluşturmaktadır (Küçükyılmazlar, 2006: 12).

- f. Tüketici-Devlet Arası (C2G) E-Ticaret: Tüketici/vatandaşlar ile devlet arasında yapılan işlerdir. Vatandaşların devlet ile olan her türlü işini internet üzerinden elektronik yollarla gerçekleştirmesidir. Ticarî amaçtan çok kamu yararı esas alınmaktadır. Geleneksel yollarla verilen hizmetlerin elektronik ortamda daha hızlı, kolay ve ekonomik bir şekilde verilmesi hedeflenmektedir (Erdağ ve Batuman, 2006: 11). Bireyler, devletle ilgili işlemlerini e-devlet kapısı üzerinden yürütmektedir (Altınışık, 2003: 33). Tüketici ile devlet arasında oluşabilecek e-ticaret işlemlerine vergi ödemeleri, sağlık ve sosyal güvenlik işlemleri, iş yeri ruhsatı alma ve pasaport işlemleri, nüfus ve ikametgah işlemleri, askerlik durumu ve sabıka sicil durumu öğrenme gibi işlemler örnek verilebilmektedir (Beşe, 2021).
- g. Devlet-Devlet Arası (G2G) E-Ticaret: Bir ülkedeki kamu kuruluşlarının bir başka ülkedeki kamu kuruluşları ile yaptığı her türlü işlemin elektronik ortamda gerçekleştirildiği modeldir (Yahia, 2006: 132). Bunun yanında devlet kurumlarının aralarında gerçekleşen alış veriş faaliyetleri de devletten devlete e-ticaret kapsamına girmektedir (Beşe, 2021).

E-ticaretin farklı çeşitleri olmasına rağmen genel olarak herkes tarafından bilinen ve uygulanan türü işletmeden tüketiciye e-ticaret olarak görülmektedir. Türkiye’de 59 milyon internet kullanıcısının 55,8 milyonunun bir şekilde e-ticaret faaliyetleri içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde doğal olarak işletmeler tarafından e-ticaret uzmanları talep edilmektedir.

E-Ticaret Uzmanlığı Mesleği

Son yıllarda e-ticaret alanında yaşanan değişimlerle sektöre katılan işletmelerin eleman ihtiyaçları olmaktadır. Bu elemanlardan birisi de e-ticaret süreçlerinde etkin bir şekilde yer alacak e-ticaret uzmanıdır. E-ticaret uzmanı için Kariyer.Net web sitesinde “E-ticaret web siteleri üzerinden; servis ve ürünlerin pazarlanması, stok yönetim kontrollerinin sağlanması, marka bilinirliğinin artırılması ve dijital pazarlamanın yapılması işlemlerini yürütür.” şeklinde bir tanımlama yapılmıştır.

E-ticaret uzmanlarının sayısal becerilere sahip işletme, iktisat, dış ticaret, bilgisayar programcılığı, bilgisayar teknolojisi ve programlama ile mühendislik bölümlerinden mezun olmuş kişilerden oluştuğu görülmektedir. E-ticaret uzmanlığı mesleğine dâhil olmak isteyenlerin genel anlamda programlama, kodlama, yazılım geliştirme, dijital pazarlama ve arama motoru optimizasyonu konusunda bilgilerinin olması istenmektedir (iienstitu.com, 2021).

E-ticaret uzmanlarının temel görev ve sorumlulukları şu şekilde sıralanmaktadır (Bayrak, 2021; Kariyer.Net, 2021);

- En temel görevi, firma için web sitesi kurabilmesi ve arama motoru optimizasyonunun (SEO) yapılandırılmasında ve sanal POS ödeme yönteminin kurulmasında yer almaktır.
- Firma web sitesinin tasarlanması ve kullanıcı deneyimleri ile ilgili konularda düzenlemeler yapabilmelidir.
- İçerik çeşitliliğine uygun olacak şekilde dijital pazarlama yöntemlerini belirleyebilmelidir.
- Web sitesinin açılış hızı ve trafiğine yönelik olarak teknik altyapı iyileştirmeleri yapabilmelidir.
- Ödeme yöntemlerinin işlevselliğini düzenleyebilmelidir.
- Güncel ve yüksek performans sağlayan teknolojilerin websitesi sistemine dâhil edilmesini kolaylaştırabilmelidir.
- Veri analizi yapabilmeli, analiz sonuçlarını raporlandırıp iyileştirmeleri sunabilmelidir.
- Rakip markaların takibini ve analizlerini yapabilmelidir.
- Arama motoru optimizasyonunu saptayıp stratejiler geliştirebilmelidir.
- Yeni çevrimiçi pazarlama stratejilerini araştırmalı ve geliştirmelidir.
- Sosyal medyayı, tasarım trendlerini ve yeni dijital pazarlama eylemlerini takip etmelidir.

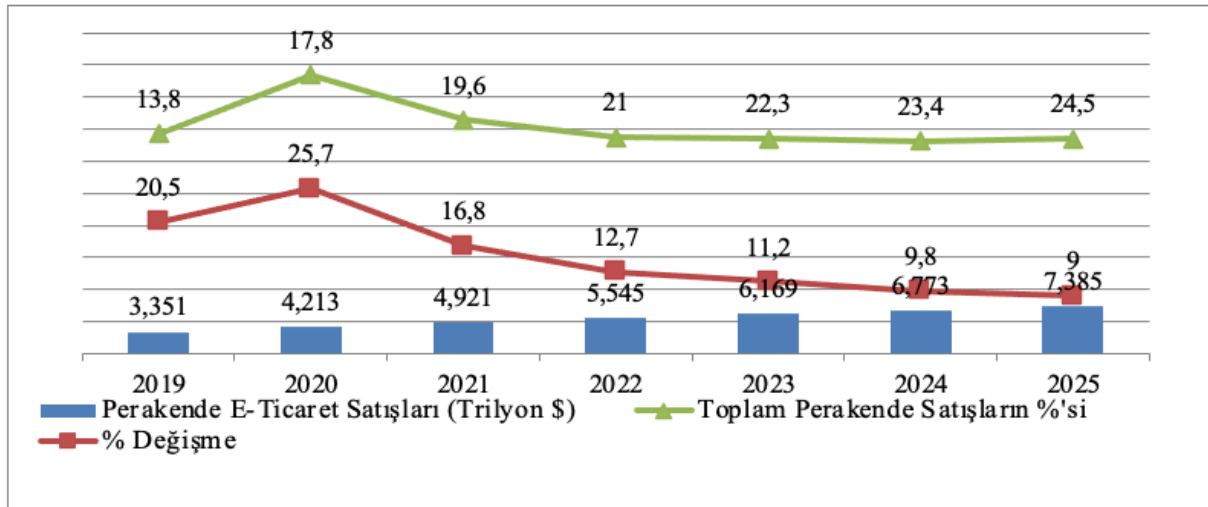
Alanındaki bilgi ve becerilere sahip ve tüm yeniliklere açık olan bir e-ticaret uzmanı aynı zamanda iş takibi, planlama ve organizasyon yeteneğine sahip, takım/ekip çalışmasına uyumlu, insan ilişkileri ve iletişimi kuvvetli, yeniliklere ve kendini geliştirmeye açık, düzenli, detaylı ve titiz çalışabilen, yaratıcı ve sonuç odaklı olmalıdır (Kariyer.net, 2021).

E-Ticaretin Genel Durumu

Her geçen gün daha fazla insan alışveriş yapmakta ve bunun büyük bir kısmı elektronik ortamlarda gerçekleşmektedir. E-ticarete taraf olan işletme ve müşteri sayıları sürekli artmaktadır. We Are Social 2021 yılı ocak ayı raporuna göre dünyada internet kullanan kişi sayısı 4,66 milyar olarak hesaplanmıştır. Bu sayı toplam dünya nüfusunun %59,5’ini oluşturmaktadır. 2020 yılı ocak ayına göre bu oran %7,3 oranında bir artış yaşamış ve dünya üzerinde internet kullanan kişi sayısına 316 milyon kişi daha eklenmiştir (We Are Social, 2021). İnternetin ve diğer araçların tüm dünyada herkes tarafından erişilebilir konuma gelmesinden

dolayı e-ticaret satışlarında artışların yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de e-ticaretin durumuna genel olarak bakıldığında özellikle 2020 yılında Covid-19 pandemisi dolayısıyla yaşanan artışlar dikkat çekmektedir.

Grafik 1: Dünya Perakende E-Ticaret Satışları 2019-2025¹

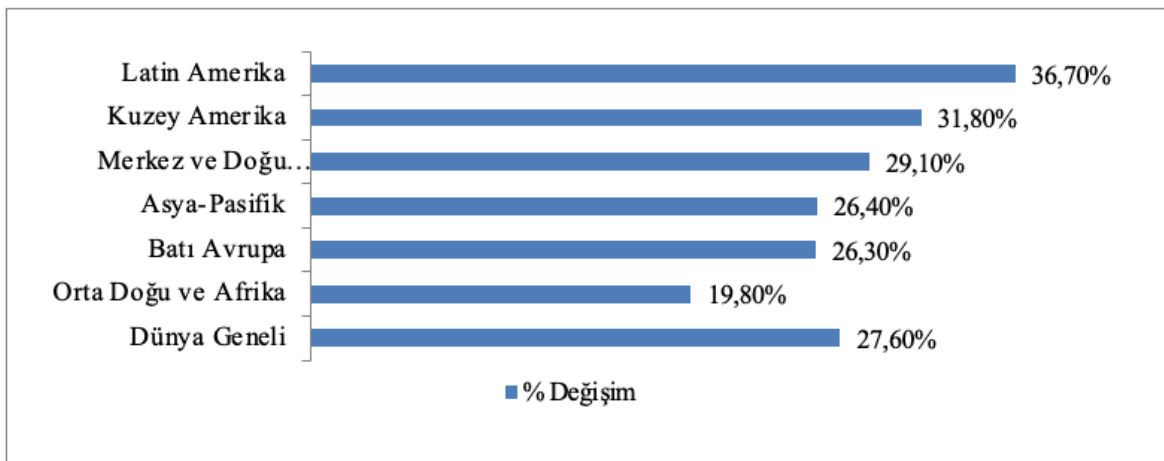

Kaynak: insiderintelligence.com, 2021. (Not: Bu grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Grafik 1’de 2019-2025 yılları arasında dünya perakende e-ticaret hacmi verilmiştir. 2019 yılında tüm dünyada perakende e-ticaret hacmi bir önceki yıla göre %20,5’lik bir artışla 3,351 trilyon dolar, 2020 yılında %25,7’lik bir artışla 4,213 trilyon dolara ulaşmıştır. Pandemi nedeniyle e-ticaret hacminde yaşanan artış, 2020 yılı verilerinde net bir şekilde görülmektedir. 2021 yılında e-ticaret hacminin ise %16,8’lik bir artışla 4,921 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Devam eden yıllarda 2022 yılı için 5,545 trilyon dolara, 2023 yılı için 6,169 trilyon dolara, 2024 yılı için 6,773 trilyon dolara ve 2025 yılında 7,385 dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Dünyada ve dünya üzerindeki bölgelerde 2020 yılı için e-ticaret satışlarındaki değişim Grafik 2’de verilmektedir.

Grafik 2: Dünya Çapında Bölgelere Göre Perakende E-Ticaret Satış Büyümesi (2020)²

Kaynak: insiderintelligence.com, 2021. (Bu grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid19 pandemisi nedeniyle perakende zinciri için 2020 yılı iyi bir yıl olmamıştır. Dünya genelinde perakende satışları %3,0 düşüş yaşayarak 23,839 trilyon dolara gerilemiştir. Ama dünya çapında perakende e-ticaret satışlarında %27,6 oranında bir artış yaşanmıştır. Dünya genelindeki perakende e-ticaret satışları 4,280 trilyon ABD doları olarak tahmin edilmiştir. Latin Amerika 2020 yılında e-ticarete %36,7’lik bir büyüme ile en hızlı büyümeyi gerçekleştirmiştir. Latin Amerika’dan sonra %31,8 ile Kuzey Amerika gelmektedir. %19,8 oranında bir büyüme ile en az büyüme gösteren bölgeler Orta Doğu ve Afrika olmuştur.

¹ Ödeme veya yerine getirme yönteminden bağımsız olarak internet üzerinden sipariş edilen ürün veya hizmetleri içerir; seyahat ve etkinlik biletlerini, kumar ödemelerini ve diğer yardımcı mal satışlarını kapsamaz.

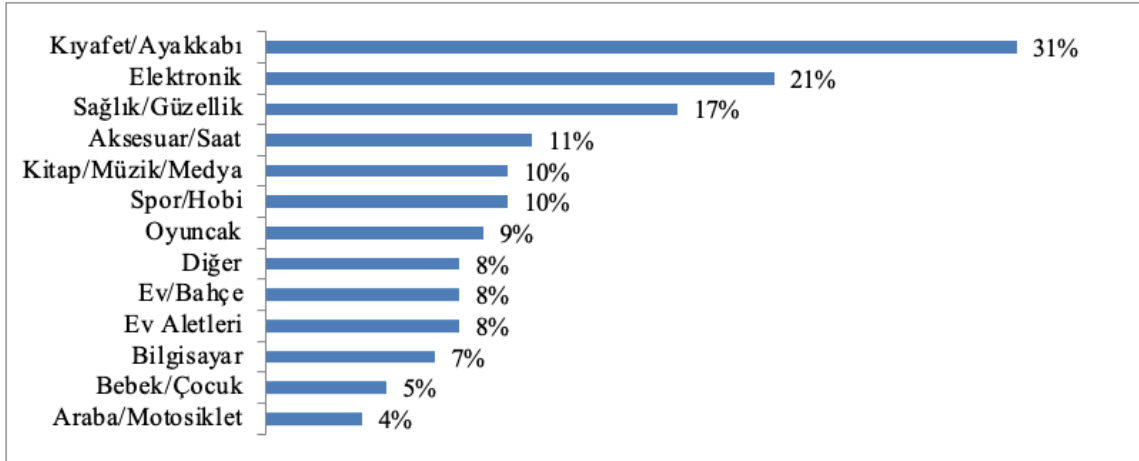
² Ödeme veya yerine getirme yöntemine bakılmaksızın internet kullanılarak sipariş edilen ürün veya hizmetleri içerir; seyahat ve etkinlik biletleri, fatura ödemeleri, vergiler veya para transferleri gibi ödemeler, yemek hizmetleri ve içme yeri satışları, kumar ve diğer yardımcı mal satışları hariçtir.

Tablo 1: GSMH ve B2C E-Ticaret Büyüklükleri İle Öne Çıkan Ülkeler (2018)

Ülkeler	GSMH (2018) (Trilyon \$)	B2C E-Ticaret Pazar Büyüklüğü (Milyar \$)
Çin	13,41	634
ABD	20,49	504
Birleşik Krallık	2,83	123
Japonya	4,97	103
Almanya	4,0	70
...
Türkiye	0,766	6,1

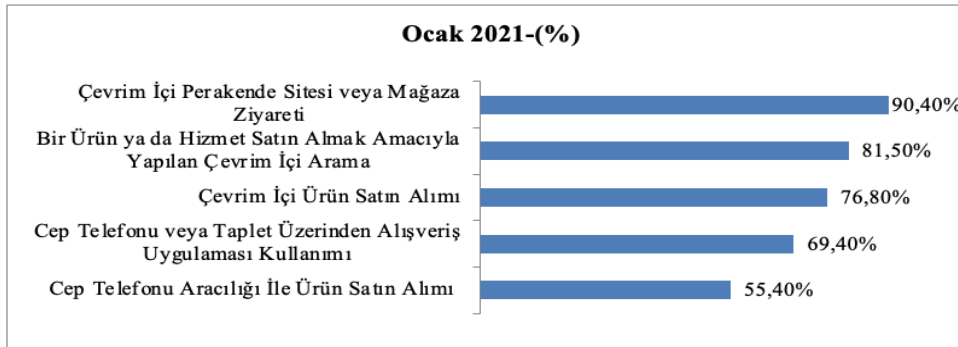
Kaynak: TÜSİAD- E-Ticaret Raporu 2019.

2018 yılı B2C e-ticaret pazarında ilk beşte yer alan ülkeler Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Japonya ve Almanya'dır. 2018 yılında Çin, 13,41 trilyon dolar GSMH ve 634 milyar dolar B2C e-ticaret pazar büyüklüğü ile dünya sıralamasında en başta yer almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, 20,49 trilyon dolar GSMH ve 504 milyar dolar B2C e-ticaret büyüklüğü ile Çin'in ardından gelmektedir. 2018 yılında Türkiye ise 0,766 trilyon dolar GSMH ve 6,1 milyar ABD doları B2C e-ticaret pazar büyüklüğüne sahip olmuştur.

Grafik 3: Dünya Sınır Ötesi E-Ticaret İşlemlerinde En Çok Tercih Edilen Kategoriler

Kaynak: TÜSİAD- E-Ticaret Raporu 2019.

Dünyada e-ticaret kapsamında kullanıcılar tarafından en çok tercih edilen ürünler incelendiğinde giyim ve ayakkabı kategorisi %31 ile ilk sırada yer almaktadır. Bunu %21 ile elektronik, %17 ile güzellik ve bakım ürünleri takip etmektedir. Bu kategoriler toplam içerisinde %60'a yakın bir paya sahiptir. Sınır ötesi işlemlerde e-ticaret yapmayı uygun fiyatlar ve temin etmenin kolay olması cazip duruma getirmektedir.

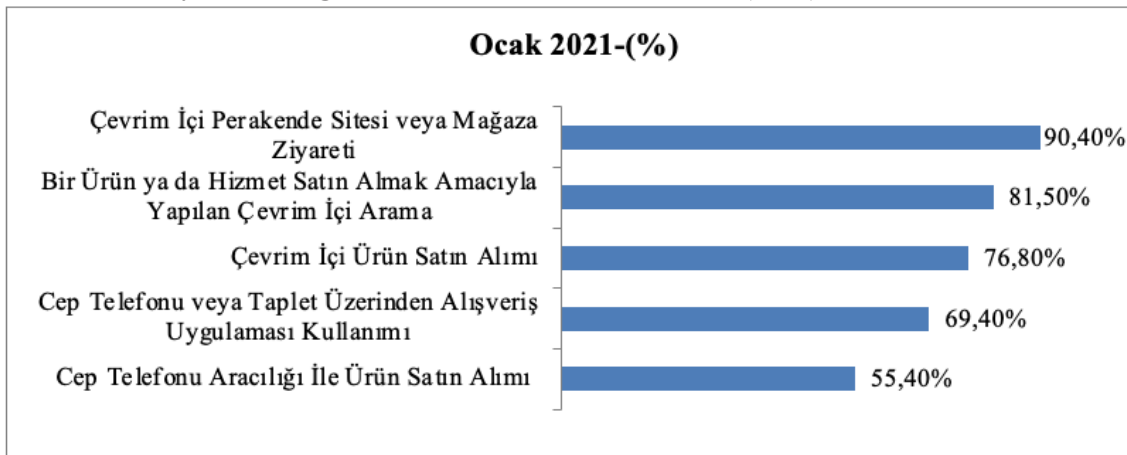
Grafik 4: Dünya Geneli E-Ticaret Aktiviteleri 2021

Kaynak: We Are Social, 2021.(Not: Bu grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.)

We Are Social 2021 raporunda yer alan 2021 yılı ocak ayı dünya alışveriş eğilimleri verilerine göre

internet kullanıcılarının %81,5'lik kısmının çevrimiçi ürün araması yaptığı ve %90,4'ünün çevrimiçi mağazaları ziyaret ettiği tespit edilmiştir. İnternet kullanıcılarından %76,8'inin çevrimiçi aracılığıyla ürün satın aldığı görülmektedir. Buna göre çevrimiçi alışveriş sitelerini ziyaret eden kullanıcıların büyük bir çoğunluğunun çevrimiçi alışveriş yaptığı anlaşılmaktadır.

Grafik 5: Dünyanın Kategori Bazlı E-Ticaret Harcamaları (2021)

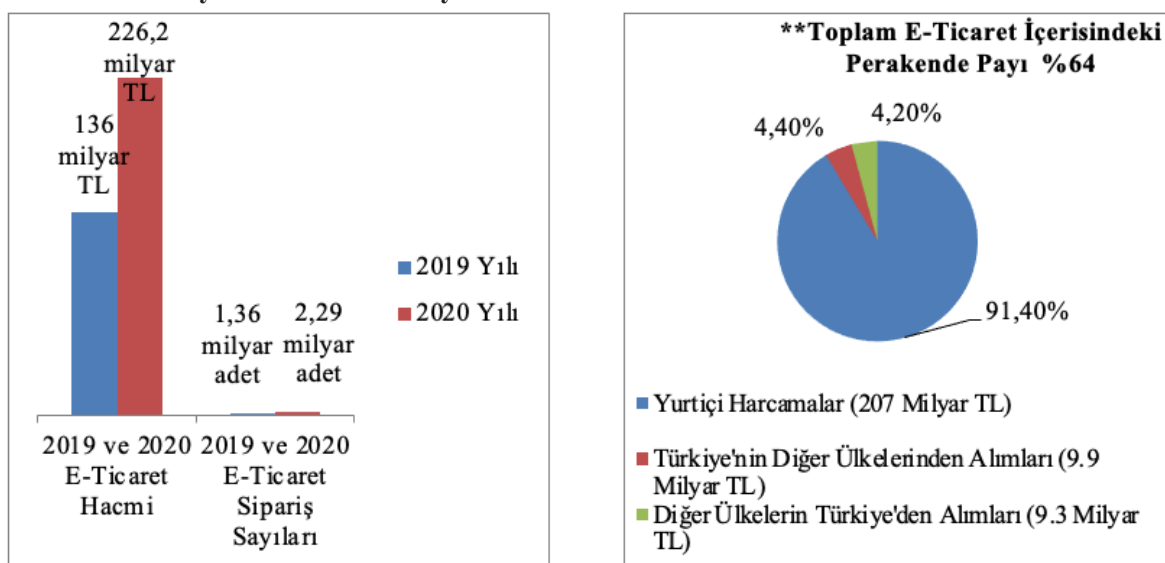

Kaynak: We Are Social, 2021. (Not: Bu grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Dünya genelinde 2021 yılı ocak ayında gerçekleştirilen e-ticaret harcamalarının kategorilerine bakıldığında moda ve güzellik ürünleri kategorisinde 665,6 milyar dolar, seyahat kategorisinde 593,6 milyar dolar, elektronik cihazlar kategorisinde 501,8 milyar dolar, gıda ve kişisel bakım kategorisinde 413,8 milyar dolar, mobilya kategorisinde 330,9 milyar dolar, oyuncak ve hobi kategorisinde 383,2 milyar dolar harcama yapıldığı görülmektedir. Video oyunu ve dijital müzik harcamaları kategorilerinde diğerlerine göre daha düşük harcamalar yapılmıştır.

Türkiye'de 2019 yılında, 136 milyar TL olan e-ticaret hacmi %66'lık bir artış göstererek 2020 yılında 226,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2019 yılında 1,36 milyar adet sipariş verilirken 2020 yılında bu sayı 2,29 milyar adede ulaşmıştır. Yaşanan Covid-19 pandemisi nedeniyle alınan karantina kararları ve tedbirler insanları evlere hapsedmiş ve her türlü alışveriş özellikle gıda ve temizlik ürünlerine yönelik olanlar çevrimiçi alışveriş siteleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu harcamaların 207 milyar TL'si yurtiçi harcamalardan, 9,9 milyar TL'si Türkiye'nin diğer ülkelerden alımları üzerinden ve 9,3 milyar TL'si diğer ülkelerin Türkiye'den alımları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

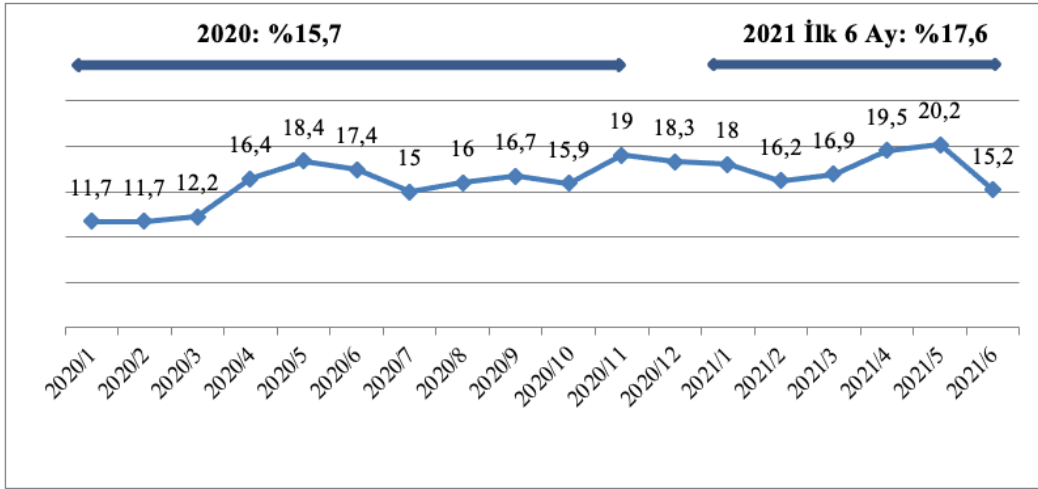
Grafik 6: Türkiye'de 2019 ve 2020 yılı E-Ticaret Hacmi

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021. (Not: Bu grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Türkiye’de 2020 yılı ve 2021 yılının ilk 6 ayında gerçekleşen e-ticaretin genel ticarete oranının aylara göre dağılımı Grafik 7’de verilmiştir.

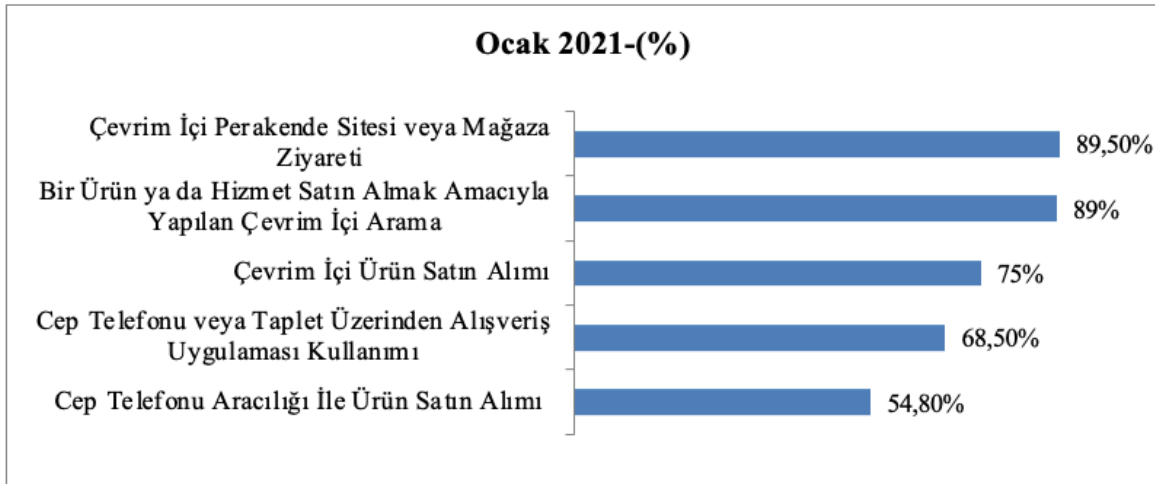
Grafik 7: E-Ticaretin Genel Ticarete Oranının Aylara Göre Dağılımı (%)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021.(Not: Bu grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Pandemi sürecinin e-ticaret üzerindeki etkileri burada da net bir şekilde görülmektedir. 2020 yılında genel e-ticaret oranı %15,7 olurken 2021 yılının ilk yarısında %17,6 olmuştur. Aylar bazında bakıldığında 2020 yılının ilk üç ayında ortalama olarak %12 seviyelerinde olan e-ticaret hacmi sonraki aylarda yüksek seviyelerde devam etmiştir. E-ticaret hacim oranı %20,2 ile 2021 yılı mayıs ayında en yüksek seviyelerde görülmüş ve daha sonra haziran ayında Covid-19 pandemisinde kontrollü normalleşme sürecine girilmesiyle düşüş yaşamıştır.

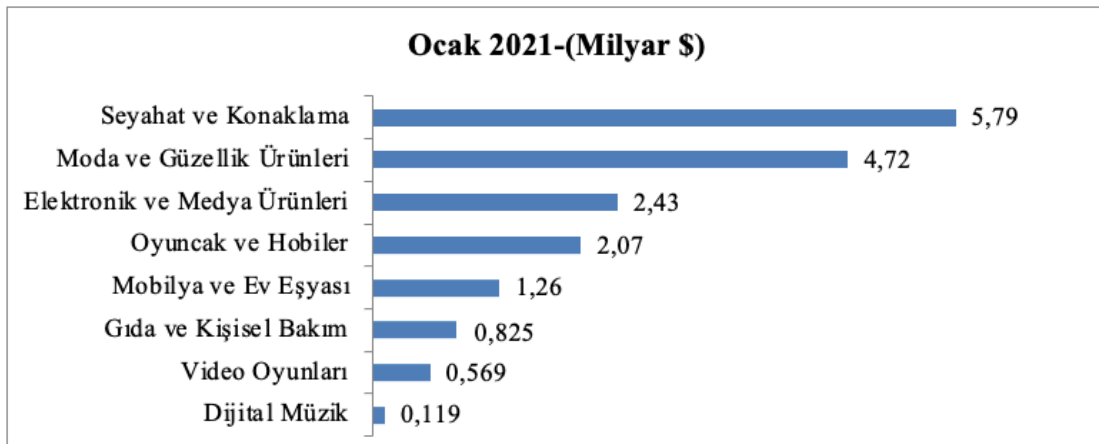
Grafik 8: Türkiye E-Ticaret Aktiviteleri (2021)

Kaynak: We Are Social, 2021. (Not: Bu grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.)

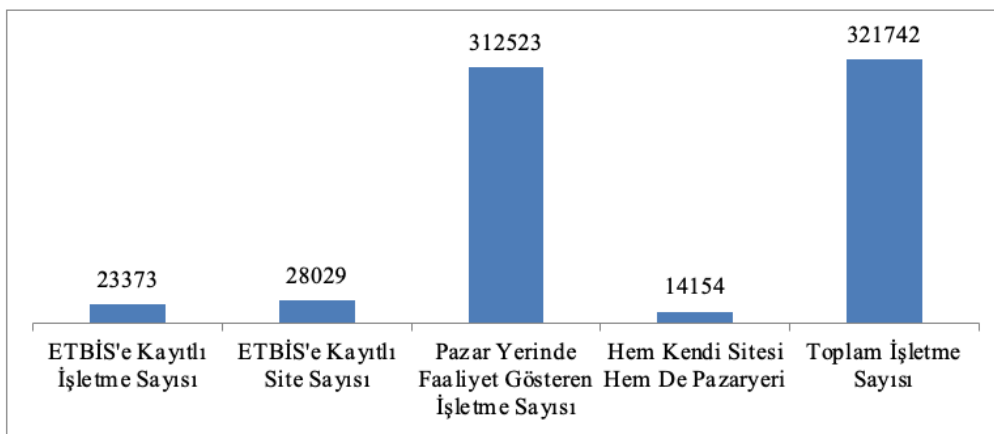
Rapor 2021 yılı ocak ayında Türkiye’de 16-64 yaş aralığında bulunan kullanıcıların bir aylık e-ticaret aktivitelerini göstermektedir. Rapordan alınan bilgilere göre kullanıcıların %89’unun çevrimiçi ürün araması yaptığı, %89,5’inin çevrimiçi mağaza ziyaretleri gerçekleştirdiği ve %75’inin çevrimiçi bir ürün aldığı görülmektedir. Çevrimiçi alışveriş uygulamalarına erişim aşamasında %68,5 oranında telefon ya da tablet kullanılırken, %54,8 oranındaki satışın telefon aracılığıyla yapıldığı tespit edilmiştir.

Türkiye’de e-ticaret harcamalarının kategori bazında hangi alanlarda yapıldığına bakıldığında ise ocak 2021’de seyahat kategorisinde 5,79 milyar dolarlık bir harcama görülmektedir. Güzellik ve moda kategorisinde ise toplam harcama 4,72 milyar dolar ve elektronik cihazlar kategorisinde toplam harcama 2,43 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Mobilya ve ev eşyaları kategorisinde toplam harcama 1,26 milyar dolar, hobi ve oyuncak kategorisinde toplam harcama 2,07 milyar dolar, gıda ve kişisel harcama kategorisinde 0,825 milyar dolar, video oyunu kategorisinde 0,569 milyar dolar ve müzik kategorisinde 0,119 milyar dolar olmuştur.

Grafik 9: Türkiye'nin Kategori Bazlı E-Ticaret Harcamaları (2021)

Kaynak: We Are Social 2021. (Not: Bu grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.)

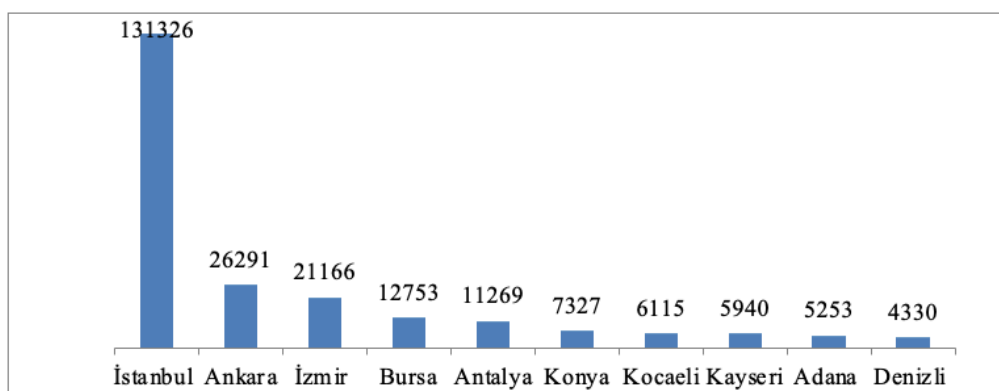
Türkiye'de 2021 yılının ilk 6 ayında e-ticaret faaliyetinde bulunan işletmelere ilişkin verilere Grafik 10'da yer verilmiştir.

Grafik 10: E-Ticaret İşletmelerine İlişkin Veriler (Adet)

Kaynak: E-Ticaret Bilgi Platformu, 2021.

2021 yılının ilk 6 ayı için 321.742 adet işletme e-ticaret faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi'nde (ETBİS) 28.029 site ve 23.373 kayıtlı işletme bulunmaktadır. Söz konusu işletmelerden 312.523'ü pazar yerinde faaliyet gösterirken 14.154'ü hem kendi sitesinde hem de pazar yerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. İşletme sayılarının durumu e-ticarete olan ilgiyi gözler önüne sermektedir.

Söz konusu işletmelerin sayılarının en fazla olduğu 10 ile göre dağılımı da Grafik 11'de verilmektedir. Türkiye pazarında en fazla alıcı ve satıcı sayısı tahmin edileceği gibi İstanbul'da yer almaktadır.

Grafik 11: E-Ticaret İşletme Sayılarının İllere Göre Dağılımı

Kaynak: E-Ticaret Bilgi Platformu, 2021.

En fazla e-ticaret faaliyeti sürdüren işletme, 131.326 adet ve %40,82'lik oranla İstanbul ilinde bulunmaktadır. Bunu, 26.291 adet ve %8,17'lik oranla Ankara takip etmektedir. E-ticaret yapan işletmelerin %6,6'sı İzmir'de, %4'ü Bursa'da ve %3,5'i Antalya'da yer almaktadır. E-ticaret işletmelerinin en fazla olduğu iller hem gelişmişlik hem de nüfus yoğunluğu bakımından önde olan illerdir.

Tablo 2: 2016-2018 Yılları Arasında Yatırım Alan E-Ticaret Girişimleri

2016	2017	2018
Dolap	aboneseneti	Banamama
Gittigidiyor.com	Banamama	Modanisa
Anneysen.com	Biletall	oBilet
IAMNOTBASIC Tekstil	buldumbuldum	Tapu.com
Ailence of the Bees	ButikGez	Tatildekirala.com
Tisho.com	Dolap	Trendyol
	Garaj Sepeti	TutumluAnne.com
	Jetract	Vivense
	Markafoni	Yollando.com
	ModaCruz	Zebramo
	Modanisa	
	oBilet	
	Startsub	
	Tasit.com	
	Vivense	
	Zingat Gayrimenkul Bilgi Sistemleri	

Kaynak: TÜSİAD- E-Ticaret Raporu, 2019.

Türkiye'de 2016-2018 yılları arasında, e-ticaret sektöründe yatırım alan 35 işlem olmuştur. Bu işlemler 2016 yılında 7 taneyken 2017 yılında 17'ye çıkmıştır. Bir yıl içerisinde %100 bir artış yaşanmıştır. 2018 yılına gelindiğinde ise bu sayı 11'e düşmüştür. E-ticaret girişimlerinin artırılabilmesi için yatırımların ve desteklerin de artması gerekmektedir. Bu kapsamda gerekli politikalar oluşturulmalıdır.

Resim 1: E-Ticaretin Bazı Makro Ekonomik Etkileri 2020

Kaynak: TÜBİSAD, 2021. (Not: Bu resim yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2020 yılında e-ticaret faaliyetlerinden kaynaklanan bazı ekonomik etkilere bakıldığında öncelikle yerel işletmeler üzerinden 216 milyar TL değerinde bir e-ticaret harcaması yapıldığı ve toplam gayri safi hasılaya 253 milyar TL değerinde bir katma değer sağlandığı tespit edilmiştir. Ülkenin en büyük sorunlarından birisi olan istihdam yaratma konusuna da iyi bir destek sağlayarak 1,9 milyon kişiye istihdam imkânı sağlamıştır. Bu sayının Türkiye'deki istihdama oranı %7,2 olarak tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Çalışmanın amacı, son yıllarda en çok gelişme gösteren sektörler arasında yer alan e-ticaret sektörü faaliyetlerinde yer alan e-ticaret uzmanlarının iş ilanlarında yer alan iş gören adaylarında aranan genel niteliklerin analiz edilmesidir. Bu amaca yönelik olarak e-ticaret uzmanlığı mesleği için verilen iş ilanları, içerik analizi yöntemiyle ele alınmıştır. İçerik analizi kısaca “verilerden içeriğe ilişkin tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar çıkarmak üzere kullanılan bir araştırma tekniği” olarak tanımlanmaktadır (Krippendorff, 1980).

Çalışmada çevrim içi dokümanlar incelenmektedir. Çevrim içi ilanların evreni olarak Türkiye'nin en büyük insan kaynakları platformu olan Kariyer.net (kariyer.net, 2022) web sitesinde yer alan ilgili ilanlar belirlenmiştir. Analiz sürecinde Kariyer.net web sitesinde “E-Ticaret Uzmanı” ilan başlığı altında yer alan 120 ilan örneklem olarak kabul edilmiştir. İlanlar, yeniden eskiye doğru tarih sıralamasına tabi tutulmuş ve 13 Ekim-14 Aralık 2021 tarihleri arasındaki ilanlar incelenmiştir.

BULGULAR

Çalışmada ilanlar; ilana ilişkin bilgiler, adaylarda aranan bireysel özellikler, beceri ve yetenekler ile adaylardan beklenen sorumluluklar üzerinden analiz edilmiştir. Elde edilen veriler tablolaştırılarak sunulmuştur. İlk olarak ilanların hangi sektörler tarafından verildiği incelenmiştir. Bulgular Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3: İlanların Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	Frekans	Yüzde (%)
Tekstil	39	32,5
Perakende	17	14,2
Belirtilmemiş	13	10,8
İnternet ve Bilişim	11	9,2
Sağlık ve Güzellik	9	7,5
Sanayi	9	7,5
Ticaret	9	7,5
Gıda	7	5,8
Tarım, Makine ve Ekipman	5	4,2
İnşaat	1	0,8

Tablo 3'e göre e-ticaret uzmanları için verilen iş ilanlarının %32,5'inin tekstil sektörü tarafından ve %14,2'sinin ise perakende sektörü tarafından verildiği görülmektedir. Bu iki sektör tarafından verilen iş ilanları, incelenen ilanların neredeyse yarısını oluşturmaktadır. İş ilanlarının %10,8'inde sektör bilgisine yer verilmemiştir. Tüm ilanlar içerisinde sadece 1 (%0,8) ilan inşaat sektörüne yöneliktir. İlan verilen diğer sektörler ise bilişim, sağlık ve güzellik, sanayi, ticaret, gıda, tarım, makine ve ekipman sektörleridir.

Tablo 4: İlanların Verildiği Dillere Göre Dağılımı

İlan Dili	Frekans	Yüzde (%)
Türkçe	115	95,8
İngilizce	4	3,3
Almanca	1	0,8

İlanların hangi dilde verildiğine bakıldığında neredeyse %96'sı Türkçe verilmiştir. 120 ilan içerisinde 4 ilan İngilizce ve 1 ilan da Almanca olmak üzere 5 ilan yabancı bir dilde yayınlanmıştır.

Tablo 5: İlanların İllere Göre Dağılımı

İller	Frekans	Yüzde (%)
İstanbul	94	78,3
Kocaeli	5	4,2
İzmir	5	4,2
Ankara	4	3,3
Antalya	2	1,7
Muğla	2	1,7
Manisa	2	1,7
Kayseri	1	0,8
Bursa	1	0,8
Sakarya	1	0,8
Isparta	1	0,8
Mersin	1	0,8
Gaziantep	1	0,8

E-ticaret uzmanına yönelik en fazla iş ilanının %78,3'lük bir oranla yine e-ticaret işletme sayısı en fazla olan İstanbul'da olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada ise %4,2 ilan oranı ile Kocaeli ve İzmir yer almaktadır. Bunları sırasıyla Ankara, Antalya, Muğla, Manisa, Kayseri, Bursa, Sakarya, Isparta, Mersin ve Gaziantep takip etmektedir. İstanbul dışındaki diğer illerde verilen ilan sayıları çok daha azdır. E-ticaret uzmanı ilanlarını veren iller yine e-ticaret işletme sayılarının en fazla olduğu iller arasında yer almaktadır.

Tablo 6: Adaylarda Aranılan Bireysel Özellikler

Bireysel Özellikler	İfadeler	Frekans	Yüzde(%)
Cinsiyet Ayrımı	Var	6	5,0
	Yok	114	95,0
Yaş	Belirtilmiş	4	3,3
	Belirtilmemiş	116	96,7
Eğitim Düzeyi	Lise	16	13,3
	Ön Lisans	39	32,5
	Lisans	111	92,5
	Lisansüstü	45	37,5
Mezun Olunan Bölüm	Belli Bir Bölüm İfade Edilmemiş	94	78,3
	Mühendislik Bölümleri	22	18,3
	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bölümleri	19	15,8
	Meslek Yüksekokulu Bölümleri	6	5,0
İş Tecrübesi	Tecrübeli ya da Tecrübesiz	17	14,2
	En az 1 yıl	10	8,3
	En az 2 yıl	44	36,7
	En az 3 yıl	40	33,3
	En az 4 yıl	2	1,7
	En az 5 yıl	6	5,0
	Daha fazlası	1	0,8
Bilgisayar Bilgisi	Ofis Programları	82	68,3
	Özel Programlar (Adobe Photoshop, İllustrator, Muhasebe Programı vs).	29	24,2
	Belirtilmemiş	26	21,7
Yabancı Dil Bilgisi	En Az 1 Dil	56	46,7
	En Az 2 Dil	6	5,0
	Belirtilmemiş	58	48,3
Askerlik Şartı	Var	72	60,0
	Yok	48	40,0

E-ticaret uzmanlığı mesleğine yönelik iş ilanlarında, adaylarda aranılan bireysel özellikler incelendiğinde ilanların %5'inde cinsiyete dair bir ayırım yapılırken %95'inde herhangi bir cinsiyet kısıtlamasında bulunulmamıştır. Cinsiyet için şart koyulan 6 ilanın hepsinde bayan eleman talep edildiğine dair ifade yer almaktadır.

Ayrıca ilanların %3,3'ünde yaşa dair bir kriter bulunurken %96,7'sinde yaş, bir kriter olarak ele alınmamıştır. Yaş kriterine yer verilen 4 ilanda genel olarak 18-35 yaş arasındaki uzmanlar talep edilmiştir. Yaş kriteri sunan ilanlar daha çok bedenen ve zihnen gençlere hitap etmektedir.

Eğitim düzeyine bakıldığında ilanlarda adaylardan istenilen eğitim kriteri, bazı ilanlarda tek bir eğitim seviyesi şeklinde belirtilirken bazı ilanlarda tüm eğitim seviyeleri belirtilerek ve bunlardan herhangi birinin geçerli kabul edildiği bildirilerek belirtilmiştir. Bu nedenle eğitim seviyeleri için ilanlarda yer verilen bilgiler üzerinden yapılan gruplandırmaya göre söz konusu ilanların 111 tanesinde yani % 92,5'inde lisans seviyesinde bir eğitim düzeyi talep edilmiştir. İlanların % 37,5'inde lisansüstü, %32,5'inde ön lisans ve %13,3'ünde lise eğitim seviyesi yeterli bir kriter olarak ifade edilmiştir.

Mezun olunan bölüm bakımından birkaç bölüm tekrarlanmaktadır. Yine de ilanların %78,3'ünde ya bir bölüm belirtilmemiş ya da "ilgili bölüm" ibaresi kullanılarak belirli bir bölüme işaret edilmemiştir. Geri kalan ilanlarda daha çok işletme, iktisat, ekonometri, endüstri mühendisliği, bilgisayar mühendisliği, e-ticaret, bilgisayar programcılığı, pazarlama gibi bölümler talep edilmiştir. Söz konusu ilanların %18,3'ünde mühendislik bölümlerinden, %15,8'inde iktisadi ve idari bilimler fakültesi bölümlerinden ve %5'inde meslek yüksekokulu bölümlerinden mezun olma şartı aranmaktadır.

İş ilanları adaylardan istenen iş tecrübesi açısından incelendiğinde, ilanların %36,7'si en az 2 yıl tecrübe, %33,3'ü en az 3 yıl tecrübe talep etmekte ve %14,2'si hem tecrübeli hem de tecrübesiz aday talep etmektedir. En az 4, 5 ve daha fazla yıl tecrübe nispeten daha az aranmaktadır. Genel olarak işin başında, dinamik, 1-2 yıl tecrübeli adaylara daha fazla talep vardır.

Sahip olunan bilgisayar bilgisi yönünden %68,3 ilanda adaylardan "Microsoft Office" bilgisayar programlarına, özellikle Excell'e hâkimlik istenmiştir. Bunun yanında, ilanların %24,2'sinde adaylardan Adobe Photoshop, indesign, illüstrator, muhasebe modülü gibi özel programlar bilmeleri talep edilmektedir. İlanların %21,7'sinde bilgisayar bilgisine dair bir ifade kullanılmamıştır fakat yapılan işin bilgisayar ortamında ya da ikame bir ortamda yapıldığı düşünüldüğünde söz konusu bilgilere hâkimliğin gerekli olduğu çıkarılabilmektedir.

Adaylardan istenilen yabancı dil bilgisine yönelik veriler incelendiğinde ilanların %46,7'sinde en az 1 yabancı dil, %5'inde ise en az 2 ve daha fazla yabancı dil bilgisi istenmektedir. Yabancı dil bilgisi isteyen her ilanda, istenen dilin İngilizce olduğu görülmektedir. Daha fazla dil bilinmesini isteyen ilanlarda ise Rusçaya, Arapçaya, Almancaya, İtalyancaya ve Fransızcaya yer verilmektedir.

Erkek adaylarda aranan bir özellik olan askerlik görevini tamamlama ya da askerlikten muaf olma şartına, ilanların %60'ında yer verilirken %40'ında bu durum hakkında bir bilgi verilmemiştir.

Tablo 7: Adaylarda Aranan Diğer Bireysel Özellikler

Diğer Bireysel Özellikler	Belirtilmiş/Belirtilmemiş	Frekans	Yüzde (%)
Aktif Olarak Araç Kullanmak	Belirtilmiş	7	5,8
	Belirtilmemiş	113	94,2
Esnek Çalışma Şartlarına Uymak	Belirtilmiş	11	9,2
	Belirtilmemiş	109	90,8
Seyahat Engeli Olmamak	Belirtilmiş	6	5,0
	Belirtilmemiş	114	95,0
İkametgâh Şartı	Belirtilmiş	18	15,0
	Belirtilmemiş	102	85,0
Sigara Kullanmamak	Belirtilmiş	2	1,7
	Belirtilmemiş	118	98,3

E-ticaret uzmanlığı iş ilanlarında, aday iş görenlerde aranan diğer bireysel özelliklere Tablo 7'de yer verilmektedir. Verilere bakıldığında istenilen ikametgâhta oturmak (%15), esnek çalışma saatlerine uygun olmak (%9,2), aktif olarak araç kullanabilmek (%5,8), seyahat engeli olmamak (%5) ve sigara kullanmamak (%1,7) şartları genel olarak daha az ifade edilen özellikleri oluşturmaktadır.

Bir örgütün başarılı olması veya bir örgütte başarılı bir eleman olmak için tüm iş görenlerde bulunması gereken bazı beceri ve yetenekler vardır. Bu beceri ve yetenekler, sektör yapısına göre değişiklik gösterebilmektedir. E-ticaret uzmanlarında olması beklenen beceri ve yeteneklere Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 8: Adaylarda Aranılan Beceri ve Yetenekler

Beceri ve Yetenekler	Frekans	Yüzde (%)
Takım/Ekip Çalışmasına Uygun Olmak	52	43,3
Analitik Düşünebilmek	49	40,8
İnsan İlişkileri/İletişimi Kuvvetli Olmak	45	37,5
Çözüm ve Sonuç Odaklı Olmak	40	33,3
Alanı İle İlgili Trendleri ve Teknolojileri Takip Etmek	33	27,5
Raporlama Becerisine Sahip Olmak	31	26,7
Analiz Yapabilmek	26	21,7
Başarılı Planlama, Koordinasyon ve Organizasyon Yeteneğine Sahip Olmak	25	20,8
Dinamik Olmak ve Dinamik Çalışma Ortamına Uymak	24	20,2
İş Takibi Yapabilmek	20	16,7
Araştırmacı Olmak	19	15,8
Kendini Geliştirmeye Açık Olmak	18	15
Planlı ve Detaylı Çalışmak	18	15
Yenilikçi Olmak	16	13,3
Sorumluluk Sahibi Olmak	16	13,3
Müşteri Odaklı Olmak	12	10
Problem Çözme Yeteneğine Sahip Olmak	10	8,3
Yüksek Enerjiye Sahip Olmak	10	8,3
Yaratıcı Olmak	10	8,3
Meraklı ve Öğrenmeye İstekli Olmak	9	7,5
İkna ve Temsil Yeteneğine Sahip Olmak	9	7,5
Yurt İçi ve Yurt Dışı Sektörel Gelişmeleri Takip Etmek	9	7,5
Yüksek Motivasyona Sahip Olmak	8	6,7
Pozitif Olmak	8	6,7
Proaktif Olmak	7	5,8
Öz Güvenli Olmak	6	5
Dikkatli Olmak	6	5
Zaman Yönetiminde Başarılı Olmak	5	4,2
Disiplinli Olmak	5	4,2
Ticarî Bakış Açısı Gelişmiş Olmak	5	4,2
İyi Türkçe, Güçlü Yazım ve Dil Bilgisine Sahip Olmak	4	3,3
Yazılı ve Görsel Sunum Yeteneğine Sahip Olmak	4	3,3
Stratejik Olmak	3	2,5
Titiz Olmak	3	2,5
Hızlı ve Doğru Karar Alabilmek	3	2,5
Vizyon Sahibi Olmak	2	1,7
Güvenilir ve Sabırlı Olmak	1	0,8

İş ilanları incelendiğinde adayların bir takımın parçası olmasına ve ekip çalışmasına uyum göstermesine yönelik niteliklerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İyi işleyen bir örgüt için önemli bir kriter olan ekibe uyum şartı ilanların %43,3'ünde talep edilmiştir. Aynı zamanda ilanlarda adaylardan en fazla istenen yetenekler arasında %40,8 ile analitik düşünebilmek, %37,5 ile kuvvetli iletişime sahip olmak, %33,3 ile çözüm ve sonuç odaklı olmak ve %27,5 ile alanı ile ilgili trend ve teknolojileri takip etmek yer almaktadır. Devamında yine dikkat çeken oranlarda raporlama ve analiz becerisi, planlama, koordinasyon ve organizasyon becerisi, dinamik çalışma ortamına uyum ve iyi iş takibi becerisine sahip olmak istenmektedir. İlanlarda adaylardan istenen daha birçok beceri ve yetenek bulunurken vizyon sahibi olma ile güvenilir ve sabırlı olma becerilerine yönelik talep sadece bir iki ilanda ifade edilmiştir.

E-ticaret uzmanlarının görev ve sorumlulukları dâhilinde yer alan ve iş ilanlarında adaylardan istenen niteliklerin içerisinde yer alan sorumluluklara dair talepler Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9: Adaylarda Aranılan Sorumluluklar

Sorumluluklar	Frekans	Yüzde (%)
E-ticaret süreçleri ve Marka Yönetimi Bilgisi	95	79,2
E-Ticaret Panel Yönetimi	35	29,2
Google Uygulamaları	35	29,2
Kod Yazma ve Uygulama Geliştirme	21	17,5

Bir e-ticaret uzmanının görev ve sorumlulukları, en basit anlamda markaya ait web sitesinin kurulması ve ilgili süreçlerin yönetilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bunun için iş ilanlarının %79,2’sinde e-ticaret süreçleri ve marka yönetimi hakkında bilgi sahibi olma talep edilmiştir. Bunun için ilanlarda, e-ticaret mantığına sahip olmak, daha önce e-ticaret sitesi yönetmiş olmak, çevrimiçi satışlar, kampanyalar, reklamlar, stok ve kargo yönetimi konularında bilgi sahibi olmak gibi isteklere yer verilmiştir. İlanların %29,2’sinde de e-ticaret altyapısında çalışabilmek üzere e-ticaret yönetim panelleri olan ticimax, tsoft, ideasoftware gibi paneller hakkında bilgi sahibi olmak istenmektedir. Yine ilanların %29,2’sinde e-ticaret faaliyetlerinde kullanılan Google Adwords, Google Analytics, SEO, Conversion, e-mailing gibi Google uygulamaları hakkında bilgi sahibi olma özelliği talep edilmektedir. İlanların %17,5’inde ise R, Python, SAP, HTML/CSS, JavaScript gibi yazılım dili ve uygulama geliştirme programlarının bilinmesi talep edilmektedir. Kalifiye bir e-ticaret uzmanının e-ticaret süreçlerini yönetebilmesi, e-ticaret yönetim panellerini kullanabilmesi, entegrasyonunu sağlayabilmesi ve alanda yaşanan yenilikler doğrultusunda e-ticaret sitelerini geliştirebilmesi gerekmekte ve bu yetenekler işveren tarafından talep edilmektedir.

SONUÇ

Ticaretin artık sınır tanımaz bir hal alması ve tüm dünyanın mağaza konumuna gelmesi ile birlikte markalar veya firmalar insan kaynakları adına en yetkin kişilere ulaşmayı hedeflemektedir. Yetkin ve etkin insan kaynağına ulaşmak isteyen firmaların yer aldığı sektörlerden birisi de e-ticaret sektörüdür. Özellikle tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ile e-ticarete yaşanan artış dikkat çekmektedir. Daha önce hiç çevrimiçi sitelerden alışveriş yapmayan kişiler, çevrimiçi alışveriş yapmakta, hatta e-ticaret içerisine girerek ürün ve hizmet satışında bulunmaktadır. Ticaret adına yeni gelişmeler ve değişimler yaşanmaktadır. Doğal olarak halen e-ticaret içerisinde faaliyetlerini sürdüren ya da bu faaliyetleri ilk defa yürütecek olan işletmeler tarafından e-ticaret uzmanları talep edilmektedir.

Çalışmada, e-ticaret uzmanlığı iş ilanlarında yer alan bilgiler ve iş gören adaylarında aranan nitelikler araştırılmıştır. Bu amaca yönelik olarak Türkiye’nin en büyük çevrimiçi insan kaynakları platformu olan Kariyer.net sitesinde 13 Ekim-14 Aralık 2021 tarihleri arasında yer alan 120 ilan araştırmanın örneklemini olarak seçilmiştir. Ele alınan bu ilanlar, ilanı veren işletmenin sektörüne, ilanın verildiği dile, ilanın verildiği illere, adaylarda aranan bireysel özelliklere, beceri ve yeteneklere ve sorumluluklara göre bir içerik analizi dâhilinde incelenmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, e-ticaret uzmanı talep eden işletmelerin yarısına yakını tekstil ve perakende sektörü oluşturmaktadır. İşletmeler tarafından verilen ilanların neredeyse %96’sı Türkçe olarak verilmiş, sadece 5 ilan farklı dilde verilmiştir. İlanların illere göre dağılımına bakıldığında ise alıcı ve satıcı sayısının en fazla olduğu İstanbul (%78,3) ilk sırada yer almaktadır. Nispeten az da olsa Kocaeli, İzmir ve Ankara’da ilanların fazla olduğu diğer illerdir. Adaylarda aranan bireysel özellikler, lisans eğitim seviyesinde olmak (%92,5), mühendislik bölümleri mezunu olmak (%22), en az 2 yıl iş tecrübesine sahip olmak (%44), en az bir yabancı dil (İngilizce) veya genel olarak İngilizce bilmek (%46,7) ve Microsoft Office programlarına hâkim (%68,3) olmaktadır. Diğer koşullara göre az olsa da bazı ilanlarda cinsiyet, yaş, ikametgâh, aktif araç kullanma, esnek çalışma saatlerine uyum, seyahat engeli olmama ve sigara kullanmama konusunda kriterler de yer almıştır. Adaylarda aranan beceri ve yetenekler konusunda en çok istenenler, takım çalışmasına uygun olmak (%43,3), analitik düşünebilmek (%40,8) ve etkili iletişime sahip olmaktadır (%37,5). Bunların yanında çözüm odaklı olmak, alanı ile ilgili trend ve teknolojileri takip etmek, analiz ve raporlama yeteneğine sahip olmak en çok aranan diğer nitelikler arasında bulunmaktadır. Adaylarda aranan sorumluluklar içinse e-ticaret süreçleri ve marka yönetimi bilgisi (%79,2), e-ticaret altyapısı için gerekli olan Ticimax, Tsoft gibi e-ticaret sitesi yönetim panelleri bilgisi (%29,2), Google Adwords, Analytics, Seo ve Conversion gibi Google uygulamaları bilgisi (%29,2) ve kod yazma-uygulama geliştirme bilgisi (%17,5) talep edilmektedir.

İş ilanlarında verilen iş tanımı dâhilinde, iş ilanlarında adaylarda aranan temel nitelikler yeterli ve açık olarak belirtilmektedir. İlanlardan da anlaşılacağı üzere e-ticaret uzmanı adaylarının kendilerini geliştirmeleri ile birlikte her alanda etkin ve yetkin bir eleman olmaları istenmektedir. Gerek işinde gerekse örgüt içerisindeki sosyal ilişkilerinde başarılı olan elemanlara rağbet edilmektedir. Çalışmanın, e-ticaret uzmanı olmak isteyen adaylara hangi noktalara dikkat etmeleri gerektiği hususunda ve beşerî sermayenin önemini görülebilmesi adına yardımcı bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdul-Ghani, E. Hyde, K. F. & Marshall, R. (2011). E-mic and etic interpretations of engagement with a consumer-to-consumer online auction site. *Journal of Business Research*. 64(10), 1060–1066.
- Akkol, Ç. (2008). E-business applications in the european union and Turkey. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Altınışık, U. (2003). Elektronik sözleşmeler. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arpacı, T. ve Uluçay, U. (2012). Dünyada ve Türkiye’de e-ticaret: tüketicilerin internet üzerinden alışveriş alışkanlıkları üzerine bir uygulama.
- Bayrak, S. (2021). E-ticaret uzmanı ne iş yapar?. <https://serhatbayrak.com/2021/10/13/e-ticaret-uzmani-ne-is-yapar/> (Erişim tarihi, 29.10.2021).
- Beşe, E. (2021). E-Ticaret Modelleri. <https://corazu.com/blog/e-ticaret-modelleri> (Erişim tarihi, 28.10.2021).
- Dülger, İ. Ö. (2004). E-iş ve Türkiye’de otomotiv sektöründe e-iş uygulamaları. Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun (2014, 5 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 29166). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141105-1.htm> (Erişim tarihi, 28.10.2021)
- Enstitü (2021). E-ticaret uzmanı nedir? ne iş yapar?. <https://www.iienstiti.com/blog/e-ticaret-uzmani> (Erişim tarihi, 29.10.2021).
- Erdağ, N. ve Batuman, E. (2006). Elektronik ticaret el kitabı. (Bilgi Serisi). Denizli: Arkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Insider Intelligence (2021). Global ecommerce update 2021. <https://www.emarketer.com/content/global-ecommerce-update-2021> (Erişim tarihi, 10.11.2021).
- Insider Intelligence (2021). Global ecommerce forecast 2021, <https://www.emarketer.com/content/global-ecommerce-forecast-2021> (Erişim tarihi, 10.11.2021).
- Karımlı, G. (2017). E-ticaretin tüketici davranışlarına etkileri: Türkiye’deki sosyal medya kullanıcıları üzerinde bir araştırma. Yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Khosla, M. & Kumar, H. (2017). Growth of e-commerce in India: An analytical review of literature. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 19(6), 91-95.
- Krippendorff, K. (1980). Content analysis: An introduction to its methodology. New York: Sage Publication.
- Kariyer.Net (2021). E-ticaret uzmanı nedir?. https://www.kariyer.net/pozisyonlar/e+ticaret+uzmani/nedir?gclid=Cj0KCQIAk4aOBhCTARIsAFWFP9HKIOHXpivJ_X-SttPILQLkbaxxWdjrHMz-OTVVfepsWsXkZSPFjgaAgDTEALw_wcB (Erişim tarihi, 29.10.2021).
- Kariyer.Net (2021). <https://www.kariyer.net/is-ilanlari/?opj=1> (Erişim tarihi, 13.10.2021-14.12.2021).
- Kariyer.Net (2022). Hakkımızda. <https://www.kariyer.net/kurumsal/hakkimizda> (Erişim tarihi, 22.02.2022).
- Küçükylmazlar, A. (2006). Elektronik ticaret rehberi. İstanbul Ticaret Odası.
- Nemat, R. (2011). Taking a look on different types of e-commerce. *World Applied Programming*, 1(2), 100-104.
- OECD, (2001). Taxation and electronic commerce implementing the ottawa taxation framework conditions, New York and Geneva.
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanlığı (2005). Türkiye’de internet. <http://www.internetarsivi.metu.edu.tr/tarihce.php> (01.10.2021)
- Özmen, Ş. (2013). Ağ ekonomisinde yeni ticaret yolu: e-ticaret/elektronik ticaret. (5.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Özşahin, M. (2016). Çoklu ajan yaklaşımıyla e-ticaret’te ürün yönetimi. Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Quin, Z. (2009). Introduction to e-commerce, Beijing (China) and Springer-Verlag GmbH Berlin Heidelberg (NewYork): TsinghuaUniversity Press.
- Sheikh, S.M. (2015). Customer satisfaction in business-to-customer (b2c) e-commerce: a comparative study of Turkey and Pakistan. Yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2021). E-ticaret bülteni 2021 ilk 6 ay. <https://www.eticaret.gov.tr/dnnqthgzvawtdxraybsaacxtyamawm/content/FileManager/Dosyalar/E-TI%CC%87CARET%20B%C3%9CLTEN%C4%B0%202021%20%C4%B0lk%206%20ay.pdf> (Erişim tarihi, 15.11.2021).
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2021). E-Ticaret Bilgi Platformu <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler> (Erişim tarihi, 17.11.2021).
- Turban, E., King, D., Viehland, D., & Lee, J., (2006). Electronic commerce a managerial perspective. New Jersey.
- TÜBİSAD Deloitte (2019). Türkiye’de e-ticaret 2018 pazar büyüklüğü, http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/TUBISAD_2019_E-Ticaret_Sunum_TR.pdf (Erişim tarihi, 20.12.2021).
- TÜBİSAD (2021). Ekonominin dönüştürücü gücü: e-ticaret etki analizi. https://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/tubisad-e-commerce_impact_assessment-launchpresentation.pdf (Erişim tarihi, 20.11.2021).
- Türkoğlu, Ü. (2006). B2b e-business and development of a b2b e-business software. Dokuz Eylül University. Graduate School of Natural and Applied Sciences. İzmir.
- TÜSİAD Deloitte (2019). E-ticaret raporu 2019. E-ticaretin gelişimi, sınırlarının aşılması ve yeni normlar, <http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf> (Erişim tarihi, 30.11.2021).
- We Are Social (2021). Digital 2021. <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital/> (Erişim tarihi, 10.11.2021).
- We Are Social (2021). Dijital 2021: Turkey. <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey> (Erişim tarihi, 10.11.2021).
- Yahia, I. B. (2005). Non commercial b2c virtual communities: defination and classification an exploratory qualitative study. *IADIS International Journal on WWW/Internet*, 5(1), 129-144.
- Yamamoto, G. T. (2013). E-Ticaret. İstanbul: Kriter Yayınları.

İsmail İŞCEN (issicen@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1707-3834)

Profesör Doktor, Mersin Üniv. Fen-Edb. Fk. Çeviri Bölümü

[https://doi.org/ 10.55044/meusbd.1072610](https://doi.org/10.55044/meusbd.1072610)

12.02.2022

Geliş Tarihi
Submitted

25.03.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

ÇEVİRİ OLGUSU VE GÖZLEMLENEBİLİR NESNE SENTEZİ

Özet

Araştırmada yerleşik (en genel anlamıyla “çeviri” ile kenetli ve sınırlı) çeviri bilimsel söylemden bağımsız olarak, çeviri kavramı ilginin merkezine alınmaktadır. Böyle bir ilgi, ancak bilim-kuramsal bir zeminde ve çerçevede şekillenebilmektedir. Çeviri olgusu üzerinde yoğunlaşan bir sorgulamanın bilim kuramı odaklı bir tartışmayı tetiklediği, makalede titizlikle korunan ve sürdürülen bir görüştür. Bu görüşün sağlanabilmesi ve doyurucu bir minvalde şekillenebilmesinde dört temel soru sıralı bir şekilde ele alınacaktır. Bu soruların takibinde üretilen yanıtlar, aynı zamanda mevcut çeviri odaklı araştırma bütünü -örtük ve dolaylı bir yoldan- tarif etmeyi amaçlasa da çalışmada yerleşik çeviri bilimsel araştırma alanının sorunsallarına dair bir pozisyon alış söz konusu edilmemektedir. Buna karşın, “disiplinlerarasılık” veya “KM/EM” odaklı “çeviri ilişkisi” örneklendirmeleri üzerinden ilgili sorunsalların arka planına ve bilim-kuramsal geçerliliklerine ışık tutulacaktır.

Çeviri olgusunun ne olduğu; gözlemlenebilirliği ve çeviri odaklı akıl yürütmeyi nasıl (hangi yasallıklar doğrultusunda) şekillendirdiği; velhasıl çeviri bilimsel gözlem sistematığının temel belirleyenleri nedir soruları özellikle Çevrim Kuramı adlı çalışma doğrultusunda somutlaştırılacaktır. Söz konusu çalışmanın aşırı soyut olması yönündeki eleştirilerin geçerliliği de bu minvalde -yine dolaylı bir ağırlıkta- gözden geçirilecektir. Çalışmada baz yaklaşımı olarak soyut “meta-kuramsal” boyutu içinde kabul edilen Çevrim Kuramı, doğrudan ele alınmayacak; daha ziyade çeviri araştırmaların olası dizgeselliği yönünde somut kavramsallaşmalar eşliğinde ve sadece belli başlı (aksiyom oluşturu) açıları ile irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri olgusu, Dikotomi, Bileşim, Anlamsal boşluk

TRANSLATIONAL OBJECT AND OBSERVABLE SYTHESIS OF SUBJECT

Abstract

However the discussion about the borders and boundaries of the (translational) field, first latently initiated with the accumulations of studies (concerning translating from the linguistic point of view) in the second half of the last century, then probably for the very first time concreted by the questioning interest “Towards a science of translating”, yet after J. Holmes’ ingenious topographic proposition still produces deeply disappointments and frustrations. In this study there are not reviewed the lacks or reasons of this ‘dilemma’ of a scientific field, whose basic lines, lanes and principles are still undetermined and suspiciously fluent, but as an accept, primarily disorienting and consuming all “translational-oriented reflectional energy” there is focused on the question “what is the object of translational thinking?”

This question is connected with other questions, which in a demarcated order should be strictly surveyed and tracked to clear the profound and otherwise dissoluble confusion about what is definable as the “translatological perspective” on one hand and on the other what can be seen as the “translational view”. In this context in the study it is made a clear shaping between the terms “object” as a matter of any scientific approach and thinking as a whole and “subject” as an issue which has concretely and explicitly to be surveyed and observed.

Key Words: Translatological field, Scientific object, Dichotomy, Complexity

GİRİŞ

1. Çeviri Bilim Versus Çeviri Araştırmaları

En güncel yayınlara bakış, artık “çeviri bilim” kavramının etrafında patlamaya pek yakın, kümelenmiş gaz yoğunlaşmasının masumlaştırılarak ve havası ithal söylem, ham ödünçleme ve telaşlı uyarlamalar üzerinden alınarak daha fazla geçiştirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bir bilimselleşme dinamikliğinin kendi dinamikliğini sorgulama evrelerinde (bkz. “öz-sorgulama dönemi” için Echeverri, 2017) bilimsel iddialı bir akıl yürütmenin yerleşik ve yüzlerce yıllık bilim tarihi içinde somutluk kazanmış usul ve asgari gereklerini esnetici, saptırıcı ve sulandırıcı bir yola sapması, bu yolun devamında ısrar etmesi, yetmedi, tartışmanın artan verimsizliğinin kabulü veya mahcubiyeti üzerine, pratik dünyada kendi “bilimsel özerkliğini” adeta arka kapıdan pekiştirmeye çalışması, somut bir tabirle uygulamalar etrafındaki odaklanmalar ve yararlılıkla (üstelik nafîle bir ısrarla) gidermeye yönelmesi, en hat safhada trajiktir. Oysa yol bellidir: Bir bilimsel akıl yürütmenin esasları, “olgu”, “araştırma nesnesi”, “gözlem”, “yöntem dizgesi” (bkz. J. Holmes’un “methodology” yönlü uzlaşma çağrısındaki ısrarı, 1988) kavramları ve düzeni konusunda uzlaşmadan meydana gelir, bilimsel özerklik de bu kavramlar ve düzen konusundaki asgari ortak kabullerin varlığı ile ölçülür. Anılan başlıca kavramların ne anlama geldiği, uzlaşmanın ise nasıl sağlandığı da bellidir, daha doğrusu nasıl sağlanamayacağı bellidir. Onca yıllık verimsiz tartışmanın kanıtladığı gibi “çeviri bilimsel” bir iç-jargon ve “post modern geniş getirme” (Zybatow, 2010) usulü üzerinden değil kısacası.

J. Holmes’un (olgu, yöntem vb. kavramlar konusundaki) uyarıları ve önermeleri ortadadır ve hâlâ geçerliğini koruduğunu en güncel yayınlar da ortaya koymaktadır. Aradan 40 yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Kat edilen yol sadece sıfır değildir, tartışmaya açıktan veya alttan alta, adeta korsan pişkinliği ile katılan paydaşlar arasında yorgunluk ve bıkkınlık, ilk heyecan dolu günlerdekine oranla muazzam bir artış gözlemlenmektedir. Kısacası: bilim-öncesi bir döneme adeta baş aşağıya sarkmalar gizlenememektedir, herkesin istediği şekilde kendi (çeviri deneyimi temelli) kavramsallaşma ve yorumuyla istediği boyutunu ele aldığı ve diğer söylemlere karşı büsbütün kayıtsız kalabileceği bir ortamda “çeviri” konuşturulabilmektedir. Bilimsel bir akıl yürütmenin aslı “amacı” (bu türden dizgeli ve sınanabilir bir akıl yürütme iradesi dışında varsa) olan “olguya dair hakikat payını artırmak” (bkz. “Erkenntniszuwachs in Bezug auf den Forschungsgegenstand” detaylı olarak G.v. Wilpert, 2001) dışında her türden pratik bir amaçsallık doğrultusunda “çeviri”nin araçsallaştırıldığı, evet hatta sömürüldüğünü göstermesi bakımından bu türden “serbestçe konuşma”nın (bkz. Zybatow 2010, “plaudernderweise”) sınırsızlığını görünce insan kendi kendine şu soruyu sormak zorunda kalmaktadır: çeviri hakkında düşünmek ile çeviri hakkında bilimsel akıl işletme arasında bir ayırım söz konusu edilebilir mi? Başka bir tabirle çeviri hakkında düşünmek, peşinen ve per se ‘bilimsel bir düşünme’ biçimi midir? Bilimsel akıl yürütme biçimi ile her türden akıl yürütme (biçimleri) arasında bir sınır var mıdır yok mudur?

Bu haseple bu çalışmada, yerleşik çeviri odaklı araştırmaların iddialı ve epey geçişken kuruluşundan bu yana alan temsilcilerinin sorunsal olarak gördüğü, savunup çürüttüğü ve/veya çözüm olarak ürettiği savunu ve pozisyonlara ne söylem ne de kavram düzeyinde yer verilmeyecektir. “Çevrim Kuramı” (2002) adlı çalışmada çeviri odaklı çalışmaların bu yöndeki savunularına yönelik hem içeriksel hem psikolojik motivasyonları bakımından yeterince görüş ve bulgu sunulmuş; konuya dair bir netleştirme ve uzlaşma odaklı bir ilerleme kaydedilmeden aradan 20 yıl geçmiştir. Kuşkusuz, anılan çalışmada geçerli kılınan terminoloji ve söylemin, epey (günümüz masumlaştırıcı söylemlerin kıyasında) riskli bir düzeyde üst-kuramsal bir soyutluk içermesine bağlı olarak hemen ön sözde okunabilirlik konusunda pek umut vaat edilmiyordu; hatta okunabilirliği konusunda 20-30 yıllık bir mühlet tanınıyordu kitaba. Fakat hem içerik hem mühlet konusunda haklı çıkmak, özellikle de böyle bir riski göze aldıktan sonra hayıflanılacak bir durum değildir, olmamalıdır, böbürlenip sevinilecek bir durum da değildir buna karşın. Ders çıkarılabilir bir durumdur daha çok, bu nedenle aşağıda sunulacak irdelemede anılan çalışmadaki (Çevrim Kuramı) terminolojinin berisinde (veya ötesinde) seyredilecektir. Daha somut bir ifadeyle; o çalışma, genel bilim-kuramsal bir zemin ve çatı önermesi içerirken bu çalışma doğrudan somut çeviri bilimsel araştırma dizgesine odaklanmaktadır; bu haliyle de buradaki kavramsallaşma, o çalışmadaki kavramsallaşmanın sadece bir açılımı ve “çevrimi” niteliğinde anlaşılır olmaktadır.

Bu haliyle makalenin tek amacı; bazı kavramları olgusal bazda somutlaştırmak, çeviri olgusu kavramı ve kendisi konusunda dizgeli bir saydamlık kazandırmak şeklinde sınırlandırılabilir. Bu haseple, terminolojik bir formalizasyonun (üst tanımsal çatı) her bir alt belirleyeniyle öncelikli olarak ortaya konulması gerektiği açıktır. Buna göre, çalışmada:

- A) Çeviri olgusu nedir, temel tanımsal özellikleri nasıl zuhur etmektedir?
- B) Çeviri olgusu, çeviri bilimsel sistematiklik içinde nasıl ele alınmakta, çeviri olgusunun alansal spektrumunda konumu ve işlevi nedir?
- C) Gözlemlenebilir nesne ile çeviri olgusu arasında ilişki nasıl tarif edilmiştir? ve son olarak
- D) Nesne sentezi ne demektir, nesne sentezinin gözlemlenebilir olması nasıl açıklanabilir? soruları belirleyici ve yönlendirici olacaktır.

2.1 Çeviri Olgusu Nedir, Temel Tanımsal Özellikleri Nasıl Zuhur Etmektedir?

Çeviri olgusunun adı bundan böyle ‘çO’ olsun (“E”). E, bu, diyesi çO olması hasep ve koşulu ile üç temel özellik ve tanımsal içerikle başka olgulardan ayrışmaktadır, kısacası E olmaktadır. Diğer yandan, E’nin anılan üç özelliği, onu aynı zamanda başka olguları çağrıştıran, ima eden bir mahiyete büründürmektedir, fakat bu, çeviri bilimsel bir sorun değil, her açıdan, kısacası içeride de dışarıda da bir vekalet sorunudur. Bu haliyle de çeviri bilimsel araştırma alanı ile çeviri bilimsel olmayan araştırma alanları arasında sınırların net çizilmesi durumunda vekalet mefhumu, curcunası ve/veya yanılıgısı ortadan kalkacaktır¹.

“Olgu” kavramı, bilimsel bir çerçeve ve zeminde geçtiği anda bilim-kuramsal bir terimdir, kısacası yoruma veya görece anlamlandırmalara açık değildir. Bilimsel akıl yürütmenin en genel ve soyut muhatabı ve hedefidir, diyesi: sistemleştirilmiş / dizgeleştirilmiş ve/veya sistemleştirilesi bir akıl yürütmenin karşısına aldığı “phaenomenon”dur. Bu haliyle söz gelimi “insan” (Yun. ‘Anthropos’) kendi başına bir “olgu”dur, ancak bu olgu, kendi başına ve salt olduğu müddetçe o kadar soyut ve geneldir ki, doğrudan bir bilim (örneği) tarafından hedef alınamamaktadır, tabii “Antropoloji” -bugünkü haliyle bakıldığında- “sistemleştirilesi bir akıl yürütme”ye ne denli tekabül ediyor sorusu bir kenara. İnsan bilimleri (Humanitas)² diye üst çatı altında “insan”la ilişkili nispeten daha az genel ve daha az soyut düzeyde “olgular” türetilmektedir, söz gelimi: insan / canlı davranışları; insan eylemleri, insan bedeni, insanın alt özelliklerine bağlı “olgusal” durumlar (insanın sosyal olması, dil kullanması vs. hasebiyle doğan özel olgu durumları). O halde, “olgu” tek tek bilimlerin hem gizli bir akit yoluyla hepten ve toptan (işbölümü ilkesi doğrultusunda olgu bütünü -yani dünyayı- tekil olgulara ayrıştırarak) hem de açık ilanla salt kendileri açısından ve kendi içlerinde (işbirliği ilkesi doğrultusunda sistemli ilerleyerek) en genel haliyle muhatap aldıkları mefhum, yani kavramdır. Kısacası en genel haliyle bilimlerin tümü bir bütün olarak “dünya”yı olgu olarak kavrar, tek tek de kavrayış olarak bu “dünya”nın bileşenlerini kendi aralarında bölüşüm anlayışı ile xyz olgu örneklerine indirger, somut bir ifadeyle: sistemleştirilmiş düzlemde gözlemlenebilir kılmaktadır. O halde olgu, bilimsel aklın dışında tezahür eden (duyulara açık) olgu örnekleri değil, ancak kavramsallaşmış halleri ile bunların suretleridir³.

Çeviri olgusu, kendisi olma halini (E), üç temel tanımsal niteliğe borçludur denmişti yukarıda, ancak bu üç temel nitelik, bir karşılıklı etkileşim yasası çerçevesinde, kısacası (belli bir mantıkla, bkz. biraz ileride) bir arada olmada çeviri olgusunun varlığını temin etmektedir. Bu haliyle, yani en genel görünümde, çeviri olgusunun (kavramının) gerçeklik içinde tezahür etmiş, eden, edebilen ve edebilecek tüm örneklerinde tek bir örneği yoktur ki, bu üç niteliğe (o örneğin tekabül ettiği durumda mantıklı olan karşılıklı etkileşimle) sahip olmasın. Buna göre:

a-E, kompleks bir olgudur. Kompleks nitelik için “β” (“bileşim” için Yunanca küçük beta) densin.

b-E, dinamik bir olgudur. Dinamik için “η” (“hareketli” için Yunanca küçük eta) densin)

c-E, dikotomik bir olgudur. Dikotomik için “Δ” (“Dikotomik” için Yunanca büyük delta) densin.

Çeviri olgusu, yukarıda anılan karşılıklı etkileşim mantığına göre sınıflara (kategorilere) ayrışmaktadır. Söz gelimi, karşılıklı etkileşim durumunda “dinamikliği” (η) baskın olan bir çO örneği, dikotomik (Δ) ve kompleks (β) olma niteliklerinde düşük seviyelere inecektir; tam aksine çeviri olgusunda Δ’nın artmasıyla, η ve β oranları ve dağılımları ona göre düşecektir. Kısacası, mantıklı karşılıklı etkileşim durumu, çeviri olgusunun kategorisinin doğal bir göstergesi olabilmektedir. Bu haliyle de çeviri bilimsel araştırmalar spesifikasyon düzleminde (bkz. spesifikasyon için detaylı olarak İşcen, 2008; ayrıca Kant, 1911-1934) yöntemsellik sorununu çözebilmekte, derinlikli bir netlik kazanabilmektedir⁴. Burada bu hususa yönelik sadece şu kadarla yetinmek gerekmektedir: Çeviri olgusunun tikel örneklerde (çeviri durumlarında) söz gelimi dinamikliği ön plana çıkıyorsa, araştırmanın kendisi (yine söz gelimi) bileşim/kompleks niteliklerini ayrı bir düzlemde ve ağırlıkta işlemek durumundayken, yine söz gelimi dikotomik nitelik baskın olan durumlarda, kompleks niteliklere dönük yaklaşım/inceleme farklı minval, yöntem ve düzen içinde seyredecektir.

Dikotomik ve dinamiklik niteliklerine dair detaylı olarak Çevrim Kuramı’nda ilgili yerlerde doyurucu

¹ Bkz. “sabit” kavramı ile ilgili detaylı tartışma için Çevrim Kuramı; söz konusu çalışmada “sabit”in (p) hiçbir surette çeviri bilimsel algı ve kavrayış için söz konusu edilemeyeceği, ancak değişkenleşen sabitle birlikte, kısacası değişkenlik ilişkisi bakımından sabit’in çeviri bilimsel ilgiye açıldığı yönündeki görüş ve tanımlar, tam da bu minvalde anlaşılmalıdır.

² “Doğa Bilimleri” şeklindeki ayrıştırıcı sınıflandırmaların ne denli açıklayıcı, ama aynı zamanda yanıltıcı olduğu, örneğin tıp alanı ile ilgili sınıflandırmada ortaya çıkmaktadır; insan/canlıların bedeni diye olgusal tanıma uygun şekilde sınıflandırılması durumunda tıp, insan bilimleri içinde, “organizma” (canlı) diye sınıflandırılması durumunda ise doğa bilimleri (söz gelimi biyoloji ve/veya kimya) içinde yer alabilmektedir. Sonuç olarak bu türden sınıflandırıcı düzenlemeler, hem açıklayıcı olmaktadır, hem yanıltıcı sonuçlar doğurmaktadır; son kertede “olgu” kavramının hem üst düzenleyici (koordinatif) hem alt düzenleyici (subordinatif) bir işlevi olabilmektedir, burada da terminolojik dikkat ve netlik şarttır.

³ Kaldı ki, bilimsel akıl dışında en genel haliyle epistemolojik düzlemde “ol-guların” kendi hallerindeki oluşlarına yani bizim aklımızın dışındaki gerçekliğine erişme imkânımızın olmadığı, ancak ve ancak kavramsal düzlemde onlar hakkında yine aklımızın işleyişine bağlı bir şekil ve suret (nitelikler tümi) attığımızı, kısacası kendi başına olgular yerine (duyular üzerinden değil, kavramlar üzerinden işleyen) aklımızın onlara dair üretebildiği yargılara varabildiğimizi, burada uzun uzun irdelemeye gerek yoktur; bu irdelemenin seyri eğer bunun kanıtı için Kant yeterli değil idiyse bile en son Wittgenstein ile son bulmuştur.

⁴ Konuyla ilgili burada merkezî önemde olmaması nedeniyle ayrı ve detaylı bir inceleme gereği ortadadır.

tanımlar ve kanıtlar sunulmuştur; burada “kompleks” niteliğe dair Çevrim Kuramı’nda (20 yıl önceki bilgi ve terminolojik düzeye bağlı olarak) belirtilenlere ilaveten şu önemli vurgu kaçınılmaz olmaktadır: Çeviri olgusu bir komplekstir tanımı, yüzeysel (ve maalesef alanda yanlışlıkla yerleşiklik kazanan) bakış açısında son derece yanıltıcı bir sonuç doğurabilmektedir. Buna göre, çeviri olgusu alt etmenlerden oluşmaktadır, kısacası ve somut bir ifadeyle dört temel ana etmence bir araya gelen bir olgudur. Bunlar “dil, metin, iletişim, kültür”dür. Bu haliyle bakıldığında, çeviri olgusu “DMİK”dir şeklinde bir “bileşim” anlayışını ortaya koymak, buna göre bu dizin ve dizilişle (önemlilik sırasına göre) adeta “D-M-İ-K” şeklinde bir yoruma kapı aralanabilmektedir. Oysa çeviri olgusu ile ilgili temel gerçekliği büsbütün ortadan kaldırarak yerine başka akıl yürütme usullerini incelemeye zemin hazırlamaktan başka bir sonuç doğurmaz bu türden bir “kompleks” anlayışı. Aslında en kestirme tanımla “Çeviri olgusu β’dir, yani DMİK değildir.” demek yerinde olacaktır. Çeviri olgusu her seferinde β’dir, aksi takdirde DMİK (veya daha sorunlu ve gevşek bir bileşim yorumuna göre “D-M-İ-K”) olurdu. Biraz ileride de netleşeceği üzere, β’nın konumu ve değeri, sadece gözlem sırasını belirlemekte, daha çok gözlemlenilenlerin yoğunluğu ve değerini öngörme ve belirlemeye hizmet etmektedir, yoksa bileşenin unsurlarının kendi başına gözlemlenebilirliği, çeviri bilimsel araştırma içinde hiçbir an ve momentumda söz konusu olmamaktadır. Yani çeviri bilimsel araştırma içinde ne D, ne M, ne İ ne de K, hem kendi başına, hem de bir bileşim içinde söz konusu olmamaktadır. Kuşkusuz β’nın alt unsurlarını (veya daha doğru bir kavramla “bileşen”lerini) adlandırmak, tanımlamak ve belirginliğe kavuşturmak, çeviri bilimsel araştırmaya dair detaylı ve daha spesifik tartışmalar ve incelemelerde ivedilik ve birincil önem arz eden bir yükümlülüktür.

Bir şeyin belli başlı niteliklere sahip olması, onun ne olduğunu tanımlamaya yetmeyecektir. Söz gelimi, bir “bitki”nin (kavramının) ne olduğunu, onun nitelikleri üzerinden belirlemek olanaksızdır; bu haliyle de “bitki”, şu şu özelliklere sahiptir dense dahi, onun bir “organizma” olduğu gerçeği, doğrudan o niteliklerden türetilmez⁵. Aynı şekilde Ξ’nın nitelikleri tanımlansa da (ki bunun sonuçları gözlemlenilen yöntemliliği ve usulleri belirlemede belirleyici etkisi ve rolü vardır, bkz. biraz yukarıda “karşılıklı etkileşim mantığı” ve “kategoriler” ilişkisi), kendisinin ne olduğu, henüz belirlenmiş ve olgusal gerçekliği bakımından saydamlaştırılmış değildir. Bu belirleme ve saydamlaştırma işlemini bundan sonra başlatmak adına, şu hususlara öncelikle değinmek gerekmektedir:

İnsan akılı, soru sormak üzere işleyen bir yeti olmakla beraber, soruları genelde mevcut (hâlihazırda önümüzde duran) yanıtlar ile ilişkilendirmeyi bildiği oranda yasal işleyen bir akıldır. Başka bir tabirle gerçeklik adını verdiğimiz “dünya” kendisine dair geçerli olan tüm yanıtları aslında hazır ve açıkta tutuyor, ortaya çıkarmış durumdadır. Kavram, yani akıl düzlemine geçildiğinde asıl “sorunlar” doğmaktadır, işte bu “sorunlar” uygun sorular üretebilir. Bu sorular bu bakımdan, “mantıklı” (yani yanıtlara denk ve uygun düşen) veya “mantıksız” (yani yanıtlarla ilgisiz, bir anlamda “antropomorf”) sayılmaktadır. Örneğin, nesnelere arasında bir etkileşim/çekim olduğu, Kepler veya Newton öncesinde de “bilinen”, herkese açık bir gerçeklikti; akıl düzleminde ise yer küresinin bir “kütle” olarak kabul edilip edilmemesi ile ilgili temel sorunun devamında “gravitasyon” (yani yer çekimi) kanunu belirginliğe kavuşturulmuş oluyordu. Basit bir örnekleme, bizim bir uçurumdan düşmemizin nedeni, bizim düşmemizde değil, yer küresinin kütesinin bizim oluşturduğumuz kütleden daha fazla/büyük/yüksek değerinde bulunmaktır, aksi takdirde, yer küresinin bizim içimize, yani bedenimizin içine doğru çekilmesi ve bedenimiz tarafından emilmesi gerekecekti. Kuşkusuz, kafasına bir taş düşen kimse açısından, taşın düşmesinin müsebbibinin yer küresinin kütesi olması bir teselli değildir; düşen taşın altında duruyor olması veya olmaması daha hayati bir sorundur, ama bilim bunlarla uğraşmaz tabii.

Anılan bağlamda “soru sorma” o halde bir akıl yürütmede belki de en hayati ve belirleyici konudur. Olguya dair, onun gerçekliğine dair “uygun” düşecek soru veya sorular, bu bakımdan bilimsel düzlemine geçişte bir eşik sayılmalıdır⁶. Kısacası çeviri nedir sorusu, çevirinin bir olgu olarak (yani bilimsel akıl açısından⁷) ne olduğu sorusudur. İşte burada, anılması zorunlu olan ikinci hususla karşı karşıya kalmaktayız: Bir şeyin, üstelik de adını bile verebildiğimiz bir şeyin, diyesi çO’nun veya Ξ’nın, yetmedi, temel ve en genel olgusal

⁵ Esasen bu noktada bariz bir bilimkuramsal gerçeklik karşımıza çıkmaktadır, zira tam aksi söz konusudur, kısacası, bir bitkinin ne olduğu (organizma) tanımından ancak nitelikler türetilir. Bkz. “analiz” ve “sentezleme” kavramlarına yönelik ileride.

⁶ Biraz yukarıda bir olgunun niteliklerini saymakla esasen o olgunun ne olduğu doğrudan belirlenemez diye tanımlarken, açıktan “çeviri”nin ne olduğunu, onun gerçeklik dünyasındaki örneklerinin (üstelik sürekli değişken, sürekli görece) özellikleri üzerinden tanımlamaya çalışmanın bilimsel aklın işleyişine ne denli aykırı olduğu da içkin veya açıktan belirtilmiş oldu. Eşik konusu da işte bu minvalde önem taşımaktadır. Çeviri nedir sorusu, esasen “çeviri olgusu nedir?” sorusu olduğu sürece bilimsel düzlemde anlamlı bir sorudur, yoksa “çeviri nedir” sorusuna binlerce duruma göre her seferinde de görülebilir, dokunulabilir ve teyit edilebilir, ama bilimsel bir gözlem sistematigi üzerinden kanıtlanamaz türden yanıt vermek mümkündür, fakat enteresandır, nasıl ki “dil nedir” sorusunu (yerleşiklik kazanmış) dilbilim soruyorsa (zira “Dil, olgu olarak nedir?” sorusu anlayışıyla, yani dilbilimsel kaygısı ve mantığı ile sorulduğu belli olan bu sorunun yanıtı “langue”tur tabii ki), çeviri odaklı “bilimsel” akıl yürütmelerin tümü, çeviri nedir sorusuna (geçmişte 5 yıl aralıklarla baş gösteren, artık birkaç aylık arayla ortaya çıkan) her bir “yeni yaklaşım” veya “paradigma” ile gayet de dokunabilir, görülebilir yanıtlar üretilebilmekte, bunda da birkaç istisna hariç kimse herhangi bir beis görmemektedir.

⁷ Kuşkusuz, sıkça altı çizilen “bilimsel akıl” veya “bilimsel akıl yürütme” tabirinin kendisi de saydamlaştırılmaya muhtaç bir söylemdir; fakat bilim kuramı ile ilgili sayısız açık kaynaktan bunun ne olduğu herkesin dikkatine ve ilgisine sunulmuş, halen de sunulmaktadır. Burada, bu makale içinde de esasen tabii örtük ve dolaylı bir minvalde bu tabir dışarıdan sınırlandırılarak tanımlanmıştır, şimdi bu tanımlamayı ve sınırlandırmayı açıktan yapmak yerinde olacaktır: Bilimsel akıl yürütme, “deneyimsel akıl”dan soyutlandığı anda, kısacası kavramsallaştırma düzlemine geçildiği anda başlayan bir eylemdir, deneyimsel akıl, insan hayatında kendi güzergâh ve usullerinde pekâlâ işlevsel ve değerli bir eylemdir, ancak bizi olgulara ve dünyaya “kavramaya” yetmediği, “bilimsel akıl yürütme”nin kısacası onun, diyesi deneyimsel aklın karşının kendini ortaya koymasında, gelişmesinde ve kurumsallaşmasında kanıtlanan bir durumdur.

niteliklerini sayabildiğimiz bir şeyin, diyesi dikotomik, kompleks ve dinamik olduğunu tüm olası örnekleri üzerinden kanıtlayabildiğimiz bir şeyin, ne olduğunu kendisine bakmadan nasıl sorabiliriz? Yine dilbilim örneği üzerinden bu soruyu netleştirmek yerinde olacaktır: Bir şeyin (dil) nitelikleri arasında, “göstergelerden ibaret bir bütün” ve bir “yapı”, dahası bir “sistem” olduğunu saymakla, onun “langue” olduğunu mu söylemiş oluyuz? Hem evet, hem hayır. Langue tanımı (olgu tanımlaması) kavramsal bir koyuttur sadece, aslında langue değil de, başka bir ‘kavram’ da (Saussure tarafından) ortaya atılabilirdi⁸. Tamamen farklı bir analogi denklemi için de şu örnek verilebilir: Bir şeyin (“su”), sıvı niteliğine haiz olduğunu, kütleli olmadığını, renksiz vb. niteliklere sahip olduğunu söylemekle, onun bir “madde” (birleşimi) olduğunu, dahası “molekül” olarak kavranması ve tanımlanması gerektiğini mi söylemiş oluyuz? Deneyimsel dünyamızda “su” adlı şeyin bin bir çeşit “açıklaması” (nitelikleri) varken, olası tüm su örneklerinin istisnasız her birinin en genel anlamıyla “madde” ve daha spesifik anlamda “molekül” olduğunu, başka birleşimlerde de -söz gelimi deneyimsel “su”ya hiç de benzemeyen hallerde dahi- bulunduğunu ve “olduğunu” hangi güvenle kabul edebiliyoruz? “Molekül” kavramı yerine herhangi başka bir kavram da üretilmiş olsaydı, durum değişir miydi ki diye sormak gerekir. O halde bu türden olgu tanımlamaları, esasen salt kavramsallaştırma olarak kabul etmek, deneyimsel akıl üzerinden yapılan açıklamalardan net bir sınırla ayırmak gerekir. Sonuç itibarıyla karşımızda bulunan soru “Çeviri olgusu nedir?” sorusudur, bunun yanıtlanması ise ancak bilimsel akıl yürütme üzerinden olanaklıdır. Soru bilimsel akıl düzleminde “Çeviri nedir?” sorusudur çünkü. Buna bundan sonra olgu soyutlanması veya baz modelleme densin.

Çeviri olgusunun tanımlanması, diyesi çeviri bilimsel düzlemler baz modelleme işlemi, başka bilimlerdeki hal ve usullerden farklı değildir. Bu bakımdan tezahürdeki “çeviriler”in gerçekleşmedeki görünüm ve niteliklerinden büsbütün soyutlanmış bir kavramda sonuçlanıp birleşen bir işlemdir. Bundan çıkarım şaşırtıcı olmaktadır: Tanımı, çeviri tezahürlerinden doğrudan görme olanağı bulunmamaktadır, kısacası gerçekleşme sürecine dâhil olmuş “çevirilerin” hiçbirinde kavramın kendisi kanıtlanamaz, ama her biri o genel kavramın tikel tezahürü olmaktadır. Yine analogi bazlı bir söylemle; dillerin hiçbirisi doğrudan “langue”u (kavramı) göstermez, ama tüm diller bilimsel bazda “langue”un bir tikel tezahürü ve somutlaşmasıdır. Buna göre:

Ξ, en genel dikotomik özelliğine bağlı olarak intern / içerim boyutunda “çevrim”, ekstern / dışarım boyutuyla ise “anlamsal boşluk”tur. Çevrim için bir işaret veya kısaltma bulunmamaktadır, aynı şekilde “çevrim” bir terimdir, kısacası başka bir dile çevrilemezdir. Koşut olarak “anlamsal boşluk” için de bir kısaltma veya işaret söz konusu değildir, fakat başka dillere çevrilebilir olabilmektedir. Çevrim betimlenebilir olan bir olgusalıktır (bkz. bir sonraki bölüm). Anlamsal boşluk, çeviri gerçekliğinin işlemlerini belirleyen temel mefhumdur. Bu haliyle bakıldığında, çevrim çeviri bilimsel araştırmayı ve anlamsal evreni kapsarken, anlamsal boşluk da çevirileri ve çeviri dünyasını “anlamayı”/“açıklamayı” sağlar⁹. Çevrim’in varlığı ile birlikte çeviri bilimsel akıl yürütme momentumu devreye girip işler, genişleyip gelişir, buna bağlı olarak da anlamsal boşluğu olmayan bir olgu, çeviri odaklı anlama veya algının dışındadır¹⁰.

2.2. Çeviri olgusu, çeviri bilimsel sistematiklik içinde nasıl ele alınmaktadır? Alansal spektrumda konumu ve işlevi nedir?

Yukarıdaki bölümün son dipnotunun son cümlesi şöyledir: “Çevrim üzerinden henüz bir çeviri bilimsel odaklaşmaya tanık olunmuş değildir.” Bu haliyle bakıldığında bundan sonra irdelenecek başat sorunun özünde bir engel, bir tıkanma veya en azından bir belirsizlik var demektir. Bu tuhaf duruma açıklık getirmek gerekir öncelikle:

Eğer çevrim üzerinden -dipnot savunusuna göre- şimdiki kadarki çeviri odaklı akıl yürütme henüz bir işlem yürütmediyse o zaman çeviri olgusu, çeviri bilimsel sistematik içinde ele alınmış, alansal spektrumda bir konuma ve işleve kavuşturulmuş da değildir demektir. Bu durumda ya sorunun kendisi tek cümlelik bir

⁸ Enteresan bir rastlantı sonucu bu “langue” kavramının ortaya çıktığını derslerimde öğrencilerimle kimi zaman anmış, hâlâ da tam olarak tuhaflığını çözebilmiş değilim: Saussure İsviçre’nin Fransızca konuşulan bir bölgesinde değil de söz gelimi Almanca konuşulan bir bölgesinde yaşamış olsaydı, acaba “die Sprache” (la langue değil yani) için yine “langue” tanımını yapmış olur muydu? Ayrıca, “parole” karşılığı da ekleyince insan ister istemez, acaba “langue”u, “dil”den, yani görülebilir, duyulabilir olan şeyden (Yanılırları önleme adına belirtmek gerekir ki “duyulabilir olan şey” “parole” de değildir, zira “parole” de esasen salt olgu kavramıdır.) ayrıştırmak için mi özellikle kullandı diye de sormak gerekir, ki bu soru, dilbilimsel gelişimi ve tarihi açısından da epey yüklü bir çözümleme verisini sunmaktadır bize. Her ne olursa olsun, Türkçemizde “Dil, langue’dur.” deme rahatlığımız ve tesellimizin değerini bilelim, aksi takdirde Fransızlar gibi “La langue, c’est langue” gibi kafa karıştıncı, ama (ikinci “langue”un salt ve sıfat belirteci olmadan kullanılması hasebiyle) epey açıklayıcı da olabilen bir duruma düşebiliriz.

⁹ Bu yönelimli bir “araştırma” ilgisinin sorunlarına dair derin bir tartışmaya girişmeksizin, aynı ilginin pekâlâ (bilimsel olmasa dahi) bir akıl yürütmeye tekabül ettiğini de teslim etmek gerekir. Çevrim Kuramı adlı çalışmada, bu konunun büsbütün irdeleneceği dışında tutulmasının nedeni de burada gizlidir: Çeviri edimsel bir tartışma, çeviri bilimsel sistematiklik üzerine bir tartışmayı gereksizleştirir, anlamsızlaştırır diye Çevrim Kuramı’nın hemen girişinde (mealen) belirtilmektedir. Bunun anlamı şu: Çeviri edimsellik üzerine yoğunlaşan bir tartışma ile çeviri bilimsel alan üzerine yoğunlaşan tartışmayı aynı anda, sanki ikisi aynı tartışmaymış da farklı taraflar ve karşıt argümanlar varmış gibi değerlendirmek ve görmek, hem çeviri edimi üzerindeki tartışmayı, hem de (hele hele) çeviri bilimsel alan üzerindeki tartışmanın mahiyetini aynı derecede anlamamak, iskalamaktır.

¹⁰ 60 yıllık çeviri bilimsel girişim ve iddialaşmaların her birinin temelinde bu yönde bir dinamikliği gözlemleyebilmekteyiz: Bir bakıma “çeviri bilimsel” meyil, çevirmenlerin yaptıklarını (a- hali), yapabileceklerini (b hali), yapmaları gerekenleri (c hali) belirleme ve/veya öngörme çabası olarak her bir seferinde ve farkında olmadan “anlamsal boşluk” (daha doğrusu bunun nasıl doldurulduğu ya da doldurulacağı veya doldurulması icap ettiği) üzerinde bir tartışma yürütme ile eşdeğerdir (detaylı bir irdelene için bkz. çalışmanın devamında). Bu bakımdan yerleşik çeviri bilimsel irade veya (kanımca daha isabetli bir tabirle) dürtüyü dışarım boyutlu bir çeviriyi anlama dinamikliği olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çevrim üzerinden henüz bir çeviri bilimsel odaklaşmaya tanık olunmuş değildir.

yanıtla, diyesi “Çeviri olgusu, çeviri bilimsel sistematiklik içinde ele alınmamıştır, herhangi bir konuma ve işleve sahip değildir.” şeklinde yanıtlanması gerekmekte, kısacası aptalca kurulmuş bir sorudur ya da -böyle bir durum söz konusu olmadığına göre- soru, ideal bir denklem (bilim-kuramsal bir modelleme) içinde tasarlanmış olmalıdır¹¹. Açıkça belirtmek gerekir ki bu makalede, en azından bu tekil hususta, aptallığa yönelik bir gayret, iştah veya meyil söz konusu değildir.

Sadeleştirme adına şöyle bir düşünme zinciri içinde hareket etmeye çalışalım:

Adım 1: Çeviri olgusu, Ξ 'tir. Ξ , dikotomik, kompleks ve dinamikdir. Ξ , içerim boyutuyla “çevrim” iken, dışarım boyutuyla “anlamsal boşluk içeren” bir mefhumdur.

Adım 2: Bir şey (x) hangi durumda Ξ olabilmektedir? Söz gelimi a- bir “işaret” (Örnek 1: Ξ) hangi durumda bir “çeviri olgusu” (Ξ) olabilmektedir; b- bir “dilsel ifade”/ “tümce” (Örnek 2: “ Ξ , çeviri olgusudur”) hangi durumda çeviri olgusu olabilmektedir; c- bir “metin” (Örnek 3: “ Ξ için çeviri bilimsel araştırma alanı henüz bir tanım sunabilmiş değildir”) hangi durumda çeviri olgusu olabilmektedir vs. gibi sorular hep aynı yanıtları mı içermektedir?

Adım 3: Bir şeye “işaret”, “tümce”, “metin”, “iletişim” vs. demek, kısacası onu “sabit”¹² halde tanımlamak, çeviri olgusu bakımından ne anlama gelmektedir? Somut: Çeviri olgusu (dikotomik, dinamik ve kompleks nitelikli bir şey) sabit kavramlarla tanımlanabilir mi?

Adım 4: Çeviri olgusu, işaret, tümce, metin vs. değildir. Çeviri olgusu, bu anlamda “ Ξ ”tır.

Bu haliyle bakıldığında, şimdiki kadarki çeviri odaklı çalışmaların istisnasız her birinin, “anlamsal boşluk” boyutunu ya “kaynak” ya da “erek” olgu üzerinden sabitleme çabası olarak tezahür ettiğini kabul etmek gerekmektedir. Nitekim “kaynak metin” (KM) adıyla (anlamsal boşluk içeren bir şeyi yanlışlıkla) sabitlemeye (açıklamaya, anlamlandırmaya, anlam yüklemeye) dönük bu eğilimin karşısında ister istemez, kısacası çevirinin dikotomik doğasının mantıklı bir gereği olarak “erek metnin” (EM) ölçümü, tasarlanması veya değerlendirilmesi üzerinden bir “karşıt” çeviri eğilimi (bkz. “İşlevsel Çeviri Kuramı”) belirginleşmesi doğaldır, ancak bu çeviri olgusu açısından bir karşıtlık değildir, sadece dikotominin bir gereğidir, nitekim erek veya kaynak odaklılık üzerindeki tartışma da sonsuzca ve gelişi güzel sürdürülebilmektedir, kısacası belli (genelde örtük bırakılan) bir çeviri durumu, tasarımı içinde kendini bulan belli bir çeviri tutumunun göreceli (pekâlâ o tutuma göre isabetli) tarifi olabilmektedir.

Yukarıda dört adımlı soru dizisinde sadece ima edilen durum esasen bilim-kuramsal bazda son haddinde yalın ve saydam bir görünüme sahiptir: Çeviri odağında her türden akıl yürütme -olgunun doğasına yine uygun olarak- kompleks yönelimli, dinamik bir düzlemde ve dikotomik momentumla zuhur etmektedir. Bu bakımdan çeviri odaklı akıl yürütme, bütünlüklü spektrumda ancak bir çeviri bilimsel akıl yürütmeye dönüşmektedir, parçalı boyutunda ise kompleks yönelimi yerine kısmi yönelimli, dinamik düzlemde değil, statik bir bazda, dikotomik momentum dışında sabit veya değişken odağında düğümlenmektedir.

Kompleks yönelimli işleyiş ile dinamik düzlem konuları ayrıca ve detaylı bir irdeleme ve sınamaya örnekleri ile saydamlığa eriştirilmelidir, burada ayrıcalıklı olarak ve yukarıda bahsi geçen durumu açıklama adına dikotomik momentumlu işleyişi açıklığa kavuşturma gereği bulunmaktadır. Buna göre, çeviri odaklı akıl yürütme, doğası gereği “sentezleme” ile “analiz” arasında uyumlu / homojen / mantıki bağı içinde bir toplam işleyiştir¹³. Kısacası çeviri olgusu üzerinden başlatılan bir akıl yürütme, olgunun bileşim ve dinamiklik durumuna uygun olarak sentez ve analiz hacim/oran/yükümlülük veya momentlerine dağılım göstermektedir. Analiz ve sentez işlemleri, toplam çeviri bilimsel akıl yürütme içinde keyfi ve/veya göreceli değil, yasal (diyese olgunun doğası ile uyumlu) olarak belirlenmiştir. Çeviri edimi ve uygulamaları odağında (yani “anlamsal boşluk” durumlarını sabitleyici bir minvalde tarif etme, açıklama veya tasarlamaya dönük) akıl yürütmeler bu bakımdan çeviri olgusunun dikotomik gerçekliğini bir “karşıtlık” gerçekliğinde algılamakta, tarif etmekte, sonuç itibarıyla ya (epey içerimsel, yani örtük ve gelişi güzel) analitik bir akıl yürütmeye, ya da (epey keyfi, rastlantısal ve düzensiz) bir sentezleme işlemine kilitlenmektedir.

Bu bölümün çıkarımı bu görünümle birlikte şu şekilde ifade edilebilir: Çeviri olgusu yerleşik çeviri bilimsel sistematiklik içinde ancak uygulama bazlı bir spektrumda (bölünmüşlük, sabitlik veya değişkenlik odağında, parçalı), diyese olgusal gerçekliğine aykırı bir yığılma hareketi olarak alanın sınırlarını belirsizleştirmekte, ihlal etmektedir (bkz. Echeverri, 2017).

İnsan iyimser olmaya gayret ediyor, alanın bu görünümünü olumlu bir denklemde anlama ve tarif etme

¹¹ Kuşkusuz başka bir olasılığa göre bu sorunun, mevcut çeviri bilimsel akıl yürütmeye, yani çeviri olgusu yerine çevirilerin gerçekliğini açıklamalara yönelik sorgulayıcı bir eleştirisine davet anlamını içerdiği sonucu da çıkarsanabilir, fakat böyle bir davet kanımca büsbütün lüzumsuzdur, zira mevcut çeviri odaklı çalışmaların ürettiği “kuramsallaşmalar”ın kendisi (bir ilişkililik tümü olarak) alanın durumu, amaçları veya temel sınırlılıklarına dair (artık gayriciddi bir düzeye erişmiş) savunu ve şikâyet furyası, kısacası alanın genel görünümü ve etkinliği olarak, dışarıdan eleştiriyi artık anlamsız kılan bir “kısır döngü” halini almıştır. Velhasıl mevcut çeviri odaklı düşünme ve savunu usullerine yönelik en gerçekçi, en etkin ve en sonuç alıcı eleştiri, bizzat bu “alan”ın ken-disi içinde ve kendisi tarafından gayri ihtiyari şekillenmekte, diyese kendisinin (tuhaf ve “akıl almaz”) işleyişinde somutlaşmaktadır.

¹² İlginç bir mantıkla “terim” sözcüğünün (bkz. Lat. “terminare”) “bitirmek, sonlandırmak, sabitlemek” anlamında olduğunu görebiliyoruz.

¹³ bkz. detaylar için Çevrim Kuramı (2002).

çabasını sürdürme kararlılığından zor ayrılıyor, ancak -özellikle öz-sorgulama dönemi (bkz. Echeverri, 2017) diye belirtilen son 20 yıldır birikmiş tartışma hacminin kırılmalılığı da göz önünde tutularak söylemek gerekirse- sözde alan adına ortaya konan “yaklaşımlar”ın tablosu, alan adına son haddinde karamsarlık ve umutsuzluk ihtiva etmektedir. Burada çeviri odaklı düşünmelerin esasen sadece “anlamsal boşluk” yönlü bir tarif, anlama ve açıklama uğraşı olduğunu belirtmek de iflah olmaz, biraz da gözüm kör parmağına bir iyimserliğin yansımasıdır. Keşke çeviri odaklı düşünmeler, şu anki haliyle, sistemli bir düzlemde ve açıktan (yani uzlaşa ve yasallık ilkeleri doğrultusunda) “anlamsal boşluk” olasılıklarını tanımlama çabaları olarak kabul edilebilse, o zaman en azından uygulama bazlı bir akıl yürütme ortamının zemini temellendirilmiş olabilecekti. Fakat bu umudun ve iyimserliğin de herhangi bir gerçeklik payı yoktur, zira bilim tarihinde “uygulama bazlı” bir akıl yürütme yoğunluğundan herhangi bir bilimsel sistemin oluştuğu veya oluşmaya yüz tutsa da geliştiği, tecrübe edilmiş, görülmüş veya kanıtlanabilmiş değildir.

2.3. Gözlemlenebilir nesne ile çeviri olgusu arasında ilişki nasıl tarif edilmiştir?

Gözlem, bir bilimsel akıl yürütme boyutunda birincisi sına amaçlı, ikincisi doğrulama/yanlışlama (kanıtlama) amaçlı gözlem olmak üzere iki ayrı düzlemde önem taşımaktadır. Birinci düzlemde bir “kuşku”, hipotetik bir bulgu, genelde olguya dair bir belirsizlik söz konusu iken ikincisi başka ve köklü bir şekilde farklı bir minvalde ve odakta tezahür etmektedir, diyesi araştırma nesnesine yönelik sayısal anlamda çoğul örnekte şekillenir¹⁴. Genelde de (belli başlı istisnalar hariç)¹⁵ birinci minvaldeki -sına amaçlı-gözlemlerde “örneklem” diye bir şey yoktur, somut kuşku olgudaki bir belirsizlikte filizlenir, buna bağlı olarak da “örneklem” bilimsel bir modelleme üzerinden değil, çoğunlukla “rastlantısal” ortaya çıkar, kısacası araştırmacılar ve/veya araştırmalar toplamının sistemi tarafından (yani söz konusu bilimin gelişmişliğine bağlı olarak) -kasten seçme usulünce- tasarlanmaz (diyesi “modelleme” düzleminde ele alınmaz). Bu türden gözlemler, henüz sistemsel ve metodolojik olarak da kesin, net ve belirlenmiş olarak yürütülmez, bir tür keşfetme ve “arama” usulüne uygun gerçekleşir¹⁶.

Yukarıda belirtilenlerden bir çıkarım olarak denilebilir ki a- “olgu” bazlı bir gözlem ile b- “araştırma nesnesi” bazlı bir gözlem, sonuç itibarıyla birbirinden ilkesel olarak farklı işlemlerdir, bilimsel yapı / düzenek içinde de tamamen ayrı bir işleve ve işleyiş biçimine sahiptir. Bu çıkarımı biraz daha yakından irdelemek gerekmektedir. Birinci önemli husus, doğrulama / yanlışlama amaçlı gözlemlerin sayısal olarak çoğul ve çeşitlendirilmiş örnekler üzerinden yürütüldüğü yönündeki tarifle ilgili. Bu tanım, şöyle anlaşılmalıdır: Doğrulama / yanlışlama amaçlı gözlemler sonsuzca tekrarlama usulü ile ve geliş güzel örnekler üzerinden yapılmaktadır. Burada esasen iki ayrı evresel gözlem boyutu gizlidir, gözlemlenen birinci derecede araştırma nesnesi olmayabilir, gözlem sistematığının pekiştirilmesi yönünde bir gözlem (modelleme), kısacası metodolojiye yönelik bir soru/sorun vardır, onu çözmek üzere gözlemler yapılabilir, burada da “yanlışlama” yöntemi çoğunlukla daha güvenilir olmaktadır¹⁷. Bu türden gözlemlerle ortaya çıkarılan kanıtlama sonucuyla doğrudan nesneye dair bir bulgu değil, gözlem sistematığına dair (Kant: “spesifik”) bir sonuç, bir katkıdır. Doğrulama amaçlı yürütülen gözlemler ise doğrudan nesneye dair bir (“yeni”) detayı ortaya çıkarma amaçlıdır, dolayısıyla da gözlem sistematığının geliştirilmesi söz konusu olmamaktadır, yani gözlem sistematığı sorgusuz sualsiz işle(til)ir, kısacası güvenilir bir uzlaşa zemininde tezahür eder.

Daha somut bir söylemle belirtmek gerekirse bir bulgu doğrulama amaçlı gözlem üzerinden temin edilmişse, bu bulgunun “doğrulanması” için birçok (ama sınırlı sayıda) nesne örnekleme üzerinde gözlem yapılırken, gözlem sistematığının kendisi güvenilir kabul edilir; örneklemlerde bir çeşitliliğe gidilirken de, gözlem sistematığına dair bir pekiştirme, geliştirme ve sağlamlaştırma amacı güdülür, dolayısıyla burada doğrulama yönünde değil, yanlışlama üzerinden gidilmesi ziyadesiyle kanıtlayıcı mahiyette olmaktadır. Zaten kesinleşmiş bir kavrama (bulgu, betim) dönüşmüş olan bir bilimsel verinin (söz gelimi “Langue,

¹⁴ “Gözlem” konusundaki bu bariz ve açık fark, bu açıklığına rağmen çoğunlukla göz ardı edilen ve üstünde durulmayan, hatta yine çoğunlukla hiç bilinmeyen bir durumdur, oysa aynı zamanda bilim kuramsal olarak bir disiplin işleyişinde son haddinde önemli ve taşıyıcı bir işleve sahiptir. Eğer böyle bir fark olmasaydı ne Kant’ın bilimlerin yapısal belirleyicilerine dair “Homogenitaet / Spezifikation” yönündeki tanımı (s. 215 ve devamı), ne de Schopenhauer’in bilimlerin işleyişine dair yine aynı ölçüde muazzam “Koordination / Subordination” (s. 100-105) uyumuna dönük ilkesi bir anlam taşır, tüm bilimsel akıl yürütmeler insan tıpkı yerleşik çeviri bilimden zühur ettiği gibi demek istiyor karman çorman, geliş güzel, keyfi, sınırlıdırktan adeta muaf, özel ve rastlantısal olarak gerçekleşmesi gerektirir.

¹⁵ Söz gelimi, iktisadi alanlarda böyle istisnalara rastlamak mümkündür ama bunun nedeni yine anılan alanda “kuramsal iktisat” ile “uygulamalı iktisat”ın birbiriyile nispi olarak yoğun geçişkenliğinden ileri gelmesinde aranmalıdır kanımca.

¹⁶ Tarihsel olarak biri bir bilimin doğuşuna, bir diğeri de bir bilimin büsbütün yeni bir kuramsal boyuta erişmesine yol açan olmak üzere iki örnekle yetinelim: İlk olarak psikolojinin S. Freud tarafından “keşfedilmesi” ve ortaya çıkarılması örneğini burada sayabiliriz; bu anlamda “psikoanaliz” yönteminin, o sıralar (psikoloji biliminin keşfedilmesi öncesinde) aile doktoru olan Dr. Freud’un “hastası” ile yaptığı ve sadece (tıp biliminin koordinatlarına yönelik) derin kuşkular ile açıklanabilen “sohbet seansları” üzerinden ancak zamanla geliştirildiği ve yıllar sonra bir metodolojik zemine oturulabildiği, bilinen bir gerçektir. İkinci örnek ise Marie Curie’nin keşfettiği “Polonyum” maddesinin ışımasıdır. Esasen ilk “gözlem”lerinde Marie Curie, bir sına yapıtığundan habersiz, akşam unuttuğu maddenin bulunduğu çinko tabağın üzerinde, sabah uyandıığında belli başlı izlerin olduğunu görünce, genel yerleşik fizik kurallarına aykırı bir durumun olması gerektiğini idrak etmiştir. Bu tesadüfen karşılaşılan “bulgu”nun, sonradan doğadaki (adımlı sonradan kendi ülkesine bağlılık gereği “Polonyum” olarak belirleyeceği) bu maddenin “ışıma” özelliğine, yani bir ışık yayma niteliğine sahip olduğunu bulacaktı, bunun adına da sonraki bilimsel evrelerde “radyasyon” denilecekti, ama bu kavramlar, sına amaçlı bir gözlem üzerin-den değil, doğrulama/ yanlışlama amaçlı sayısız gözlemlerle, dahası örneklerin çeşitlendirilmesi ile model bazlı ortamlarda sistemli yürütülecekti.

¹⁷ Bkz. “yanlışlama”ya dair detaylı olarak K. R. Popper (2007). Logik der Forschung.

morfolojiye haiz bir yapıdır.”) tekrar tekrar ve çeşitli dil örneklerinde sınımaya tabi tutulması, anlamsız bir bilimsel girişimdir; zira artık o veri, bir koordinat'tır, Kant'ın tabiri ile “homojenite” arz eden bir bilimsel gerçektir. Çeşitli dil örneklerinin gözlemlenmesi, o bilimin (dilbilim) belli evrelerinde yürütülür, bu haliyle de “morfoloji” daha spesifik bir sınıflandırmaya (söz gelimi “ön-tanımlı”/predeterminant ve “ardıl tanımlı”/ post-determinant yönünde iki ayrı dil sınıfına) indirgenir, kısacası doğrulama amaçlı gözlemlerle kanıtlanır.

Bu ifadelerden anlaşılmalıdır ki çeviri odaklı akıl yürütmeler, hem olgusu bakımından derin bir karanlık içinde bulunmaktadır, hem “araştırma nesnesi” çeşitliliğine (daha doğru bir tabirle belirsizlik dolu dağınıklığına) bağlı olarak “gözlem”lerde hovardaca bir işleyişe sahiptir, hatta bilgi ithali üzerinden (Zybatow, 2006) işlediği bahisle gözlemlerin yapıldığı dahi sorgulanabilir bir durumdadır. Kaldı ki gözlemlerin sahiden ve somut olarak yürütüldüğü iddia edilse dahi bu gözlemlerin sürekli aynı örneklerin tekrarı üzerinden yürütüldüğü, sonuç itibarıyla -eğer doğrulama odaklı gözlemler yatay bir hareketlilik kabul edilirse¹⁸- sonsuzca alanın sınırlarının dışına taşarak herhangi bir belirgin oryantasyonu bulunmayan dümensiz bir gemi açık okyanusta nasıl savrulursa öyle savrulduğu rahatlıkla görülebilir. İşin daha düşündürücü yanı, gözlemlenen örneklerin (çeviriler) çevirinin doğasına uygun olarak sürekli değişkenlik ilkesine uygun minvalde çeşitli şekilde (uygulama bazında) tezahür etmiş olmasıyla sınırlandırılmasıdır. Bu şu anlama gelmektedir: anlamsal boşluk olarak tezahür eden edimsel gerçeklik içindeki çevirinin gözlemlenmesi, o anlamsal boşluğun kim / hangi görüş tarafından nasıl doldurulmuş olduğu, nasıl doldurulması icap ettiği, nasıl doldurulacağı gibi tamamen durumsal ve göreceli sonuçlar doğurmaktadır, bu sonuçlar ise birbiriyle -doğal olarak bir gözlem sistematiklik yoksunluğu nedeniyle- irtibatsız (bkz. “irtibatsız” nitelemesi için Stolze 2001: “Çeviri bilimsel kuramsallaşma yönelimleri birbiriyle irtibatsızlık görünümündedir.”) ve gelişimi güzel, birbirini yalanlayacak ölçüde temelsiz (gözlemsiz) olarak alanda yığılmaya yol açmaktadır. Kant'ın tabiriyle homojen bir zemin olmadığından ötürü, spesifik yeni bilimsel bilgi üretimi de olanaksızlaşıyor. Ne alt düzenleme (araştırma nesnesine yönelik sınıflandırıcı nitelikli gözlem, subordinasyon) ne de üst düzenleme (olguya dair genel çıkarımlar, terimleşme, koordinasyon) söz konusu edilebilmektedir.

2.4. Nesne Sentezi Ne Demektir? Gözlemlenebilir Olması Nasıl Açıklanabilir?

Yukarıda, çeviri olgusunun temel tanımsal özelliklerine bağlı olarak farklı ve birbiriyle bağıntılı araştırma işlemlerinden geçirilmesi koşulu ve zorunluluğundan bahsedilmişti. Bu genel çeviri bilimsel işleyişte iki akıl yürütme usulü birbiriyle orantılı ve yasal şekilde ilişkilendirilmiş olarak yer almakta, daha doğrusu göstergeli ve açıktan (explizit) tezahür etmektedir. Bunlar “analiz” ile “sentezleme”, başka bir tabirle analitik akıl yürütme ile sentetik akıl yürütme olmak üzere (genel akıl yürütmeyi tümleyici) iki bilişsel dinamikliktir, bu iki dinamiklik belli bir yasallık ve belirlenmişlik içinde (bkz. detayları için Çevrim Kuramı, ilgili bölümler), diyesi belli bir sırayla ve belirlenmiş bir düzlemde işleyen toplam çeviri bilimsel araştırma evrenini teşkil etmektedir. Burada ek bilgi olarak “analitik” devrenin kendi içinde iki ayrı aşamada farklı bir motivasyonla, “sentetik” devrenin de yine iki ayrı aşamada farklılaşan motivasyonla somutlaştığı belirtilmelidir. Buna göre sentetik işlemlerin prospektif ve retrospektif, analitik işlemlerin ise deskriptif ve preskriptif mahiyette biçimlendiğini ve gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmek gerekir¹⁹. Detayları ile Çevrim Kuramı'nda tanımlanmış bu araştırma evrenine göre özetle şu sonuç bizi bu çalışmada ilgilendirmektedir: Çeviri bilimsel gözlem sistematığı, analitik/deskriptif-sentetik/prospektif-analitik/preskriptif-sentetik/retrospektif dizgesi içinde şekillenmektedir. Bu dizge içinde açığa çıkan temel gerçeklik şudur: Çeviri bilimsel akıl yürütme genel olarak “betimleyici” (“skriptif”, yani betimleme ve saptama) ile “tasarlayıcı” (“spektif”, yani ön-görme ve kurgulama) odaklarında saydamlaşmaktadır. Esasen, tüm çeviri odaklı (sistemsiz olması hasebiyle çeviri bilimselliği sorgulanabilir) akıl yürütmelerin tarihine (kabaca 1960'dan sonraki çeviri çalışmalarına) baktığımızda alttan alta bu yasallığın tezahür ettiğine ancak belli bir sistem bilinci, uzlaşma ve usulünden yoksun olarak karmaşık bir şekilde -üst üste binerek, aşamaları telaşla atlayarak, başka bilimlerin verilerine güvenle sınıranabilirlik ilkesini geçiştirerek veyahut büsbütün yok sayarak keyfi bazda yürütüldüğüne- tanık olmaktadır.

Yukarıda ayrıca edimsel bazda “anlamsal boşluk” içeren bir mefhumla karşı karşıya bulunulduğu saptanmış; yerleşik ve mevcut çeviri odaklı akıl yürütmelerin tümünün temel yöneliminin ise bu anlamsal boşluğu sabitleme ve içini doldurma telaşı veya kaygısı olarak tezahür ettiğini ima etmiştik. Bu anlamda esasen, bir “nesne sentezi”, yani gözlemlenebilir bir mefhum konumundaki “anlamsal boşluk”un ancak analitik bazlı

¹⁸ bkz. konuya dair Çevrim Kuramı, detaylı olarak “Çevrim Kuramının Tektoniği” bölümünde.

¹⁹ Kuşkusuz bu terimlerin Türkçeleştirilmesi sayısız yarar sağlayabilmektedir (bkz. bu yöndeki öneriler için Çevrim Kuramı, 2002). Aslında başlı başına “bilimsel akıl yürütme” ile “genel akıl yürütme”nin en genel ilke ve görünümleri karşılaştırılarak irdelenmesi çerçevesinde yapılacak ayrı bir çalışma son haddinde yararlı olabilecektir. Söz konusu “bilimsel akıl yürütme” örneklerinin (deskripsiyon, prospektiyon, preskripsiyon ve retrospektiyon) bu bakımdan sadece çeviri bilimsel akıl yürütmenin türleri değil, genel anlamda her türden bilimsel akıl yürütmenin bu temel dört işleme evrilebildiği, bazı bilimlerin bu dört temel işleyişten sadece iki tanesine, bazılarının ise sadece tek bir tanesine, bazılarının ise (çeviri bilim gibi) her dört yönetselliğe eriştiğini görmek, şaşırtıcı olabilecektir. En azından bu çalışmada asıl sorun, bu terimler yerine Türkçe karşılıklarını bulmak ve tanımlamak değil, onların toplam bilimsel akıl yürütmelerin özel (ve sadece çeviri bilimsel sistemi içinde geçerli olabilecek) bir “hamanlanış” içinde tezahür ettiğini görmektir.

bir işlemle ele alınabileceği, söz konusu “çeviri” diye algılanan, ancak esasta (yani akıl yürütme karşısında) sadece anlamsal boşluk içermesi şartına bağlı olarak çeviri bilimsel mefhumu kavuşan bir olgunun / yapının oluşturuçu unsurlarının ve “kompleks” durumunun saptanması ve “betimlenmesi” gereği de ortaya çıktığı, net olarak anımsatılmalıdır. Başka bir söylemle ele alınan/gözlemlenen “çeviri” (olgusu değil, gerçekleşme haliyle çevirinin kendisi), ancak ve ancak ve adeta apriori mantığıyla KM kılıfına büründürülerek ele alınabilmektedir, oysa çeviri bir KM üzerinden (yani sabitlenmiş ve içi öncel olarak doldurulmuş bir yapıdan) ele alınması çeviri bilimsel olabilecek ve sayılabilecek bir bazda olanaksızdır, KM’nin öncel sabitlerinin / (gözlemsiz) betimlerinin sıralanması ile çeviri (yani anlamsal boşluk içeren mefhum) konusunda herhangi bir betim sunulmuş değildir. Sonuç itibarıyla “KM” veya onun lanetli müsebbibi “EM”nin çeviri bilimsel nesnelere olmadığı, esasen çeviri uygulamalarında dahi tam olarak (öyle olduğu varsayılan, kısacası çeviri bilimsel bazda sabitlenebilir, dolayısıyla sonradan bu güya sabit nitelikleri ile çeviri bilimsel bir sistem içinde kalarak açıklanabilir) KM veya EM konumuna çevrilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli birincil kanıtı, 60-70 yıllık karmaşık ve sonu gelmez bir tartışma ve çekişme olarak tezahür eden “çeviri bilimsel alan” a büsbütün keyfi ve telaşla sızan “paradigmalar” veya “yönelimler”de bulunmaktadır, bunlar gerçekte “KM” / “EM” üzerindeki boşlukların hangi perspektiften ele alınacağını genelleştirme çabaları olarak görülmelidir. Ayrıca, KM veya EM üzerindeki sonsuz (sözde paradigmatic) ihtilafların da ortaya çıkardığı gibi, bu kavramlar esasen kendi başına birer “çeviri” olarak da kabul edilmesi lazım; daha somut: Anlamsal boşluk içerikli bir mefhumu “KM” diye kavramsallaştırma işlemi, bir kavramsal/ bilişsel olguyu somut işaret diline çevirme işlemidir, kısacası onu güya sabitleme yönelimidir. Enteresan bir şekilde “KM”nin sonradan da içerikleri ve nitelikleri sayılarak adeta o anlamsal boşluk doldurulmaya çalışılmaktadır, tabii ki boşuna, zira adı üstünde o anlamsal boşluk içeren bir şeydir, bu haliyle de senkronik ve diyakronik etkileşimler hasebiyle sonsuzca doldurulabilir, kısacası diyakronik ve senkronik değişkenlik özelliklerine sahip bir mefhumdur.

Çeviri gerçekliğinde nesne sentezi, evet “metin” özellikli bir şey olarak tezahür etmektedir. Metin ise, yine kuşkusuz dilsel boyutu içeren bir “olgu”dur ve yine hiç şüphe yok ki dilsel bir mefhum, kendisinin dışındaki dünya ile iletişime ancak kavranılabilir bir nesnelere bileşimine²⁰ tekabül etmektedir, nihayet iletişim (ve dil, dolayısıyla metin de) içinde yer aldığı “kültür” (daha doğrusu spesifik kültür konteksti) doğrultusunda açıklanabilir, tam görünümüyle saydamlığa kavuşturulabilir bir şeydir. Bu haliyle bakıldığında, anlamsal boşluğa haiz bir mefhum olarak çevirinin (gerçeklik düzlemindeki hali ile) ancak bu dört temel unsur üzerinden gözlemlenebilirliği veya tarifi olanaklı ve zorunlu görünmektedir. Kısacası, önlere -üstelik haklı ve o açıdan pekâlâ temellendirilmiş olarak- yanlışlanan bir gerçekliği burada kabul eder bir eşik kendini tekrar duyumsatmaktadır, somut bir söylemle gözlemlenebilir temel materyal/varlıksallıklar/ şeyler, D – M – İ – K olarak karşımıza çıkmaktadır, kısacası sorunlu ve esasen karşılığı şimdiye kadar alanda somutlaştırılabilmiş ve/veya tanımlanabilmiş olmayan bir yorumla “disiplinlerarasılık” bir kısıpça kuşatılmış bulunmaktayız. Kuşkusuz, bu görüntü hem berrak, hem açıktan karşımızda durmaktadır, -bir kısır döngü- aynı zamanda görüntünün -toplam görüntünün- epey salaş, şaşırtıcı bir ölçüde bilimsellik konusunda epey dikkatsizce okunması hasebiyle böyle yanıltıcı bir çıkarım söz konusu olabilmektedir. “Çeviri olgusu, bileşimli, dinamik ve dikotomiktir.” demek, “Bir metin, iletişim, dil ve kültür içerir.” önermesi ile ilişkisiz, büsbütün ayrı bir önermedir. Kısacası, KM üzerinden pekâlâ D – M – İ – K dizinini savunmak olanaklıdır, ancak çeviri olgusu (sabitlenebilir) bir KM (ve/veya EM kurgusu) üzerinden tanımlanamaz, tabii çeviri bilimsel özerklik üzerinde titizlenen bir konumdan bakıldığı sürece.

O halde sonuç olarak bir KM’nin anlamsal boşluğu ile çeviri olgusunun edimsel bazdaki “anlamsal boşluğu” kavramları ve kavrayışları birbirinden ayrıştırılması gereken temel gerçekliklerdir. İkisini birbirine karıştırıp eşitleyen bir kavrayış, kaçınılmaz olarak çeviri olgusunun o anlamsal boşluğu üzerinde (üstelik epey keyfi ve çeviri olgusunun dinamik doğası nedeniyle adeta içgüdüsel bir minvalde) anlam yükleme ve doldurma serbestliğini ve rahatlığını çeviri bilimsel bir işlemle karıştıracaktır, oysa bu yoldan çeviri olgusunu (iletişimsel, kültürel veya dilsel bağlamı) sabitleme işlemleri -gözlemlerle sınanabilirliğini de bir lüks veya angarya olarak görmesinden olsa gerek- esasen sadece “disiplinlerarası” olmamakla kalmamaktadır²¹, daha ziyade her türden gözlem güvencesinden (yani sınanabilirlik ilkesinden) kendini muaf sayması nedeniyle bilimsel bir akıl yürütme olarak tanımlanamaz.

²⁰ Bilimlerde “salt” (katsıksız, tümel olarak tasarlanan) araştırma nesnesi olduğu gibi, araştırma nesnesi bazı durumlarda nesnelere bileşimi olarak da tezahür edebilmektedir. Söz gelimi iletişim, salt bir araştırma nesnesi (doğrudan göz-lemenebilir) olarak değil, nesnelere bileşimi olarak somutlaşmaktadır, bu haliyle de yapılandırıcı bir gözlem sistematigi içinde ele alınması zaruridir (bkz. “doğrudan” /direkte ve “yapılandırıcı” /konstruktive gözlem modelleri için Hueber, 1997).

²¹ Birçok başka kavramsallaşmada (örneğin “kuram”; “disiplin”, “araştırma nes-nesi” vb.) olduğu gibi, “disiplinlerarasılık” kavramı da çeviri odaklı çalışma alanı içinde önemli erozyonlara ve tahribatlara uğratılmış bir kavramsallaşmadır. Alan dışında genelde net, uzlaşmış ve tanımlanabilir konuma erişmiş bu kavram, alan içinde büsbütün kendine özgü, genelde de özünden önemli ölçüde saptırılmış, çeviri bilimsel öz savunusu ve tanımlamaları yönünde araçsallaştırılmış, epey ihtilaf ve belirsizlik yüklü, hatta farklı disiplinlerin çeviri alanı üzerindeki egemenlik ve tahakküm arayışlarını meşrulaştırıcı halde karşımıza çıkmaktadır. Disiplinlerarasılık, bir kavram olarak alan içinde adeta kendi disiplinler temellerini sorgulama ve belirleme de kayıtsız (detaylar için İşcen 2002, Zybatow 2006) ya da yetersiz / çaresiz kalan bir görüşe kaldıraç ve “doping” işlevi görmektedir. Bu nedenle nerede “disiplinlerarasılık” savunusu görülüyorsa bilinmelidir ki burada alanı bir tanım, bir sorun veya bir doğal disiplin konumuna dair bir netlik ve belirginleşme değil, alansal tanıma yönelik ciddiye eksikliği, dolayısıyla alanın temel sorunsalının bir semptomu belirginleşiyor demektir. Alanın temel sorunsalı da artık günümüzde iyiden iyiye belirginleşmiştir ki ortak akıl odağında uzlaşma yönlü (öznelere arası makul) bir tartışma kültürünün eksikliğidir. (Disiplinlerarasılık kavramı için tüm detayları ile bkz. örneğin Parthey (2010), Gentzler (2014), Frank (1988) ve Abbott (2001).

3. SONUÇ

Çalışma boyunca yürütülen tartışma ve irdelemenin sonuçları aşağıdaki sonuç önermeleri ve çıkarımlarında saydamlaştırılabilir.

- Olası çeviri bilimin hedefi, böyle olması ve kalması halinde, hiçbir noktada “çeviri” ile ilişkili bir boyut içermemektedir. Başka bir söylemle çeviri bilim, çeviri ile (doğrudan) ilgilenmez²².
- Çeviri bilimin konusu ve yönelim odağı, “çeviri”nin soyutlanışından türeyen bir kavramla ilişkilidir.
- Çeviri bilim, 60 yıllık tarihi içinde henüz çeviriyi soyutlayıp bir “olgu” haline/düzlemine kavramsallaştırabilmiş değildir. Tüm sözde sorunsalların temelinde bu epey pahalı acelecilik veya cimri sabırsızlık gizlidir.
- Çeviri ile ilgili bilimsel bir modellemenin, olası, olan ve olmuş tüm çeviri örneklerine yönelik kapsayıcı bir açıklama bünyesi içermediği, bunu net, açık ve bütünsel bir formel yapı üzerinden sunmadığı sürece, çeviri uygulamaları üzerinde de herhangi bir açıklayıcı etkisi söz konusu edilemez.
- Çeviri konusu, “çeviri stratejik konsept” ve “çeviri durumu” kavramları etrafında kümelenmektedir.
- Çeviri uygulamaları bağlamında başlıca kavramsallaşmalar KM, EM ve bunların “anlamsal boşluk”ları ile ilişkili alt kavramlardan ibarettir.
- Anlamsal boşluk, çeviri gerçekliği içinde kalındığı ölçüde karşı karşıya kalınan “şey”in temel özelliğidir, kısacası, söz konusu olan şeyin çeviri odaklı bir nesne olduğunu temin eden temel niteliğidir.
- Anlamsal boşluğa sahip olmayan şey, çeviri odaklı bir nesne değildir. Kısacası, çevrilebilir olmaktan öte (sanat nesnesi) veya beride (eşya / kullanım nesnesi) olan bir şeydir.
- Bu haliyle, çevirinin doğası, kuramsallık bakımından bir esneme ve büzülme dinamikliğine sahiptir. Çeviri bilimsel bir modelleme, bu esneme ve büzülme ilişkisini karşılayan bir genişliğe ve soyutluğa sahip olmalıdır²³.

KAYNAKÇA

- Abbott, A. (2001). *Chaos of disciplines*. Chicago, London: The University of Chicago Press. ISBN: 9780226001012.
- Blumczynski, P., Hassani G. (2019). Towards a meta-theoretical model for translation. A multidimensional approach. *Targed*. 1-25. DOI: 10.1075/target.17031.blu.
- Chesterman, A. (2017). *Reflections on Translation Theory. Selected Papers 1993-2014*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. ISSN: 0929-7316.
- Chesterman, A. (2019). Moving Conceptual Boundaries: So What? H. V. Dam, M. N. Brøgger, K. K. Zethsen (Eds). *Moving Boundaries in Translation Studies* içinde. London, New York: Routledge. 12-25.
- Echeverri, A. (2017). About Maps, Versions and Translations of Translation Studies: A Look into the Metaturn of Translatology. *Perspectives*. 25(4), 521-539.
- Frank, R. (1988). “Interdisciplinary”: The First Half Century. *Items*. 42(3), 73-78.
- Gentzler, E. (2014). Translation Studies: Pre-Discipline, Discipline, Interdiscipline, and Post-Discipline. *International Journal of Society, Culture & Language*. 2(2), 13-24.
- Hueber, D. (1997). Mögliche Welten für die Übersetzungswissenschaft H. Drescher (Ed.) *Transfer: Übersetzen – Dolmetschen – Interkulturalität* içinde. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- İşcen, İ. (2002). *Çevrim Kuramı: Çeviribilim’in Temelleri Üzerine*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kant, I. (1911-1934). *Kants gesammelte Schriften. AA XX, Erste Einleitung in die Kritik der Urteilskraft*. Berlin: Akademie-Ausgabe.
- Parthey, H. (2010). Disziplinäre und interdisziplinäre Forschungssituationen. K. Fischer, H. Laitko & H. Parthey (Eds.) *Interdisziplinarität und Institutionalisierung der Wissenschaft - Wissenschaftsforschung Jahrbuch 2010* içinde. Berlin: Wissenschaftlicher Verlag. 9-35.
- Popper, K. R. (2007). *Logik der Forschung*. V. H. Keuth (Ed). Berlin: Akademie Verlag.
- Schopenhauer, A. (1977). *Die Welt als Wille und Vorstellung I - Erster Teilband*. Zürich: Diogenes.
- Van Doorslaer, L. (2020). Translation Studies: What’s in a Name? *Asia Pacific Translation and Intercultural Studies*. 7(2), 139-150. DOI: 10.1080/23306343.2020.1824761.
- Wilpert, v. G. (2001). *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: Kröner. ISBN: 3520231085.
- Zybatow, L. N. (2004). *Methodologie der Translationswissenschaft und Methoden der Translation*. Translation Theory and Methodology, Abstracts içinde. EU High Level Scientific Conference Series on Text and Translation. (6-8 Mayıs 2004). Saarbrücken. 133- 143.
- Zybatow, L. N. (2006). *Translationswissenschaft: Gegenstand – Methodologie – Theoriebildung*. C. Heine, K. Schubert, H. Gerzymisch-Arbogast (Ed.). *Text and Translation. Theory and Methodology of Translation* içinde. Narr, Tübingen. 149-172.
- Zybatow, L. N. (2010). *Translationswissenschaft – Stand und Perspektiven*. Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft VI. Bern–Berlin–Bruxelles–Frankfurt a.M.–New York–Oxford–Wien: Peter Lang. ISBN:978-3-631-58641-9.

²² Herhangi bir bilim örneğinde rahatlıkla sınanabilir bir gerçekliktir bu. ÇB için ve içinde neden bu denli açık bir gerçeklik 60 yıl boyunca göz ardı edilir veya üstü (yine birçok janjanla) örtülür, anlaşılır gibi değildir. Tekrar ve son kez bu açıdan dilbilim örneğini anımsatmak gerekir: Dilbilim hiçbir noktada “dil”i incelemeyi, incelediği şey “langue”dur (uzun bir süre boyunca), sonra da (pragmatic tum ile birlikte) “parole”e dönüşen bir ilgidir dilbilimsel yönelim.

²³ Anlamsal boşluk ve çeviri gerçekliğindeki karşılıklar (çevirmenlerin eylemlerinin kavramsal düzlemde açıklanabilmesi) konusunda ayrı ve özerk bir çalışmanın sunulması yönündeki gereklilik ortadadır.

Hüseyin Mualla YÜCEOL (hyuceol@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7804-1900)

Prof. Dr., Mersin Üniversitesi,
İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1077513>

23.02.2022

Geliş Tarihi
Submitted

23.05.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

COVID 19 PANDEMİ SÜRECİ SONRASINDA ÇOCUK İŞÇİLİĞİNDE GENEL DURUM VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Özet

Yasal ve ahlâkî açılarından “çocuk işçiliği” kavramı uygun görülmemekle birlikte gerek ülkemizde gerekse dünyada gözden kaçırılmayacak bir gerçekliktir. Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik geliştirilen politikalara rağmen ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerine ve yasal mevzuatları pratiğe dönüştürülebilme kapasitelerine göre bu sorun var olmaya devam etmektedir. Bu çalışmada, çocuk işçiliğinin nedenleri ve önlenmesine yönelik politika tedbirleri incelenmektedir. Günümüzde neo-liberal iktisat politikalarının etkilerini arttırdığı bir süreçte sosyal devletin sosyal koruma özellikleri zayıflamış, Covid-19 ile birlikte güvencesiz ve esnek çalışma modelleri daha fazla yaygınlaşmış, ekonomik krizlerle birlikte yoksulluk ve işsizlik, ülke içi ve bölgesel çatışmalarla göç olgusu belirgin hale gelmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde başta olmak üzere çocuk işçiliği sorununun analizini yeniden gerekli kılmış, çalışma Covid-19 sonrasında ortaya çıkan genel durumu değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk işçiliği, Yoksulluk, İşsizlik, Eğitim, Çocuk işçiliğiyle mücadele.

SUMMARY

Abstract

Although the concept of “child labor” is not considered appropriate in legal and moral terms, it is a reality that cannot be overlooked both in Turkey and overall the world. Despite the policies developed to prevent child labour, this problem continues to exist according to the social, cultural and economic characteristics of the countries and their capacity to put their legal regulations into practice. In this study, the causes of child labor and policy measures to prevent it are examined. Today, in a process where the effects of neoliberal economic policies have increased, the social protection features of the social state have weakened, with Covid-19, insecure and flexible working models have become more widespread, poverty and unemployment with economic crises, migration with domestic and regional conflicts have become more evident. These developments made it necessary to analyze the problem of child labor, especially in developing countries such as Turkey, and the study aimed at evaluating the subject after Covid-19 both in Turkey and in the world.

Key Words: Child labour, Poverty, Unemployment, Education, Combating child labour.

1.GİRİŞ

Dezavantajlı gruplar içerisinde en korumasız grup olarak yer alan çocukların çalışma hayatında bulunmaları konusunu, tarihin ilk dönemlerine kadar, özellikle tarım devrimiyle ortaya çıkan işbölümü ve üretim fazlası elde etme çabalarına kadar götürmek mümkündür. Bununla birlikte, çocukların ruhsal, bedensel ve sosyal gelişimlerinin engellenmesi veya ucuz işgücünün bir bileşeni olarak çocukların emeklerinin sömürülmesi konusu, sanayi devrimi sonrasında önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü sanayileşme çabalarının hız kazandığı bu dönemlerde çocukların fabrikalarda, madenlerde ve büyük işletmelerde acımasız bir şekilde çalıştırılmaları söz konusu olmuştur.

Yazar Hector Malot'un 1873 yılında yazdığı ve Türkçede "Kimsesiz Çocuk" adıyla bilinen "Sans Famille" romanı ile 1885'te yayımlanan Emile Zola'nın "Germinal" adlı romanı çok küçük yaşta çocukların düşük ücretlerle, bazı durumlarda ağır ve tehlikeli işlerde acımasızca çalıştırıldığının edebi birer belgesidir¹. Aslında, o dönemlerde bununla ilgili önlemler alınması düşünülmüş, örneğin 1841 yılında çocukların çalıştırılmasıyla ilgili bir yasa çıkarılmıştır. Daha sonra 8-12 yaşları arasındaki çocukların günde 8 saat, 12-16 yaş arasındaki çocukların günde 12 saatten fazla çalışması yasaklanmıştır. Ancak bu tür çabalar çok yetersiz kalmış, Fransa'da 6 yaşındaki çocukların iplik çilesi sarma işlerinde çalıştırıldığı, 1868 yılındaki resmi bir ankete göre toplam olarak sanayide 225.000 çocuğun çalıştırıldığı tespit edilmiştir (Brizon, 1977: 22).

1841 tarihinde çıkarılan ve sosyal yasaların ilklerinden kabul edilen bu yasadaki 33 yıl sonra, devlet çocuk işçilerin çalışma koşullarına yönelik yeni bir kanun daha hazırlamak durumunda kalmıştır. 19 Mayıs 1874 tarihli yeni yasa ile çocukların çalışma yaşı 12 olarak benimsenmiş ve madenlerde 13 yaşından küçük çocukların ve her yaşta kız ve kadınların çalıştırılması men edilmişse de ekonomik kaygılar sebebiyle yoksul ailelerin küçük yaşta çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmaları nedeniyle bu kanun da sağlıklı bir şekilde ve uzun vadeli olarak hayata geçirilememiştir. Sanayileşen Avrupa devletlerinde, "düzenleyici" ve "korumacı" önlemler içeren "iş kanunları" hayata geçirilinceye kadar, uzun bir süre "ucuz işgücü" olarak, ağır işlerde dâhi küçük yaşta "çocukların" ve "kadınlar"ın çalıştırıldığı bilinen bir gerçektir (Mahiroğulları, 2000: 22).

Geçen zaman içerisinde çocuk işçiliği konusunda çok çeşitli çalışmalar ve yasal düzenlemeler yapılmış, belirli ölçülerde çocukların bu alandaki mağduriyetleri giderilmiştir. Bununla birlikte, bu sorun hiçbir zaman tam olarak ortadan kaldırılamamış, halen birçok ülkede önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. 1980'li yıllardan sonra hızlanan küreselleşme ve uygulanan neo-liberal politikalarla birlikte gelişmekte olan ülkelerin ihracata yönelik sanayileşme modelini tercih etmesi ve bu süreçte artan rekabet baskısıyla işgücü maliyetlerinin düşmesi daha çok emek yoğun sektörlerde çocuk işgücü kullanımının önünü açmıştır.

ILO'nun (Uluslararası Çalışma Örgütü) kapsamlı olarak yaptığı çalışma ve hazırladığı raporda, dünyada 2-17 yaş arasında çalışan 218 milyon çocuk çalıştığı, bunların 152 milyonunun çocuk işçiliği kurbanı olduğunu ve bunların da yaklaşık olarak yarısının, yani 73 milyonunun tehlike düzeyinde çocuk çalışanlar olduğunu ortaya koymuştur (ILO, 2017). Bununla birlikte, 2021 haziran ayında ILO'nun UNICEF ile birlikte hazırlanmış olduğu ve 2020 yılına ait küresel tahminlerin ve eğilimlerin yer aldığı yeni bir çalışma, çocuk işçi olarak çalışan çocukların sayısının geride kalan 4 yılda sekiz milyon dört yüz bin artarak dünya genelinde 160 milyona yükseldiğini, COVID-19 salgınının milyonlarca çocuğu bu bağlamda tehlikeye attığını ortaya koymuştur (ILO-UNICEF, 2001a). Bu son gelişme, geçmişte "çocuk işçiliğini" sosyo-ekonomik bir olgu olarak ve hatta kavram olarak sona erdirmeye yönünde elde edilen ilerlemelerin durduğu, 2000-2016 döneminde çocuk çalışanların miktarında görülen 94 milyonluk azalma sonucunda yakalanan düşüş trendinin tersine döndüğü anlamına gelmektedir.

Türkiye'de de 2018 yılı "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı" ilan edilmiş ve bunun akabinde ilgili bakanlık (o dönemde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) yönetiminde farklı kurumların işbirliğiyle çocukların, özellikle problemler alanlarda çalıştırılmasıyla mücadele ulusal programı (2017 - 2023) çıkarılmıştı. Ancak Türkiye'de gelir dağılımında yaşanan eşitsizlikler, yüksek işsizlik oranları, eğitim olanaklarına ulaşmada karşılaşılan sıkıntılar, göç ve çarpık şehirleşme, işverenlerin çocuk işçileri ucuz işgücü olarak görmeleri, çalışma hayatının düzenlenmesinde karşılaşılan mevzuat eksiklikleri, etkin denetim yapılamaması ve ailelerin bakış açısı gibi birçok etmen nedeniyle halen ciddi sayıda çocuk işçi bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin 2000 yılı sonrasında çocuk işçiliği ile mücadele amacıyla uyguladığı kamu politikalarının analizini "nitel araştırma yöntemi" ile yapan bir çalışmada bu politikaların sorunu çözme konusunda da yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır (Kurt, 2021). Covid-19 pandemi süreci ise genel olarak dünyada olduğu gibi Türkiye'de de özellikle kapanma uygulamalarıyla eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatarak soruna zemin hazırlamış, ailelerin daha az iş ve daha az gelir nedeniyle yoksullaşması çözüme yönelik çabaları da akamete uğratmıştır.

2. Çocuk İşçiliğinin Tanımı ve Genel Özellikleri

Çocukluk, farklı toplumlarda ve kültürlerde yaş veya işlev bakımından değişik yöntemlerle ifade edilmektedir. Bununla birlikte, ülkemiz tarafından da kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları

¹⁸ bkz. konuya dair Çevrim Kuramı, detaylı olarak "Çevrim Kuramının Tektoniği" bölümünde.

Sözleşmesi'nin 1. Maddesi'ne göre "18 yaşına kadar olan herkes" çocuk sayılmaktadır. Bu durumda çocuk işçiliği "18 yaşın altında olan çocuklara fiziksel, mental, ahlâkî açıdan zarar veren ve onları eğitimden yoksun bırakarak onlara zarar veren, onları sömüren bir çalıştırma biçimi" şeklinde de ifade edilebilir (ÇSGB, 2007: 9). Uluslararası kavramlar çerçevesinde ve "çalışma hayatında çocuk" olgusu ele alındığında 18 yaşın altında olup esnaf ve sanatkarlar yanında ya da sanayi iş kolunda çalışan çocuklarla, tarım kesiminde ailesi ile birlikte çalışan çocuklar grubu ön plana çıkmaktadır.

Bununla birlikte, dünyada ILO'nun yapmış olduğu tanımlamalar genel olarak kabul görmektedir. Buna göre, ailenin bütçesine katkı sağlamak veya hayatını idame ettirmek amacıyla çalışanlar 15 yaşın altında ise bunlar "çalışan çocuk" ya da "çocuk işçi" şeklinde, 15-24 yaş arası çalışanlar da "genç işçi" şeklinde adlandırılmaktadır. Türkiye'de de söz konusu ayırmadan hareketle, 4857 sayılı İş Kanunu'nda 15 yaşına kadar olanları çocuk işçi, 15-18 yaş arasındakileri genç işçi olarak tanımlanmaktadır. "Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" in 8. Maddesi'nin 4 Hükümü'nde de "genç işçi" 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi; "çocuk" ise 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi olarak tanımlanmıştır. Böylece 14 yaşını bitiren bir çocuğun işgücü içinde olabilmesi için ayrıca ilköğretimini de tamamlamış olması gerekmektedir (Cengiz, 2012: 206).

Bu aşamada çocukların yaptıkları işler açısından farklılıklar olduğu ileri sürülebilir. Çünkü çocukların yaptıkları işlerin bazıları zorlu ve fiziki anlamda emek gerektirirken, bazı işler doğrudan tehlike arz edebilmekte, bazı işler de ahlâkî açıdan tartışılabilir. Diğer taraftan, çocuk yaşta ve ergenlik yaşında olanların kendi sağlıklarına ve şahsi gelişimlerine olumsuz etki yapmayacak ya da eğitimlerini aksatmayacak işlerde çalışmalarına da sıcak bakılabilmektedir. Ancak her halükarda çocuk işçiler ile ilgili akıllarda kalan en önemli şey, çalışmanın çocuklar üzerinde olumsuzluklar yarattığı, kişisel gelişimlerinin zarar gördüğü, ailelerinden ve okullarından ayrılmak zorunda kaldıkları, çeşitli hastalıklara maruz kaldıkları şeklindedir. Bu türden çocuk işçiliğinin mutlaka ortadan kaldırılması hatta sıfırlanması gerekmektedir.

Dolayısıyla, belirli çalışma biçimlerinin "çocuk işçiliği" sayılıp sayılmayacağı ya da hangi aşamalarda kötü anlamda bir çocuk işçiliği söz konusu olup olmayacağı konusuna ilgili ülkeden ülkeye, sektörden sektöre değişen durumlar vardır. 182 Sayılı ILO Sözleşmesi'nin 3. Maddesi'nde "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" ile ilgili yapılmış tanımlamalar şu şekildedir:

Çocukların birer meta olarak kullanılması, ödünç para karşılığı çalıştırılması, savaş veya çatışma ortamlarında zor kullanılarak tutulması gibi zorlama, mecbur tutulma halleri (eski dönemlere göre kölelik benzeri uygulamalar);

Fuhuş, pornografik yayınların üretimi ve gösteriminde kullanılmaları;

Konuyla alakalı uluslararası anlaşmalarda ifade edilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılması, bunlar için tedariki ya da sunumu;

Tabiatı ve yaşı itibarı ile onların sağlık, güvenlik veya ahlâkî gelişimleri bakımından olumsuz kabul edilen çalışma biçimleri.

Tüm bunlar, içerdikleri konular dolayısıyla çocuğa fiziksel, zihinsel ya da ahlâkî açıdan zarar veriyorsa bu doğrultudaki işler "tehlikeli işler" olarak tanımlanmaktadır (ILO, 2016).

2.1. Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Toplum içerisinde ekonomik ve toplumsal risklere en fazla açık grup çocuklardır. Günümüzde halen çocuklar çeşitli nedenler ile dezavantajlı olmanın ya da öyle kalmanın yarattığı değişik sonuçları (çocuk işçiliği, sokakta çalışma, şiddete maruz kalma, küçük yaşta gelin olma) yaşamak zorunda kalmaktadır (Kahraman ve Kahraman, 2017: 255). Çocuk işçiliğinin nedenleri konusu birçok açıdan irdelenebilir. Öncelikle, çocukların çalışma olgusu çerçevesinde ülkenin sosyo-ekonomik ve sosyokültürel durumunun ortaya konulması, daha sonra meselenin çeşitli boyutlarıyla incelenmesi gerekmektedir. Ancak, genel hatlarıyla çocuk işçiliğinin başlıca nedenlerinden bir tanesinin yoksulluk olduğu söylenebilir.

Aileler, özellikle gelir düzeyleri düşük olan ve yoksul olarak adlandırılan aileler çocuktan ve onun elde edeceği gelirden medet umar. Sanayileşme dönemini henüz aşamamış, nüfus artış hızı yüksek, dolayısıyla nüfus yapısı genç olan ülkelerde ailelerin eğitim konusuna bakışı daha çok yoksulluğun baskılayıcı etkisi altındadır (TİSK, 2007). Bu süreçte emek piyasalarında çalışma ilişkilerinde esnekleşmenin ve kural dışılaşmanın yaygınlaşmasının etkili olduğu, çocukların çeşitli sektörlerde çalışmasının önündeki engellerin bu nedenle aşılamadığı da ileri sürülmektedir (DİSK, Tekstil İş Sendikası, 2020).

Çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasının ve tam olarak yok edilememesinin ardında yatan bir başka unsur ise işverenlerin çocukları "ucuz işçi" olarak çalıştırmayı tercih etmeleri, diğer ifadeyle işverenlerin emek talebini çocuklara yönlentmeleridir. Çocuklar hem ucuz işgücü olarak kullanılmakta hem de kayıt dışı olarak çalıştırılmaktadır. Bu şekilde işletmeler rakiplerine karşı rekabet avantajı ve düşük işgücü maliyetleri doğrultusunda kâr oranlarını artırma şansı elde etmektedirler. Enformel sektörlerde, özellikle küçük işletmelerde veya tarımdaki küçük aile işletmelerinde çocuk işçiliğinin kullanımı bu doğrultuda yoğunlaşmaktadır.

Çocuk işçiliğinde bir başka neden çalışma hayatındaki yasal eksikliklerdir ya da mevcut yasaların etkin uygulanamamasıdır. Bilindiği üzere çocukların yoğun bir şekilde çalıştırıldıkları küçük işletmeler, tarımda

ve sokakta yürütülen işlerle Ev hizmetleri İş Kanunu'nun kapsamı dışında kalmaktadır. Buna ek olarak, İş Kanunu kapsamı içerisinde olan işyerlerinin kontrolünün etkili bir şekilde yapılamaması, cezai yaptırımların az olması, denetim yapan kurum ve kişilerin denetimlerde çocuk işçiliğini göz ardı etmeleri veya yaklaşım yöntemlerindeki sınırlılıklar bu konudaki temel sorunlar olarak tespit edilmektedir (ÇSGB, 2006: 21).

Nilgün Tunçcan'ın (2000) çalışmasında yaptığı gibi bu soruna neden olan faktörlerin analizini geniş bir bakış açısıyla ele almak mümkündür. Sorunun temelinde yatan ana unsurlar şu şekilde toparlanabilir:

- Çocukların ebeveynlerinin işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalması. Ev içinde ailenin bireyleri ve özellikle aile büyükleri düzenli iş ve gelirden yoksun olduklarında, aile yaşamını sürdürebilmek için bütün kaynakları seferber eder. Çocuklar da ne yazık ki bu kaynakların başında yer almaktadır.
- Hızlı ve çarpık kentleşme. Sanayileşme sürecini tamamlayamamış ülkeler açısından bu sorun yetişkin işsizliğinin artmasına neden olurken çocukların da işgücü piyasalarına itilmelerine yol açmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde bölgesel gelişmişlik farkları, ekonomik kaynakların ve gelirin adil olmayan dağılımı insanların büyük kentlere göç etmesinin yolunu açmakta, ekonomik kalkınma süreciyle uyum halinde olmayan bu durum ise çarpık kentleşmeyle sonuçlanmaktadır. Hâlihazırda sanayisi gelişmeyen ve istihdam potansiyeli zayıf olan büyük kentler, göç süreci devam ettikçe önce işsizliğin arkasından da çocukların işgücü piyasasına katılımının gerçekleştiği mekânlara dönüşmektedir.
- Hızlı nüfus artışı. Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan bir başka problem nüfusun artması ve diğer demografik değişikliklerdir. Zira bu tür ülkelerde erken yaşlarda evlilik ve çok çocuklu aile yapısı yine çocukların erken yaşlarda işgücü piyasasına girebilmeleri için bir kaynak teşkil etmektedir. Bu durum kırsal bölgelerde daha yoğundur ve burada her çocuk "potansiyel işgücü" olarak algılanmaktadır.
- Eğitim alanında ortaya çıkan sorunlar. Eğitim, çocukların kişisel ve ruhsal gelişimleri için hayati öneme sahiptir. Ayrıca, eğitim çocukların bilgi, beceri ve uzmanlık kazanabilmeleri, çevre ile sağlıklı iletişim kurabilmeleri için de gereklidir. Ancak diğer sorunlarla birlikte çocukların işgücü piyasasına erken giriyor olması hem onların gelişimlerini olumsuz etkiler hem de ülkenin ekonomik ve sosyal gelişme sürecine zarar verir.
- Toplumda var olan yaygın geleneksel bakış açısı. Gelişmekte olan ülkelerde bu tür bir anlayış çocukların birer işgücü olarak değerlendirmelerine neden olmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi gereği çocukların itaat etmek, bağımlı olmak gibi zorunlu görülen halleri onların okula gitmek yerine meslek öğrenmek veya para kazanmak üzere çeşitli sektörlerde çalışmalarıyla sonuçlanabilmektedir.

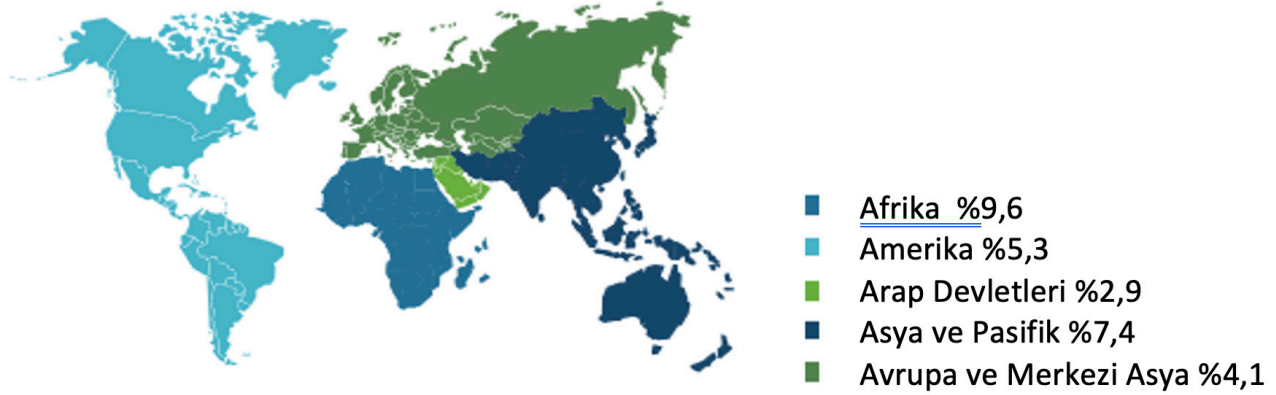
3. Dünyada Çocuk İşçiliğinin Mevcut Durumu ve Çocuk İşçiliğinin Engellenmesine Yönelik Çalışmalar

ILO'nun 2012-2016 yıllarını kapsayan küresel ölçekteki kapsamlı verilerine göre dünyada çocuk işçiliğiyle ilgili gerçekler ve rakamlar özetle aşağıdaki gibidir (ILO, 2017):

- Dünyada 5-17 yaş grubu arasında 218 milyon çocuk işçi vardır. Bu sayı içerisinde, 152 milyon çocuk işçiliği kurbanı tespit edilmiştir ve bunların da yaklaşık yarısı yani 73 milyonu tehlikeli statüde çalışan çocuklardır.
- Mutlak anlamda bu çocukların yarısı (72,1 milyonu) Afrika'da; 62,1 milyonu Asya ve Pasifik'te; 10,7 milyonu Amerika kıtasında; 1,2 milyonu Arap devletlerinde ve 5,5 milyonu Avrupa ve Merkezi Asya'dadır.
- Yaygınlık açısından çocuk işçiliğinin 5'te 1'i Afrika'dadır (%19,1), diğer bölgeler %3-%7 civarında değişmektedir. Şekil-1'de görüldüğü gibi, Arap devletlerinde 35 çocuktan 1'i (%2,9), Avrupa ve Merkezi Asya'da 25 çocuktan 1'i (%4,1), Amerika kıtasında 19 çocuktan 1'i (%5,3), Asya ve Pasifik bölgesinde 14 çocuktan biri (%7,4) çocuk işçidir.
- Sayısı 152 milyon olarak rapor edilen çocuk işçiliği kurbanlarının yarısı 5-11 yaş aralığındadır. Bunların 42 milyonu (%28) 12-14 yaş arasında; 37 milyonu (%24) ise 15-17 yaş arasındadır.
- Tehlikeli statüde çalışan çocuk işçiler büyük ölçüde 15-17 yaş arasındadır. Yine de bu gruptaki işlerin dörtte biri, yani 19 milyonu 12 yaş altındaki çocuklar tarafından yapılmaktadır.
- 152 milyon olan çocuk işçilerin 88 milyonu erkek, 64 milyonu kız çocuğudur.
- Toplam çocuk işçilerin %58'i, tehlikeli işlerde çalışanların %62'si erkek çocuklardır. Erkek çocukların çocuk işçi olarak çalışma riski daha yüksektir, ancak bu durum özellikle yerel çocuk işçi olarak çalışan kız çocuklarıyla ilgili raporların yetersizliğinden kaynaklanabilir.
- Çocuk işçiliği ağırlıklı olarak balıkçılık, ormancılık, hayvancılık, su yetiştiriciliği gibi tarımsal faaliyetlerde ve geçimlik ve ticari çiftçilikte yoğunlaşmaktadır (%71); hizmet sektöründe oran %17, sanayi sektöründe ise %12'dir.

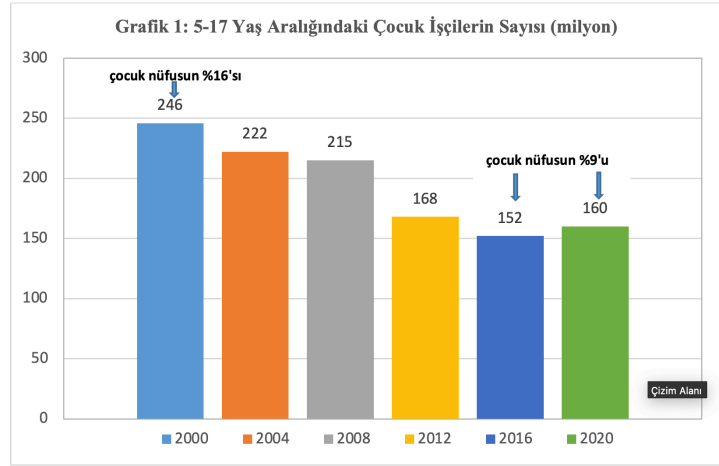
Şekil 1, dünya ölçeğinde çocuk işçiliğin yaygınlığını göstermektedir. Buna göre çocuk işçiliğin en yoğun olduğu kıta %9,6 ile Afrika'dır. Afrika'dan sonra Asya ve Pasifik kıtası %7,4; Amerika kıtası %5,3 ile bu konuda ön saflarda yer almaktadır.

Şekil 1: Çocuk İşçiliğinin Bölgesel Yaygınlığı

Kaynak: ILO (2017), ILO Estimates 2012-2016.

Grafik 1'de yer alan veriler ise son 20 yılda yani 2000'li yıllardan 2020'li yıllara kadarki süreçte çocuk işçiliğiyle mücadelede önemli ilerlemeler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak 2020 yılında çocuk işçiliğinin tekrar artışa geçmesi endişeleri arttırmıştır. Grafik 1'de yer aldığı üzere 2000 yılından bugüne, ilk kez son dört yılda çocuk işçilerin sayısı 8,4 milyon artış göstermiştir. Oysa geçtiğimiz son 16 yılda çocuk işçi olarak çalışanların miktarında 94 milyon net azalma gerçekleşmişti. Covid-19 pandemisi nedeniyle ülke ekonomilerinde yaşanan sorunlar ve virüsün yayılmasını önlemek amacıyla okulların kapanmasıyla çocuk işçilerin kötü koşullarda ve uzun süreli çalışmaları söz konusu olmuştur. Bu dönemde, yukarıda da açıklanan ve çocuk işçiliğinin nedenleri arasında yer alan ailedeki yetişkinlerin işlerini kaybetmeleri ya da gelirlerindeki azalmalar da çocuk işçiliğini teşvik etmiştir.

Kaynak: ILO-UNICEF (2021a)

ILO-UNICEF'in (2021a) son raporuna göre de dünyada hâlihazırda 63 milyonu kız, 97 milyonu erkek çocuğu olmak üzere toplamda 160 milyon çocuk, yani her 10 çocuktan biri çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bunların hemen hemen yarısı hem sağlıklarını hem de gelişimlerini etkileyen tehlikeli işlerde çalışırken, sayıları 79 milyona ulaşmaktadır. Sektörel açıdan tarım sektörü en ön sıradadır. Dünyadaki çocuk işçilerin 112 milyonu, yani %70'inden fazlası tarım sektöründe yer almaktadır. Çocuk işçilerin 31,4 milyonu hizmetler sektöründe, 16,5 milyonu ise sanayi sektöründedir. Çalışma durumu açısından en önemli tespit çocukların belirli bir gelir alamadan ailelerine katkı amacıyla çalışıyor olmalarıdır. Cinsiyet noktasında ise erkek çocukların süreçten daha fazla etkilendikleri görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Dünyada Çocuk İşçiliği: Genel Durum (2020)

Çalışma Durumu	Sektörel Durum	Cinsiyet Durumu
Aile İşçiliğine Katkı Yapanlar %72,1	Tarım %70,0	Erkekler %11,2
İşçiler (Çalışanlar) %17,3	Hizmetler %19,7	Kadınlar %7,8
Kendi Hesabına Çalışanlar %10,7	Sanayi %10,3	Toplam %9,6

Kaynak: ILO-UNICEF (2021a).

Çocuk işçiliğinin bölgelere göre 2021'deki yeni dağılımında ise Covid-19 ile birlikte Afrika, geçmişteki oranlara göre çok daha kötü bir duruma gelmiştir. 92 milyon çocuk işçinin çalıştığı Afrika'da çocuk işçi oranı %20'leri geçmiştir. İkinci sırada Şekil 1'deki gibi Asya-Pasifik bölgesi bulunmaktadır: 49 milyon çocuk ve tüm çocukların %5,6'sı. Bunun dışında, Amerika kıtaları 8,3 milyon, Avrupa ve Orta Asya 8,3 milyon ve Arap ülkeleri ise 2,4 milyon çocuk işçiye ne yazık ki ev sahipliği yapmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kurulduğu günden bugüne çocuk işçiliğiyle ilgili birçok çalışma yapmış ve sözleşmeler kabul etmiştir. Örneğin, 1973 yılında 138 sayılı "En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi" ile ekonomide yer alan bütün sektörlerdeki çalışan çocuklar sözleşme bünyesinde kendine yer bulmuştur. 1992 yılında çocuk işçiliği ile mücadele eden ulusal programlara uluslararası destek sağlamak amacıyla **Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı (IPEC)** başlatılmıştır. 1998'de ILO "İşyerinde Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi"ni kabul edilmiştir. Bu bildirme ile ilgili sözleşmeleri onaylasa da onaylamasa da ILO üyesi her ülkenin çocuk işçiliğini ortadan kaldırmakla yükümlü olduğu dikte edilmiştir. 1999'da ise 182 sayılı "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi" ve 190 sayılı tavsiye kararı kabul edilmiştir. Diğer taraftan, 1989 yılında BM Genel Kurulu'nda Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilirken, 1995'te Kopenhag Sosyal Gelişme İçin Dünya Zirvesi'nde çocuk işçiliğiyle mücadele etme ve çocuk işçiliğini yasaklama konusunda eylem planları açıklanmıştır.

Bununla birlikte, geçmişten günümüze yapılan çalışmalar dünyada çocuk işçiliğinin ciddi olarak ya da arzu edilen seviyede azaltıldığını göstermemektedir. Dünyada halen 5-17 yaş grubunda olup bir şekilde işgücü piyasasında yer alan 160 milyon çocuk işçi bulunmaktadır ve bunların 79 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Bu çocukların 112 milyonu tarım sektöründe çalışırken, %72,1'i kendi aileleri için ücretsiz olarak çalışmaktadır. Covid-19 pandemi sürecinin etkisiyle ILO-UNICEF, çocuk işçiliğinin 2022 yılı sonunda 160 milyondan 168,9 milyona çıkacağını tahmin etmektedir (ILO-UNICEF, 2021a). Ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre sonuçlar daha iyi veya daha kötü çıkabilecektir. Ayrıca son dönemlerde Yemen ve Sahra Altı Afrika bölgesinde olduğu gibi çatışmalar, güvenlik sorunları ve yoksulluk nedenleriyle milyonlarca çocuk açlık sorunuyla mücadeleye maruz kalmakta bu da onları ya göç etmeye ya da çalışmaya zorlamaktadır.

4. Covid-19 Pandemi Süreci ve Çocuk İşçiliğine Etkileri

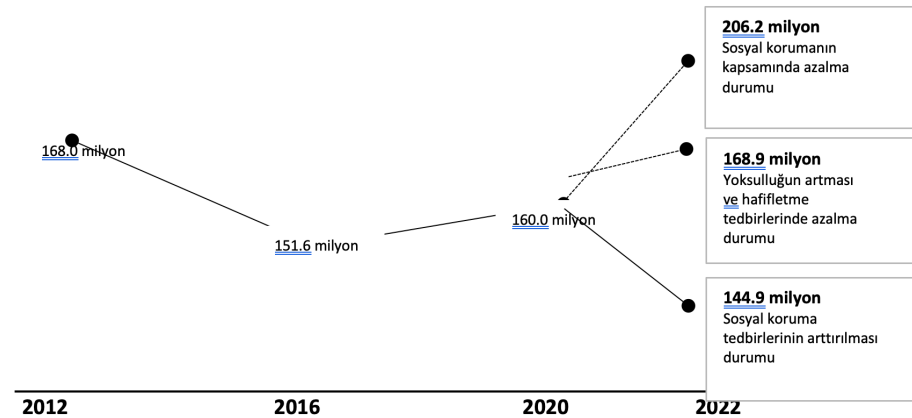
2020 yılı ile birlikte hızlı bir şekilde dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi çocuk işçiliği üzerinde olumsuz etkiler yaratmış, çocuk işçiliğiyle mücadeleyi de sekteye uğratmıştır. Covid-19 pandemi sürecinin söz konusu olumsuz etkisinin en önemli nedeni ise iş-gelir kayıpları ve yoksulluk artışıdır. 2020 yılında pandemi ile birlikte düşük gelirli hane sayısı ILO-UNICEF (2021) tahminlerine göre 142 milyondan 582 milyona yükselmiştir. Diğer taraftan çocukları çalışma hayatına sürükleyen diğer en önemli olgu okulların kapanması olmuştur. Salgınla mücadele doğrultusunda eğitim-öğretim faaliyetlerindeki kırılganlık çocukları ücretli çalışmaya doğru iterken okula geri dönmelerini de zorlaştırmıştır. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün tahminlerine göre okul kapanışları toplam kayıtlı öğrencilerin %90'dan fazlasını veya yaklaşık 1,6 milyar öğrenciyi etkilemiştir. Birçok okul uzaktan eğitim ile çevrimiçiye taşınmıştır ancak dünyanın neredeyse yarısının internete erişimi yoktur, bu da birçok öğrenciyi daha da geride bırakmıştır (ILO-UNICEF, 2021a).

Çalışma koşullarının ağırlaşması ve denetleme olanaklarının zorlaşması ve artan kayıt dışılık, azalan yurtdışı havaleler ve göç, daralan ticaret, gelecekte olası kredi krizleri de yaşanan diğer sorunlar olarak ortaya çıkmıştır (ILO-UNICEF, 2021b).

Örneğin İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (Human Rights Watch) Gana, Nepal ve Uganda gibi ülkelerde yaptığı incelemelerde çocukların günde en az 10 saat çalıştıkları, çalışma saatlerinin 16 saate kadar çıkabildiği gözlenmiştir. Ekvator'da kakao, Mısır'da pamuk üretimi, Sao Paulo ve Brezilya'da çeşitli tarımsal üretim alanlarında çalışan çocukların sayısında ciddi artışlar olmuştur (ILO-UNICEF, 2021a).

Dünyada farklı ülkelerde farklı veriler üzerinden elde edilen sonuçlar Covid-19 pandemi sürecinin çocuk işçiliği üzerindeki olumsuz etkilerini göstermektedir. Ortaya çıkan sonuçlar daha önce genel olarak tanımlaması

Şekil 2: Covid-19 Sonrası Gözlenen ve Projeksiyonu Yapılan Durumlara Göre 5-17 Yaş Arası Çocuklar

Kaynak: ILO-UNICEF (2021a)

yapılan ve çerçevesi çizilen çocuk işçiliğinin ötesine geçmekte, çok daha geniş ölçekte ekonomik aktiviteler gözlenmektedir. Yiğitbaş, Koçak ve Yaman'ın (2021) koronavirüs pandemisinin olası etkileri üzerine yapılan çalışmalar ve sonuçları derledikleri bir çalışmada, pandeminin çocuklar arasındaki eşitsizlikleri arttırdığı, artık çocuklar açısından ortaya çıkan sorunun “çocuk hakları” krizi olarak değerlendirilmeye başlandığı vurgulanmaktadır.

Pandemi olgusunun sorun üzerindeki olumsuz etkisinin büyüklüğü ise sosyal koruma tedbirlerine ayrılan fonlara, diğer bir ifadeyle bu fonların daha az olup olmamasına göre değişmektedir. Şekil 2, çeşitli projeksiyonlara göre Covid-19 pandemi sürecinin başlamasından 2022 yılı sonuna kadar çocuk işçi sayısındaki olası gelişmeleri ele almaktadır. Buna göre kemer sıkma politikaları uygulanır ve sosyal koruma politikaları azaltılırsa çocuk işçiliği de 200 milyonu geçmekte ve 2022 yılı sonuna doğru 46,2 milyona çıkabilmektedir. Yoksulluğun artması ve ek hafifletme tedbirlerinde bir azalma olursa sayı 8,9 milyona çıkmakta, sosyal koruma uygulamalarının kapsamının genişletilmesi halinde ise bu sayı tam tersine 15,1 milyon azalmaktadır.

Bu verilere göre çocukların okuldan uzaklaşması ve ailelerin gelirinin azalması yani yoksullaşma en önemli olgular olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik daralma ve uzun süreli kriz halinin küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısını azaltması veya kapanmaya zorlaması ise çocuk katılımını kaçınılmaz hale getiren kendi hesabına çalışma biçimini teşvik etmektedir. Bu durumda devletlerin bu anlamda uygulayacakları destekleyici politikalar sorunun gidişatını belirleyecektir. Bu da düşük gelirli ve yüksek gelirli ülkeler açısından eşitsiz ve adaletsiz sonuçlar doğurabilecektir. Tablo 2, yine Covid-19 pandemisi nedeniyle çocuklara yönelik sosyal koruma olanaklarını gelir gruplarına göre ve farklı senaryolar açısından değerlendirmektedir. Düşük gelir gruplarında zaten kapsayıcılık oranları düşüktür, dolayısıyla sosyal korumanın kapsayıcılığını hafifletme veya azaltma tedbirlerinde sadece artı ve eksi %0,7'lik bir değişim ortaya çıkmaktadır. Oysa daha yüksek gelir gruplarına çıktıkça kapsayıcılık oranı %78,1'e kadar çıkmaktadır. Böylece hafifletme ve azaltma senaryolarında hem intibak düzeyleri artmakta hem de örneğin yüksek gelir gruplarında kapsayıcılık %19,8'i bulmaktadır. Bu analiz de çocuk işçiliğiyle mücadelede sosyal koruma politikalarının ve ailelere verilecek desteklerin önemini açığa çıkarmaktadır.

Tablo 2: Sosyal Korumanın Kapsayıcılığında Hafifletme ve Azaltma Senaryolarına Göre İntibak Durumları

Gelir Grupları	Ortalama sosyal koruma kapsayıcılığı (%)	Standart Sapma (%)	Kapsayıcılık oranında intibak		Kapsayıcılık oranında yüzde değişim
			Hafifletme senaryosu	Azaltma Senaryosu	
Düşük-Gelir	11,0	6,7	11,7	10,3	+/- 0,7
Düşük-Orta Gelir	29,8	22,0	36,4	23,2	+/- 6,6
Yüksek-Orta Gelir	49,0	22,7	60,1	37,9	+/- 11,1
Yüksek Gelir	78,1	25,4	97,9	58,3	+/- 19,8

Kaynak: ILO-UNICEF (2021a)

5. Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Covid-19 Salgın Sürecinin Olumsuz Etkileri

TÜİK’in 2020 yılında yayımladığı “İstatistiklerle Çocuk” raporunda; Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’nde şu sonuçlar yer almıştır: 2020 yılı sonunda, Türkiye’nin toplam nüfusu 83 milyon 614 bin 362 kişi iken bunun 22 milyon 750 bin 657’sini çocuklar oluşturmuştur. Bu nüfusun %51,3’ünü erkek çocuklar, %48,7’sini kız çocuklar oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler tanımına göre; 0-17 yaş grubunu içeren çocuk nüfus, 1970 yılında toplam nüfusun %48,5’ini oluşturmaktaydı ancak bu oran 1990’da %41,8 ve 2020’de %27,2 oldu. Nüfus projeksiyonlarına göre ise söz konusu oranların 2025’te %26,6, 2030’da %25,6, 2040’da %23,3, 2060’ta %20,4 ve 2080’de %19,0 olması öngörülmüştür. (TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2020).

Bu görüntü, Türkiye’de önceki dönemlere göre düşüş olsa da 0-17 yaş grubunda ciddi bir nüfusun yer aldığını göstermektedir. Buradaki kritik soru bu nüfus içerisindeki çocukların ne kadarının işgücü içerisinde olduğu, bununla birlikte maddi yoksunluk içindeki ailelerdeki korunmaya muhtaç çocuk sayısının ne olduğudur. Çocuk işçiliği konusu nüfus, eğitim düzeyi gibi konular yanında ekonomik gelişim ve sosyal kalkınma gibi konularla da ilgilidir. Çocuk Hizmetleri İstatistikleri verileri maddi yoksunluk içindeki ailelerdeki korunmaya muhtaç çocuk sayısının giderek arttığını göstermektedir.

Bu durum, Türkiye’de çocukların çocuk işçi olarak işgücü piyasasına itilmesinde önemli bir faktördür. Türkiye çocuk işçiliği konusunda, farkındalık bilinci içerisinde çeşitli çalışmalar yapsa da sorun ciddi anlamda yaşanmaya devam etmekte; son dönemde ekonomide yaşanan ekonomik kriz, dış göç, yoksulluk ve işsizlik gibi nedenlerle artma tehlikesiyle de karşı karşıya kalmaktadır. Gerek T.C. Anayasası (50. Madde) gerekse 2003 tarihli 4857 Sayılı İş Kanunu, çalışma yaşı ve çalışma şartları açısından uluslararası standartlara uygun

açılımlar ve tanımlamalar yapmıştır. Örneğin, İş Kanunu'nun 71. Maddesi'ne göre şunlar ifade edilebilir:

- 15 yaşını tamamlamamış kişilerin çalıştırılması yasaktır. Ancak 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullara devamına mâni olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.
- 18 yaşını tamamlamamış olanlar açısından yasak olan işler ile 15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış olanların çalışmasına izin verilecek işler, 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimini bitirmiş çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşulları ilgili bakanlık tarafından 6 içerisinde hazırlanacak bir yönetmelikle tespit edilir.
- Temel eğitimi bitirmiş ve herhangi bir eğitim kurumuna devam etmeyen çocukların çalışma saatleri günde 7 ve haftada 35 saatten fazla olamaz. Ancak 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde 8, haftada 40 saate kadar arttırılabilir.
- Eğitimi sürdüren çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, okul süreleri dışında olmak üzere, en fazla günde 2 saat ve haftada 10 saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemde çalışma süreleri yukarıda öngörülen süreleri aşamaz.

Görüldüğü üzere çocuk işçiliğinin kapsamı ve genel çerçevesi bu ifadelerde belirtilmektedir. Ancak Türkiye'deki ekonomik ve toplumsal gerçekler bu insanları bu çerçevenin dışına itmeye zorlamaktadır. Türkiye ve bizim ülkemize benzer gelişmekte olan ülkelerde kırsal bölgelerden kentsel bölgelere göç süreçleri ve tarımdan sanayiye geçiş sancıları sürmektedir. Bunun ötesinde bir sanayisizleşme olgusu da vakiadır. Büyük kent merkezlerine göç trendi, kent yaşamına uyum sağlayamama, ailelerin işsizlik ve düşük gelir sorunları çocukların sokaklar ve marjinal sektörler başta olmak üzere çeşitli piyasalarda çalışmalarının önünü açmakta ve sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Türkiye'de, Suriye'de yaşanan savaş sonrası ülkeye gelen Suriyeliler arasında ciddi anlamda çocuk işçi olması en azından ülkemiz açısından konuyu daha zor bir noktaya taşımaktadır. UNICEF Türkiye'ye göre Türkiye'de ağırlıklı olarak Suriye'den gelenlerle birlikte yaklaşık olarak 4 milyon mülteci yaşamaktadır ve bunların da 1,74 milyonu çocuk olarak değerlendirilmektedir. 2019 yılında okul kayıtlı olan çocuk sayısı 680 bin iken 400 bine yakın çocuk halen okul dışında bulunmaktadır (UNICEF TMK, 2020).

Tablo 3, maddi yoksunluk içindeki ailelerdeki korunmaya muhtaç çocuk sayısındaki artışı gözler önüne sermektedir. Türkiye'de korunma, yardım ve bakıma muhtaç çocukların sayısı 2014 yılında 80.375 iken 2018 yılında bu sayı 176.564'e, 2020'de 220.022 kişiye yükselmiştir. Son dönemlerde ortaya çıkan bu yüksek artış işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. 18 yaşını doldurmuş ve maddi yoksunluk yüzünden Genel Sağlık Sigortası primlerini ödeyemeyen kişi sayısı da 9 milyonu aşmış durumdadır (2019 Kasım sigortalı istatistikleri).

Türkiye genelinde ise sosyal yardım alan hane sayısı büyük ölçüde artmış, Covid-19 pandemi sürecinin en çok hissedildiği 2020 yılında %102 oranında bir artış yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın verilerine göre sosyal yardımlardan yararlanan hane sayısı 2017'de 3 milyon 201 bin 253 iken, 2020 yılı sonunda bu rakam 6 milyon 630 bin 682'ye çıkmıştır (TC Cumhurbaşkanlığı Yıllık 2021-2022).

Tablo 3: Maddi Yoksunluk İçindeki Ailelerdeki Korunmaya Muhtaç Çocuk Sayısı

Yıl	Korunmaya Muhtaç Çocuk Sayısı
2014	80 bin 375
2015	101 bin 561
2016	137 bin 415
2017	159 bin 127
2018	176 bin 564
2019	198 bin 907
2020	220 bin 22

Kaynak: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri İstatistikleri, 2014-2020.

Tablo 4: Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfusun Oranı, 2010-2018*

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam	16,9	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5	13,9
Erkek	16,5	15,8	16,0	14,6	14,8	14,6	14,0	13,2	13,4
Kadın	17,2	16,5	16,6	15,4	15,2	14,8	14,6	13,8	14,4
Yaş grubu									
< 15	24,8	23,8	24,3	22,9	23,2	22,5	21,9	21,3	21,6
15-24	18,5	18,3	19,0	17,8	17,0	17,3	17,9	15,8	16,1
25-34	13,6	12,9	11,4	10,6	11,1	10,2	10,4	9,4	10,1
35-54	13,0	12,1	12,9	11,5	11,4	11,8	11,1	10,7	11,2
55 +	10,5	10,2	10,8	9,4	9,7	9,5	8,9	8,2	8,8

* Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si

Kaynak: TÜİK, Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, 2010-2018.

Tablo 4 ise 2012-2018 yılları arasında Türkiye’de yoksulluk sınırının altındaki nüfus rakamlarını vermektedir. Sonuçlara göre hem toplamda hem de kadın ve erkeklerde yoksulluk sınırının altındaki nüfusun oranı azalmıştır. Toplam oran 2012’de %16,9 iken 2018’de %13,9 olmuştur. Bununla birlikte, çocuk işçiliği açısından esas önemli olan 15 yaşın altındaki çocuklar için bu oran, 2012’de %24,8 iken 2018’de %21,6’dır. Bu, ciddi anlamda bir çocuk nüfusun yoksulluk sorunuyla karşıya kalacağını, bunun da çocukları başta kayıt dışı olmak üzere çeşitli mesleklerde çalışmaya zorlayacağı anlamına gelmektedir.

Tablo 5: Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre İşsizlik Oranı

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam	11,9	9,8	9,2	9,7	9,9	10,3	10,9	10,9	11,0
Erkek	11,4	9,2	8,5	8,7	9,0	9,2	9,6	9,4	9,5
Kadın	13,0	11,3	10,8	11,9	11,9	12,6	13,7	14,1	13,9
Yaş grubu									
15-19	18,8	15,8	14,9	16,4	16,1	16,5	16,2	17,0	17,1
20-24	23,5	19,8	19,0	20,0	18,9	19,7	21,5	22,8	22,0
25-34	12,6	10,6	10,2	10,6	10,8	11,0	12,3	12,1	12,5
35-54	8,9	7,1	6,6	7,0	7,4	7,8	8,1	8,0	8,1
55 +	4,7	3,9	3,7	4,2	5,0	5,6	5,3	5,4	5,8

Kaynak: TÜİK, Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, 2010-2018.

Tablo 5, cinsiyet ve yaş grubuna göre işsizlik oranlarını göstermektedir. Kadınlarda işsizliğin erkeklere ve genel işsizlik oranlarına göre daha yüksek olduğu genel tabloda, işsizlik TÜİK’in son olarak açıklamış olduğu 2019 Kasım verilerine göre %13,3 seviyesine ulaşmıştır. Ancak, 15-19 yaş grubu gençler için durum daha büyük bir probleme işaret etmektedir. Çünkü 2012-2018 arasında bu yaş grubunda işsizlik %17-18 arasında kalmıştır ve 20-24 yaş grubundan sonra işsizliğin en yüksek olduğu grup olarak görünmektedir.

Tablo 6, cinsiyet ve yaşa göre çalışan çocukların oranını göstermektedir. Tabloda 6-17 yaş grubu için sadece 2012 yılı verileri gösterilmektedir ve buna göre oran, erkeklerde %7,9 kadınlarda %3,7’dir. 15-17 yaş grubunda ise çalışan çocukların oranı oldukça yüksektir. 2018 yılında toplamda %18,2 olan oran erkekler için %25,7 kadınlar için %10,2’dir. Ancak, 2019 ve 2020 yıllarında oranda azalma görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta, TÜİK’in çocuk işçiliğiyle ilgili kapsayıcı veriler ortaya koyamamasıdır. Türkiye’de eğitim sistemindeki değişikliklerle, özellikle 4+4+4 modeli sonrasında 13-14 yaşındaki özellikle erkek çocukların çalışma durumuyla ilgili verilere ihtiyaç bulunmaktadır.

Tablo 6: Cinsiyet ve Yaşa Göre Çalışan Çocukların Oranı

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
15-17 yaş											
Toplam	17,1	17,6	16,9	16,7	18,1	18,1	18,0	17,4	18,2	17,2	13,7
Erkek	23,1	23,6	23,3	22,9	25,0	24,5	23,8	24,3	25,7	24,0	19,5
Kadın	10,8	11,2	10,2	10,1	10,8	11,4	11,9	10,2	10,2	10,0	7,5
6-17 yaş											
Toplam			5,9								
Erkek			7,9								
Kadın			3,7								

Kaynak: İstatistiklerle Çocuk, 2018 ve İstatistiklerle Çocuk, 2020.

Tablo 7, TÜİK’in Türkiye’de farklı açılardan çalışan çocuklara ilişkin derlediği bilgileri göstermektedir. Türkiye’de 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 16 milyon 457 bin kişi iken (kurumsal olmayan nüfusun %20,3’ü), yaş grupları itibarıyla, 5-11 yaş grubundaki çocuk sayısı 9 milyon 12 bin, 12-14 yaş grubundaki çocuk sayısı 3 milyon 796 bin, 15-17 yaş grubundaki çocuk sayısı ise 3 milyon 649 bin kişi olarak tahmin edildi. Bu sonuçlara göre bir ekonomik faaliyette çalışan 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 720 bin kişiye ulaşmıştır (çalışan çocukların %79,7’si).

Raporda çalışan çocukların %65,7’sinin aynı zamanda eğitimine devam ettiği, bu çocukların %45,5’inin hizmetler sektöründe, %65,3’ünün ise ücretli veya yevmiyeli olarak çalıştığı belirtilmiştir. Sanayide çalışan çocuk sayısı 171 bine ulaşmıştır. 260 bin çocuk ücretsiz aile işçisidir. Küçük yaşta çalışma hayatına katılmanın sebepleri arasında ilk sırada %35,9 ile “hane halkının ekonomik faaliyetine destek olmak” yer almaktadır. Bundan sonra, %34,4 ile “iş öğrenmek, %23,2 ile “meslek sahibi olmak” ve “hane halkı gelirine destek olmak” gelmektedir. Kalan %6,4 ise “kendi ihtiyaçlarını karşılamak” amacıyla çalışmıştır.

Bu şartlar altında iş hayatına bir şekilde giren çocukların korunması zorlaşırken onların iş kazalarıyla karşı karşıya kalmaları olasılığı da artmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2013-2017 dönemi için hazırladığı eylem planında, 6-17 yaş arasındaki 15 milyon 247 bin çocuktan 893 bininin çalıştığı belirtilmiştir. 6-14 yaş arasındaki çocukların ise yasak olmasına karşın 292 bininin çalışmış olduğu ve bu durumun çocuk

Tablo 7: Ekonomik Faaliyette Çalışan Çocuklara İlişkin Temel Göstergeler, 5-17 Yaş, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık 2019

	Toplam		Erkek		Kadın	
	(bin kişi)	(%)	(bin kişi)	(%)	(bin kişi)	(%)
5-17 yaş grubu nüfus	16.457	-	8.449	-	8.008	-
Ekonomik faaliyette çalışan	720	100,0	508	100,0	212	100,0
Yaş grubu						
5-11	32	4,4	24	4,7	8	3,8
12-14	114	15,9	77	15,2	37	17,4
15-17	574	79,7	407	80,0	167	78,8
Eğitime devam durumu						
Devam eden	473	65,7	333	65,6	140	66,1
Devam etmeyen	247	34,3	175	34,4	72	33,9
Sektör						
Tarım	221	30,8	143	28,2	78	36,8
Sanayi	171	23,7	141	27,8	29	13,7
Hizmet	328	45,5	223	43,9	105	49,4
İşteki durum						
Ücretli veya yevmiyeli	455	63,3	319	62,9	136	64,2
Kendi hesabına	4	0,5	3	0,5	1	0,5
Ücretsiz aile işçisi	261	36,2	186	36,6	75	35,3

Tablodaki rakamlar yuvarlamalardan dolayı toplamı vermeyebilir.

Kaynak: TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019.

işçilik iş kazalarına/cinayetlerine de yansıdığı ayrıca belirtilmiştir. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin raporuna göre 2013 yılında yaşamını yitiren 1235 işçinin 59'u (18'i 14 yaş ve altı, 41'i 15-17 yaş arası); 2014 yılının ilk dört ayında yaşamını yitiren 396 işçinin 17'si (5'i 14 yaş ve altı, 12'si 15-17 yaş arası) çocuk işçidir.

Çocuk işçiliğinin nedenleri arasında yer alan yoksulluk, işsizlik, çarpık kentleşme, hem kentlerde (özellikle hizmetler sektöründe) hem de tarım sektöründe enformel sektörlerin ve bu sektörlerde yer alan çoğunlukla küçük işletmelerin/aile işletmelerinin yoğunluğu gibi birçok faktör, Türkiye'de çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını çok zor hale getirmektedir. Eğitim sisteminde zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasından sonra 4+4+4 uygulamasının getirilmesi de çocukların daha erken yaşta işgücü piyasasına girmesinin önünü açmaktadır. Son olarak Covid-19, sorunun boyutlarını arttırması ve mücadeleyi sekteye uğratması açısından dikkat çekici olmaktadır. BM Çocuklara Yardım Fonu UNICEF'in yaptığı ve Norveç, İzlanda, Finlandiya gibi ülkelerin ilk sıralarda yer aldığı araştırmada (nispeten daha zengin 41 ülkede ekonomiden sağlık alanına çocuk refahı ölçülmektedir), Türkiye'nin çocuk yoksulluğunda söz konusu 41 ülke içerisinde %33 ile ilk sırada olduğu, çocukların %32'sinin anaokuluna gitmediği vurgulanmaktadır. Araştırmada 41 ülkede milli gelirden ailelere yönelik hizmetlere ayrılan ortalama pay %2,4 iken Türkiye %0,4 ile listenin sonunda yer almaktadır (UNICEF, 2020).

Çocukların eğitimi ve eğitimden işgücü piyasasına geçiş sürecinde Türkiye'de 4+4+4 eğitim sistemine geçilmesiyle, zorunlu ilköğretim yaşı 6-13 yaş aralığına çekilmiş, böylece ortaokulun bitiş yaşı olan 13 yaşı, çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasına uygun bir zemin oluşturmuştur. Bu koşullarda amacı okuluna devam edemeyen çocukların meslek sahibi olmasını sağlamak olan ve son dönemlerde Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın öncülük ettiği MESEM (Mesleki Eğitim Merkezi) uygulamaları da çocuk işçiliğiyle mücadelede ters tepebilmektedir. Kâğıt üstünde asgari ücretin %50'si kadar maaş, kendi işyerini açma imkanı, iş kazası ve meslek hastalığı sigortası gibi kulağa hoş gelen vaatlerin, uygulamada protokolde olmayan fazla çalışma, 1 gün okul 4 gün işletme taahhüdü olmasına rağmen hafta sonu çağırma gibi gerçeklerle bertaraf edilmesi olasılığı bulunmaktadır. Bu da yaklaşık 1 milyon çocuğun sanayide, lokantalarda, turizm sektöründe yani denetimi zor bir mecrada çalışmak durumunda kalmaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığı gözetiminde çok ciddi denetimlerin yapılması gerekmektedir.

Sendikal düzlemde TÜRK-İŞ ve DİSK gibi büyük konfederasyonlarının da konuyla ilgili analizleri ve çalışmaları bulunmaktadır. Örneğin TÜRK-İŞ son 20 yılda çocuk işçiliğine karşı 10 basamaktan oluşan sendikal bir model geliştirmiş, bu modelde kurum ve kuruluşlarla yapılan ortak çalışmalarda çocuk işçiliğine karşı mücadelede Çocuk İşçiliği Komisyonu oluşturulmuştur (Türk-Metal, 2021). Ancak, tüm çalışmalara rağmen çocuk işçiliği arzu edilen ölçüde azaltılamamış; yoksulluğun, güvencesiz ve esnek çalışma biçimlerinin yaygın hale geldiği bir istihdam modelinde, çocukları meslek sahibi yapmak amacıyla uygulamaya konulan ancak tam tersi sonuçlar doğurabilen denetimi zor ve/veya az bir eğitim sisteminde başarı şansı kaybolmaktadır.

Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,

işçi ve işveren örgütleri, Milli Eğitim, İçişleri, Tarım ve Ormanlık Bakanlıkları, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), belediyeler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde gerçekleştirdikleri 1 Ekim 2020-31 Aralık 2023 süresi içerisinde “Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Projesi” 12 ilde 12.000 çocuğa eğitim, rehberlik, danışma, rehabilitasyon hizmetleri ile hijyen ve eğitim malzemeleri desteği vermeyi amaçlamıştır (ÇSGB, 2022). Daha geniş kapsamlı ve devamlılığı olan farklı çalışmalara örnek olacak bu proje, bu alanda önemli çıktılar ve takip hizmetleri elde edilmesine olanak tanıyacaktır.

5.1. Çocuk İşçiliği Bağlamında Covid-19 Sürecinin Olumsuz Etkileri İle Mücadele

Covid-19 pandemi sürecinin Türkiye’deki çocuk işçiliğine yansımaları da dünyada olduğu gibi gelir-iş kayıpları şeklinde kendini göstermektedir. Bugüne kadarki bulgularda çocuklar yetişkinlere göre salgından daha az etkilendiği halde aile fertlerinden (anne/baba) birisinin ölümü doğrudan çocukları da etkilemektedir. Okulların kapandığı, gelir getirici faaliyetlerin azaldığı bir durumda yoksullukla karşı karşıya kalan aileler çocukları küçük bir gelir için dahi olsa farklı sektörde çalışmaya gönderebilecektir. Dolayısıyla Covid-19 pandemi sürecinin çocukların gelişimi ve sağlığı açısından kısa ve uzun vadede olumsuz etkiler yaratması kaçınılmazdır. Yukarıda özetlenen TÜİK, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Program verileri son dönemde sosyal yardım alanların sayısının ne kadar arttığını, sosyal güvenlik primini ödemeyen sayısının da büyük boyutlara ulaştığını göstermektedir. Bu durum genel olarak sosyal dışlanma riskini arttırırken eğitimden, sağlığa, sosyal hayattan çalışma hayatına her alanda sorunları arttırmakta, çocuk işçiliğine zemin hazırlayan unsurları da ön plana çıkarmaktadır.

Aslında 2000’li yıllardan itibaren soruna karşı sorumluluk bilinci artmış merkezi idare, belediyeler ve sivil toplum örgütleri konuya daha fazla odaklanmıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı eşitsizlikler bu alanda yapılacak mücadelelerin sadece ulusal değil uluslararası boyutta işbirliğiyle gerçekleştirilebileceğini de ortaya koymuştur. Ancak, Covid-19 sürecinin derinleştirdiği eşitsizlikler, yapılan çalışmalarını hem olumsuz etkilemiş hem de söz konusu çalışmaların yeteri kadar etkin olmadığını göstermiştir. Örneğin, sendika ve konfederasyonların eylem planı önerileri daha çok basına bildiri şeklinde olmuş, bu yöndeki çabalar düşük sendikalaşma oranlarına paralel olarak özellikle merkezi hükümet ve sermaye çevrelerinde güçlü birer baskı aracına dönüşmemiştir.

Eğitim-Sen (2021), çocuk işçi olarak çalışan 5-11 yaşları arasındaki çocukların yaklaşık %28’inin ve 12-14 yaş arasındaki çocukların %35’inin okula gitmediğini, Covid-19 salgınının bir sonucu olarak tüm dünyada 9 milyon çocuğun 2022 yılının sonuna kadar çocuk işçiliğine itilme riskiyle karşı karşıya olduğunu belirterek bir eylem planı önermiştir.

DİSK’in (2022), salgının işçi etkileri üzerine hazırlanmış olduğu raporda gelir kayıpları, artan borçlanma ve işsizlik baskısının işçiler ve aileleri üzerinde yarattığı olumsuzluklar belirtilmektedir. Raporda işçilerin %55’inin borçlarında artış olduğu, %27’sinin faturaları ödeyemediği, %39’unun ailesinden destek aldığı ifade edilmekte ve durumun işçi ailelerini bir taraftan ucuz besinlere yönelmeye diğer taraftan sigortasız çalışmaya mecbur kıldığı anlaşılmaktadır. Salgının aileler, özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinde yarattığı bu baskılar çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasına büyük ölçüde zemin hazırlayacaktır. Çocukların en temel insani haklara erişiminin zorlukları arttıkça onların çalışma hayatına itilmesi de kaçınılmazdır. Türkiye’deki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin ve dışlanmanın mekânsal ayrışmaya en yoğun şekilde yansıdığı yerlerden biri olan İstanbul Tarlabası’nda yapılan bir araştırmada Covid-19 sürecinde çocukların ne kadar olumsuz yönde etkilendikleri araştırılmıştır. Tarlabası Toplum Merkezi’nin (2020) öncülük ettiği araştırmada çocukların; eğitim hakkı, dinlenme, boş zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma hakkı, bilgi ve medyaya erişim hakkı ve sağlığa erişim hakkı verilerine bakılmış; risk altındaki ve kırılgan bölgelerdeki çocukların bu haklardan önemli ölçüde yararlanmadığı tespit edilmiştir. Böyle bir ortamda çocukların söz konusu hakları elde edememesi bir yana daha çok şiddete maruz bırakılması ya da çalışmaya zorlanması kaçınılmazdır.

6. Sonuç ve Politika Önerileri

Çocuk işçiliği konusu ve bu bağlamda ortaya çıkan sorunlar gelişen bütün ülkelerde ve tabii olarak ülkemizde de çok önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira sorunlar nüfus, eğitim, sosyo-ekonomik faktörler ve kalkınma gibi bir dizi faktörle yakından ilişkilidir. Covid-19 salgını süreci ise hem yarattığı etkiler hem de gelecekte yaşanacak olası salgınlarda yaşanacaklar açısından hayati deneyimler ve bilgiler sunmuştur. Bu çalışma, bu gerçekten yola çıkarak Türkiye’de ve dünyada çocuk işçiliği konusunu analiz ederek Covid-19 sonrasında ortaya çıkan sorunları ve bu sorunlara karşı geliştirilebilecek önerileri ele almaktadır. Çalışmada başta ILO, UNICEF gibi uluslararası kuruluşların, TÜİK, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gibi ulusal kurumların ve DİSK, Türk-İş, Eğitim-Sen, Tarlabası Toplum Merkezi gibi sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları, raporları ve verileri incelenmiş, çocuk işçiliği sorununun kazandığı yeni boyutlar vurgulanmıştır.

Covid-19 süreciyle birlikte sorununun çözüm önerilerinin başarıya ulaşması için konuyla ilgili hem ayrı ayrı hem de bütüncül politikalar geliştirilmelidir. Ancak sorunu çözebilmenin temel yollarından bir tanesi konuyu öncelikle üretim ilişkileri açısından ele almaktır. Çünkü sonuç olarak çocuk, kendisini işgücü piyasası

aracılığıyla mal ve hizmetlerin üretildiği piyasalarda bulmaktadır. Neo-liberal küreselleşme politikalarının sonucunda dünya genelinde gerek piyasaların özelleştirilmesiyle gerekse esnek üretim ilişkileri ve artan kuralsızlaştırma uygulamalarıyla, özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde olumsuz bir tablo ortaya koymaktadır. Türkiye’de 1980’li yılların ikinci yarısında başlayan, 2000’li yıllardan sonra büyük boyutlara ulaşan özelleştirme uygulamaları üretim alanlarında kamu harcamalarının azalmasına neden olmuş; bunların sonucunda işsizlik artmış, ücretler baskı altına alınmış, güvencesiz ve esnek çalışma artmış, sendikal örgütlenme engellenmiştir. Gelir dağılımı ve eşitsizliğin belirgin bir şekilde arttığı bu yapıda çocuk işçiliği ile mücadele de zemin kaybetmiştir. Covid-19 süreci ise sorunla mücadelede kazanılan mevzilerin tekrar kaybedilmesine neden olmuş, söz konusu koşulları daha da ağırlaştırmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda 2025 yılına kadar yürütülecek çalışmalarda dört temel unsurun altını çizmektedir. Bunlar; yasal düzenlemeler, işgücü piyasaları, sosyal koruma ve eğitimidir (ILO, 2019). Dünya genelinde ve tabii ki ülkemiz için de çocuk işçiliğiyle mücadelede önerilecek politika önerilerinin bu doğrultuda şekillendirilmesi önemlidir. Çünkü bu başlıklar çocuk işçiliğine neden olan birçok konuyu de kendi içinde barındırmaktadır. Birinci başlıkta, yasal mevzuatın iyileştirilmesi ve denetim faaliyetlerinin gidemediği yerlere, özellikle de en kötü çalışma biçimlerinin meydana gelebileceği ekonominin “gizli” bölümlerine ulaşılması için stratejiler geliştirilmesi önerilmektedir. İkinci başlıkta işgücü piyasalarının etkin bir şekilde organizasyonu için çalışmalar öngörülmektedir. Çocuk işçilerin büyük bir bölümü aile çiftliklerinde ya da diğer küçük işyerlerinde ücretsiz olarak çalıştığından ve kayıt dışı ekonomide yoğunlaşma olduğundan bu alanlara ilişkin öneriler dikkat çekmektedir. Yetişkinler ve yasal çalışma çağındaki gençler için insan onuruna uygun çalışmaları destekleyen, kırsal geçim kaynaklarını ve gelir unsurlarını daha iyi hale getiren ve kayıt dışı unsurları elimine edip kayıtlı ekonomiye geçişi destekleyen işgücü piyasası politikaları çocuk işçiliğiyle mücadelede anahtar unsurlar olarak görülmektedir.

Üçüncü başlık sosyal korumaya, dolayısıyla toplum veya aile düzeyinde yoksulluk konusuna işaret etmektedir. Sosyal güvenlik uygulamalarına erişimle birlikte aileleri çocuk işçiliğine mecbur bırakan kırılğanlıkları ortadan kaldırmak suretiyle çocuk işçiliğinin engellenmesine katkı sunulabilir. Covid-19, bu tür uygulamaların çocuk işçiliğiyle mücadelede ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Ekonominin ve istihdamın teşvik edilmesi, finansmana erişimin kolaylaştırılması, ücretsiz ve nitelikli eğitim sağlanması gibi önlemlerin yanında çocukların çalıştırılabileceği yasal asgari yaşın gözden geçirilmesi de çok önemlidir (Erol, 2021: 34). Son olarak eğitim başlığında, hem kız hem de erkek çocuklarının hiç olmazsa minimum çalışma yaşına gelene kadar kaliteli eğitime erişimlerinin sağlanmasının çocuk işçiliğiyle mücadelede ana politika araçlarından birisi olacağı düşünülmektedir. Dijital çalışmanın, uzaktan çalışmanın yani bilgisayar-internet temelli bir çalışma yaşamının geleceği şekillendireceği bir dönemde, iyi bir eğitime ve çocukların ihtiyaç duyulan düzeyde yetenekleri kazanmalarına olan gereksinim daha önce hiç olmadığı kadar fazladır.

Bu politika önerilerine yakın öneriler UNICEF’in Türkiye bağlamında öne sürdüğü konu başlıklarıyla örtüşmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu-UNICEF (2020), Türkiye’de kapasite geliştirmeye odaklanan ve birçok sektörü içinde barındıran bir izlem aracılığıyla, yerli ve yabancı (mülteci) çocukların “işçi olma” sorununun çözümlenmesini amaçlamıştır. 5 temel bileşenin yer aldığı bu çalışmalarda bakanlıklar, işveren kuruluşları, belediyeler ve diğer BM kuruluşlarının beraber çalışması öngörülmektedir. Bu bileşenler risk altındaki yerli veya dışarıdan gelen çocuklar ve aileler için sosyal koruma, eğitim ve sağlık hizmetlerini arttırmayı, örgün eğitim marifetiyle mesleki beceri kazanımını sağlamayı, ülke düzeyinde çocuklarda işçilik meselesinin çözümlenmesi ilgili çalışmaları koordine etmeyi, çocuk işçiliğini normal gören geleneksel düşünceleri dönüştürmeyi, çocuk işçiliğinin kademeli de olsa bitirilmesine veya azaltılmasına yönelik politikaların iyileştirilmesine ilişkin bilgi ve verileri derlemeyi tavsiye etmektedir.

Bununla birlikte çocuk işçiliğiyle mücadelede genel olarak yürütülen veya yürütülecek çalışmalara Covid-19 sürecinin gösterdiği sonuçlar çerçevesinde ilaveler yapılması, Covid-19 öncesinde var olan çok boyutlu yoksulluk ve yoksunluklar göz önünde bulundurularak konunun kamu otoriteleri ve sivil toplum kuruluşları nezdinde yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Belediyeler salgının önlenmesine yönelik çalışmalarla birlikte özellikle çocuklar için kamuya açık internet erişim olanaklarını arttırmalı, mahalle odaklı ihtiyaç tespitleri yapmalıdır. Sivil toplum kuruluşları öğrencilerin ve öğretmenlerin salgınla birlikte yaşadıkları sorunlar üzerinde anketler, raporlar hazırlamalı, üniversitelerin göç ve araştırma merkezleri çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik modeller geliştirmelidir. Milli Eğitim Bakanlığı salgın sürecinin olumsuz etkilediği eğitime erişim olanaklarını arttırmalı, Sağlık Bakanlığı Covid-19 ve diğer hastalıklarla ilgili sağlığa erişim hizmetlerini iyileştirmelidir. Mevsimlik tarımda çalışan ailelerin ve özellikle çocukların sağlık ve hijyen alanlarında önemli sorunları bulunmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ise mevcut sorunlar üzerinde, ihtiyaç analizleri ve ulusal/uluslararası politika önerileri doğrultusunda daha etkin faaliyetler yürütmelidir. ILO, Birleşmiş Milletler-UNICEF, Avrupa Birliği nezdinde işbirliği ve proje geliştirme çalışmaları yoğun bir şekilde ve aralıksız olarak devam ettirilmelidir.

Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013), Ulusal Çocuk hakları Sözleşmesi ve Eylem Planı: 2013-2017, <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar/ulusal-cocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-planı.pdf>, [Erişim Tarihi: 15.02.2020]
- Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2018), Çocuk Hizmetleri İstatistikleri, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014-2018, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/istatistikler/aile-ve-sosyal-politikalar-alanındaki-istatistikler/cocuk-hizmetleri-istatistikleri/>, [Erişim Tarihi: 18.02.2020].
- Avşar, Z. ve Öğütoğulları, E. (2012), “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, Sosyal Güvenlik Dergisi, 2012/1, s.9-40.
- Brizon, Pierre (1977), Emegın ve Emekçilerin Tarihi, Onur Yayınları, Ankara.
- Cengiz, İ. Urhanaoğlu (2012), 4857 Sayılı İş Kanununa Göre Çocuk ve Gençlerin İş Sözleşmesi Ehliyetlerinin Sınırlandırılmasına Yönelik Düzenlemeler, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 98, s.203-230.
- ÇSGB (2007), Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Öğretmen El Kitabı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- ÇSGB (2006), Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Ankara.
- ÇSGB (2005), 30 Soruda Çocuk ve Genç İşçilere Özel Çalışma Koşulları, Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve ILO, <https://ailevecalisma.gov.tr/medias/6947/30-soruda-%C3%A7ocuk-ve-gen%C3%A7-i%C5%9F%C3%A7ilere-oezel-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-ko%C5%9Fullar%C4%B1.pdf>, [Erişim Tarihi: 10.02.2020].
- ÇSGB (2022), Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Projesi, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Program Otoritesi-Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı-Uluslararası Çalışma Örgütü, https://www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_761283/lang--tr/index.htm, 09 Mayıs 2022.
- DİSK (2020), Çocuk İşçiliğiyle Mücadele, Tekstil İş Sendikası, <https://disktektstil.org/yasalar-hukuk/haklarimiz/cocuk-isciligi-ile-mucadele>, [Erişim Tarihi: 05.02.2020].
- DİSK (2022), İkinci Yılında Salgının İşçiler Üzerindeki Etkileri”, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, <http://disk.org.tr/2022/03/ikinci-yilinda-salginin-iscilere-etkileri-arastirma-raporu-aciklandi/>, 11 Mart 2022.
- Eğitim-Sen (2021), Çocuk İşçiliği İnsan Hakkı İhlalidir, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, <https://egitimsen.org.tr/cocuk-isciligi-insan-haklari-ihlalidir/>
- Erol, Sevgi Işık (2021), “Covid 19’un Çocuk İşçiliği Üzerindeki Etkileri: Alınması gereken Tedbirler”, Sosyal çalışma Dergisi, 5 (1), 27-35.
- ILO, (2016). Çocuk İşçiliği <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/childlabour/lang--tr/index.htm>, [Erişim Tarihi: 15.12.2016].
- ILO (2019), Dünya Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_710265.pdf
- ILO-UNICEF (2021a), Child Labour; Global Estimates 2020 and the Road Forward, www.ilo.org.
- ILO-UNICEF (2021b), Covid-19 ve Çocuk İşçiliği: Kriz Zamanı, Harekete Geçme Zamanı, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_751230.pdf.
- Kahraman, F. ve Kahraman, Ahmet B. (2017), “Dezavantajlılığının Çocuk Halleri: Dünyada ve Türkiye’de Dezavantajlı Gruplarda Yer Alan Çocukların Durumu”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Cilt 8 Sayı 20, s.255-268.
- Kurt, Ayça Kırca (2021), “Çocuk İşçiliğine Yönelik Kamu Politikası Analizi”, Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırma Dergisi”, 1 (2): 29-54.
- Mahiroğulları, Ramazan (2000), “Emile Zola’nın Germinal’i ve XIX. Yüzyılın Sonlarında Fransız Çalışma İlişkileri”, Sosyal Siyaset Konferansları, s.43.
- Taş, H. Yunus ve Abbasigil, Serkan Ö. (2017), “Çocuk İşçiliği Sorunu: Türkiye-Almanya-Pakistan Karşılaştırması”, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 6, Yıl: 6, Sayı: 14.
- Tarlabaşı Toplum Merkezi (2020), Covid-19 Sürecinde İstanbul’un Farklı Yerleşimlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması”, https://www.tarlabaşı.org/docs/Covid-19_Surecinde_Cocukların_Hakları%C4%B1na%20Erisimi_Raporu_Tarlabaşı.pdf, Mayıs 2022.
- TC Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı 2021-2022, TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Dairesi Başkanlığı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/11/2021_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf.
- TİSK ve Türk-İş Çalışan Çocuklar Destek Merkezi (2007), Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Çocuklar, Ankara.
- TİSK, (2010), “Çocuk İşçiliği Konusunda Görüş ve Öneriler”, <http://www.tisk.org.tr/ipecc.asp?id=508>
- TÜİK (2018), İstatistiklerle Çocuk, Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>.

TÜİK (2020), İstatistiklerle Çocuk, Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>.

TÜİK (2019), Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33807>, [Erişim Tarihi, 01.04.2020]

TÜİK (2020), Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, 2010-2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33847>, [Erişim Tarihi: 25.01.2020].

Tunçcan, Nilgün (2012) “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Cilt 0, Sayı 43-44, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/937/10577>.

TÜRK-METAL (2021), “1992-2021: Çocuk İşçiliğiyle Mücadelenin Neresindeyiz ?”, Hazırlayan: Özkan KARABULUT, Türk Metal Sendikası Genel Merkezi Yayın Organı, Sayı 233, Nisan-Mayıs-Haziran 2021.

UNICEF (2020), Çocuk İşçiliği, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-i%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi>, [Erişim Tarihi: 20.02.2020].

UNICEF (2020), Worlds of Influence: Understanding What Shapes Child Well-Being in Rich Countries, <https://www.unicef.org/media/77571/file/Worlds-of-Influence-understanding-what-shapes-child-well-being-in-rich-countries-2020.pdf>, [Erişim Tarihi: 08.09.2020].

UNICEF TMK (2020), Türkiye’deki Suriyeli Çocuklar, UNICEF Türk Milli Komitesi, <https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar>, [Erişim Tarihi: 07.09.2020].

Yiğitbaş, Çağla-Koçak, Mahmut-Yaman, Çağla (2021), “COVID-19 Pandemisinin Çalışan Çocuklara Olası Etkisi”, Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırma Dergisi, 1 (1): 83-92.

Zola, Emile (2014), Germinal, Can Yayınları, İstanbul.

24.02.2022

Geliş Tarihi
Submitted

19.05.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

Laleş USLU AZARAK (lales.usluazarak@dicle.edu.tr. ORCID: 0000-0003-1429-4364)

Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

[https://doi.org/ 10.55044/meusbd.1078319](https://doi.org/10.55044/meusbd.1078319)

BİR GALAT ŞEFİNİN PORTRESİ IŞIĞINDA GALATLAR

Özet

MÖ 2000'de büyük kabileler halinde Güney Almanya'dan, Doğu Fransa ve Avusturya'ya kadar yayılan Keltler, Kuzey İtalya'daki Alpler'e, Pirene Dağları'yla Ren Irmağı arasında kalan bölgeye ve Belçika'ya yerleşmişlerdir. MÖ 280 yıllarında üç kol şeklinde Anadolu'ya geçmişlerdir. Anadolu'daki savaşlarda paralı asker olarak savaşan iri yapılı, güçlü ve kendilerine özgü savaş sanatları olan Galatlar, Attaloslarla savaşmış ve yenilmişlerdir. Galatlara karşı kazandığı zaferi taçlandıran ve barok tarzında yapılan Galat yontu grubu oldukça etkileyici ve anlamlıdır. Bu çalışmada bir Galat şefinin, karısını öldürdükten sonra intihar ettiğini gösteren yontusu ışığında Galatlar irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Galat, Pergamon, heykel, Galat Şefi.

GALATIANS IN CONSIDERATION OF A PORTRAIT OF A GALATIAN CHEF

Abstract

The Celts expanding from Germany to South France and Austria in the case of big tribea, settled in the alps in North Italy, region remains between Rhine river and Belgium in 2000 BC. They transferred Anatolia in manner of three branchs in 280s BC. Well built, powerfull Galations that are fighting as mercenary in Anatolia wars and having authentic martial arts, fought against Attalos and were defeated. Galatian sculpture group made in style of Baroque and crowned with triumph won against Galatian is quite impressive and significant. In this work, Galatians are going to be scrunitized in consideration of suicide sculpture after a Galation Chef killed his wife.

Key Words: Galatian, Pergamon, sculpture, The Galatian Chief

GİRİŞ

1. GALAT DÜNYASINA GENEL BİR BAKIŞ

Keltlere Helenler, Keltai veya Kelttoi; Romalılar, Galli adını vermişlerdir. Helenler, MÖ 278-277'de üç boy şeklinde Anadolu'ya göç ederek Halys Irmağı yayı içinde, Ankyra ve Pessinus bölgelerinde oturan Keltleri ise Galatai olarak adlandırmışlardır (Lequenne, 1991: VII).

Kelt dili konuşanlar günümüzde Avrupa'nın Atlantik kıyısıyla sınırlı kalsalar da MÖ 2000'de Güney Almanya'dan Doğu Fransa ve Avusturya'ya kadar yayıldıklarını ve büyük kabileler şeklinde Kuzey İtalya'daki Alpler, Pirene Dağları'yla Ren Irmağı arasında kalan alan ile Belçika'ya yerleştiklerini öğrenmekteyiz (Arslan, 2000: 6; Hatt, 1970: 128; Rankin, 1987: 9).

Herkynia'dan yola çıkan bir grup, Alpler ve Tuna Nehri'ni geçip güneye, Polonya'ya kadar ilerlemiştir. Bu bölgeye Gallicia adı verilmiştir. Batıya doğru giden diğer grup ise Ren, Mosella, Seine ve Lorie nehirlerini geçerek Pirene Dağları'na ve İber Yarımadası'nın ortalarına kadar yayılmıştır. Daha sonraları Atlantik kıyısını da ele geçirerek bir yandan güneye, Portekiz'e kadar ulaşmışlar; diğer yandan Britanya Adaları'na doğru göç ederek yerleştikleri yerlerin yerli halkıyla kaynaşmışlardır (Arslan, 2000: 7; Leguene, 1991: 1).

Bir Hint-Avrupa kavmi olan Keltler, Kuzey Avrupa'nın ilk yerli halklarından (Kaya, 2004: 124). MÖ 1000'den itibaren Fransa'nın güneyine yerleşerek oradan bütün Avrupa'ya yayılmışlardır (Arslan, 2000: 7). En erken tarihli bilgiler MÖ 6-5. yüzyıllarda yaşamış olan Antik Çağ yazarı Miletoslu Hekataios tarafından verilmiştir (Yanmaz, 2016: 44). MÖ 540-475 yılları arasında yaşamış Hekataios'un Yeryüzünün Tasviri adlı eseri kayıptır. Hekataios'un bu eserinden günümüze ulaşan Keltlerle ilgili bilgilerin yer aldığı iki fragmanından ilkinde Narbo adlı bir Kelt kentinden söz edilirken ikincisinde Phokaia kolonisi olan Massilia'nın (Marsilya) da yer aldığı Ligurların Güney Galya'daki bölgesinde olduğu kaydedilmiştir. Bu durum arkeolojik bulgularla da doğrulanmıştır (Arslan, 2000: 8). İkinci erken tarihli kaynağımız ünlü tarihçi Herodotos'tur. Ona göre Keltler, "İstros (Tuna) Irmağı'nın kaynağı yakınlarında, Pirene Dağları civarında ve Cebeli Tarık Boğazi'nin öbür yanında, Avrupa'nın en batısında" yaşıyorlardı (Kaya, 2005: 19).

Avrupa'daki üç ana Kelt kültürü Hallstatt, Urnfield ve La Tène'dir (Arslan, 2000: 7). MÖ 8. yüzyılda demirin kullanılmasıyla Hallstatt kültürü Orta Avrupa'da geniş bir alana yayılarak Yukarı Tuna bölgesinden Ren bölgesine ve Doğu Fransa'ya kadar uzanmıştır. Bu kültürün en belirgin yerleşim alanları ise Güney Almanya ile Ren Irmağı havzasıdır. Bir Helen (Phokaia) kolonisi olan Massilia'nın MÖ 6. yüzyılım ortalarında Wüttemberg, Baden, Burgundy, Vix bölgelerindeki Keltlerle ticaret ilişkileri vardı. Burada yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan prens mezarlarında bol miktarda bulunan Helen ve Etrüsk tarzı altın ve tunç eşyalardan Helen kültürünün Kelt aristokrasisi üzerindeki etkisi anlaşılmaktadır. MÖ 6. yüzyıldan sonra İber Yarımadası'ndaki arkeolojik buluntuların Urnfield kültürünün Rhon'dan (İsviçre) Katalonya'ya kadar yayıldığını göstermektedir (Arslan, 2000: 7).

Keltler, MÖ 5. yüzyıldan sonra eşleri ve çocuklarıyla doğuya ilerlemiş, Almanya ve Alp Dağları'nı geçmiş, Aşağı Tuna ülkelerini istila etmişlerdir. MÖ 5-3. yüzyıllarda Avrupa'da İkinci Demir Devri olarak adlandırılan La Tène Devri'nde, Keltlerin hem İtalya'yı hem de Balkanlar'ı istila ettikleri bilinmektedir (Arslan, 2000: 8).

Helenlere göre, "Galyalılar Gea'nın çocukları Titanlardan en son doğanlardır. Tanrılara karşı savaşmak için ortaya salınmışlardır. Şeytanın çocukları olarak adlandırılan bu Galatlar korkunç hayvanların yaşadığı, ne bir çiçek ne de meyvelerin bulunduğu oldukça soğuk ülkelerin cehennem zebanileriydi. Apollon'un seçtiği ve ölümsüzlerin güzel ülkesi, Hyperborea'ya insanların girmelerini önlerlerdi. Helios'un her kış Yunanistan'ı mateme boğarak gittiği ülkenin bekçileriydi" (Lequenne, 1991: 56). Çünkü Keltlerin dağlık, sert, yüksek, sulak yerlerde oturan ve büyük iklim farklılıkları gösteren bölgelerde yaşayan insanlara özgü iri, dayanıklı yapıları; cesur hatta bir nevi vahşi doğaları vardı. Pausanias'a göre Keltler, "Avrupa'nın kuzeydoğusunda, büyük denizin kıyılarında, topraklarından Eridonos Irmağı geçen, gemiyle gidilmeyecek kadar uzak bir bölgede yaşarlardı (Pausanias, akt. Johnes: I-V). Keltlerin yaşadıkları bölgeler, antik yazarlar tarafından 'dünyanın öbür ucu' olarak adlandırılmıştır" (Arslan, 2000: 51).

Helenler, Keltlerden Galatai adıyla söz etmişlerdir. Bu ad Gal ve Keltos sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuş olabilir. Bazı araştırmacılara göre, Keltler topraktan doğdukları için (Grekçede Gae, Gae-Then) veya horoz gibi çabuk kızan, Apollon'un öfkeli bekçileri olduklarından (Galaxias "süt yolu, Samanyolu") onlara bu ad verilmiştir. Bu adın eskiçağ giz bilginlerine göre simge olarak bir anlamı vardı çünkü süt (gala), döne döne düşen, burma şeklinde fişkıran anlamlarıyla hayatın en eski kökenli dinamizmini simgelemekteydi (Lequenne, 1991: 56).

Galatlar, MÖ 280 yıllarında Balkan Yarımadası'nı istila ve talan ederler. İlk önce doğuya ilerlemiş, bir taraftan da Güney Almanya ve Alp Dağları üzerinden İtalya'ya girmiş ve Romalıları büyük yenilgiye uğratmışlardır. Değişik kollardan hareket eden bu savaşçı halk topluluğunun bir boyu da Aşağı Tuna ülkelerini istila eder. MÖ 333 yılında, kuzeyde bir set vazifesi gören Lysimakhos Devleti'nin (MÖ 323-281) yıkıldığını duyunca güneye doğru ilerlemeye başlayarak Trakya'ya girerler ve orada üç kola ayrılırlar.

Birinci kol Makedonya'yı işgal eder (Mitchell, 1993: 13). Bunlara karşı durmaya çalışan Makedonya ordusunun darmadağın olması ve Lysimakhos'un ölümünden sonra, ordu tarafından Makedonya ve Trakya kralı olarak tanınan Ptolemaios Keraunos'un savaş alanında öldürülüp başının kesilerek bir Galat mızrağına geçirilmesi üzerine ülkede tam bir anarşi hüküm sürmeye başlar. İkinci Galat kolu, Brennos'un önderliğinde Yunanistan'a girince bu tehlike karşısında Orta Yunanistan'daki şehir devletleri birleşerek Galatlara karşı güçlü bir savunma oluştururlar. Brennos, Termopylai'den geçerek Orta Yunanistan'ı yakıp yıkmış fakat Kos Adası'nda (İstanköy) bulunan bir yazıttan anlaşıldığına göre, Delphoi'yi işgal edip Delphoi Apollon Tapınağı'ndaki hazineleri yağmalamayı başaramayıp bir süre sonra da kuzeye çekilmek zorunda kalmıştır. Brennos, ordusu ile birlikte Delphoi'yi terk ettikten sonra Pausanias'a göre saf şarap içerek (Pausanias, akt. Johnes, 1991: 8; 1935: I-V); Diodoros'a göre, saf şarap içtikten sonra intihar etmiştir (Diodoros, akt. Lequenne, 1991: 56). Belki de Apollon, kehanetin dediği gibi tapınağını koruyordu. Helenistik kurtuluşun bir hatırası olmak üzere, bu savunmada büyük bir yararlılık gösteren Aitolialıların girişimiyle Delphoi'de Soteria (kurtuluş) adını taşıyan bir bayram yapılmasına karar verilmiştir (Kaya, 2004: 36-39).

Galatların üçüncü kolu ise Trakya'yı işgal edip yağmalamış ve ülkenin kıyı şehirlerini büyük tahriplere uğratmıştır. Birçok Galat kabilesinin Trakya'da Tyllis veya Tylos Devleti'ni kurdukları sırada, Makedonya tahtına geçen Demetrios oğlu Antigonos Gonatas (MÖ 277-239), MÖ 227 yılında Lysimakheia şehri yakınlarında Güney Galatlara karşı mutlak bir zafer kazanmıştır. Bütün Yunan dünyası tarafından sevinçle karşılanan bu zafer, Antigonos'un Makedonya tahtına çıkmasını sağlamıştır (Arslan, 1990: 50; Mitchell, 1974: 1).

Galatların bir kısmı, daha sonra Trakya'nın kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle, Anadolu'nun verimli toprakları ve zengin kentlerinin cazibesine kapılıp Çanakkale Boğazı'nı (Hellespontos) geçmeye karar verir. Bu Galatların bir bölümü Leonnorios komutasında, diğer bölümü ise Lutturios komutasında bulunmaktaydı. Bu iki Galat beyi buradan Anadolu'ya geçiş konusunda anlaşamadıkları için sadece Luturios komutasındaki Galatlar, Çanakkale Boğazı yoluyla Anadolu'ya geçmişlerdir. Bu sırada Bithynia Kralı I. Nikomedes, Suriye Kralı I. Antiochos'a bağlı olan kardeşi Zipoetas'ın isyanı nedeniyle zor bir durumdaydı. Nikomedes, MÖ 278-277'de Galat Beyi Leonnorios'la bağlantı kurarak kendisine yardım etmesi karşılığında İstanbul Boğazı'nı geçmeleri konusunda yardımcı olabileceğini söyleyerek Galatları Anadolu'ya davet etmiştir (Heinen, 1984: 422-423; Arslan, 1990: 55).

Galatlar, Anadolu'ya geçtikten sonra, üç boy veya ethnos olarak karşımıza çıkarlar: Tolistobogiler, Tektosaglar ve Trokmeler. Hepsinin yerleştiği ve sonradan Galatia adını alacak olan ülke, batıda Frigya, doğuda ise Kappadokia'nın bir kısmını kapsıyordu.

Yukarı Frigya; Frigya kühahının, Tanrıların anası Kybele'nin ülkesidir. "En aşırı özgürlüklerin, en kötü büyülerin ülkesi. Burada Ana Tanrıça kültünün büyük şenlikleri, paganizmanın hızlı evrimi üstünde büyük etki gösterecektir. Başşehir Pessinus'un büyük mabedinde, gökten düşmüş olan taş, yani git gide daha çok tapılan Siyah Hanım bulunuyordu. Yukarı Frigya ve kutsal kenti, tam en mistik Kelt koluna, gizli şeylere çok meraklı olan Tolistobogiler'e düşmüştü" (Leguenne, 1991: 56).

Trokmelere düşen Kappadokia bölgesi, çok sert töreleri olan dağlık bir ülkeydi. Burası İran'ın oldukça dindar adamlarının, Maguşların eski Hint-Ari dini Mazda-Mitra'ya inananların geleneksel sığınma yeri idi (Lequenne, 1991: 56-57).

Bu üç Kelt kolunun her biri dört kabilelik bir tetrarkhi oluşturuyordu. Hepsi on iki kabile oluyordu. Her bir kabileyi Rix (Keltçe "kral"), bir yüksek yargıç ve bir askeri şef yönetiyordu. Krallık yetkisi ile adli ve idari görevler birbirlerinden ayrılmışlardı. Bu örgütün tümü, daha sonra Grekçede Koinon Galation adını alacak olan birbirine çok sıkı bağlı bir federasyon meydana getiriyordu. Kabileye, aileye, aile reisine ve aynı zamanda kişisel üstünlüklere "örneğin; askerlik yeteneklerine, güzel söz söyleme yeteneğine" dayanan demokratik bir sistemdi (Arslan, 2000: 51).

Galatlar, Anadolu'ya geldikten sonra öncelikle I. Nikomedes'in Bithynia'nın tek hâkimi olmasını sağlamıştır. Daha sonra Pontos Kralı Mithridates I. Ktistes için paralı asker olarak Mısır Kralı Ptolemaios II. Philadelphos'a karşı Paphlagonia'da savaşmış ve Mısır ordusunu bozguna uğratarak I. Mithridates'in Pontos Bölgesi'ndeki egemenliğini pekiştirmişlerdir. MÖ 240-239 yıllarında Antiochos II. Hieraks'ın ordusunda, Seleukos Kralı II. Kallinikos'a karşı paralı asker olarak savaşmış ve Antiochos Hieraks'ın Anadolu'nun büyük bir bölümünü egemenliği altına almasını sağlamıştır (Mitchell, 1993: 15). MÖ 218 yılında ise Pergamon Kralı Attalos I. Soter daha önce Seleukos Generali Akhaios karşısında kaybettiği toprakları geri almak için Trakya Bölgesi'ndeki Kelt kökenli Aigosages'i topraklarına davet etmiş ve onların sayesinde bu toprakları geri almıştır (Kumandaş Yanmaz, 2016: 716-737).

MÖ 2. yüzyılda Pergamon Krallığı'nın çok güçlendiğini gören Roma, Galatlar'ı bu krallığa karşı kıskırtmıştır. I. Attalos (MÖ 241-197), Galatlarla savaşıp onları yenmeyi başardıktan sonra "kral" unvanını kullanmaya başlamıştır. Bu zafer, Pergamon Krallığı'na güç ve prestij kazandırmıştır (Nieuwkoop, 2012: 8-13; Gates, 2003: 292; Spivey, 1997: 360-363).

2. Pergamon Heykeltıraşlığı İçinde Bir Galat Şefinin Portresi

Helenistik Dönem, Yunan heykel sanatının doruk noktasıdır. Helenistik heykeltıraşlıkta portrecilik, barok üslup ve günlük hayata ilişkin gerçekçilik gibi özelliklerle karşılaşılır. Bu dönemde yapılan heykeller kral, şehir yönetimi ya da varlıklı kişiler tarafından yaptırılırdı. Heykellerin yapılış amaçlarının altında dini, sosyal ve siyasi propaganda yatmaktaydı. Bu heykellerin bir amacı da belli bir olay ve tarihsel durumla ilgili olmasıydı. Krallıkla birlikte gelişen saray kültürü, sarayın gereklerine göre eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde krallar, gösteriş ve karmaşaya meyillidirler. Bundan dolayı, süslü ve abartılı insan vücutları ortaya çıkmıştır. Hareketli, muhteşem duruşlu kadın ve erkek heykelleri sakin ve durağan anlatımların yerini almıştır (Turani, 2003: 177).

MÖ 4. yüzyıldaki heykeltıraşların yumuşak ten ifadesi anlayışının Helenistik dönemdeki heykellerde adale abartması ile pekiştirildiği görülmektedir. Vücuttaki hareket ve adale abartısı anlayışı, Pergamon heykeltıraşlık atölyesinin yüksek rölyeflerinin ve yontularının nasıl ortaya çıktığını açıklamaktadır. Böylece barok stilin kendiliğinden doğup geliştiği de görülmektedir. Heykel sanatının figürleri gösterişli, kitlenli, parçalı, atletik, adaleli ve kuvvetli gösterilmiştir (Turani, 2003: 180). Helenistik heykel, klasiğin tanrısal ve sakin insanını değil; onun bütün hırçınlığını, asabiyetini, şiddetini ve ihtirasını göstermektedir. Bu anlayıştaki heykellerin hareketlerinin tiyatral bir şekilde işlendiği görülmektedir. İntihar Eden Galyalı figürü MÖ 3. yüzyılın tüm özelliklerini taşımakta ve natüralist bir ifade kazanmaktadır. Heykellerdeki iki ayağın üzerinde yükselişler, hamleler, iç dünyanın yüze yansması, insan iç dramının portreler şeklinde gösterilmesi Helenistik barok ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Turani, 2003: 177).

Orta Helenistik Dönem, MÖ 250-160 arasına tarihlenir ve bu dönemde Attaloslar yönetimindeki Pergamon okulunun barok stilin hâkimiyeti söz konusudur. Pergamon okuluyla ön plana çıkan barok stil, Doğu Yunan kentlerinde ve Rhodos'ta da yaygın olarak görülmüştür (Bieber, 1881: 6). Antikçağ heykelinde tiyatral dışa vurumun ve ifadeciliğinin en güçlü örnekleri, Pergamonlu heykeltıraşlar tarafından yaratılmıştır.

Helenistik dönem ile birlikte Batı Anadolu'daki güç dağılımının değişmesi üzerine Pergamon ön plana çıkmaya başlamıştır. Philetairos'un Pergamon'a kazandırdığı yüklü miktardaki para, kentin gelişmesine ve heykeltıraşlık açısından bir merkeze dönüşmesine önemli katkı sağlamıştır. Pergamon krallarının Galatlar üzerinde kazandığı zaferler ile Helenistik krallıklar arasında öne çıkan Pergamon'da Zeus Altarı ve Galat zaferleri sonrasında yapılan heykel grupları dönemin heykeltıraşlık eserlerini oluşturmuştur (Bağdatlı, 2009: 41). Pergamon sanatının gelişimine bakıldığında I. Attalos'un Galatlara karşı kazandığı zaferin ardından MÖ 228-223 arasındaki dönemde Galat anıtlarını diktirmesi, Pergamon'un Helenistik sanatının ilk adımlarıdır (Pollitt, 1988: 83; Richter, 1951: 26; Mandel, 2007: 167-169). Bu andan itibaren kent, MÖ 3. yüzyılın sonu ve MÖ 2. yüzyılın ilk yarısında Batı Anadolu'daki en önemli sanat merkezi durumuna gelmiştir. Galat eserlerine bakıldığında zaferin büyüklüğü oranında heyecanın vurgulandığı, ilk olarak figürlerin anıtsal boyutta ve barok tarzın ilk işlendiği eserler arasında yer aldığı görülmektedir (Bağdatlı, 2009: 42).

Zeus Altarı'ndaki yenilen devlerle Galat figürleri arasında benzerlik söz konusudur. Bu heykeltıraşlık atölyesinden çıkan eserler, dönemin özelliklerini taşımakla birlikte oldukça etkileyici olması ve barok tarzda işlenmesiyle dikkati çekmektedir.

Helenistik Galatları gösteren biri çok büyük ölçekli diğeri normal ölçülerdeki insan figürünün üçte ikisi büyüklüğünde iki kopya serisi, Pergamon Attalosları'na ait iki adak grubunda görülen figürleri büyük oranda taklit etmektedir. Bu iki grup kopyaya Büyük ve Küçük Galatlar denilmektedir. Bunlar aynı zamanda belli bir Helenistik krallığa ait olduğu sanılan tek önemli eser grubudur. Gruplardan birinde hem tarihi hem de mitolojik figürler bulunmaktadır (Smith, 1991: 103).

Attalos'un MÖ 230'da Galatlara karşı kazandığı zafere ithafen bu adak anıtları edebi kaynaklardan ve Pergamon'daki yazıtlı kaidelerden bilindiği kadarıyla hem Pergamon'da hem de Atina'daki Akropolis üzerine dikilmişlerdir. Kopyalar bu kaybolmuş eserlerle ilgili olmalıdır. Gerekli edebi metinlerin referansları Plinius, Pausanias, Plutarkhos ve Diodoros'tur. Pausanias, Atina Akropolisi'nin güney duvarında Attalos'un devlerin efsanevi savaşının, Atinalıların Amazonlarla savaşının; Marathon'da Perslere karşı yapılan savaşın; Mysia'da Galatların yok edilişlerinin sahnelerini yaptırdığını ve her heykelin yaklaşık 90 cm olduğunu söyler. Küçük Galatlar, Pausanias'ın belirttiği devasa boyutlar ve tarif ettiği dört konu sebebiyle Atina Akropolisi'ndeki Attalos Anıtı'yla bağdaşmaktadır (Smith, 1991: 103).

I. Attalos, Galatları MÖ 230 yılında gerçekleştirilen savaşlarda yenmiştir. Pergamon, bu dönemden sonra Helenistik dünyada yerini almıştır. Bu zaferler, birtakım adak yontularıyla kutlanmıştır. "Ludovisi" heykel grubu da bu yontulardandır. Ne yazık ki günümüze kadar gelemeyen ve orijinali muhtemelen bronzdan olan Roma Dönemi kopyasından tanıdığımız bu eserin yazılı heykel kaidelerinden dolayı Helenistik bir eser olduğu anlaşılmaktadır (Smith, 1991: 104). Eser, 1623'te Roma'daki Ludovisi Villası'nda bulunduğundan bu esere "Ludovisi Grubu" denilmiştir. Bu heykel grubu, günümüzde Roma Ulusal Müzesi'nin bir parçası olan Palazzo Altemps'te bulunmaktadır. Heykel, beyaz mermerden yapılmış olup yüksekliği 2 metre 11 santimetredir (Nieuwkoop, 2012: 1-13).

Büyük Galatlar Anıtı'nın orta parçası Ludovisi Grubu, I. Attalos'un, savaşçı bir kavim olan Galatlara karşı

kazandığı zaferi kutlamak ve kalıcılaştırmak nedeniyle yaptırdığı Galat heykellerinin en etkileyicilerinden biridir. Aynı zamanda Pergamon heykeltıraşlığının muhteşem yaratılarından olan ve barok tarzda oldukça estetik yapılmış heykelde birçok altyazıyı okumak mümkündür. Helenistik Dönem’de heykellerin portre özelliği kazandıkları görülür (Turani, 2003: 177). Ludovisi Grubu’nda (Resim 1) Galat şefinin yüz ifadesindeki acı, gurur, öfke ve hüzün gibi birçok karışık duyguyu izleyicinin hissetmemesi ve ondan etkilenmemesi mümkün değildir.

Dağlık bölgelerde yaşamaya alışmış olan Galatların sağlam yapıları, farklı iklim koşullarına kolaylıkla uyum sağlamalarını sağlamıştır (Gürgen, 2019: 235). Fiziksel olarak uzun boylu, açık tenli, renkli gözlü, sarışın ya da kızıl olan Galatlar (Arslan, 2000: 55; Kumandaş Yanmaz, 2016: 716-737) oldukça dayanıklı, güçlü ve cesurlardı. Geleneklerine bağlı ve çok iyi savaşçı olmalarının yanında genellikle girdikleri savaşlarda zafer elde ettikleri için uğradıkları her yenilgi onlarda tarif edilemez bir acı, hüzün, hayal kırıklığı ve utanca yol açardı. Ayrıca Galatlar, savaşa giderken kadınları ve çocuklarını da yanlarına alırlardı ve savaş sırasında ritüel danslarını yaptıktan sonra yiğitçe savaşlırdı. Vücutlarından kanlar akması onlar için bir onurdu. Yaralanmadıkları zaman da kendi silahlarıyla vücutlarını deşip kanatırlardı (Lequenne, 1991: 58).

Büyük Galatlar Anıtı’nın orta kısmına ait ünlü Ludovisi Grubu’nun bir piramide benzeyen kompozisyonu, birçok görüş açısına sahiptir. Baş, vücut ve giysi son derece yalın olmasına karşın duruş, el hareketleri, ölçek ve kompozisyon barok karakterdedir (Smith, 2002: 104). Bu heykelde ilk dikkati çeken şey heykelin başıdır. Kaşları, gözleri, burnu, yanakları, çenesi, ağzı ve dudakları mükemmel Helenistik özellikler taşımasına rağmen yine de Helenistik değil, tümüyle Galyalı özellikler taşımasıyla heykelin etnik kökeni vurgulanmıştır. Helenistik Dönem’e kadar heykel sanatı, bireye özel olanla bu kadar ilgilenmemiştir. İntihar Eden Galyalı’ya bakıldığında bir yandan Yunan sanatının kahraman çıplaklığı yansıtılmış, öte yandan da bu figür bıyıklı işlenmiştir. Bıyıkların çalışılması, bireysel olanın betimlenmesine örnek teşkil etmektedir (Huntürk, 2011: 111). Helenistik Dönem ve Roma Dönemi heykelleri -Büyük İskender gibi- nadiren bıyıklı verilir (Nieuwkoop, 2012: 6-13). Ludovisi Galat’ı daha ağır oranları, geniş omuzları ve karemsi geniş yüzüyle yaşlı ve yüksek mevkili bir figürü canlandırmaktadır (Smith, 2002: 104). Yontudaki Galat, bir kolye ve krali fibulayla tutturulan bir pelerin (toga) (Nieuwkoop, 2012: 6-13) takmak dışında çıplak işlenmiştir (Smith, 2002: 104). Figürün saçları Diodoros’un anlatımındaki saç tipine benzemektedir. Diodoros’a göre “Galatlar, vücutça uzundur ve kabarık kasları vardır (bkz. Resim 2). Saçlarını her zaman kireçli su ile yıkarlar ve alınlarından yukarı sıvarlar. Bu sebeple Satyrler’e ve Panlar’a benzerler. Saçlarının ağır, taranmamış hali neredeyse bir atın yelesi gibidir. Bazıları sakallarını keser bazıları ise bir miktar bırakır. Soylu olanları yanaklarını tıraş ederler ama bıyıklarını dudakları kaplayıncaya kadar uzatırlar” (bkz. Resim 3) (Diodoros, 1935: XII; akt. Smith, 2002: 103)

Eşiyle birlikte işlendiği yontuda düşmanın eline geçmemesi için önce karısını sonra da kendisini öldüren Galat şefi, gururlu bir ifadeyle bu eylemi gerçekleştirmektedir. Sağ eliyle kısa kılıcını vücuduna saplarken sol eliyle de karısının cansız bedenini tutan figürün kol kasları belirgin bir şekilde işlenmiştir (bkz. Resim 4) (Nieuwkoop, 2012: 1-13). Şefin kılıcı vücuduna saplaması eylemi de oldukça etkileyici bir şekilde işlenmiştir (bkz. Resim 5).

Keltlerde şef veya kral, giriştikleri bir işin başarısına kendi bedenleriyle kefalet ederdi. Bu durum dinamizmi, mistik atılımı, kabilenin verimliliğini simgelerdi. Bir şefin kabile veya ordusunu kurtarması için kendini feda etmesi sık görülen bir eylemdi. Romalılar bu eyleme devotio derlerdi (Lequenne, 1991: 27). Muhtemelen, Ludovisi Anıtı’ndaki Galat şefinin eylemi, bunu gerçekleştirme anıdır.

Gruptaki kadın figüre baktığımızda mükemmel yüz oranları cansız bir ifadeye sahiptir ve saçlar, erkeğin saçlarından biraz daha uzun ve hafif kıvrıkcık işlenmiştir. Erkeğin sol eliyle tutulmuş cansız bedeni, yere doğru sarkan kolları ve yine cansızlığı ifade eden bacaklarıyla oldukça duygusal ve dokunaklı bir görüntü vermektedir. Kadın, bir Helen ya da Romalı olmamasına rağmen bir toga giymektedir. Dizlerinin üzerine kadar uzanan bu toga, muhteşem ve ayrıntılı kıvrımlarla işlenmiştir (bkz. Resim 6) (Nieuwkoop, 2012: 6-13).

Anıttaki yontunun konusu, yenik düşmüş ancak gururlu düşmanın kahramanlığıydı. Bundan dolayı galip gelen tarafın gösterilmesi saygısızlık olurdu. Çünkü Galatlar, gerçekten çok güçlü bir ittifaktı ve genellikle içinde bulunduğu ordunun kazanmaması pek mümkün değildi. İşte tam da bundan dolayı Attaloslar haklı olarak bir yandan bu zaferle gururlanıyor ve yenilmez düşmanını yenerek ne kadar önemli bir başarı elde ettiğini haykırmak istiyor, diğer yandan kendi gücünün propagandasını yapıyordu. Lequenne, Galat’lar adlı kitabında “Şanlı bir geçmişin ağırlığı altında ezilen Grek’ler kendi zayıflıklarını örtmek için düşmanı büyütme git gide daha çok kullanmışlardır (Lequenne, 1991: 42)” demiştir. Pergamon Krallığı da Grekler gibi düşmanları olan Galatları -güçlü bir düşmanla karşı karşıya olmaları konusunda haklı olsalar da- olduğundan büyük göstermiş ve bu zaferin anısına anıtlar dikerek zaferlerini taçlandırmışlardır.

Attalos, düşmanına hem hayranlık duymakta hem de ne kadar güçlü ve yenilmez bir düşmanı alt ettiğini ve onların Küçük Asya’ya yayılmalarını engellediğini ifade ederek gücünü adeta herkese göstermek istemektedir (Diakov-Kovalev, 1987/2008: 434). Bu iki nedenden dolayı olsa gerek, bu heykel grubunda

galip taraf işlenmemiştir. Konu; gururlu, soylu fakat yenilgiye uğramış düşmanın kahramanlığıydı ve kazanan tarafın gösterilmesi doğru olmazdı. Helenistik gruplarda genellikle konunun ayrıntılı kısmı sahnede gösterilmez, bu bölüm izleyicinin hayal gücüne bırakılırdı. Bu grupta seyirci, dolaylı olarak galip tarafın rolünü üstlenmiştir ve bu heykeltıraşlık eserine bakarken adeta hayranlıkla ve korkuyla karışık bir saygı duymaktadır (Smith, 2002: 103).

Yunan mitolojisinde geçen biçimsiz, tehlikeli yaratıklar olan ve canavara benzeten Gigantlar, düzeni tehdit eden, kaos yaratan kötü niyetli tanrılar olarak geçer. Aslında Gigantlarla tanrıların savaşı, bir nevi var olan düzeni koruma ve kaosun oluşumunu engelleme çabasıdır. Bundan dolayı Yunan dünyasında düşmanı Gigantlara benzetmek, onlara karşı kazandıkları zaferleri kutlamak, bu zaferler için anıtlar dikmek politik bir gelenek olmuştu (Nağış, 2007: 75). Bir başka deyişle Gigantları yenmek tanrılar seviyesine yükselmek demektir. MÖ 3. yüzyılda Atinalıların Perslere karşı yaptığı savaşlar, bir kahramanlık hikâyesine dönüşmüştür. Bu durumu anlayan Attaloslar, Galatlara karşı kazandıkları zaferlerini de aynı seviyeye yükseltmiş ve bu dönemde Pergamon, Atina'nın yerini almıştır. Böylece Pergamon Helenizmin ve uygar dünyanın koruyucusu görevini üstlenmiştir (Smith, 2002: 104).

MÖ 2. yüzyılın ortalarında Pergamon Kralı III. Atallos, krallığını Roma'ya bırakmış (Diakov-Kovalev, 1987/2008: 435) ve böylece Roma'yla siyasal ve kültürel bağlarının devamlılığını sağlamıştır. Attaloslardan sonra Romalılar da Galat sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunu çözmek için Julius Caesar, bir yandan Galyalıların sorun çıkarmasından dolayı savunma ve önlem olarak diğer yandan da hem borçlarını silmek hem de siyasi kariyerini canlandırmak ve itibar kazanmak için -çünkü Roma Cumhuriyeti için "itibar" medeni dünyanın merkezi demektir- Galyalıları üzerine seferler düzenlemiş ve MÖ 52'de Alesia Savaşı'nda elde ettiği zaferle Roma'nın tek hâkimi olmuştur (Caesar, Commentarii de Bello Gallico. akt. Nieuwkoop, 2012: 9-13). Romalılar, Galatlar üzerindeki zaferlerini muhtemelen Attalosların zaferleriyle birleştirmek amacıyla Helenistik Dönem'de işlenen heykel grubunun Roma Dönemi kopyasını yaparak onları propaganda aracı olarak kullanmıştır (Gardner, 1983: 16-19; Nieuwkoop, 2012: 9-13). Bu yaklaşım, Pergamon ile Roma arasında ideolojik ve siyasi bağların sanatsal ve kültürel açıdan klasik anlamda devam ettiğini göstermektedir (Spivey, 1997: 363).

SONUÇ

MÖ 2000'lerde Güney Almanya'dan tüm Avrupa'ya yayılan ve MÖ 278-277 yıllarında Bithnia Kralı I. Nikomedes tarafından Anadolu'ya davet edilen Hint-Avrupalı savaşçı bir kavim olan Galatlar, Anadolu'ya geldikten sonra buradaki siyasi dengeleri bozmuştur. Helenistik Dönem'de orijinali, Roma döneminde de kopyaları yapılan bu savaşçıların düşmanlarını yenseler de onlara yenilseler de galipleri tarafından heykellerinin dikilmesi, düşmanlarının onlara karşı hem korku hem garip bir saygı hem de bu denli güçlü bir düşmanı yendikleri için gurur duyduklarını göstermektedir. Fakat savaş sanatında iyi olan Galatlar, kültürel anlamda MÖ 3. yüzyıldan 1. yüzyıla kadar önce Helen daha sonra da Roma kültürünün askeri yapısının etkisinde kalmış ve bu kültürü önemli oranda benimsemişlerdir. Bu yönüyle bakıldığında sanatta klasik anlamda Pergamon ve Roma arasında siyasal ve ideolojik bir kültürel devamlılığın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Galatlar üzerinde kazandığı zaferler ile gücünü pekiştiren Pergamon Krallığı'nın Galat zaferleri sonrasında Pergamon'da diktirdiği heykel grupları, Pergamon atölyesinin başarılı sanatçıları tarafından etkileyici, dinamik ve tiyatral dışavurumcu bir şekilde Helenistik Dönem'in barok tarzını yansıtır. Özellikle Galat yontu grubundaki figürlerle Zeus Altarı'ndaki devler arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Bunlar Pergamon atölyesinin başarılı çalışmalarıdır. İntihar Eden Galatlı'nın dinamik ve zor hareketleri ile bir koluyla tuttuğu karısının cansız bedeni arasında durgunluk ve hareketlilik açısından adeta bir duygu fırtınası yaratılmış, heykel sanatında birtakım zor ve karmaşık hareketler dizisi meydana getirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Helenistik Dönem'de yeni bir akımın oluşturulduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Caesar, C. Julius. *Commentarii de Bello Gallico*.

Diodoros Siculus, (1935). *Bibliothekes Historikes* (Diodoros Of Sicily, Translated By C. H. Oldfather), Vols. I-XII, Ed. E.H. Warmington, Loeb, London.

Pausanian Description of Greece, (1918-1935). With an English Translation by W. H. Jones. I-V. London, New York, (The Loeb Classical Library).

Modern Kaynaklar

Arslan, M. (1990). *Galatya Krallığı ve Roma Dönemi Şehir Sikkeleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Arslan, M. (2000). *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Bağdatlı, F. (2009). *İÖ. 3.yy'da Batı Anadolu Ve Adalarda Heykeltıraşlık Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.

Bieber, M. (1981). *"The Sculpture of the Hellenistic Age"*, New York. (Revised Edition).

Diakov, V.-Kovalev, S. (2008). *İlkçağ Tarihi I*, (Çev. Ö. İnce). İstanbul: Yordam Kitap. (Özgün Çalışma 1987.)

Gardner, J.P., (1983). *The Conquest of Gaul: Revisited Edition*. London: Penguin Books Ltd.

Gürgen, İ. (2019). *Galatların Anadolu'ya Geçiş Süreci ve Bithynia İle İlişkileri* CBU Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:17, Sayı:3, Eylül 2019, 234-245.

Hatt, J.J. (1970). *Celts and Gallo-Romans. The Ancient Civilization Series*. Transl. by J. Hogarth London 1979.

Heinen H. (1984). *"The Syrian-Egyptian Wars and the New Kingdoms of Asia Minor"*, CAH VII,1,412- 45.

Huntürk, Ö. (2011). *Heykel ve Sanat Kuramları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kaya, M. A. (2004). *"Anadolu'da Keltler"*, Toplumsal Tarih, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kaya, M. A. (2005). *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, İzmir: İlyayayınevi.

Kumandaş Yanmaz, H. (2016). *"Galatlar ve Galatia Bölgesi Pessinus Darplı Sikkelerinde Galatların İzleri"*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.9, Vol.9, 44, 716- 737.

Lequenne, F. (1991). *Galatlar*, (Çev. S. Albek). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Mandel, U. (2007). *"Räumlichkeit und Bewegungserleben Körperschicksale im Hochhellenismus (240-190v.Chr.)"*, Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst III, Hellenitische Plastik (ed.P.C.Bol), s. 103-188, Abb.129-173, Mainz.

Mitchell S. (1974). *The History and Archaeology of Galatia*, Oxford.

Mitchell S. (1993). *Anatolia: Land, Man And Gods In Asia Minor (Vol. I): The Rise Of The Church (Vol. II)*, Oxford.

Nağış, M. (2007, Eylül), *Şeytanın Tahtı Pergamon Altarı*. Aktüel Arkeoloji, 2,74-76.

Nieuwkoop, M.V. (2012). *The Galatian Suicide "Unravelling The Ludovisi Gaul Killing Himself And His Wife"*, Leiden University, Faculty Of Archaeology, Leiden.

Pollitt, J.J. (1988). *Art in the Hellenistic Age*, Cambridge.

Rankin, H. D. (1987). *Celts and Classical World*, London.

Richter, G.M.A. (1951). *Three Critical Period in Greek Sculpture*, Oxford.

Smith, R.R.R. (2002). *Hellenistic Sculpture*, (Çev. A. Yoltar Yıldırım), İstanbul: Homer Kitabevi.

Spivey, N. (1997). *Greek Art*. London: Phaidon Press Limited.

Tanner, J. (2006). *The Invention of Art History in Ancient Greece: Religion, Society and Artistic Rationalisation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Turani, A. (2003). *Dünya Sanat Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Elektronik Kaynakça

<https://alchetron.com/Ludovisi-Gaul>

<https://alchetron.com/Ludovisi-Gaul>

<http://open.conted.ox.ac.u>

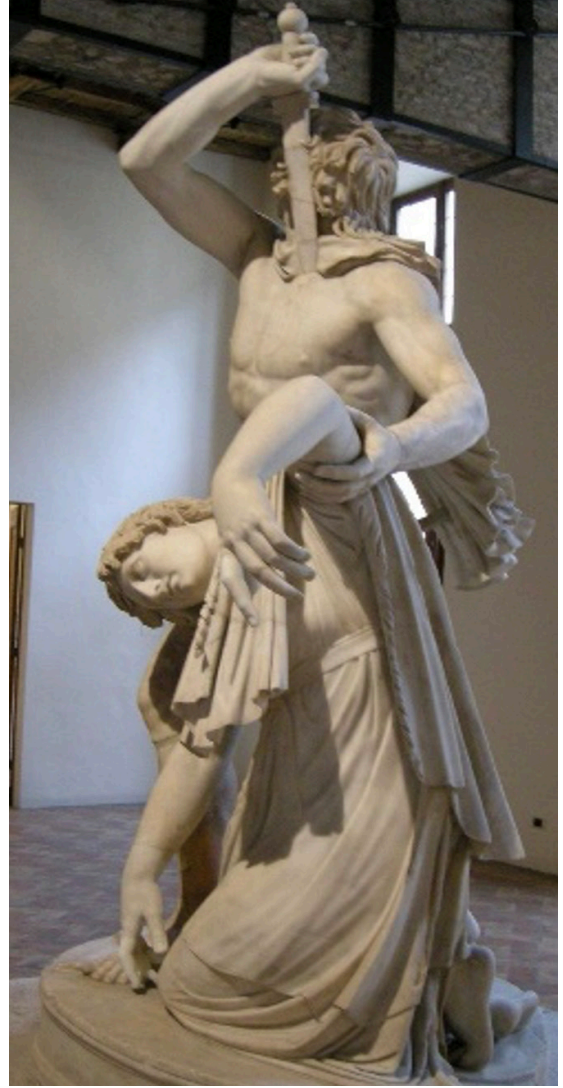
RESİMLER

Resim 1. İntihar Eden Galyalı ile Eşi. (Nieuwkoop, 2012).

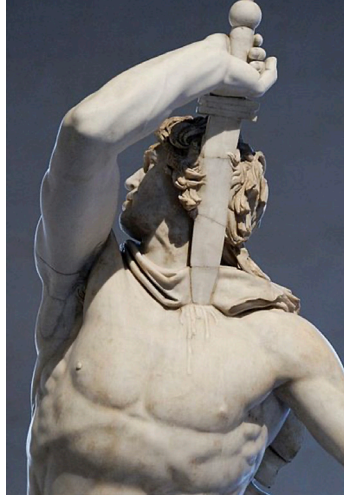
Resim 2. İntihar Eden Galyalı ile Eşi. (Nieuwkoop, 2012).

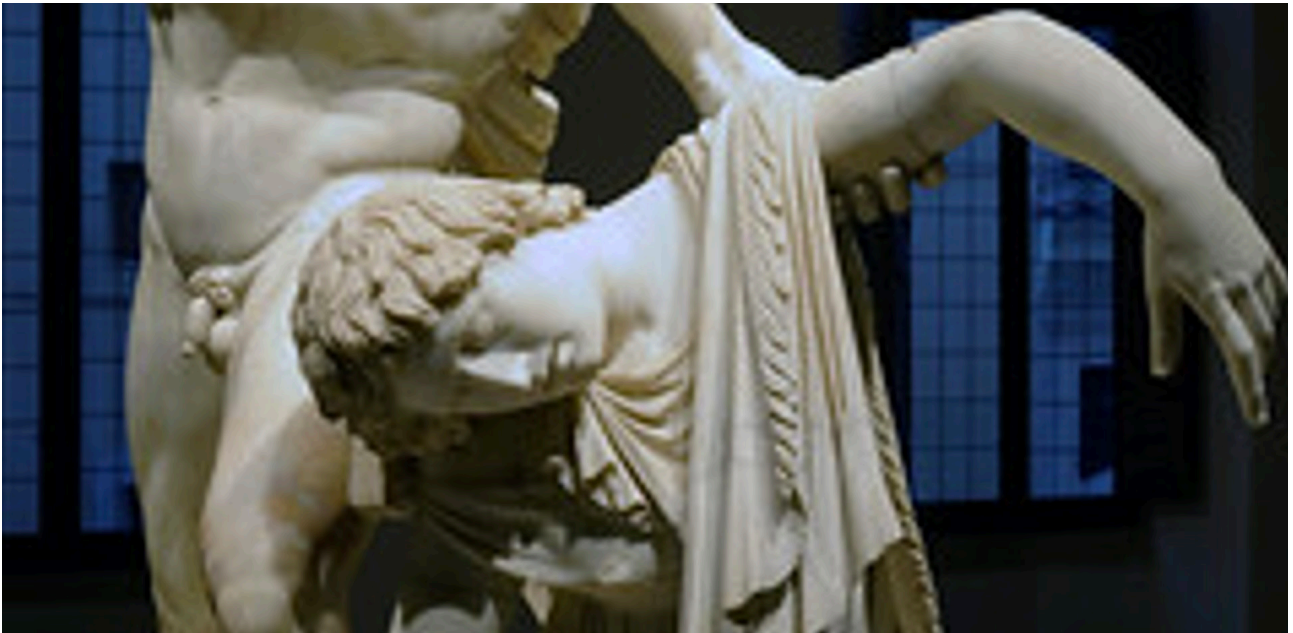
Resim 5. İntihar Eden Galyalı ile Eşi. (Nieuwkoop, 2012). (<https://alchetron.com/Ludovisi-Gaul>).

Resim 3. İntihar Eden Galyalı, detay. (Nieuwkoop, 2012).

Resim 4. İntihar Eden Galyalı, detay. (Nieuwkoop, 2012).

Resim 6. İntihar Eden Galyalı'nın Eşi. (Nieuwkoop, 2012). (<http://open.conted.ox.ac.uk>).

Sonnur BAŞAR (sonnurugur@hotmail.com.tr, ORCID: 0000-0002-8675-9987)
Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi ABD

Erhan AKIN (erhanakin49@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2372-9331)
Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi ABD

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1091871>

22.03.2022

Geliş Tarihi
Submitted

06.05.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

ŞERMIN YAŞAR'IN ÇOCUK KİTAPLARININ EĞİTSEL İLETİLER VE DEĞER KAVRAMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Özet

Çocuk edebiyatı alanının yaygınlık kazanmaya başlaması, çeşitli türlerde eserlerin meydana gelmesine olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada; farklı türlerde nitelikli eserler kaleme alan, geniş kitlelere hitap eden yazar Şermin Yaşar'ın çocuklara yönelik yazdığı eserleri, eğitsel iletiler ve değer kavramları açısından incelenmiştir. Şermin Yaşar'ın 1 romanı, 4 masal kitabı ve 8 öyküsü çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı, Şermin Yaşar'ın çocuk kitaplarını ileti ve değer kavramları bakımından incelemektir. Çalışmada veriler doküman incelemesi tekniği ile toplanmış, içerik analizi yöntemi ile de analiz edilmiştir. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde, çocuk edebiyatı ve çocuk eğitimi hakkında genel bilgilere yer verilip bulgular kısmında Şermin Yaşar'ın çocuk edebiyatı eserleri ileti ve değer kavramları bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise ele alınan eserlerin ileti ve değer kavramlarının eğitici özellikleri, çocuk eğitiminde anne-babalara, eğitimcilere akademisyenlere ne gibi katkılar sağladığına dair bilgilere yer verilmiştir. Yazar hakkında daha önce hiçbir çalışmanın yapılmamış olması bu konunun ele alınmasına olanak sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Şermin Yaşar, çocuk edebiyatı, ileti ve değerler

AN EXAMINATION OF ŞERMIN YAŞAR'S CHILDREN'S BOOKS IN TERMS OF EDUCATIONAL MESSAGES AND VALUE CONCEPTS

Abstract

The widespread use of children's literature allows the creation of works of various genres. In this study; The works of Şermin Yaşar, who wrote high quality works in different genres and appealed to large audiences, were examined in terms of educational messages and value concepts. Şermin Yaşar's 1 novel, 4 fairy tale books and 8 stories constitute the sample of the study. The aim of the research is to examine Şermin Yaşar's children's books in terms of message and value concepts. In the study, data were collected by document analysis technique and analyzed by content analysis method. In the theoretical framework of the study, general information about children's literature and children's education is given, and in the findings section, Şermin Yaşar's children's literature works are evaluated in the context of message and value concepts. In the conclusion part of the study, the educational features of the concepts of message and value of the works discussed, in children's education; Information on how it contributed to parents, educators, and academicians is given.

Key Words: Şermin Yaşar, children's literature, message and values

GİRİŞ

Uzun yıllar tartışmalara konu olan çocuk edebiyatı kavramı çocuğun öneminin anlaşılmasına başlamasıyla yeniden gündeme gelmiş bir kavramdır. Çocuğun gündeme gelişi, beraberinde farklı alanların doğmasına da olanak sağlamıştır. “Batı’da XVI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan çocuk fikri ile çocuk ve çocukluk üzerine eğilme, çocuk edebiyatını da gündeme getirmiş oldu” (Şirin, 2019: 23).

Çocuğun zihinsel ve bilişsel gelişiminin yetişkinlerden farklı olduğu söylenmektedir. Bu farklılıklara uygun davranmak, çocuğun fiziksel ve zihinsel özellikleri göz önünde bulundurularak davranışlar sergilemek önemli görülmektedir. Çocuğu hayata hazırlamak, ona uygun bir eğitim verebilmeyi hedeflemek çocuk gelişimi açısından önem arz etmektedir. “Çocuğun toplumsal bir olgu içinde kabul edilmesinin başlangıç dönemi 16 ve 17. yüzyıllara rastlar. Bu yüzyıllarda özellikle Batı’da, çocuğun, dünya düzeninin bir parçası olduğu fikri ağır basar ve çocuk, yetişkinlerin dünyasından ayrılarak toplum içinde kendine ait özel bir yere sahip olur” (Can, 2014: 11).

Çocuk edebiyatıyla ilgili yapılan çalışmalara gelindiğinde ise hep aynı soruyla karşılaşılır: Neden çocuk edebiyatı? Araştırmacıları böyle bir ayırım yapmaya iten sebeplerden biri edebi çerçevenin yanında fiziki bir çerçeveye de ihtiyaç duyulmasıdır. Nasıl ki bir çocuğun fiziki özellikleri bazı becerileri gerçekleştirmesine yetmiyorsa çocuğun her kitabı okuyabilmesi ve anlamlandırabilmesi de beklenmemelidir. “Çocuk edebiyatının başat özelliği ise kaynağı da sınırı da çocuk ve çocukluk olan, çocuğu ve çocukluğu anlayan, çocuk bakışı ‘çocuğa göre’lik ilkesi ve ‘çocuk gerçekliği’ne uygun yazılmış bir edebiyat olmasıdır” (Şirin, 2019: 24).

Genel edebiyatın yetişkinlere hitaben öğrenme ve öğretme aracı olarak kullanılmasının ve edebi doygunluğa ulaştırmasının hiçbir yaşam tecrübesi olmayan çocuklara indirgenmesi beklenmemeli. Yaşamı boyunca bir balonu görmeyen çocuğa balonu anlatmak, zihninde bir şekle yer vermek, onu yaşamının herhangi bir yerinde kullanmasını beklemek hayli güç bir uğraş olarak görülebilir. Somut işlemler evresinde olan çocukların bilgi ve becerilerini somut kavramlarla güçlendirmek çocuğu hayata hazırlamak konusunda önemli bir adım olarak görülmektedir. “Çocuk edebiyatı ürünleri çocuğun bedensel ve davranışsal gelişimine paralel olarak olumlu etkiler uyandırma hedefi gütmelidir. Çocuk edebiyatı bir rehberlik kaynağı niteliği taşımaktadır. Çocuğun kendi kişiliğini tanıyıp değerli ve yetenekli bir varlık olduğunu hissettirebilecek düzeyde olmalı” (Akın, 2019: 8).

Çocuğa göre bir edebiyat anlayışıyla yazılan eserlerde çocuğa bilgi ve becerileri vermenin yanı sıra edebi öğretilerle, resim ve görsellerle, grafik ve çizimlerle çocuğun zihninde bir şema oluşturmak önem arz etmektedir. İşte çocuk edebiyatının genel edebiyattan farkı. Çünkü çocuklar bilgi ve tecrübelerini; yaparak-yaşayarak, görerek, okuyarak temellendirir. Birey hayata hazırlanır, kelime haznesini geliştirir ve toplum içinde kendine yer edinir.

Çocuk edebiyatının varlığı, her ne kadar eskilere dayanıyor denilse de genel edebiyatın içinde kendine bir yer edinmesi uzun yıllar almıştır. Dünyada çocuk edebiyatının kendine yer edindiği tarihsel sürece bakıldığında bunun 18. yüzyıla denk geldiği görülmektedir. 18. yüzyılda sanayi devriminin etkileri, çocuk edebiyatı alanında da durağanlığa sebep olur. Asıl yaygınlık kazanmaya başladığı dönem olarak 19. yüzyıl gösterilebilir. “Türk çocuk edebiyatının ilk ürünleri iktisadi ve siyasi bir dönüşümün başlangıcı olan Tanzimat (1839-1876) döneminde ortaya çıkar” (Alpay, 2012: 167). Türk Edebiyatı’nda çocuk edebiyatından ilk bahseden ve farklı bir alan olarak ele alan kişi ise İbrahim Alaaddin Gövsa’dır. Gövsa ile başlayan çocuk edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı’nda yaygınlık kazanmaya devam ediyor.

Çocuk edebiyatı başlığı altında kendine yer edinen bu alanın biçim ve içerik özellikleri bakımından nasıl olması gerektiğine dair çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Edebiyat dünyasının yanı sıra pedagoji alanını da kapsayan bu durum farklı alanların işbirliği ile metinlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. “Yazınsal değeri olan, çocuk gerçekliğini duyarlı olarak ele alan, çocuklara okuma sevgisi ve alışkanlığı verebilecek ve onlara nitelikli okur kimliği kazandırabilecek kitaplardır” (Dilidüzgün, 2018: 19).

Çocuk edebiyatının hak ettiği değeri bulduğu düşünülen Cumhuriyet Dönemi’nde, radyo ve televizyonların yaygınlaşması, okuyucu kitlesi açısından olumsuz etkiler yaratmış, entelektüel çevreler tarafından yoğun eleştirilere maruz bırakılmıştır.

AMAÇ ve ÖNEM

Çocukların dil becerilerini geliştirecek, bilgi ve becerilerine katkıda bulunacak nitelikli yapıtların varlığı, çocukların zihinsel gelişimi açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın amacı, Şermin Yaşar’ın çocuk kitaplarının çocuk eğitimine katkısı düşünülerek ileti ve değer kavramları bakımından incelenmesini sağlamaktır. Yazar ve çalışmalarıyla ilgili herhangi bir akademik çalışmanın yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir. Çalışma, çocukları, aileleri ve eğitimcileri nitelikli çocuk edebiyatı eserleri ile tanıştırmak amacıyla önem arz etmektedir.

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

1. Araştırmanın Modeli

Şermin Yaşar'ın çocuk kitaplarını ileti ve değer kavramları açısından incelemeyi amaç edinen bu makalede, nitel araştırma metodlarından “verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlamak” (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019: 24) biçiminde tanımlanan betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

Betimsel tarama yöntemiyle elde edilen veriler, belirlenen konular doğrultusunda yorumlanıp bir form haline getirilip incelenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda “araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyaller” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217) şeklinde tanımlanan doküman inceleme (belgesel tarama) yapılmış, elde edilen veriler yorumlanarak sonuçlandırılmıştır.

2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini Şermin Yaşar'ın çocuk kitapları oluşturmaktadır. İncelemeye alınan çocuk kitapları şunlardır:

- Cebimdeki Mandalina Ağaçları (Öykü)
- Cingo (Roman)
- Dedemin Bakkalı (Öykü)
- Dedemin Bakkalı Çıracık (Öykü)
- Oh Ne Ala Memleket (Öykü)
- Bizimki (Öykü)
- Kuş Masalları (Masal)
- Abartma Tozu (Öykü)
- Çok Hayal Kuran Çocuk (Öykü)
- Babaannem Geri Döndü (Öykü)
- Cesaret Sandığı (Masal)
- Uyuyor Musun? (Masal)
- Garip Bir Kuyruk (Masal)

3. Verilerin Toplanması

Çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülen veriler, doküman incelemesi tekniği ile toplanmıştır. Çalışmada çocuk edebiyatı ve çocuk eğitimi ile ilgili kaynaklar, süreli yayınlar, makaleler yayınevleri vasıtasıyla toplanmış, konu kapsamına giren dokümanlar ayrıştırılarak incelemeye alınmıştır.

Şermin Yaşar'ın incelemeye alınacak eserleri ise çeşitli yayınevleri vasıtasıyla temin edilmiştir. Yazarın eserleri dört farklı yayınevinde (Elma Yayınevi, Doğan Kitap, Taze Kitap ve Doğan Egmont) basılmıştır. Kitaplar incelendikten sonra alt başlıklar belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular bir form haline getirilip sonuçlandırılmıştır.

4. Verilerin Analizi

Çalışmanın bu bölümünde verilerin analizinde “içerik analizi” metodundan faydalanılmıştır. “İçerik analizi özellikle sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan en önemli tekniklerden biridir. İçerik analizi belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir teknik olarak tanımlanır” (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019: 259). İçerik analizi bağlamında metinler, ileti ve değer kavramları açısından değerlendirilmiş, her bir kitap ele alınıp incelenmiştir.

BULGULAR

1. Cebimdeki Mandalina Ağaçları

Hikâyenin ana fikrini de oluşturan sabırlı olmak ve emek vermek en dikkat çekici iletilerdir. Hikâye, insan sabredip emek verdiği sürece hayatın küçük mucizelerinin hep var olacağını, hiç beklenmeyen bir anda küçük sevinçlerin cebimizde filizleneceğini göstermektedir. Ayrıca kitapta küçük büyük fark etmeksizin her insanın elinden bir işin gelebileceğine, bu işleri yapmak için elimizde olanların farkında olmamız gerektiğine de değinilmiştir. Hikâyede verilen bir diğer ileti de çocukların büyüklerin işlerine olan merakı ve büyüklerin çocuklara hiç fırsat tanımadan doğrudan onların bu işleri yapamayacağını düşünmeleridir.

Hikâyenin ana temasıyla ilişkili olan değer kavramı emektir. Yılmadan, üşenmeden emek verildiği sürece karşılığının mutlaka alınacağı vurgulanmıştır.

2. Cingo

Eserin büyük bir bölümünde çocukları, yetişkinleri farklı açılardan düşünmeye sevk eden önemli iletilere yer verilmiştir. Cingo'nun gözünden hayvanlarla insanlar arasında nasıl bir iletişimin olduğu veya nasıl bir iletişimin olması gerektiği en net haliyle görülür. Yazarın ehemmiyetle üzerinde durduğu ve özellikle dikkat çekmeye çalıştığı bu iletiler farklı bir yazı stili ve tonda yazılmıştır. Bu iletilere sırayla değinilirse:

“Mutluluk sahiden bulaşıcıydı. Sen mutluyusan annen baban da mutlu oluyor, annen baban mutluyorsa sen

de mutlu oluyorsun” (Yaşar, 2020: 22).

Normal hayatta, çevremizde de bu tür durumların yaşanabileceğine değinilmiştir. İnsanların sevdikleri mutlu olunca doğal olarak kendilerinin de mutlu olduğuna değinilmiştir.

“Çünkü gözlemediğim kadarıyla insanlar hep böyle yapıyor. Genelde başka şeylere sinirleniyorlar ama sinirlerini çocuklarından çıkartıyorlar” (Yaşar, 2020: 46).

Yazar burada çok hassas bir noktaya değiniyor aslında. Kimin gücü kime yeterse anlayışıyla davranan ebeveynlerden dem vuruyor. Baba iş yerinde patrona güç yetiremez eşinden çıkarır hincını, anne eşine güç yetiremez çocuğundan çıkarır hincını.

“İnsanlarla bazı ortak yönlerimiz var. Onlar da böyleler. İki kişiyi kavga ederken gördüklerinde, onları ayırıp meseleyi çözmek gelmiyor akıllarına. Ya olay yerinden uzaklaşıyorlar ya da sebebini anlamadan kavgaya karışıyorlar” (Yaşar, 2020: 100).

Bu kitapta çözüm yolu bulmanın daha doğrusu başkalarının problemlerine kafa yormanın kimsenin işine gelmediğine değinilmiştir. Çünkü sadece menfaatlerimizi düşünen ve menfaatlerimiz doğrultusunda hareket eden bir topluma dönüşmekteyiz. Oysaki bizi hiç ilgilendirmeyen konularda dahi bir başkasının omzuna koyacağımız bir el birçok sorunun çözüm noktası olabilir. Yetişkinler böyle el etek çektikçe çocuklara çözüm odaklı olmalarını söylemek, onlardan duyarlı davranışlar sergilemelerini beklemek çok gerçekçi bir tutum olmamaktadır.

“Etraf ne için çıktığı anlaşılmayan kavgalarla, anlamsız küslüklerle, bitmiş dostluklarla doluydu. Oysa üç kemiklik dünya yahu...” (Yaşar, 2020: 103).

Yazar burada zamanın kıymetini bilip onu boş küslüklerle heba etmemek için önerilerde bulunmuş. Tabii bunu Cingo'nun ağzından esprili bir dille anlatarak işe eğlence katmış.

“Farklı düşünen, farklı davranan, sıra dışı insanları kabullenemediğiniz gibi sıra dışı köpekleri de kabullenemediniz” (Yaşar, 2020: 109).

Bu cümle kitabın özeti mahiyetindedir. Zaten kitabı farklı kılan, okunur kılan Cingo'nun farklılığı değil miydi? Burada yine Cingo'nun bakış açısıyla olaya yaklaşılmış.

“İnsanların çoğu böyle. Güzel şeyleri görmemekte ısrar ediyorlar. Sanırsın dünyada hiç güzel bir şey yok, her şey çok kötü. Oysa etrafta çok güzel şeyler var. Mesela ben!” (Yaşar, 2020: 135).

Hayattan, yaşanılan çevreden, doğadan, gönül isterse gidilen yoldan bile çıkar bir güzellik. Yeter ki onu görmek isteyen gözler olsun.

“Böyledir; insanlar birbirlerinin kalplerine bakmayı akıl etmezler. Dış görünüşlerine bakarlar ve çokça yanılırlar” (Yaşar, 2020: 155).

Burada da insanları dış görünüşleriyle yargılamamaya, herkesi olduğu gibi kabul etmek gerektiğine ve asıl güzel olan şeyin insanların kalplerinde gizli olduğuna değinilmiştir.

Ana kahramanı sevimli bir köpek olan romanda hayvan sevgisi, dostluk ve arkadaşlık gibi değerlere yer verilmiştir.

3. Dedemin Bakkalı

Kitapta birçok iletiye (empati kurma, yardımlaşma, yeniliğe açık ve yaratıcı olma, paylaşma) yer verilmiştir. Şermin'in “Çocukların Yetişkinlerle İletişiminde Dikkat Etmesi Gereken Hassas Konular” başlıklı defteri on maddeden oluşan ama her maddesinde çok önemli iletilerin yer aldığı bir defter. Bu defterde sadece çocuklar için değil yetişkinler için de mesajlar yer alıyor. Yetişkinlerin hayata biraz da çocukların gözünden bakması gerektiği, çok açık olmasa da sıkça yer verilen mesajlardan biri olarak verilmiştir.

Şermin'in defterine not ettiği maddelere kısaca değinilirse:

1. MADDE: “Yetişkinlerin çocuklara yaptıkları haksızlıkları, hataları görebilirsin. Yine de yüzlerine vurma inanmazlar. Çocuğsun görmezden gel. Bırak kendilerini dünyanın en zeki insanları sansınlar...” (Yaşar, 2020: 21).

Çocukların yetişkinler tarafından ciddiye alınmadıklarından, yetişkinlerin haksız dahi olsalar kendilerini sürekli haklı gördüklerinden yakınılmakta. Bu durumun bir döngü şeklinde devam ettiğine, yetişkinlerin çocukların gözünden hayata bakmadıklarına değinilmektedir. Bu maddenin olumsuz özelliğine değinilirse yetişkinlerden bahsedilirken kullanılan üslubun hakaret içerikli olması, yetişkinlerin sürekli hedef halinde olması söylenebilir.

2. MADDE: “Yetişkinlere fikir verme. Onlar her şeyin en iyisini bilir. Karışma işlerine” (Yaşar, 2020: 40). Bu maddede de yetişkinlere bir gönderme yapılmış. Yetişkinler yaşlarının büyüklüğünü bahane ederek çocuklardan çok daha fazla şey bildiklerini düşünürler ve bu yüzden onların fikirlerine önem vermezler.

3. MADDE: “Yetişkinlere nazik davranma. Nezaketten zerre kadar anlamıyorlar. İstediklerini yap ve geç” (Yaşar, 2020: 44).

Okuyucu kitlesinin çocuk olduğu göz önünde bulundurulursa böyle bir maddeye yazar tarafından yer verilmesi çok doğru karşılanmamalı. Çocukların etkilenebileceği düşünülerek hareket edilseydi daha doğru olurdu. Kahramanın gözünden madde değerlendirilirse iyi niyetinin yanlış anlaşıldığı söylenebilir.

4. **MADDE:** “Yetişkinlere paylaşmayı öğretme. Fakirler ağaç altında 50 gram zeytin yerken, zenginler para, para, para diye birbirlerini yesinler” (Yaşar, 2020: 52).
Bu madde ile yetişkinlere gönderme yapılmış yine. Yetişkinler ellerindekini paylaşabilseydi çocuklar da paylaşırdı. Bu yine bir döngü şeklinde devam ederdi. Paylaşmanın iyi bir davranış olduğuna bu madde ile yer verilmiştir.
5. **MADDE:** “Yetişkinler çocukları başlarından savmak için laf değiştirirler. Uzatma, ikna ol. Onlarla yarışamazsın” (Yaşar, 2020: 60).
Kahramanın gözünden yetişkinlerin yaptığı her şeyin olumsuz bir yanı var. Yetişkinlerin çıkmazda olduğu bazı durumlarda kaçış olarak gördükleri bu durumu yazarın farklı bir açıdan okura iletildiği söylenebilir.
6. **MADDE:** “Her zaman zekâsıyla övünen yetişkin milleti, aslında kafasını pek çalıştırmaz. Genelde olayların görünen tarafıyla ilgilenir ve altında yatan nedenlere bakmazlar. O yüzden de çokça yanılırlar. Onlara gerçeği anlatmaya çalışma, anlamazlar” (Yaşar, 2020: 66).
Yetişkinler arasındaki en büyük problemlerden biri bu aslında. Olayın asıl nedenini sorgulamaktansa görünen kısmıyla ilgilenmek daha kolay geliyor. Fakat bu maddeyle de yetişkinlerin zekâlarıyla övünmelerini ve kafalarını çalıştırmamaları gibi ifadelerle yazarın yer vermesi pek doğru değil. Çocuk okurların kahramandan etkileneceği göz önünde bulundurulursa çocuk edebiyatı ilkelerine aykırı hareket edildiği söylenebilir.
7. **MADDE:** “Bu yetişkinlerde yenilik, yaratıcılık, pratik düşünme diye bir şey yok. Nokta” (Yaşar, 2020: 98).
Kitabın genelinde asıl kahramanın yaratıcılığını, yenilikçi fikirlerini uyguladığı ama bir türlü kimseyi memnun edemediği, sert eleştirilere maruz kaldığı söylenebilir. Çünkü ona göre yetişkinler sıradanlığa alışmışlardır ve böyle olmasının herkes için daha uygun olacağını belirtmektedirler.
8. **MADDE:** “Sofrada yemek yemeyince, Afrika’da çocuklar aç, yemek bulamıyorlar diyorlar. Hadi yemek gönderelim deyince ‘evladım sen niye böylesin...’ Asıl siz niye böylesiniz ya, siz niye böylesiniz? Su istiyorum, ‘Sen artık büyüdün kendin al’ diyorlar. ‘Kendi başıma yaşamak istiyorum’ diyorum. ‘Sen daha küçüksün’ diyorlar (Yaşar, 2020: 129).
O zamanki aile yapısından bugünün aile yapısına çok şeyin değişmediği söylenebilir. Ebeveynlerle ilgili en büyük problemlerden biri de kuşkusuz ki tutarsızlıktır. Söylenenlere mantıklı cevaplar vermektense içinde buldukları duruma uygun hareket etmek daha kolay geliyordu. Bu tutarsız davranışlar çocuklar tarafından da uygulandığında çok farklı sonuçlar ortaya çıkmış oluyor.
9. **MADDE:** “Bu yetişkinler böyledir. Sana oyuncak bebek alırlar ama saçını kesemezsin, yüzünü boyayamazsın. Araba alırlar. ‘Ben bunun tekerleklerini çıkartıp arabanın içine çamur dolduracağım!’ dersin izin vermezler, elinden alırlar. Onlara göre bebek bebektir, araba arabadır. Bebeğin saçını tarayabilirsin, ama kesemezsin. Kimin koyduğunu bilmedikleri kurallarla yaşamaya fena halde alışmış zavallılar” (Yaşar, 2020: 187).
Yetişkinlerin çocukların yaratıcılığına engel olduklarına, var olan bir düzenin içinde sorgulamadan yaşadıklarına değinilmektedir. Fakat bunları dile getirirken çocuklara uygun olmayan bir üslup hâkim. Bu da okuyucu kitlesini olumsuz etkilemesi yönünden doğru bir davranış olarak görülmemektedir.
10. **MADDE:** “Belki de haklılar. Onlar yetişkin ama ben çocuğum. Benim hiçbir şey bilmediğimi sanıyorlar. Hiçbir şeye üzülmediğimi, işimin gücümün yaramazlık olduğunu sanıyorlar. Bir gün onlara çok yanıldıklarını göstereceğim” (Yaşar, 2020: 196).
Hayata çocukların gözünden bakabilmesi, onların da duygularına ve iç seslerine kulak verilmesi gerektiğine değinilmiştir.
Kitabın konusundan yola çıkılarak elde edilen değer kavramları; üretkenlik, hayal gücü, dostluk ve sevgi gibi kavramlardır.

4. Dedemin Bakkalı Çıracık

Kitapta 54 bölüm bulunmaktadır. Her bölümde yazar okuyucuya önerilerde bulunuyor ve okuyucuya bölüm sonunda bir yer ayırıyor. Bölüm içerisinde okuyucuya belli başlı iletiler veriyor. Verilen iletiler okuyucunun kolay anlayabileceği sadeliktedir. Bu iletilere kısaca değinilirse:

Kimlik, kitabın ilk bölümüdür. Yazar bu bölümde kitabın kime ait olduğunun bilinmesi için okuyucudan takma bir isimle kendine bir kimlik yaratmasını istiyor ve bunu isterken şöyle bir cümle kuruyor: “Yetişkinler çocukların özel eşyalarını ele geçirip karıştırmaya bayılır”(Yaşar, 2017: 8). Yazarın yetişkinleri yine hedefe koyduğu bir cümle ve bunu kitap içinde farklı bir yazı stili ve puntoda yazmış olması okuyucunun dikkatini bir noktada toplamak istemesinden kaynaklı. Her ne kadar masumane bir uyarı olarak görülse de hedef kitlenin çocuklar olduğu göz ardı edilmemelidir.

Beterin beteri var! Bu bölümde ana karakter arkadaşını teselli etmeye çalışırken yalan söylüyor ve kendi durumunu da abartarak anlatıyor. Yaptığının yanlış olduğunun farkında ve bunu şu gerekçelerle ifade ediyor: “Elif’i ikna etmek için biraz abartmam gerekiyordu. Sonuçta edebiyatta da mübalağa diye bir sanat

var!”(Yaşar, 2017: 11). Yazar bu bölümde okuyucudan da kitaptaki Elif karakterini ikna etmesi için abartarak bir metin yazmasını ister. Kendi metninden yola çıkılırsa abartmadan kastın yalan söylemek olduğu sonucu çıkarılabilir. Yine yazarın hedef kitleden uzaklaştığı bir bölümdür.

Gelecekteki kendim, bölümünde yazar okuyucuya gelecekteki kendine okuyabilmesi için bir mektup yazmasını ister ve bu bölümde yetişkinlerin en çok da çocukluk anlarını özlediğine değinir.

Kalemle neler yapılabilir? Yazar bu bölümde çocukların hayal dünyasını zorlar. Hayal ederek neler başarabileceklerini ortaya çıkarmak ister. Ne kadar yaratıcı olduklarını göstermek için de ‘Kalemle neler yapılabilir?’ sorusuyla akıllarına gelebilecek maddeleri sıralamalarını söyler. Yazarın okuyucudan bir başka isteği de kitabın sayfasında bulunan beş kalemi hayal güçleriyle tamamlayıp başka bir şeye benzetmeleridir.

Saddam, bakkalı hırsızlardan korusun diye çırağın beslediği köpek. Köpek peynircilik yapan kadının peynirlerini yiyince olaylar gelişir. İnsani ilişkilerin, yardımlaşmanın kenara atıldığı bir bölümdür. Çırac kendine rakip gördüğü peynirci kadın için şunları söyler: “Biz de peynir satıyoruz, biz de tereyağı satıyoruz, niye bu kadına poşet veriyoruz ki? Rakibimiz o bizim” (Yaşar, 2017: 39). Bu sözleriyle dedesinden azar işiten çırac, peynirci kadını peynir satmasın diye ikna etmeye çalışmaya devam eder.

Bir zamanlar herkes çocuktur. Bu bölümde yazar yetişkinleri yine hedefe koyuyor. “Kendileri mükemmeldir ve hep çocuklar hatalıdır” (Yaşar, 2017: 45). Okuyucu kitlesinin göz ardı edildiği bir bölüm.

Atanı iyi tanı. Bu bölümde bakkala gelen bir müşterinin sürekli atasözleriyle konuşmasına yer verilmiştir. Birçok atasözünün bir arada kullanılması okuyucunun dikkatini çekmesi açısından güzel bir örnektir.

Deyimler. Bu bölümde de bakkalda yaşanan bir olay üzerine deyimlere yer verilmiştir. Yazar, okuyucu için ayırdığı etkinlik kısmında da deyim öğrenebilmeleri için teşvikte bulunur.

Nasıl bulmak istiyorsan öyle bırak. Bu bölümde çırac, arkadaşıyla yaşadığı probleme farklı çözümler buluyor ve onları şu şekilde sıralıyor:

A- Her konuya aileleri karıştırma. Ağzın var, dilin var, aklın var. Düşün, taşın, arkadaşlarınla olan anlaşmazlıkları kendin çöz.

B- Eşyalarını paylaşmayı öğren. Hemen ‘Pisikletiiim, pisikletiiim!’ diye bağırma” (Yaşar, 2017: 75).

Bu bölümde yazar, okuyucuya da yer ayırıyor ve sorunlarıyla başa çıkabilmenin yollarını gösteriyor.

Okuyucunun da çözüm araması için teşvikte bulunuyor ve kalan maddeleri de onların tamamlamasını istiyor.

Bilmece uydur. Bu bölümde bakkala gelen bir müşterinin sürekli bilmece sorması üzerine çırac da kendi bilmececelerini yazmaya başlar. Yazar, etkinlik kısmında da okuyucuya yer ayırır ve okuyucunun kendi bilmececelerini yazması için teşvikte bulunur.

Yetişkinlerde gördüğüm yalan yanlış davranışlar. Çırac, yetişkinlerde gördüğü yalan yanlış davranışları bir deftere not etmeye başlar. Burada çırac insanların sözlerinde durmaları gerektiğine, karşıdaki çocuk bile olsa yalan söylemenin kötü bir davranış olduğuna değinmek istemiştir.

Biyografi yazarı ol. Yazar okuyucuyu farklı edebiyat türleriyle tanıştırmak için aynı zamanda yetişkinlerle iletişim kurmalarına da vesile oluyor.

Otobiyografi yaz, öz eleştiri. Bu bölümlerde yazar hem türler arasında bir bağlantı kurmaya çalışıyor hem de çırac aracılığıyla çocukluk anlarından örnekler veriyor.

Dedemin Bakkalı kitabının devamı niteliğinde olan kitapta; yine en dikkat çekici değer kavramları, üretkenlik ve yaratıcılık üzerinedir.

5. Oh Ne Ala Memleket

Hedef kitle çocuk olduğundan verilmek istenen iletiler çocukların anlayabileceği seviyede ve anlaşılabilirliktedir. Kitapta verilmek istenen en önemli ileti yetişkinler ile çocuklar arasındaki iletişimsizliktir. Sağlam bir iletişimin kurulmadığı, kişilerin kendilerini tam olarak ifade edemedikleri ortamlarda sorunların yaşanması da kaçınılmazdır.

Verilmek istenen bir diğer ileti de fırsat eşitliğidir. Çocuklara fırsat verilirse neler yapabilecekleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda neler başarabilecekleri üzerine ayrıntılara yer verilmiştir.

Dört yakın arkadaşın konu alındığı kitapta işlenen değerlere bakıldığında dostluğun, arkadaşlığın, iş birliğinin en güzel örnekleriyle karşılaşılmaktadır.

6. Bizimki

Çocukları öğrenmeye, keşfetmeye, eğlenmeye yönlendiren ve bunu bir fasulyenin bakış açısıyla veren eğlenceli bir kitaptır.

7. Kuş Masalları

Kitap yedi masaldan oluşuyor. Yedi farklı dağ ve o dağlarda yaşayan kuş türleri hakkında bilgiler veriyor. Her masalda farklı kuş türlerinin başından geçen olaylar anlatılıyor. Her olaydan çıkarılacak temel değerlere yer verilmiştir. Bu değerler masalların asıl konularını oluşturur. Değnilmek istenen asıl iletiler açık ve anlaşılır bir şekilde verilmiştir. Her birine kısaca değinilirse:

Sus Dağı’nda şahin gibi kötü olmanın kimseye fayda sağlamayacağına, eninde sonunda yapılan kötülükle

yalnız kalmacağına, iyiliğin güzelliğin hayatı daha da renklendireceğine değinilmiştir. Aynı zamanda doğru yoldan şaşmamayı da “ ‘Bu dünyaya,’ diyorlarmış, ‘anlamak için geldik / Bildiğimizi söylemek, öğrenmek için geldik’ ” (Yaşar, 2018: 22) şeklinde ifade ediyorlar.

Bil Dağı’nda verilen en güzel ileti orada bulunan kuşlar gibi kibirli olmanın kimseye yarar sağlamayacağı; bilgiyi öğrenmenin, paylaşmanın herkese fayda sağlayacağıdır. Küçük güvercin, Bil Dağı’ndaki arkadaşlarına gönderdiği mektupta şu nasihatlerde bulunmuş:

Ey her şeyi bildiğini sanan Bil Dağı’nın kuşları
Çıkın yuvanızdan da anlayın şu dünyayı
Öğrendikçe şaşacak şaştıkça anlayacaksınız
Bildiğini paylaşıp işe yarayacaksınız (Yaşar, 2018: 38)

Gör Dağı’nda verilen ileti ise dış görünüşünü beğenmeyen tavus kuşunun güzel olabilmek için en değerli şeyi olan güzel sesini feda etmesi ve ardından pişman olmasıdır. Tavus kuşunun bu durumdan çıkardığı ders ise şöyle verilmektedir:

Anladı Tavus kuşu, tüm olanlar sonunda
“Herkes kendi güzelliğiyle geliyor bu dünyaya
Kendini sevmeyen, uğrar elbet hüsrana...” (Yaşar, 2018: 55).

Yok Dağı’nın kuşları yardım etmeyi, paylaşmayı seven merhametli kuşlardır. İyilik edenin iyilik bulacağını anlatan bir iletiye yer verilmiştir. Kötülüğün de cezasız kalmayacağına değinilmiştir.

Siz de bilirsiniz ki biz yiyeceğimizi paylaştık
Dokuz yana hepimiz dokuz buğday taşıdık
Şimdi nereye gitsek bize kucak açarlar
Kimden yemek istesek bize buğday saçarlar (Yaşar, 2018: 70).

Bul Dağı’nda ise Yakut Kuş ile Yakut Ağacı’nın dostluğu çok güzel bir şekilde işlenmiştir. Dertlerinden, sorunlarından dostlukları aracılığıyla kurtulduklarına değinilmiştir.

Düş Dağı’nda verilen ileti ise hayal kurmanın, iyi şeyler dilemenin hayatı güzelleştireceği, kötü şeylerin ise kimseye bir yarar sağlamayacağıdır.

Giz Dağı, kitaptaki son masaldır. Bu masalda karganın, Ceviz çocuğu sırtına alıp diğer tüm dağların ve orada yaşayan kuşların başından geçenleri birer öğüt halinde Ceviz çocuğa anlatmasına değinilmiştir.

Yedi farklı masaldan oluşan kitapta, farklı farklı iletilere ve bu iletilerle beraber değer kavramlarına yer verilmiştir. İyi kalpli olmanın önemine, paylaşmaya, dostluk ve arkadaşlığa, iyi niyetli olmaya ve hayal kurmaya dair kavramlar karakterler aracılığıyla verilen değerlerdir.

8. Abartma Tozu

Karakterler aracılığıyla verilen her olay aslında okuyucuda farkındalık yaratmayı amaçlayan bir iletidir. İletiler herkesin anlayabileceği düzeyde, sade ve anlaşılır bir biçimde olay içerisinde okuyucuya sunulmuştur.

Yazar bu iletileri verirken trajikomik bir anlatım biçimini uygun bulmuştur. Hatta bu durumu kişilerin isimleriyle ya da soy isimleriyle bağdaştırması olayı daha da eğlenceli bir hale getirmiştir. İletilere kısaca değinip günümüzdeki yansımalarının ne olduğuna bakılırsa:

Spor: Anlatıcının anne ve babası aracılığı ile verilen bu iletide, insanların zayıflamak uğruna, sağlıklı besleneceğiz anlayışıyla hayatlarını bile tehlikeye atan yöntemlere başvurmaları, günümüzde de örneklerinin çokça bulunduğu bu durumun farkındalık yaratmak amacıyla verildiği görülmektedir.

Daha çok çalış: Anlatıcının teyzesi aracılığı ile anlatılan bu olayda ise çocukların aileye, çevreye, topluma yararlı bireyler olmalarından çok, robot gibi her şeye koşulan, sürekli ders çalışması istenilen, başarılı ama mutsuz bireyler haline gelmesinden dem vurulmuştur.

Temizlik hastalığı. Bu olay da anlatıcının yengesi aracılığıyla veriliyor. Herkesin, her şeyin pis olduğunu düşünüp bunu bir hastalık boyutunda yaşamasına, hayatı kendine ve çevresindekilere zindan etmesine değiniliyor.

Aşırı sevgi. Bu olayda ise komşularının uyumlu olacağız, bir arada olacağız, bu şekilde birbirimizi daha çok seveceğiz düşüncesiyle hareket ettiği bir durumla karşılaşılıyor. Aile bireylerinin sürekli dip dibe olması, birbirlerinin sınırlarını ihlal etmesi ve bireylerin birbirlerine karşı saygılı olmaması anlatılıyor.

Gereksiz alışveriş. Kitapta gereksiz yere alışveriş yapan anne ve kızını anlatan olay, günümüzün en acı gerçeğini gözler önüne seriyor. İnsanların ihtiyaçlarından fazlasını alması, başkalarına özenmesi, en iyi olma sevdası toplumun daha da yozlaşmasına, daha da bencil olmasına sebep oluyor.

Teknoloji bağımlılığı. Mahallenin abisi aracılığı ile anlatılan olay, günümüzde genç, yaşlı, çoluk çocuk demeden herkesi eksenine alan, bir kez kapılınca geri dönüşü olmayan bir hastalık gibi. Bireylerin sosyalleşmesini engellemesi bir yana çeşitli hastalıklara sebep olması, aile içinde çeşitli sorunlara yol açması da cabası.

Bunların yanı sıra, verilen diğer iletiler ise insanların dış görünüşünü beğenmemesi, en ufak bir iç sıkıntısında bile ilaca başvurması, daha çok para kazanma hırsına yenik düşmesi gibi.

Okuyucunun dikkatini çekmek amacıyla olumsuz karakter özelliklerinin verildiği kitapta, değer

kavramlarının önemine yer verilmesi ve bunların karakterler aracılığıyla ön plana çıkarılması önem arz etmektedir. Dikkat çeken değer kavramlarına bakıldığında aile ilişkilerinin, doğa sevgisinin, insan ve hayvan sevgisinin, arkadaşlığın ön planda olduğu söylenebilir.

9. Babaannem Geri Döndü

Kitapta verilen başat ileti çocukların çocukluklarını yaşaması üzerine. Anne ve babaların çocukların yaptığı her davranışı yaramazlık olarak algılamaları, onları anlamak ve onlarla iletişim kurup zaman geçirmek yerine yaptıkları her davranışı yaramazlık olarak algılamalarına değinilmiştir.

Kitapta verilen bu ileti, kitabın asıl kahramanlarından olan babaanne Hasibe Hesapoğlu vasıtasıyla aktarılmaktadır. Hasibe Hesapoğlu, bir farkındalık yaratmak amacıyla çocuk kılığına girer ve oğlu Yusuf'un evine yerleşir. Evlatları Ayşe ve Yusuf'un kendi çocukluklarında yaptığı yaramazlıkların aynısını yapıp onların dikkatlerini çekmeye çalışır. Çünkü çocukları, kendi çocuklarının yarattığı en ufak bir problemi büyütüp "Biz de çocuk olduk ama böyle şeyler yapmazdık." düşüncesindedirler.

Babaannenin planı işe yarar. Sırf babaanne Hasibe'yi oyalamak için bile olsa tüm aile birlikte zaman geçirmeye başlar. Babaanne eve döndükten sonra da aynı şekilde birlikte zaman geçiren, eğlenen aileler olurlar.

Kitapta iletilerin yanı sıra verilmek istenen değerler ise iyi aile ilişkileri, sevgi ve saygı gibi kavramlardır.

10. Çok Hayal Kuran Çocuk

Kitapta birçok ileti ve değere yer verilmiştir. En dikkat çekici olanları hayal kurmanın insanları farklı maceralara sürükleyeceği, insan dışındaki varlıklarla konuşulabileceği, onlarla iletişim kurup dostluklar kurulabileceğidir.

11. Cesaret Sandığı

Kitapta birçok iletiye ve değere aynı anda yer verilmiştir. Verilmek istenen iletiler kahramanların kişisel özellikleriyle birleştirildiği için okuyucunun kolay anlayabileceği ve kendinden pay çıkarabileceği niteliktedir.

Korkularımızla yüzleşmemiz, kendimizi rahat bir şekilde ifade edebilmemiz ve hedeflediğimiz yoldan ayrılmamamız gerektiği gibi iletiler ilk göze çarpanlar. Denemekten vazgeçmek, ön yargılı olmamak, önümüze çıkan engellerin bizi yolumuzdan alı koymasına izin vermemek gerektiği ise verilen diğer iletiler arasında gösterilebilir.

12. Uyuyor Musun?

Okuyucuya hayal kurmanın, dilek dilemenin yollarını gösteren kitapta verilen iletiler açık ve anlaşılırdır. Kitabın asıl konusunu oluşturan da ele alınan bu iletilerdir. Çocukların gözlem yapmasını, aileleriyle güçlü ilişkiler kurmasını sağlayan bir kitap.

13. Garip Bir Kuyruk

Birçok farklı iletinin verildiği bir öykü kitabıdır. İletiler verilirken farklı türden hayvanlar farklı özellikleri ile verilir okuyucuya bir nevi hayvanlar tanıtılmak istenmiştir. Kitabın asıl olay örgüsünü oluşturan başat ileti, farklılıklarımızı bilip kabullenmek ve bu doğrultuda hareket etmektir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çocuk edebiyatının son dönemlerde kat ettiği yol incelendiğinde üretkenliği ile dikkat çeken isimlerden biri olan Şermin Yaşar ile karşılaşmak mümkündür. 2012 yılında çocuklarından aldığı ilhamla yazın hayatına başlayan, gerek çocuklarından gerek kendinden ve gerekse ulaştığı binlerce okurundan aldığı güçle yazmaya devam eden üretken bir yazardır.

Yaşar'ın ağırlıklı olarak çocuk edebiyatını konu alarak yazdığı eserlere bakıldığında içindeki çocuğu kaybetmemiş, enerjik bir sanatçıyla karşılaşılır. İçindeki bu enerjiyle yazmaya devam eden yazarın çeşitli türlerde yazılmış toplam 19 eseri bulunmaktadır. Çocuk edebiyatı konulu 13 eseri, ileti ve değerler bağlamında detaylıca incelenmiştir. Yazarın çocuk edebiyatını konu aldığı eserlerinde eğlenceli bir dil kullanması, ele aldığı konularda seçici davranması, iletileriyle hem yetişkinlere hem de çocuklara mesajlar vermesi okunurluğunu arttırmadaki başlıca etkenler olarak gösterilebilir.

İleti ve değerler kapsamında incelenen eserlerinde elde edilen verilere bakıldığında yazarın ele aldığı öykü kitapları, okuyucunun yaş grupları hedef alınarak tasarlanmış kitaplardır. Okul öncesi grubunda bulunan çocuklar için kaleme aldığı eserler ve ilkökul-ortaokul grubunda bulunan çocuklar için yazdığı eserler olarak iki başlık halinde değerlendirilebilir. İleti ve değerler bakımından yapılan çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir:

Şermin Yaşar'ın kitaplarının en önemli unsurları olarak iletiler gösterilebilir. Kitapların biçim ve içerik özelliklerinin tamamının bağlandığı kilit nokta, iletileri aracılığıyla verdiği mesajlardır. Yazar bu iletileri verirken okuyucunun anlayabileceği bir şekilde sade ve anlaşılır bir dil kullanır.

Şermin Yaşar'ın kitaplarındaki iletileri bir okul, bir eğitim aracı olarak almak mümkün. Ele aldığı

konudan hareketle, verdiği iletilerin yanı sıra okuyucuya daha fazla ne verebilirim düşüncesiyle farklı edebiyat türlerine, halk bilimi unsurlarına, ağız özelliklerine de değinmektedir. Bu da yazarın dil ve edebiyat konusunda bilgi birikimi olduğunu göstermektedir.

Yazarın özellikle üzerinde durduğu iletiler hayal kurmak, yaratıcı olmak, aile ilişkilerini geliştirecek adımlar atmak, çevreye ve sevdiklerimize zaman ayırmak, empati kurmak vb.dir. Konuyla ilgili diğer araştırmacıların hazırladığı çalışmalara bakıldığında şu veriler elde edilmiştir:

Kirazlı'nın (2018), Behiç Ak'ın eserlerinden hareketle elde ettiği sonuçlara ve Behiç Ak'ın eserlerinde ele aldığı tema ve iletilere bakıldığında iletişim, doğa sevgisi, hayvan sevgisi, bilinçsiz tüketim gibi kavramların iletilerle çocuğa verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Okuyucu kitlesinin çocuk olduğu bu tür kitaplarda ele alınan temanın, verilmek istenen iletilerin çocuğu etkileyebileceği göz önünde bulundurulduğundan önemle üzerinde durulduğu söylenebilir.

İpek'in (2017) Numan Kartal'ın eserlerinin çocuk edebiyatı ve çocuk eğitimi konusunda incelendiği bir tezde bazı öykü ve masallarda çocuklara uygun olmayacak iletilere (cinsiyetçilik, hırsızlık, korku, eşitsizlik, şiddet) rastlanmıştır. Bu durumun benzer örneklerine şermin Yaşar'ın Dedemin Bakkalı adlı eserinde de rastlanmaktadır. Bu da gösteriyor ki yazarların konu seçimine, olay örgüsüne ve vermek istedikleri iletilere bilhassa dikkat etmeleri gerekmektedir.

Tekin ve Büyükikiz'in (2019) Aytül Akal'ın eserlerini çocuk edebiyatı bağlamında incelendiği bir makalede şu sonuçlar elde edilmiştir: Yazarın eserlerini kaleme alırken hedef kitleyi göz önünde bulundurduğu; ele aldığı temalarla, karakter özellikleri ile kullandığı dil ile çocuk edebiyatına uygun eserler verdiği kanaatine varılmıştır. şermin Yaşar'ın eserlerinde de hedef kitlenin metinleri anlayabilmesine çalışıldığı ve tema ile iletilerin karakterler aracılığıyla okuyucuya verilmek istendiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akın, E. (2019). Çocuklar İçin Edebiyat Eğitimi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Alpay, M. (2012). "Türk Çocuk Edebiyatı". İ.Ü.E.F Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı:8-9, Eğitim Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. Vd. (2019). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, D.T. (2014). Çocuk Edebiyatı Giriş. Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Dilidüzgün, S. (2018). Çağdaş Çocuk Yazını. Ankara: Tudem Yayınları.
- İpek, O. (2017). "Çocuk Edebiyatı ve Çocuk eğitimi Çerçevesinde Numan Kartal'ın Eserlerinin İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Kirazlı, N. (2018). "Behiç Ak'ın Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Çocuğa Görelik Açısından İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şirin, M.R. (2019). Çocuk, Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı. İstanbul: Uçan At Yayınları.
- Tekin, A. ve Büyükikiz, K. (2019). "Aytül Akal'ın Çocuk Kitaplarının Eğitsel İletiler Açısından İncelenmesi", Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları, 7(2)
- Yaşar, Ş. (2016). Dedemin Bakkalı. İstanbul: Taze Kitap Yayınevi.
- Yaşar, Ş. (2017). Dedemin Bakkalı Çıracak. İstanbul: Taze Kitap Yayınevi.
- Yaşar, Ş. (2018). Kuş Masalları. İstanbul: Doğan Egmont.
- Yaşar, Ş. (2019). Abartma Tozu. İstanbul: Taze Kitap Yayınevi.
- Yaşar, Ş. (2019). Çok Hayal Kuran Çocuk. Ankara: Elma Yayınevi.
- Yaşar, Ş. (2020). Cesaret Sandığı (Tilki Masalları 1). Ankara: Elma Yayınevi.
- Yaşar, Ş. (2019). Uyuyor musun? (Tilki Masalları 2). Ankara: Elma Yayınevi.
- Yaşar, Ş. (2019). Garip Bir Kuyruk (Tilki Masalları 3). Ankara: Elma Yayınevi.
- Yaşar, Ş. (2020). Oh Ne Ala Memleket. İstanbul: Doğan Egmont.
- Yaşar, Ş. (2020). Bizimki. İstanbul: Doğan Egmont.
- Yaşar, Ş. (2020). Cingo. İstanbul: Doğan Egmont.
- Yaşar, Ş. (2020). Cebimdeki Mandalina Ağaçları. İstanbul: Doğan Egmont.
- Yaşar, Ş. (2021). Babaannem Geri Döndü. İstanbul: Taze Kitap Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Derya GEÇİLİ (dgecili@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1579-9578)

Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bölümü

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1100146>

07.04.2022

Geliş Tarihi
Submitted

02.05.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE DALGAKIRAN, MENDİREK VE MAHMUZLARIN İNŞA EDİLMESİ

Özet

Kıyadaki yapılarla gemileri dalgaların yıpratıcı etkisinden korumak veya gemilerin yük alıp boşaltmasını sağlamak amacıyla liman ve iskele önlerine yapılan uzun setlere dalgakıran adı verilir. Dalgakıranlar, gemilerin güvenli bir şekilde barınmalarını sağlamak ve korunmuş su alanları oluşturmak için tasarlanan yapılardır. Etrafı denizlerle çevrili olan Osmanlı Devleti, dalgaların şiddetine maruz kaldığından dalgakıranların önemi fark edilmiştir. Osmanlı limanlarında dalgakıranlar inşa edilerek gemiler, limanlarda olduğu kadar, denizlerde de seyir halindeyken fırtınalar sırasında meydana gelen dalgaların şiddetinden korunabilmiştir. Bir süre sonra dalgaları sakinleştirmenin farklı yolları aranmış ve zeytinyağı ile dolu bir kovanın dalgakıran olarak kullanılabilmesi düşünülmüştür. Dalgaların etkilerine karşı gemilerde kolay bir şekilde kullanılmak üzere icat edilen ve “dalgaları teskin edici” adı verilen bu aletle ilgili dünya basınında bazı yazılar yayınlanmıştır. Osmanlı Devleti tarafından dalgaları teskin edici aletin oldukça ilgi çekici olduğu düşünülerek incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde gemilerin ve sahillerin güvenliğinin sağlanması amacıyla dalgakıran, mendirek ve mahmuzlar ile ilgili yapılan çalışmalar anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dalgakıran, Mendirek, Mahmuz, Liman, Osmanlı Devleti.

CONSTRUCTION OF WAVEBREAKERS, BREAKWATERS, AND RAMS IN THE OTTOMAN STATE IN THE NINETEENTH CENTURY

Abstract

The long obstacles built in front of ports and piers to protect the coastal structures and ships from the wearing effects of the waves or to enable them to load/unload their cargoes are called wavebreakers. Wavebreakers are structures designed to provide safe shelter for ships and create protected water areas. The importance of wavebreakers was noticed as the Ottoman State, which was surrounded by seas, was exposed to the wear-tear of the waves. By constructing wavebreakers in Ottoman ports, ships could be protected from the wear-tear of waves that occurred during storms while cruising in the seas as well as in the ports. After some time, different ways were sought to calm the waves and it was considered that a bucket filled with olive oil could be used as a wavebreaker. Some articles were published in the world press about this device, which was invented to be used easily on ships against the effects of waves and were called “wave calmers”. Studies were conducted by the Ottoman Empire, considering that the device that calmed the waves was quite interesting. The studies conducted on wavebreakers, breakwaters, and rams that were established to ensure the safety of ships and beaches in the Ottoman State are explained in the present study.

Key Words: Wavebreakers, Breakwaters, Rams, Port, Ottoman State.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde denizciliğin kökeni ve gelişimi karadaki süreçten etkilenmiştir. Ulaşımında hayvandan tekerlekli öküz ve atlı araçlara, ardından da modern demiryollarına geçilmiştir. Sadece, sahip olduğumuz deniz ve su yolları üzerinde neredeyse tek bir ulaşım aracı, gemiler olmuştur. İlk denizde gezilebilir gemi, muhtemelen bir kano veya şişirilmiş bir deri idi. Paleolitik dönemde ilkel insan tarafından, yaklaşık on beş bin yıl önce kullanılmıştı. MÖ 7000 yıllarında Kızıldeniz’de, yelkenli gemiler vardı. Bunlar, sert havalarda kıyılara ve nehirlerin yukarısında doğal korunaklı yerlere yerleştirilen güzel açık hava gemileriydi. Bu gemilerin doğal korunaklı yerlere olan ihtiyaçları sonucunda limanlar ortaya çıkmıştır (Developments in Geotechnical Engineering, 1985: 1). Limanlar, ticarî gemilerin güvenli bir şekilde yanaştığı, yükleme ve tahliye operasyonlarının yapıldığı ve diğer ihtiyaçların karşılandığı alanlardır. Antik çağda limanlar çoğunlukla koylar, adalar veya nehir ağızları gibi korunaklı alanlarda kurulurdu. İlk önce, doğal korunağa sahip deniz alanları liman olarak kullanıldı. Ancak deniz ticaretinin gelişmesine bağlı olarak doğal limanlar yetersiz kaldı. Deniz inşaat teknolojisindeki gelişmeler sonucunda limanların sayısının artmasına bağlı olarak dalgakıranlar ortaya çıktı (Özbahçeci, 2013: 98). Dalgakıranlar, limanları açıktan gelen dalgalara karşı koruyarak insanoğlunun denizden ve kıyılardan daha güvenli faydalanabilmesi için inşa edildi. İlk yapılan dalgakıranlar basit bir işleve sahipken çalışmalar sonucunda farklı dalgakıranlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi de Amerika’da Mösyö Jonoton Hazard tarafından “dalgaları teskin edici” adı verilen bir alettir. La Ilustración Española y Americana gazetesinin 30 Nisan 1888 tarihli sayısında “Dalgaları Teskin Etmek İçin Zeytinyağının Kuvvetine Dair Tecrübeler” başlığı altında bu aletin bir tanıtımı yapılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin etrafı denizlerle çevrili olduğundan sık sık fırtınalar ile karşı karşıya kalılabiliyordu. Denizin dalgalarından dolayı gemiler batma tehlikesi yaşıyor, limanlar ise zarar görüyordu. 19. yüzyıldan itibaren modernleşme girişimleri çerçevesinde Avrupa’daki yenilikler takip edilmeye başlanmıştır. Bu incelemelere bağlı olarak Osmanlı Devleti’nde de dalgakıran, mendirek ve mahmuzlar inşa edilerek limanlar dalgalara karşı korunaklı, gemilerin rahatça yanaşabilecekleri bir hale getirilmiştir.

Dalgakıranlarla İlgili Çalışmalar

Dalgakıranlar, kıyıdaki yapıları, tekneleri, dalgaların yıpratıcı etkisinden korumak veya gemilerin yük alıp boşaltmasını sağlamak amacıyla liman ve iskele önlerine yapılan uzun setlerdir. Tüm deniz araçlarının barınmalarını sağlamak, liman işlevlerini güvenilir bir şekilde yürütmek ve korunmuş su alanları oluşturmak için tasarlanan sahil koruma yapılarıdır. Dalgakıranlar inşa edilerek liman yapıları ile limana yanaşan deniz araçlarının güvenliği sağlanabilmektedir (Bilay, Bacanlı, Özbahçeci, Küçükosmanoğlu, Kızıroğlu, 2011: 167). Bilinen en eski liman yapısı Süveyş Körfezi’ndeki Wadi al-Jarf dalgakıranıdır. Bu yapı yaklaşık 325 metre uzunluğunda ve 6 metre genişliğindedir. Ayrıca, İskenderiye Limanı’nda MÖ 2000 yılına ait oldukça eski bir dalgakıran da bulunmaktadır (Draauw, 2022: 1). Dalgakıranların öneminin fark edilmesi üzerine tarih boyunca inşalarına devam edilmiştir. Sadece sahiller ile limanlarda meydana gelen fırtınalar birbirlerinden çok farklıdır. Buna bağlı olarak dalgakıranlar, kendi arasında yapısal özelliklerine göre taş, dolgu, yüzer ve kazıklı gibi farklı tiplerde yapılmıştır (Bilay, Bacanlı, Özbahçeci, Küçükosmanoğlu, Kızıroğlu, 2011: 167). Taş dolgu dalgakıranlar, değişik büyüklükteki taşların belirli bir sistemde bir araya getirilmesiyle meydana getirilen eğik yüzlü yapılardır. Bunlar, değişik dalga hareketlerine karşı düşey yüzlü dalgakıranlara göre daha dayanıklıdır (Herbich, 2000: 10). Moloz yığın dalgakıranlar, ağırlıklarına göre sıralanmış taş yığınlarından oluşmaktadır. Bu dalgakıranlar, birkaç metreden daha derin sular için yaygın olarak kullanılan yapı tipidir. Kesme taşların gemilerin üzerinden denize atılmasıyla oluşturulan moloz yığınları dalgakıran olarak kullanılmıştır. Kazıklı iskeleler, gelgit bölgelerinde veya sığ yerlerde sahillerin yakınında gemilerin yüklenmesi, boşaltılması sırasında derin suya ulaşmak için yapılmıştır. Kazıklı duvarlar, korunaklı alanlarda ve nehir limanlarında ahşaptan rıhtım duvarlar biçimindedir. Bunlar yatay kalasları tutan dikey kazıkların inşa edilirdi. Höyük dalgakıranlar, az ya da çok sıralanmış taş yığınlarından meydana gelirdi. Bu tür dalgakıranlar 2500 yılı aşkın bir süredir korunaklı limanlar oluşturmak için varlığını devam ettirmiştir (Kerisel, 1985).

Dalgaları Teskin Edici Alet

19. yüzyılda gemilerin sayısının artmasına bağlı olarak güvenilir bir şekilde barınmalarını sağlamak amacıyla korunmuş su alanları oluşturulmaya çalışıldı. Dalgakıranlarla ilgili bu çalışmalardan biri de dalgaları teskin edici alettir. Bu alet, zeytinyağı ve izafi (göreceli) ağırlığı sayesinde su üzerine basınç yapan bir ağaç yaprağı gibi daima suyun üzerinde kalabiliyordu. Dalgaları teskin edici alet, dış yüzeylerin sakinliğine hizmet etmesi esaslı üzerine hazırlanıp içi zeytinyağı ile dolu büyük bir kovadan oluşurdu. Balık ağına benzer bir şey ile himaye edilerek halatlar vasıtasıyla geminin kenarındaki tahta siperlerden (küpeşte) aşağıya sarkıtılırdı. Aletin içine tel örgü vasıtasıyla yerleştirilmiş bir cisim, hem kap (kova) içindeki zeytinyağını hem de kovayı himaye ediyordu. Aletin aşağı kısmında zeytinyağının iyi bir şekilde dağıtılmasını sağlamak için musluklu bir boru bulunurdu. Zeytinyağı, süzgeçten geçerek suya ulaşırdı. Denizin ortasında, şiddetli fırtınalarda bir cankurtaran gibi denizcilerin en tehlikeli zamanlarında dalgaların

sakinleştirilmesi için geminin büyüklüğüne göre iki veya üç alet kullanılabilirdi. Bu konuya dair yaşanan tecrübelerin en önemlisi tesadüfi olarak meydana gelmişti. Amsterdam'dan Newyork'a doğru hareket eden zeytinyağı yüklü bir ticaret gemisi, Atlantik Denizi'nde gayet şiddetli bir fırtınaya yakalanmıştı. Gemi, hemen hemen batma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı sırada kaptanının emriyle denize bir kaç fiçı zeytinyağı dökülmüştü. Denize dökülen zeytinyağı, sahip olduğu kuvveti harekete geçirerek geminin etrafını çeviren dalgaları sakinleştirmişti. Zeytinyağı sayesinde gemi, büyük bir tehlikeden kurtularak yoluna güvenli bir şekilde devam etmişti. Bu olay üzerine İngiltere ve Kuzey Amerika Hükümeti tarafından birçok incelemeler yapıldı. Ayrıca, Paris gazetelerinde bu konuyla ilgili Fransa donanması subaylarının birçok tecrübeler yaptıklarına dair haberler yayımlandı. Özellikle Kuzey Amerika'nın Georgetown adındaki deniz kasabasında Mösyö Jonoton Hazard tarafından yapılan tecrübelerde başarılı sonuçlara ulaşıldı. Böylece, fırtına sırasında zeytinyağının denizde dağıtılabilmesi için basit bir alet icat edilmişti (Y.PRK.MYD, 7/32-1, 1888). Bu yeni dalgakıran, dünyada oldukça ilgi çekici bulunmuştu. 30 Nisan 1888 tarihinde İspanya'da La Ilustración Española y Americana gazetesinde "Dalgaları Teskin İçin Zeytinyağının Kuvvetine Dair Tecrübeler" başlığı altında bu aletin tanıtımı yapılmıştı. İspanya'da zeytinyağı ile ilgili tecrübelerle devam edilmiş, ancak bu alet hakkında tam bir sonuca ulaşılamamıştı (Y.PRK.MYD, 7/32-2, 1888).

Osmanlı Devleti, etrafı denizlerle çevrili olmasından dolayı yenilikleri takip ederek incelemeler yapıyordu. Bir süre sonra İspanya'da dalgaları teskin edici alet ile ilgili yazılar fark edildi. Bu amaçla, Bahriye Nezareti tarafından Madrid Sefareti Ateşemiliteri Erkan-ı Harp Kolağası Şevket Efendi'yle görüşüldü. Dalgaları teskin edici aletle ilgili tecrübeler yapması ve sonuçları hakkında bilgi vermesi istendi. Bu aletten bir tane elde edilebilirse özellikleri ve imali hakkında ayrıntılara ulaşılabilirdi. Şevket Efendi, gazetede yayınlanan dalgaları teskin edici aletin resminin altındaki yazıyı tercüme etti. Ancak bu tercümenin yeterli olmamasından dolayı daha ayrıntılı incelemelere başladı. Atlantik Nakliye Şirketi tarafından dalgaları teskin edici bir alet icat edilip edilmediği hakkında İspanya Devleti'nin Bahriye Nezareti'ne müracaatta bulundu. Bu müracaat sonunda, dalgaları teskin edici zeytinyağının sahip olduğu kuvvete dair şimdiye kadar yapılan incelemeler ile tecrübelerden kesin bir sonuca ulaşılamadığı bildirildi. Sadece müessese müdürü Amiral "Vedıls" ile görüşülebilmesi için her türlü kolaylık gösterilip, yardımcı olmaları konusunda bazı memurlar görevlendirdi. Bu memurların aracılık etmesi sonucunda Şevket Efendi, müessese müdürü Amiral Vedıls ile bir araya geldi. Amiral, Şevket Efendi'nin rica ve talebi üzerine tecrübeler hakkındaki resmi ve gayri resmi raporları takdim etti. Şevket Efendi'nin bu aletle ilgili gönderdiği yazıya göre, dalgaları teskin etmek için zeytinyağı ile doldurulan alet, İspanya'da icat edilmemişti. İspanya'da zeytinyağının bu özelliği üzerine bazı tecrübeler yapılmış olsa da tam bir neticeye ulaşılamamıştı. Ancak bu konudaki tecrübelerden iyi sonuçlar elde edildiğine dair haberleri olursa hemen bilgi verilecekti (Y.PRK.MYD, 7/32-2, 1888).

Dedeğaç Limanı'nda Dalgakıran İnşası

Bir ülkenin ticari durumunun taşımacılıkta gelişmesi, bir takım zorlukların yok edilmesine bağlıdır. Ticari kolaylıklar sağlanması, başta yerel olmak üzere uluslararası ticareti de geliştirebilmektedir. Batı Trakya'da bulunan Dedeğaç kasabasının, hem sahil kenarında hem de Selanik'in yabancılar ile olan ticari işleri için önemli bir iskelesi bulunuyordu. Bu iskelenin açılmasından sonra iskele kısa süre içinde imar çalışmaları yapılarak düzenli bir hale getirilmişti. Dedeğaç İskelesi'nin, ticari öneminden ve Doğu Rumeli dâhilinde Burgaz İskelesi'ndeki limanın ticari konularda sağladığı kolaylık ile güvenlik sebebiyle deniz nakliyatının büyük kısmı gemilerle buradan yapılmıştı. Ancak 1900 yılından itibaren bu iskele üzerindeki ithalat ve ihracatın büyük bir bölümünü teşkil eden zahire nakliyatının günden güne gerilediği fark edilmişti. Bu konuda yapılan incelemelere göre, 1894'de Burgaz İskelesi'nden zahire ihracatı 8.682 ton iken on sene içinde azalmaya başlayarak 1902 senesinde 6.700 ton olmuştu. Limanın çok fazla ve şiddetli bir şekilde lodos rüzgârına maruz kalmasından dolayı deniz nakliyatında büyük zorluklar yaşanıyordu. Bunun sonucunda, Dedeğaç Limanı'nda mahalli ticaret giderek zayıflamaya başlamıştı. Bu durum bazı tüccarları düşündürüyor ve bazı sermayedarlar da Dedeğaç'tan ayrılıyordu. Ayrıca, askeri sevkiyatta da birçok zorluklarla karşılaşılıyordu (BEO, 2940/220464, 1902).

15 Nisan 1902 tarihinde Edirne vilayetine bağlı Dedeğaç'ta dalgakıranın kayık ve mavna gibi deniz araçlarının yanaşması ve seyir hareketleri bakımından güvenli bir hale getirilebilmesi için bakımdan geçirilmesine karar verilmişti (DH.MKT, 2364/76, 1900). Dedeğaç Limanı'nda yeni bir dalgakıran

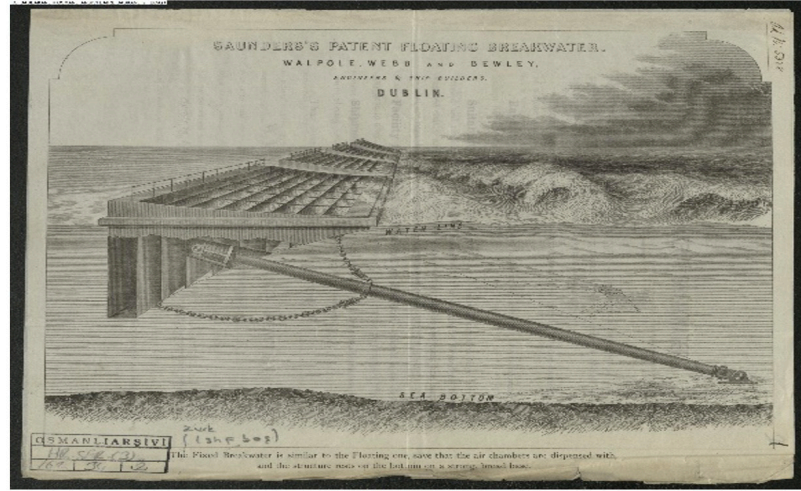
Resim 1. Scientific Americana gazetesinden alınıp La Ilustracion Espanola y Americana'nın 288. sayfasında resmi yayımlanan "Dalgaları Teskin Edici Alet" (7 Haziran 1888).

seddinin inşası için mahalli belediye tarafından keşifler yapılmış ve 220.000 liralık bir masraf olacağı ortaya çıkmıştı. Bu masraf, ithalat ve ihracata bağlı olarak hasıllattan ödenebilirdi. Sadece, seddin inşası uygun bulursa da böyle önemli bir inşaatın mahalli belediye tarafından yapılması kolay değildi. Dalgakıran, Hazine-i Hassa veya bazı şartlar dairesinde özel bir müessese tarafından yapılip hasıllattan daireye bir miktar hisse ayrılabilirdi. Dalgakıran seddinin resmi, hazırlanan rapor, hesap pusulası ve rüsum tarifesinin birer sureti hazırlandı (BEO, 3068/230078-7-3, 1906). Dedeğaç Sancağı İdare Meclisi'nin kararına göre, tamirat aynı sene içinde icra olunmadığı takdirde ileride daha fazla masraf ortaya çıkabilirdi. Bunun hızlı bir şekilde yapılması kabul edilmekle beraber limanda belediye tarafından herhangi bir hasılat ve varidat alınmadığından tamirat ahali tarafından yaptırılamazdı (DH.MKT, 2343/55, 1900). Bu nedenle dalgakıranın inşası için Bahriye Nezareti'nden yardım talep edildi. Bahriye Nezareti'nden alınan cevap yazısına göre, bu tamiratın hızlı bir şekilde tamamlanabilmesi için bir şirkete ihale edilebilirdi (13 Eylül 1901). Bu amaçla Osmanlı Hükümeti, demiryollarının bakımından sorumlu Şark Demiryolları ve İşletmecisi Şirketi ile görüşmelere başladı. Şirketin yaptığı incelemelere göre, limandaki dalgakıran, lodos rüzgârının etkisiyle parçalandığından acilen tamir edilmeliydi. Ayrıca Dedeğaç İskelesi'nde yeni bir dalgakıran seddinin inşası halinde lodos rüzgârının deniz nakliyatında yarattığı sorunlar ve ithalat ile ihracatta başlayan gerileme de yok edilebilirdi. Şirket, 16.735 kuruş ödediği takdirde tamirata hemen başlayacaklarını bildiriyordu. Bu teklif üzerine, dalgakıranın tamiri ile bakımı, mahalli hükümetin kontrolü altında 13 Ekim 1901 tarihinde Şark Demiryolları ve İşletmecisi Şirketi'ne ihale edilmiştir (ŞD, 1217/37, 1902).

1905'te Dedeğaç İskelesi'ndeki dalgakıranın girişine dolan çamurlu kum kayıkların seyirlerine engel olmuştu. Ayrıca iskelenin temizliği hem çok masraflıydı hem de bazı sorunlar ortaya çıkmıştı. Bunun en önemli nedeni dalgakıran seddinin çok kısa olması yüzünden güney rüzgârlarının etkisiyle dalgaların denizin derinliklerinden sürüyüp getirdiği çamurların girişte birikmesiydi. Büsbütün kapanma seviyesine gelen girişin temizlenmesi için çalışılsa da yeterli değildi, bunlar esas tedbirlerin alınmasına kadar sadece geçici önlemler olabilirdi. Bu konuda öncelikle gerekli keşifler yapıldıktan sonra inşaat esaslarına bağlı olarak bir proje hazırlanıp uygulamaya geçirilebilirdi. Dalgakıran seddinin resimleri, keşifleri, bu konuda hazırlanan rapor, hesap pusulası ve rüsum tarifesinde masraflar belirlenerek gerekenlerin yapılabilmesi hakkında Edirne Vilayeti İdare Meclisi'nden 2 Ekim 1906 tarihinde bir yazı hazırlandı (DH.MKT, 1126/91, 1906). Bu yazıya göre, seddin bakımı için yapılması gereken bütün masraf, ithalat ve ihracat sırasında elde edilen rüsum üzerinden kısa bir zaman zarfında temin edilebilirdi. Bununla beraber mahalli belediye dairesi adına hızlı bir şekilde dalgakıranın bakımı yapılabilirse limandaki kayıkların yaşadığı sorunlar ortadan kaldırılabilirdi. Böylece, bütün bu çalışmalardan sonra Dedeğaç İskelesi'nde dalgakıranın bakımı yapılarak iskele kayıkların yaşayabilecekleri bir hale getirilmiştir (BEO, 3068/230078-2-1, 1906).

Fenerbahçe'de Dalgakıran İnşası

Osmanlı donanmasındaki gemilerin her zaman savaşa hazır olabilmeleri için silahlarla atış talimleri yapılırdı. Bu atışların kış şartlarına uygun olmasına çalışılarak talimler için bazı yerlerde istasyonlar inşa edilirdi. Osmanlı Devleti tebaasından Luna ve Katerina adında iki Rum'a ait olan İstanbul Fenerbahçe'deki dalyan, Torpido İstasyonu inşası için Bahriye Nezareti tarafından istimlak olunmuştu. Luna ve Katerina, Belçika Devleti tebaasında Mösyö Urbahile'den Bahriye Nezareti tarafından yapılan bu istimlakin feshedilmesi için yardım talep ettiler. Mösyö Urbahile, balık avı su seddini içine alan istimlak üzerinde incelemeler yaparak feshedilmesi gerektiğine karar verdi. Bu konu, İngiltere hükümetine bildirilerek İngiliz komutanlar tarafından istimlakin mağduriyet ve zararlara sebep olduğundan durumun düzeltilmesi için Osmanlı Devleti'ne uyarı yazısı gönderildi. 8 Mart 1919 tarihinde Bahriye Nezareti'nin İngiliz komutanlara gönderdiği cevap yazısında, Luna ve Katerina'nın beyanatlarının tamamen gerçeklere aykırı olduğu bildirildi. Fenerbahçe'deki dalyan, iddialara göre savaş durumundan dolayı değil, güvenlik amacıyla zorunlu olarak istimlak edilmişti. Dalyanın sahilinde yani Fenerbahçe'nin girişindeki mahalde bir torpido istasyonu açılmasına dair Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan İngiliz Amiral Gambel ve Amiral William tarafından 22 Temmuz 1910 tarihinde teklif sunulmuştu. Ayrıca, Torpido İstasyonu tesisi için

Resim 2. Dalgakıran Planı (HR.SFR3, 162/34-2-1).

istimlak kanununa uygun olarak iki hissedara arazilerin bedelleri de ödenmişti. Bu mahal ile dalyan istimlak edilerek 450 metre uzunluğunda bir dalgakıranın inşasına başlanılmıştı. Dalgakıranın inşası ilerlemesine rağmen, savaşın başlamasından dolayı tamamlanamamıştı. Her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de deniz kenarları başkalarına ait olamayacağından dalyan sahipleri uygun bir saha içinde sadece balık avcılığı yapabilirlerdi. Dalyan sahiplerinin balık avcılığı hakkı, hükümet tarafından görülen lüzum ve devletin genel menfaatleri üzerine kanunlara uygun bir şekilde satın alınarak dalgakıran vücuda getirilmişti (BEO, 3068/230078-5-1, 1919). Bütün denizci devletlerin bir torpido istasyonuna savaş kadar barışta da ihtiyacı olduğu İngiltere tarafından da kabul edilmişti. Osmanlı Devleti'nin genel menfaatlerini kapsayan torpido istasyonu inşası için İstimlak Kanunu uygulanarak dalyan ile ilgili gerekli istimlak bedeli de ödenmişti. Dalyan, savaş başlamadan önce istimlak edilip bu konuda cebri ve keyfi hiçbir muamele yapılmamış ve istimlak kanunundaki söz konusu hükümler tamamen uygun bir tarzda yerine getirilmişti. Bu nedenle dalyanın ne şimdi ne de gelecekte eski sahiplerine iadesi mümkün olamazdı (DH.UMVM, 161/126-1, 1919).

Ereğli'de Dalgakıran İnşası için Yapılan Çalışmalar

Ereğli Limanı, Karadeniz'in ticaret ve diğer konularda en önemli iskelelerinden biri olarak kabul edilmişti. Ancak Karadeniz'in fırtınalarından dolayı her sene limanda birçok gemi kazası meydana geliyordu. Bu liman, tamamıyla batı taraflarından çok şiddetli ve kuvvetli bir şekilde lodos rüzgârına maruz kaldığından on sene zarfında seksen üç büyük gemi batmıştı. Özellikle, 7 Şubat 1908 tarihinde Ereğli Limanı'nda çok etkili bir fırtına meydana gelmişti. 800 ton kömür yüklü bir gemi, alabora (geminin yan yatması) olmuştu. Geminin dokuz tayfasından sadece ikisi büyük zorluklar ve tehlikeler içinde kurtarılabilmişti. Diğer yedi tayfa, tahta ile ağaç parçalarına sarılarak sahile doğru yaklaşmışlar ancak memur, bekçi ve bölge halkının gösterdiği tüm fedakârlıklara rağmen gerekli araç-gereçler olmadığından denizde kaybolmuşlardı. Fırtına, bütün dehşetiyle devam ettiğinden limanda bulunan bütün gemiler, büyük bir tehlike içine girdiler. Bu kaza üzerine Ereğli Belediye Başkanı Yakup Bey ile beş yardımcısının Bahriye Nezareti'ne gönderdikleri telgrafta ticaret gemilerinin güvenliğinin sağlanabilmesi için bir dalgakıran inşası talep edilmişti. Özellikle maden kömürü ihtiyacıyla uğrayan vapurlar için dalgakıranın inşası bir an önce tamamlanmalıydı (BEO, 3507/263015, 1909). Dalgakıran ile birlikte limanda bir de Cankurtaran Teşkilatı kurularsa gemilerin güvenliği tam olarak sağlanabilirdi (Y.MTV, 306/23-2, 1908). Bahriye Nezareti ile yapılan görüşmeler sonucunda dalgakıran inşaatı için bir tahsisat ayrılarak incelemelere başlandı. Bu inşaatın tamamlanmasına kadar bazı güvenlik önlemleri alındı. Ereğli sahilinde bir cankurtaran merkezi açılarak bazı araçlar temin edildi. Ereğli ile birlikte bütün Karadeniz sahilinde inşa edilecek limanlar hakkında incelemelerde bulunmak üzere başmühendis Godar görevlendirildi. Mühendis tarafından yapılan incelemelerden sonra dalgakıran inşaatı için yapılacak masraflar hakkında Bahriye Nezareti'ne bir yazı sunuldu. Buna göre, dalgakıran inşasının 100.000 liraya tamamlanacağı tahmin ediliyordu. Bu masraflara karşılık nezaretten tahsisat verilmesi talep edilmiş, ancak bahriye hazinesinin bu masrafı karşılayabilecek bir durumda olmamasından dolayı hisse senetleri hazırlanmasına karar verilmişti (Y.MTV, 306/23-1, 1908). Bütün bu çalışmalara rağmen, dalgakıranı yeteri kadar tahsisat ayrılmadığından inşaata başlanamamıştı (DH.MKT, 2648/1, 1909). 1913'te Ereğli'de yeniden bir rıhtım ile dalgakıran inşasına karar verildi. Rıhtım inşası çok masraflı olabilirdi, ancak dalgakıran ile beraber beş-altı vapurun iki taraftan yanaşmasını sağlayabilecek bir iskele inşa edilerek amaca ulaşılabilirdi. Ancak tahsisat bir türlü ayrılmadığından Ereğli'de dalgakıranın inşası hemen yapılamamıştı (BEO, 4234/317519, 1909).

Dalgakıranlarla İlgili Diğer Çalışmalar

İstanbul'da Üsküdar'dan başlayan demiryolu boyunca rıhtım 45 metre uzunluğundaydı. Bu mesafe, gemilerden yolcuların inmesi ve malzeme ile eşyanın gemilerden çıkarılmasına yeterli değildi. 1873'de Kadıköy İskelesi ile Haydarpaşa'ya uzak bir mesafede bulunduğundan bu rıhtımın 140 metre olmasına karar verildi. Bu iş için 10.000 lira kadar masraf olacağı tahmin edilmişti. Bütün masrafın karşılanmasına izin verilirse işin altı ay içinde tamamlanacağı düşünülmüştü. Mösyö Berbo, inşaat konusunda teklifte bulunmuş ve mukavele ile şartname hazırlanarak hemen çalışmalara başlanılmıştı. Bu sırada İstanbul'da meydana gelen fırtına sebebiyle rıhtım çok fazla zarar görmüştü. Mösyö Berbo ile yeniden yapılan görüşmeler sonucunda hem rıhtımın tamirine hem de dalgakıranın inşasına karar verilmişti. Ayrıca, kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle işin hemen tamamlanması istenmişti (A.MKT.MHM, 66/87, 1873).

1891'de II. Abdülhamid'in cülusunun yirmi beşinci yılı münasebetiyle Anadolu Şimendifer kumpanyası tarafından hatıra amacıyla Haydarpaşa Rıhtımı'nın önündeki dalgakıranı bir süsleme yapılmasına başlandı. Bu süslemenin, Mösyö Valver tarafından resmi çizildi ve buna göre inşası tamamlandı. Ayrıca, dalgakıranın üzeri sancaklarla donatıldığı gibi geceleri on adet büyük ve elliden fazla da küçük elektrik fenerleriyle de aydınlatılmıştı (Ceride-i Bahriye, 1902: 356). Botamoz karyesi ahalisinden Anduk Memako'nun Midilli'de tersane mahallesindeki deniz sahilinde sabunhanesi vardı. Anduk'un sahildeki sabunhanesi, kış mevsiminde dalgalara maruz kalıyordu. 1894'te sabunhaneyi muhafaza etmek için kumluk mahallin doldurulabilmesi amacıyla ruhsat verilmesini istedi (İ.DFE, 3/6-1, 1896). Cezayir Bahr-i Sefid vilayetinden gönderilen

yazıya göre, mahallin her bir arşını¹ için 60 lira bedel ödenecekti. Bahriye Nezareti, sabunhanenin denizden muhafazasına bağlı olarak mahallin doldurulmasında herhangi bir mahzur olmadığından ruhsat verilebileceğini bildirdi. Böylece, gerekli izinler alınarak sabunhanenin güvenliği sağlanmıştı (İ.DFE, 3/6-2, 1896). 1899'da Sakız Liman ve Rıhtım Şirketi tarafından adanın kale yakınına kömür deposu inşa edilmişti. Şirket, bir süre sonra kömür deposunun dar olmasından dolayı kale duvarına bitişik olarak inşa ettiği binayı genişletmek istedi. Kalenin çevresinde ve bitişik mahallere bu gibi binaların inşasına izin verilmediğinden nasıl hareket edileceği hakkında Akdeniz Boğazı Muhafızlığı Vekâleti'nden bilgi talep edildi. Bu şirket, arsayı sonradan satılabileceğinden bina inşasının büyük mahzurları vardı. Ayrıca, askeri yönden önemli olduğu düşünülen mahallere bina inşa edilmesi yasaktı. Bu nedenle sınırları belirlenene kadar bina inşaatının yapılamayacağına dair şirkete tebligat yapılmıştı. Şirket tarafından planlar gönderildikten sonra gerekli incelemeler yapılarak inşaatlara başlanabileceğine dair Tophane-i Amire müşirinden izin verilmişti. İskenderun Feneri, gemilerin limana giriş çıkışı açısından büyük önem arz ediyordu. 1901'de Mösyö Volker tarafından sahile çok yakın bir mevkide meyhan kökü fabrikası açılmıştı. Fabrikadan çıkan dumanlar, fener ışıklarının görülmesine engel oluyordu. Bu durum kazalara ve sorunlara neden olabileceği için belediye tarafından gerekli yerlere tebligat yapılmıştı. Burada bulunan kışlanın etrafındaki duvarlar, 2 metre 40 santimetre yüksekliğindeydi. Fenerler, duvarlar ile Mösyö Volker'in meyhan kökü fabrikası arasında kalmıştı. Sahilde kışlanın inşaatının tamamlanması sırasında fabrika dumanı ara sıra sorun yaratıyordu. Bu tehlikeli durum nedeniyle fenerler idaresi tarafından herhangi bir kazaya neden olunmaması için sahilin düzenli bir şekilde aydınlatılmasına başlandı (DH.MKT, 2495/101, 1901).

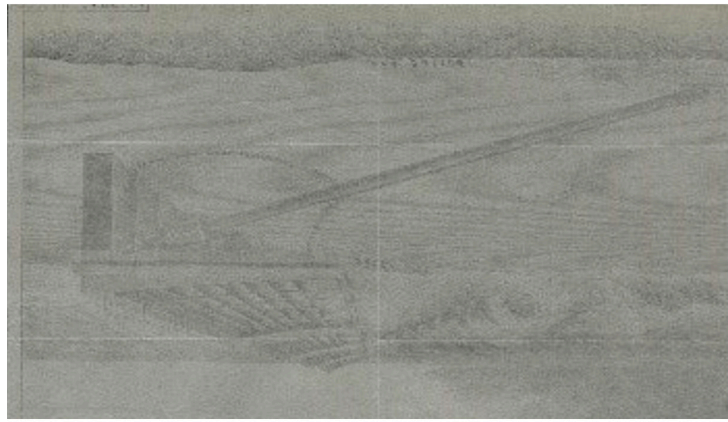
1907'de Rodos Rüşumat Emaneti tarafından ambarlarının güvenliğinin sağlanması için dalgakıran seddi inşası hakkında Şurayı Devlet'ten izin talep edilmişti. Buna göre, Rodos'ta bir inşaat komisyonu oluşturularak dalgakıran inşası için keşifler yapıldı (İ.RSM), 26/22-2-1, 1907). Bu keşifler sonucunda 4.750 kuruş harcanarak inşaatın tamamlanabileceği sonucuna varıldı. Ancak dalgakıran inşaatı sırasında masraf artabilirdi, bunun için yapılan harcamalara dikkat edilmesi gerekiyordu. Ayrıca bu inşaatın, kış gelmeden tamamlanması gerektiği de bildirildi. Ancak komisyon tarafından izin verilmesine rağmen bu masraf, hızlı bir şekilde karşılanamamıştı. Bu inşaatın önemi nedeniyle, masrafların ödenebilmesi için nezaretten yardım talep edildi. Ayrıca dalgakıranın inşası için yapılması gerekenler hakkında keşif defteri gönderildi. Dalgakıranın inşasına başlansa da Rodos'ta ortaya çıkan ani bir fırtınadan dolayı kullanılacak barakalar tamamen yıkıldı. Bu nedenle inşaat bir süre daha ertelenmek zorunda kalmıştır. Rodos Rüşumat Emaneti, inceleme komisyonuna inşaatı hemen başlanamaması durumunda sahilde bulunan ambarların büyük tehlikeye gireceğini bildirmiştir. Dalgakıran seddi, çok önemli olduğundan hızlı hareket edilmesine çalışılmıştır (İ.RSM, 26/22-1-1, 1907).

Tıbbiye Mektebi'nin yan tarafında bulunan Haydarpaşa Hastanesi ile Selimiye Kışlası'nın ihtiyaçlarını taşıyan kayıklar, lodoslu havalarda Üsküdar ve Haydar Paşa iskeleleri rıhtımına yanaşarak malzemeleri oralardan mahallerine naklediyorlardı. Bu durum mesafenin uzamasına neden olduğundan senelik 100 lirayı aşan bir nakliye ücreti vardı. 1907 senesinde kayıkların kolayca yanaşabilmesi ve nakliyatın hızlı bir şekilde yapılabilmesi için yeni bir rıhtım inşasına karar verilmişti. Kavak adındaki mahalde inşasına başlanan rıhtım iskelesinin hava şartlarına dayanabilecek bir şekilde tamamlanması gerekiyordu. İskele hakkında keşifler yapılarak rıhtımın yokuş aşağı olan kısımlarının su kireci, kum ve çakıldan oluşan beton harçla dolu çuvallarla deniz seviyesine kadar doldurulmasına karar verildi. Ayrıca etrafında bulunan bir metre duvarın fırtınalı havalarda dalgalardan yıkılmaması için som taşı ve halis harç ilave edilip yüksekliği iki metreye çıkartılabilir ve rıhtımın ön tarafına yarım metrelik dalgakıran taşlar yerleştirilebilirdi. Bu amaçla bölgede keşifler yapılarak toplam 59.050 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştı. Dalgalara engel olmak için ortaya çıkacak masrafin yıl içinde inşaat mahsusatından ödenmek üzere rıhtım ve iskele özel memurlarının kontrolünde işe başlanabilmesi için izin talep edilmişti. 1908'de Sakız Limanı'nın denizin çalkantılarından muhafazası için gerek güney ile kuzeyi ve gerekse müdevver (yuvarlak) burunlarının inşası hızlı bir şekilde tamamlanmıştı. Bu burunlara yerleştirilen fenerler, eylül ayından itibaren kullanılmaya başlamıştı. Açıkta yapılan muhafazasının batısındaki yuvarlak burun üzerinde fener kulübesi inşasına yeterli bir mahal ayrılmıştı. Bu kulübenin inşasına dair Dersaadet Fenerler İdaresi'nden gönderilen yazıya göre, Sakız Adası'nda kırmızı renkli fenerlerin yerleri değiştirilmeyecekti. Ayrıca, liman ile rıhtımın girişini göstermek üzere iki tane de yeşil renkli fener yerleştirilecekti (DH.EUM.AYŞ, 29/11, 1907). Bozcaada'da yol inşasına ihtiyaç duyulmadığından daha çok liman için çalışmalar yapılmıştı. Bu liman inşaatının da emaneten yapılmasına karar verilmiştir. Liman ve dalgakıran rıhtımlarının tamir ve inşası hakkında Cezayir Bahr-i Sefid vilayetine yazı gönderildi. Bu konu hakkındaki görüşmeler sonucunda Ticaret ve Nafia Nezareti'nin 1 Temmuz 1908 tarihli yazısı Maliye Dairesi'nde incelendi. Buna göre, Bozcaada'daki liman ve dalgakıran rıhtımları, toplam 145.000 kuruşa vilayetin uzman memurlarının kontrolü altında tamir ve inşa edilecekti. Bu ücret, iki sene içinde yapılan incelemelere göre ödenecekti. Bu masrafin nakdi bedel bakiyesinden ödenmesi için bütün evrak ile haritalar kısa sürede hazırlanmış ve tamire başlanmıştı (İ.TNF, 19/3, 1908).

¹ Metrenin resmen kabulüne kadar kullanılan uzunluk ölçüsüdür. Bir arşın 0,68 metredir.

1909 senesinde Mersin Belediye Reisi Vekili Mustafa Nuri Efendi dalgakıran inşası için müracaatta bulunmuştu. Mustafa Nuri Efendi yazısında Mersin Limanı'nda dalgakıran olmamasından dolayı senelik 20.000 lira kadar bir masraftan bahsediyordu. Bu müracaat üzerine nezaret tarafından Mersin Limanı'nda incelemeler yapılmış, ancak kesin bir karara varılamamıştı. İskenderun Rüsumat Emaneti'nden Şurayı Devlet'e havale edilen 11 Şubat 1909 tarihli yazıya göre, deniz çalkantılarının etkisiyle Mersin Gümrük Rıhtımı büyük tehlikelere maruz kalıyordu. Rıhtımın korunması ve güvenliğinin temin edilebilmesi için benzer rıhtımlardaki gibi ön tarafına sık bir şekilde ağaçtan kazıklar dikilebilirdi. Bunun için de toplam 8.400 kuruşa ihtiyaç vardı. Bu masrafın müzayede ile satılmış olan Mersin Gümrüğü'nün eski bina enkazı gelirinden karşılanabilmesi için izin istenmişti (DH.İD, 9/15, 1909). Yine 1909 senesinde Odiloz karyesinde dalgakıran rıhtımı inşasına karar verilmişti. Dalgakıran ile birlikte rıhtımda yapılacak düzenlemelerin masrafı ahali ile birlikte karşılanacaktı. Sadece, dalgakıran için 5.000 kuruşluk masrafın çok fazla olduğu düşünülerek bazı düzenlemeler yapılmıştı (DH.MUİ, 2/30, 1909). Kadıköy Vapur İskelesi yakınlarında bulunan eski dalgakıran üzerine idare tarafından rıhtım inşa edilmişti. Bu rıhtım için taş, kireç gibi inşaat masrafları olarak 133.529 kuruş harcanmıştı. Rıhtım, Hazine-i Hassa adına bir şirket tarafından doldurulup inşa olunmuştu. İdare tarafından eski rıhtım üzerinde bulunan taşlar sökülüp yeni rıhtıma yerleştirilmişti. 1909'da rıhtımın inşa edilebilmesi için bütün masrafların karşılanacağına dair idare veznesine yetki verilmiştir (Y.MTV, 296/169, 1909).

31 Ağustos 1910 tarihinde Selanik Limanı'nda dalgakıran rıhtımı içinde Fuşen Şirketi'ne ait Belçika bandıralı Mariran vapuru, gazın sıkışmasından dolayı mendirek içinde ateş alarak batmıştı. Rıhtım içinde batan Mariran vapurunun enkazı, dalgakırana girip çıkan gemilere zorluklar yaratıyordu. Bu nedenle meydana gelebilecek kazalardan dolayı hükümet tazminat ödemek zorunda kalabilirdi. Ayrıca, Almanya, İngiltere ve İtalya sefaretleri tarafından konu hakkında Hariciye Nezareti'ne uyarı yazısı gönderilmişti. Herhangi bir kazaya sebep olunmaması için vapurun denizden çıkarılmasına karar verilmişti. Bu konuda gerekli incelemelerin yapılmasına dair Ticaret ve Nafia Nezareti'ne yazı gönderilmişti. Sadece şirketlerle mukavele imzalanmadan önce vapurun bir baş dalgıç tarafından yerinin ve durumunun kontrol edilmesi gerekiyordu. Selanik vilayeti, İtalya tebaasından bir dalgıç olduğunu bildirmiş ve vapurun incelenebilmesi için izin talep etmişti (28 Kasım 1911). Bu konu hakkında yapılan görüşmeler sonucunda, İtalyan dalgıcın görevlendirilmesi uygun bulunmadı. Bahriye Nezareti aracılığı ile İstanbul'dan Osmanlı tebaasından bir dalgıç gönderilmesine karar verilmişti. Dalgıcın incelemelerinden sonra batan vapurun bulunduğu mahalden hemen çıkarılması için rıhtım şirketleri ile görüşmelere başlanmıştı. Selanik Limanı'ndaki rıhtım şirketi ile hükümet arasında batan gemilerin çıkarılması hakkında mukavele imzalanmıştır (DH.İD, 74/31-3-1, 1911).

Resim 3. Dalgakıran (HR.SFR3, 162/34-2-1).

1922'de İstanbul'da bulunan deniz tayyare hangarları iskelesi yeni baştan inşa edilmişti. Ancak bu mevkiin lodosa maruz kalmasından dolayı dalgalar sonucunda iskele tahrip olmuştu. Bu iskeleden tayyarelerin denize inmesi mümkün olmadığından ve iskelenin mayınlarla sürekli zarar görebileceğinden ağustos ayı içinde yeni bir dalgakıran yapılması zorunlu olmuştu. Bunun için gerekli istimbol ile diğer malzemeler hazırlanmış ise de bütün masraflar karşılanamamıştı (BN, 51/1009-2, 1922). Bu nedenle dalgakıran inşasına hemen başlanamamıştı (BN, 51/1009-1, 1922). Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki Kumandanlığı tarafından yeni bir dalgakıran inşaatına ihtiyaç duyulmuştu. Bir süre sonra özellikle Bahriye Mektebi için dalgakıranın inşasına başlandı. Bu dalgakıranın inşasında kullanılan vapur için Adalar civarını ayrıntılı bir şekilde gösteren bir Marmara haritasının gönderilmesine dair gerekli yerlere emir verilmişti. Ayrıca, İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti'ne dalgakıran için büyük taşlara ihtiyaç duyulduğu bildirilmişti. Büyük Ada'nın uç noktalarından iki yüz kilo taş barut verilmesi ve bunun masrafının bildirilmesi için emir gönderilmişti. Dalgakıran ile ilgili bir komisyon oluşturulmuş, iki ay kadar süren incelemelerden sonra inşaata başlanmıştır (BN, 51/1009-9, 1922).

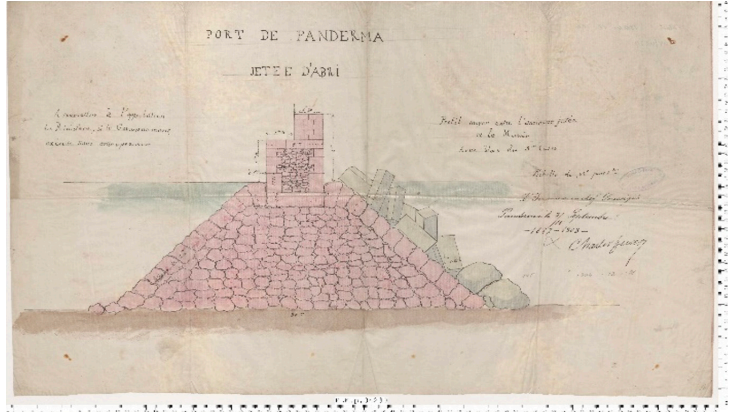
Mendirek ve Mahmuzların İnşası ile Bakımı

Mendirek ve mahmuz, dalgakırana benzer bir amaçla yapılan farklı yapılardır. Mendirek daha derin sularda dalgakıranlar için yaygın olarak kullanılan bir yapı tipidir. Limanın denizin dalgalarından korunmasını sağlayan iskele veya dalgakırandır. Limandan bağımsız olarak denizde veya limanın bir uzantısı olarak inşa edilebilir. Mendirek, deniz kıyılarına dalgakıran aracılığıyla yapılmış liman olarak da tanımlanabilir. Bunlar sayesinde limanlar daha güvenli bir hale getirilmiştir. Limanı dış etkilerden korumak amacıyla

yapılan mendireklerde dalgakıranlardan farklı olarak kule yapısı bulunmaktadır. Mahmuz ise kıyı çizgisini korumak, bozulma ve çukurlaşmayı önlemek amacıyla yapılmaktadır. Kıyıda belli uzunluklarda denizin içine doğru ilerleyen farklı kalınlıklarda dik ve dar inşa edilen dayanıklı yapılardır (Vitruvius, 1990: 115).

1861 senesinde Bozcaada Limanı'nın temizlik ve bakımının yetersiz olduğuna dair ahali şikâyetlerde bulunmuştu. Limanın temizliğinin zorunlu olduğuna dair yazı Meclis-i Ahkâmı Adliye'ye havale edilmişti.

Kaptan Paşa ile liman hakkında görüşmeler yapılarak Bozcaada Limanı'ndaki mendireğin temizlenmesinin mümkün olmadığına karar verilmişti. Mendirek limanı, çevrede bulunan yerli gemi ve kayıkların muhafazası için yeterliydi. Bahriye Meclisi, Bozcaada'dan Anadolu sahiline kadar olan bütün mahaller, bir liman gibi olduğundan mendireğin temizlenmesine ihtiyaç olmadığını bildirdi (A.MKT.UM), 508/73, 1861). 1863'te Balkanların yüksek dağlarından doğan ve Edirne'den geçen Meriç, Arda ve Tuna nehirlerinin zararlarını yok etmek yanında bazı köprülerin düzenlenmesi ve temizlenmesi amacı ile su bendi ve mahmuz

Resim 4. Mendirek Planı (Plan-Proje (PLK.p), 4230-1).

inşasının 271.800 kuruş kadar masrafla vücuda gelebileceği keşifler sonucunda anlaşılmıştı. Bunun 121.850 kuruşu bölgedeki tüccarlar tarafından geri kalanı da hazineden ödenecekti. Bu konu hakkında Edirne Meclisi'nden Meclis-i Vala-yı Ahkâmı Adliye'ye mazbata, keşif defteri ve haritalar sunulmuştur (MVL, 1017/110, 1865). Kargı Adası'nda balçıkta yapılan mahmuzların gemilere bazı zararları oluyordu. Bu mahmuzların ortadan kaldırılmasına dair 2 Aralık 1865 tarihinde görüşmelere başlanmıştır. Bu ada ile karşı taraftaki sahilin arası 800 arşın olup sudan 40-50 arşın kadar yükseklikteydi. Mahmuzların kaldırılmasının herhangi bir zararı olmayacağı beyan edilerek izin talep edilmişti (HR.SYS, 2931/22, 1865).

Limni Limanı'nda denizin dalgalarına karşı mendirek inşa edilmişti. Ancak kısa süre içinde mendireğin bazı noktaları denizden gelen sert dalgaların etkisiyle oyulup yıkılmaya yüz tutmuştu. Ayrıca, yıllardır temizlenmemesinden dolayı içerisi taş ve çamurla dolmuştu. Bu durum devam ederse liman, kayıkların bile giremeyeceği bir hale gelebilirdi. Bazı gemi sahiplerinin talebiyle konu, belediye meclisinde müzakere edildi. Sahil çevresinde yapılması düşünülen temizliğin liman için önemli olmasından dolayı bir keşif heyeti oluşturuldu. Bu heyetin incelemelerine göre, mendireğin etrafındaki duvarların tamir edilip temizlenmesi 45.000 kuruş masrafla yapılabilirdi. Bunun üzerine liman reisi, mendireğin bakımının çok masraflı olacağı hakkında Bahriye Nezareti'ne yazı gönderdi (24 Nisan 1884). Bu yazıya göre, limandaki kısa briket iyi bir durumda değildi, ancak ahali tarafından masrafı karşılanamayacağından yenisi yaptırılamazdı. Sadece, belediye adına alınan ithalat ve ihracat resminden bir miktar ücret ayrılabilirdi. Bu amaçla daha önce ilan edilen masraf artırılarak yeni bir tarife tanzim edilmişti. Böylece, toplanan vergilerle vilayet başmühendisinin görüşleri alınarak mendireğin bakımı yapılabilirdi. Başmühendisin Limni Adası'ndaki incelemeleri sonucunda hazırladığı haritaya göre, mendireğin ağız dar olduğundan içeriye tarak vapuru giremezdi. Ancak bir gemi, ufak tarak aleti vasıtasıyla limanın tamir ile temizliğini yapabilirdi. Limana giren gemiler küçük olduğundan 2,5 metre derinlikten taranması yeterli olabilirdi. Böylece, limanın toplam 45.760 kuruşa taranabileceğine ait bir keşif defteri hazırlandı. Bu keşif defterine göre temizliği ve tamiri mümkün olduğundan mendireğin bakımı yapılabilirdi. Buna bağlı olarak, önceleri olduğu gibi, içine ufak gemiler girerek ahalinin zaruri ve ticari eşyalarının ihraç ve ithalatına kolaylık sağlanabilirdi. Vilayet dâhilinde bunun gibi limanlar bulunmasından dolayı uygun bir vergi de alınabilirdi. Başmühendisin hazırladığı keşiflere göre, 3.200 metrelik mahal, tarak aleti vasıtasıyla temizlenip tamir edilebilirdi. Araç-gereçler, tarak vapuru ile diğer harcamalar 2.000, yevmiyeler 2.560, çamurun taşınması için sandal ücreti 4.000, deniz seddinin tamiri ise 10.000 liraydı. Mendireğin temizlik ve bakım masrafı toplam 41.600 lira olacaktı (ŞD, 2344/47-1, 1884).

1888'de İdare-i Mahsusa'nın İskenderiye hattında işlemekte olan vapurlarının Adalara gidip gelmeleri sırasında Ayanikola ve İstinye limanlarına da uğramaları talep edilmişti. Konu hakkında Bahriye Nezareti'yle görüşmeler yapılsa da bu talep kabul edilmedi. Büyük vapurların iskelelerde bulunması, gidiş ve gelişte bir hayli zamanın kaybedilmesine neden olabilir ve bu da İdare-i Mahsusa'nın emniyetini sağlamazdı. Cezayir Bahri Sefid'in beş iskelesini dolaşıp Suda veya İstinye limanlarından Trablusgarp ve İskenderiye'ye giden büyük postalara aktarma yapmak üzere özel bir vapur bulundurulması ile hem bu sorunun ortadan kaldırılacağı hem de faydalı olabileceği anlaşılmıştı. Ancak, iskelelerin hasılatının böyle bir vapurun masrafı için yeterli olmadığı idare tarafından tecrübeler sonucunda anlaşılmıştı. Böylece, tüccar ve ahalinin işini kolaylaştırmak için Hanya ve Kandiye mendireklerine girebilecek daha uygun bir vapur görevlendirilmişti (DH.MKT, 1571/62, 1888).

1890 senesinde Heybeliada'nın vapur iskelesi çevresinde rıhtım olmamasından bölge halkı bazı sorunlar yaşıyordu. Bunun üzerine iskele çevresine dair bir harita hazırlanarak sahildeki Bahriye Mektebi'ne ait gazino sınırlarından başlayıp mendireğe kadar olan 320 metrelik sahile bir rıhtım inşa edilecekti. Sahilin doldurulması ile içeride kalacak arsalar emlak sahiplerine verilerek halkın memnuniyeti sağlanacaktı. Bahriye Mektebi gazinosu rıhtımından başlayarak taş döküntüsü halindeki mahalle kadar bir rıhtım inşasını Bahriye Nezareti kabul etmişti. Bu konuda hazırlanan keşif defterine göre, rıhtım 405.197,5 lira masrafla tamamlanabilirdi. Heybeliadalılara bırakılacak arsaların bedelleri ise toplam 415.920 kuruş olacaktı. Rıhtımın inşasına izin verildiği takdirde arsaların keşfi yapılarak her bir arşının kaç kuruş olacağı hesaplanacaktı. Araziler, özellikle emlak sahipleri başta olmak üzere taliplerine müzayede ile satılacaktı. Rıhtımın inşası hakkındaki planlar, Bahriye Nezareti'ne keşif defteriyle haritalara bağlı olarak arz edilmişti (ŞD, 754/42-1-1, 1890). Bu haritalara göre, kordon adı verilen mendirek, rıhtım üzerinde bulunan iki odalı liman dairesinin girişine yerleştirilmişti. Kordonun inşası tamamlandıktan sonra birkaç sene boyunca 100 lira kadar bir bedel toplanmış ancak bu ücret tamir konusunda liman dairesi için yetersiz olmuştu. Ayrıca, kordon boyunca meydana gelen rüzgârlardan dolayı masraflar da artmıştır (DH.MKT, 38/3, 1893).

Akhisar nahiyesine bağlı Çardak karyesi yakınlarında Sakarya Nehri kış mevsiminde taşardı. Son zamanlarda Sakarya Nehri gittikçe evlerin duvarlarına yaklaşmaya ve zarar vermeye başlamıştı. Buna engel olabilmek için bir set inşa edilmesine karar verildi. İzmir Mutasarrıflığı tarafından nehir çevresinde bir keşif yapılarak Çardak çevresinin ve tehlike altındaki Orta Araplık ve Yeniköy karyelerinin muhafazası için iki tane mahmuz inşasına karar verildi. Bu keşfe göre, 27.415 kuruşluk masrafla bir set ve iki adet mahmuz inşa edilebilirdi. Mahmuzun inşası için istenilen ücretin ödenmesi hakkında bazı sorunlar yaşandı. Ancak set ve mahmuz inşası ile bölgede hem güvenlik sağlanacak hem de ziraatçıların menfaatlerine hizmet edilecekti. Set ile mahmuzun inşaat masraflarının nafia tahsisatından ödenebilmesi için gereğinin yapılmasına dair bir yazı Ticaret ve Nafia Nezareti'ne havale edildi (İ.TNF, 4/27, 1895).

1896 senesinde Seymen Nehri'nde arka arkaya üç defa taşkın yaşanmıştı. Sahile oldukça yakın bulunan İdadi Mektebi'nin çevresindeki ağaçlar, bu taşkınlar sonucunda tamamen sökülüştü. Nehir suları, tam bir engelle karşılaşmadığından mektep binasına doğru yaklaşmıştı. Bu konu hakkında bir komisyon oluşturularak sahile güvenli bir rıhtım ile mahmuzlar inşa edilmesine karar verilmişti. Mahmuzlar hızlı bir şekilde inşa edilmezse mektep her zaman tehlike içinde kalabilirdi. Bu amaçla liman inşası ve güvenliğin sağlanabilmesi için 3.400 kuruş talep edildi. Bölgede yapılan incelemelerden sonra inşaat, 2.500 kuruşa tamamlanmıştır (DH.MKT, 321/22, 1896).

Basra vilayetine bağlı Amare kasabasında askeri kışla yakınlarındaki rıhtımla iki mahmuzun 47.000 kuruşa tamir edilebileceği keşifler sonucunda anlaşılmıştı. Bu inşaatlar, çok büyük masrafa neden olmakla birlikte rıhtımda birçok hasara da neden olabiliyordu. Amare kasabasının rıhtım ve mahmuz inşası, sene sonu gelirlerinden karşılanabilirdi. Buna göre 1901 senesi gelirlerinden 233.600 kuruş ödenmesine dair Dâhiliye Nezareti'nden izin talep edilmişti (BEO, 1755/131572, 1901).

Rodos Adası'ndaki gümrük ve mendirek limanlarının uzun süredir tamir ve bakımları yapılmadığından burası taş, toprak ve deniz akıntılarının sürüklediği çöplerle dolmuştu. Ayrıca birçok yerinde gemilerin değil küçük sandalların bile yanaşamayacağı kadar sığıklar ortaya çıkmıştı. Birkaç sene sonra milyonlarca lira harcansa da yeniden yapılması mümkün olmayan mendirek limanının boğazı kapanabilir, vapurlar için barınacak yer kalmayabilirdi (DH.MKT, 2430/45). Rodos Belediyesi'nden bu durumda yapılması gerekenler hakkında 5 Şubat 1907 tarihinde ilgili nezaretlere yazı gönderildi. Buna göre, memleketin milli serveti olan limanların tamir ve bakımlarının yapılması Bahriye Nezareti'ne ait bir görevdi. Rodos belediye varidatı, bu tamir masraflarını karşılayabilecek bir durumda değildi. Osmanlı Devleti'nin deniz ticaretinin ilerlemesi ve gelişmesinde büyük rol oynayan limanların tamir ve temizliği Bahriye Nezareti'ne ait bir görevdi. Buna bağlı olarak Rodos Limanı'nın tamir masrafları da Bahriye Nezareti tarafından karşılanarak bir an önce temizlenebilirdi (23 Ocak 1907). Bahriye Nezareti'nden alınan cevap ise limanların temizlik masraflarıyla Bahriye Dairesi bütçesinden bir ücret ayrılması için nezaretten gönderilen tarak dubalarının devri çark masraflarının mahalli belediye varidatından ödeniyor olmasıydı. Ancak, Tersane-i Amire'de Rodos'a gönderilecek uygun bir tarak dubası bulunmuyordu. Rodos Adası'nın gümrük ve mendireği gibi bunun gibi diğer mahallerin temizliğini yapmak için Avrupa'dan bir tane tarak ve iki tane çamur dubası Maliye Hazinesi tarafından satın alınacaktı (DH.MKT, 1083/36, 1906). Avrupa'dan satın alınacak tarak dubası, 90 kadem (2743,2 cm) uzunluk ve 20 kadem (609,6 cm) genişliğinde ve 25 beygir kuvvetinde olup günde 9 metre derinliğindeki bir mahalden 2.000 ton çamuru tarayıp çıkarabilirdi. Bir tane tarak dubası, içine 70 ton çamur alabilirdi. İki çamur dubasının toplam 1.200 liraya satın alınabileceği tahmin ediliyordu. Sadece bu paranın ödenmesine Bahriye bütçesi müsait olmadığından tarak dubasıyla çamur dubaları, Rodos'ta temizliği yaptıktan sonra İstanbul'a gönderilecekti. Bu gibi liman ve mendireklerin temizlenmesinde kullanılmak için hazır bulunacaktı. Bunların bütün parçaları ile beraber masrafları Maliye Hazinesi tarafından temin edilecek ve Avrupa'dan satın alınarak getirilecekti (BEO, 2986/223927, 1907). Bütün masrafların Maliye Hazinesi'nden ödenmesi mümkün olmadığı takdirde, bu limanlar ile beraber ahiren temizlenmeye muhtaç

oldukları anlaşılan Midilli ve İstanköy limanlarının da sırayla temizlik ve bakım masraflarına karşılık olmak üzere tüccar ile gemi sahiplerinden bir miktar iane alınacaktı. Bu konuda izin verilmesine dair vilayetten cevaben alınan 11 Şubat 1908 tarihli yazı da takdim edildi (12 Şubat 1908).

1908'de Çahle Nehri suyunun ayrılmasıyla Meşruh Nehri suyunun artırılması için mahmuzlar inşa edilmişti. Mahmuzların görevini iyi bir şekilde yapabilmesi amacıyla her sene suların çekilmesi sırasında temizlik ve bakımları yapılırdı. Ancak 1908 senesinde, mahmuzlardan yeterince istifade edilememesi üzerine yeniden inşalarına karar verildi. Bir komisyon oluşturularak bölgede yapılan keşifler sonucunda 2.200 kuruş kadar bir masraf ortaya çıkmıştı (ML.EEM, 678/45, 1906). Bu masraf oldukça fazla olduğundan ikinci keşif yapılmış ve masraf 1.602 kuruşa indirilmişti. Vilayet muhasebesi tarafından birinci ve ikinci keşif defterine göre nelerden tasarruf edildiğini gösterir bir yazı sunulmuş ve inşalara başlanmıştır (ML.EEM, 799/29, 1908).

1911 senesinde Gelibolu Limanı'na mendirek inşasına karar verilmişti. Mendirek için talep edilen 22.110 kuruş zamanında gönderilmediğinden ve zor geçen kış mevsiminden dolayı inşaata başlanamamıştı. 1912'de yeniden inşaata başlamak üzere Edirne vilayetinden gönderilen yazıda, masraf için ücretin yenilenmesi istendi. Ancak, 1911 senesinde limana, mendirek inşasına tahsisat verildiğine dair şube tarafından kayıt yapılmamıştı. Limanların inşaat ve tamiratının emlak idaresine ait olmadığı beyan edilmişti. Böylece, Gelibolu'da mendirek inşası yeniden ertelenmiştir (ML.EEM, 835/12).

Dalgakıranlar için Set İnşası Sırasında Maçunaların Kullanılması

Dalgakıran için set inşasında taşlar ve diğer malzemeler demiryolu ile daha kolay taşınırdı. Seddin yerleştirilmesi sırasında ise maçuna kullanılarak istenilen yerlerde taşlar suya indirilirdi. Ayrıca, maçuna sayesinde taşlar hızlı bir şekilde trenden alınıp sahile getirilirdi. Bu nedenle dalgakıran seddi inşasında en önemli görevlerden birini maçuna yerine getirmiştir. Set inşası için genellikle iki çeşit maçuna kullanılmıştır. Biri döner maçuna, diğeri ise sac maçunadır. Bu maçunalar hangisinin uygun olduğu, bulunulan mahallin şartlarına göre belirlenir ve buna bağlı bir şekilde inşaat usulüne karar verilirdi. Maçunanın kolunun uzun olmasından dolayı hem taş ve malzeme kolay bir şekilde yerden alınır hem de çok az bir alan işgal edilirdi. Dalgakıranın inşası sırasında sürekli mekân değiştirildiği için maçuna sayesinde çok hızlı hareket edilerek seddin inşası kolaylaşırdı. Bu tarz inşaatlarda maçunanın en önemli görevi vagonları boşaltmak ve gerekli malzemeleri yere indirmektir. Karadan seddin ucuna kadar olan nakliyat görevi, demir yolu üzerinde hızlı bir şekilde hareket eden bu özel araca verilmişti. Böyle bir maçuna ilk defa İtalya'nın Milan limanında set inşaatında kullanılmıştı. Bu maçunanın karada işgal ettiği yer çok küçük olmasına rağmen 80 tonluk parçaları 24 metre mesafeye kolayca nakletmiş, inşaat güvenli ve hızlı bir şekilde tamamlanmıştı (Liman Mecmuası, 1927: 8).

Set inşası sırasında beton bloklar ile parçalar maçunada özel kancalar kullanılarak kaldırılırdı. Hareket bir ustanın idaresi altında elektrik motorları tarafından temin edilirdi. Kaldırma parçaları, maçunanın kendi arabası üzerinde bulunmuyordu. 10 ve 16 metre uzunluğundaki kolun arka tarafında olup bir beton kütleli ağırlık vazifesini görüyordu. Maçuna arabasının hareketleri kaldırma kabloları ile idare edilir, bu kablolar arabadan geçip ilerideki makaraya takılırdı. Makineyi idare edenin kamarası maçuna kapısının üstünde ön kısmın içindeydi. Kanarya Adalarındaki Tenerife Limanı'nın inşası için sütun üzerinde duvar bir maçuna kullanılmıştı. Bunun tam üzerinde kafesli madenden yapılmış bir sütunu vardı. Bu maçuna 18 metrelik bir mesafe için en fazla 50 ton ağırlığı nakledebilecek şekilde inşa edilmişti. Maçunanın en uç noktasındaki (30 metrelik mesafede) kolun kuvveti yaklaşık 30 tondur. Bu maçuna suyun ağırlığını kaldırabildiğinden deniz seddinin inşasında kullanılmıştı. Böylece suyun karşı koyma kuvvetinden de istifade edilerek suya batırılan ağırlık hafifletilmişti. Suyun içinde vincin taşıdığı 50 tonluk ağırlık 15 tona inerek, araçların yerinin değiştirilmesi 6,30, maçunanın yerinin değiştirilmesi 30, devir 20, tam bir devir ise 6 dakikada yapılabilmışti.

Amerika'da San Antonio seddinin inşası için kullanılan maçuna oldukça farklı yapılmıştı. Bu maçunanın 16 metre uzunluğunda kolu bulunuyor ve 45 ton kadar yükü kaldırabiliyordu. Vincin bu hareketlerinde kaldırış hızı 4, yerini değiştirmesi 13 ve ufak yükü kaldırması 3 dakikada olmuştu. Vinç, malzemelerin rahatça taşınması için farklı bir şekilde yapılmıştı. Vincin hareketinin idaresi, ağırlık görevini gören bir buhar makinesiyle sağlanmıştı. Özel tarzda yapılan kanca tesisatı, vagonların boşaltılmasını ve ağır blokların hareket ettirilmesini kolaylaştırmıştı. Setlerin dalgalara karşı koymasını sağlamak için kullanılan blokların ağırlıkları günden güne artıyordu. Bir süre sonra dik veya yukarıdan üst üste yerleştirilmiş olan bloklarla yapılan duvarlar, düzensiz bir tarzda yükseltilen dalgakıranların yerini almıştı. Blokların ağırlığı kısa sürede arttı, böylece set boyunca vagonların nakilleri basit maçunalarla mümkün olamadı. Böyle durumlarda sac maçunalar kullanılmaya başlanmıştı. Sac maçunalar, daha önce ayrı ayrı yerine getirilen iki işi, yani hem blokların taşınmalarını hem de denize batırılmalarını aynı anda yapabildiler (Liman Mecmuası, 1927: 9).

İstanbul Büyükdere'ye maçunalar gönderilerek rıhtım ile dalgakıran inşasına başlanmıştı. Bu nedenle sahilde, balık avına izin verilmemişti. 3 Mayıs 1871 tarihinde Beyoğlu'ndaki Kilise Vakfı'nın sorumlusu Mısırlı Anduk Bey, arazinin kendisine ait olduğunu iddia ederek dalgakıran inşasına itiraz etti. Ancak, Büyükdere arazisi tamamen şehzade Sultan Mehmed'e aitti. Sadece vakıf defterinde arazinin kaydı bulunmadığından öncelikle kimin üzerinde olduğu belirsizdi. Bahriye Nezareti adına Miralay İsmail Bey,

konunun mahkemede incelenmesini ve Tersane-i Amire adına yazılı ve sözlü kararın verilmesini istedi. Ayrıca, sahile rıhtım ve dalgakıran inşası ile bir maçunanın da kurallara uygun bir şekilde yerleştirilmesini talep etmişti. Büyükdere'deki rıhtım ile ilgili incelemeler tamamlanana kadar maçunalar kaldırılarak, konu Nafia Dairesi'nde görüşülmeye başlanmıştı. Balık avında zarar gördüğünü bildiren ahalinin durumu ise Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye havale edilmişti (HR.H, 379/24-2-2).

Tuzla'nın Çakıllık mevkiinde iki tane tarla üzerine Avusturya Devleti tebaasından Mösyö Covanni Beroninc, tuğla fabrikası inşası için ruhsat almıştı. Buna göre tuğla fabrikasının mallarını deniz araçlarıyla nakletmek için 226 metre uzunluğunda ve 80 metre genişliğinde birer rıhtım ile bunun muhafazası için 175 metre uzunluğunda bir dalgakıran inşa edilecekti (BEO, 4213/315926, 1913). Bu dalgakıran inşası için Maliye Nezareti'nden izin talep edilmiş ve bazı şartlarla inşasına ruhsat verilmesine bir engel olmadığı anlaşılmıştı. Buna göre denizden doldurulacak rıhtım ile dalgakıran hakkında Arazi Kanunnamesinin 132. Maddesi'ne göre Dahiliye Nezareti'nden gerekenlerin yapılması hakkında izin yazısı alındı (28 Ağustos 1913). İstanbul Büyükdere'de rıhtım yapılarak deniz kenarına gemi tamiri için maçuna yerleştirilmişti. Arazi sahipleri, izin alınmadan yerleştirilen maçunanın kaldırılmasına dair Bahriye Nezareti'ne yazı gönderdiler. Bu konu üzerinde yapılan incelemeler ve görüşmeleri kapsayan evrak öncelikle Dâhiliye Muhakemat Dairesi'ne verildi. Hukuki Hükümler Dairesi'nde yapılan müzakerede rıhtım ile maçunanın kaldırılmasına karar verildi. Bunun en önemli nedenlerinden biri rıhtımın hükümetten resmi izin alınmadan yaptırılmış olmasıydı. Diğer bir konu ise rıhtım mahalli, gemi tamirine mahsus tersane için ayrılmıştı. İstanbul sahilinde tersane yapılmamasına dair kabul edilen karara göre, maçuna kullanılmasının yasak olmasına rağmen, buna aykırı hareket edilmişti. Bunun üzerine konu hakkında Covanni'den cevap talep edilmişti. Covanni, burada çok önceden zaten gemi tamir edildiğinden dolayı ayrı bir izin alınmasına gerek olmadığını düşünmüştü. Gerek ahali ve gerekse karakol gemisi süvarisi tarafından yapılan kontroller, tamamen genel bir uyarı anlamına gelmiş olabilirdi. Ayrıca bu uyarılar, rıhtımın inşasının tamamlanmasından sonra yapıldığından uygulamaya konulmasına da zaman kalmamıştı. Haliç'te Tersane-i Amire, sadece savaş gemilerinin tamirine mahsus olduğundan ticaret gemileri zorluklar yaşıyordu. Covanni, maçuna kullanılarak yapılan gemi tamirinin ticaret gemilerine büyük kolaylıklar sağlayacağını bildirmişti. Burada eskiden beri gemi tamir edilmesine rağmen dalyan sahiplerinden şimdiye kadar herhangi bir şikâyet olmadığını da belirtmişti. Gemilerin bakımları için kullanılan rıhtım ve maçuna hakkında bilgi verilse de inşaatı sırasında kurallara riayet edilmemişti. Büyükdere Limanı'nda bulunan Mercan Sokağı'ndan bu mahalle kadar olan sahil Sarıyerli Sadi Bey ile muhtar Hacı Raşid Ağa ve Büyükdere Bakkal'a aitti. Burada dalyan kurmakta olduğu halde rıhtım ile ıskara dalyanının terk edilmiş hükmünde olduğu ve Sarıyer ile diğer mahallerin balıkçıların mahalli olmasından dolayı şikâyetçi oldukları incelemeler sonucunda anlaşılmıştı. Bu açıklamalara göre, konunun esasen üç yönü olup biri bahsedilen rıhtımın genişletildiği, diğeri maçunanın kurulmasının kanunlara aykırı olduğu ve bir diğeri de ahalinin zarar gördüğüydü. Kurallara aykırı olarak inşaat ve imalat durumundan ileri gelen ihtilaf, hükümet ile şahıslar arasında bir dava demek olduğundan konu hakkında Şurayı Devlet'te karara varılacaktı. Daha sonra ahalinin iddia ettiği zararların şahsi olmasından dolayı Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye havale edilecekti. Burada hükümetin iddiasına dair hukuki hükümler dairesinde yapılan incelemeler sırasında, rıhtım ve dalgakıranın kaldırılmasına karar verildi (İ.TNF, 20/21, 1913).

SONUÇ

Üç tarafı denizlerle çevrili Türk topraklarında, kıyıların en iyi şekilde kullanılıp güvenliğinin sağlanması gerekir. Deniz ulaşımının zorunluluğu ve Türk topraklarının önemli deniz yolları üzerinde bulunması bu payı daha da artırmıştır. Deniz dalgalarının limanlarda yaptığı tahribat sonucu büyük zararlar meydana gelebiliyordu. Kıyının bu tahribattan korunması için dalgakıranlar inşa edilmiştir. Dalga, sakin su seviyesinden itibaren, zamanın ve konunun fonksiyonu olan düşey yer değiştirme olarak tanımlanmıştır. Dalgakıranlar ise limanları açıktan gelen dalgalara karşı korumak amacıyla inşa edilen yapılardır. İlk yapılan dalgakıranlar daha basit olmuş ve zamanla incelemeler ile çalışmalar sonucunda çeşitli tiplerde dalgakıranlar ortaya çıkmıştır. Ancak kıyıların dışarıdan yapılan müdahalelerle değişmesi sonucunda bazı olumsuzluklar da ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, dalgakıranların önemi ve Osmanlı Devleti'nde dalgakıranlarla ilgili çalışmalar üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti'nin etrafının denizlerle çevrili olmasından dolayı dalgaların etkisiyle limanlar ve gemiler sorunlar yaşayabiliyordu. Başta İstanbul olmak üzere, Edirne, Rodos, Limni ve Basra gibi birçok sahilin ve limanlarının denizden korunmasını sağlamak amacıyla dalgakıran, mendirek ve mahmuzların inşalarına gayret edilmiştir. Sadece bazı limanlarda, masrafların karşılanamamasından dolayı dalgakıranların planları yapılsa da bunlar tamamlanamamıştır. Özellikle İstanbul'da dalgakıranlara biraz daha fazla önem verilerek bakımlarına ve tamamlanmalarına dikkat edilmiştir. Bu durumu yeri geldiğinde sahil kenarlarının kanunlara uygun bir şekilde istimlak edilip dalgakıranlar inşa edilmesinden görebiliyoruz. Osmanlı Devleti'nde dalgakıranlarla limanlarda hem güvenlik sağlanmış, hem de denizden ve kıyıda daha güvenli bir şekilde faydalanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Tüzel Yazarlı Arşivsel Kaynak
Babialı Evrak Odası (BEO).
- Bağdat Valisi, (1873, 18 Ekim). Raşid Efendiye dair (Kutu No. 66, Belge No. 87), Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bahriye Nezareti, (1900, 10 Mayıs). Dedeâğaç mendireğinin temizlenmesi (Kutu No. 2343, Belge No. 55). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bahriye Nezareti, (1900, 25 Haziran). Dedeâğaç mendireğinin kayık, mavna ve küçük deniz taşıtlarının hareketine uygun hale getirilmesi. (Kutu No. 76, Belge No. 26). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bahriye Nezareti, (1900, 28 Kasım). Mendirek inşaatı (Kutu No. 2430, Belge No. 45). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bahriye Nezareti, (1908, 10 Şubat). Ereğli’de dalgakıran inşa edilmesi (Kutu No. 306, Belge No. 23), Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bahriye ve Dâhiliye Nezareti, (1907, 30 Ocak). Rodos’ta gümrük ve mendirek limanlarının temizlenmesi hakkında (Kutu No. 2986, Belge No.223927). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bandırma limanı mendirek planı (Kutu No. 4230, Belge No.1)
- Cezayir Bahri Sefid, (1861, 21 Ekim). Bozcaada Limanı denilen mendireğe dair (Kutu No. 508, Belge No. 73), Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Cezayir ve Bahri Sefid Vilayeti, (1893, 14 Mayıs). Limni Adası mendireğinin yıkılmaya yüz tutması (Kutu No. 38, Belge No. 3). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Cezayir Bahr-i Sefid Vilayeti, (1909, 2 Eylül). Dalgakıran rıhtımının masrafını karşılamak üzere (Kutu No. 2, Belge No. 30). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ)
- Dahiliye Nezareti, (1884, 18 Haziran). Limni adası mendireğinin tamirine dair keşif yapılması (Kutu No. 2344, Belge No. 47), Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Dahiliye Nezareti, (1890, 3 Temmuz). Heybeliada mendirek nam mahalle dair (Kutu No. 754, Belge No. 42), Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Dahiliye Nezareti, (1894, 10 Kasım). Midilli adasında denizin dalgalarına karşı alınan tedbirler (Kutu No. 3, Belge No. 6). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Dahiliye Nezareti, (1914, 21 Mart). Mersin’de dalgakıran inşası (Kutu No. 9, Belge No. 15). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Dahiliye Nezareti, (Kutu No. 29, Belge No. 11). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Dahiliye Nezareti İdare (DH.İD).
- Dahiliye Nezareti Mektubi (DH.MKT).
- Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI).
- Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü (DH.UMVM).
- Dahiliye Nezareti Umur-ı Maliye Vilayet Müdürlüğü (DH.UMVM).
- Edirne Vilayeti Vekâleti, (1899, 29 Temmuz). Dedeâğaç mendireği (Kutu No. 2275, Belge No. 73). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Edirne Vilayeti Vekâleti, (1899, 24 Kasım). Dedeâğaç mendireğinin temizliği (Kutu No. 2275, Belge No. 73). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Edirne Vilayeti Vekâleti, (1900, 11 Ekim). Nif kazası Ahmed Rüşdü Efendi (Kutu No. 2313, Belge No. 117). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Gediz dalgakıran planı (Kutu No. 3652, Belge No. 1, 2, 3)
- Girit Vilayetine, (1888, 4 Aralık). Hanya ve Kandiye mendireklerine girebilecek bir vapur gönderilmesi (Kutu No. 1571, Belge No. 36). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Hariciye Nezareti Hukuk (HR.H).
- Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS).
- Hazine-i Evrak Müdüriyeti, (1863, 7 Aralık). Vidin ve Kalafat arasında mahmuz inşası (Kutu No. 2931, Belge No. 22). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- İrade Defteri Hakani (İ.DFE).
- İrade Rüsumat (İ.RSM).
- İrade Ticaret ve Nafia (İ.TNF).
- Madrid Sefareti Seniyyeleri Ateşemiliteri Erkanı Harbiye Kolağalarından Şevket Efendi Kulları Tarafından Mürud Tahrirat, (1884, 7 Haziran). Deniz dalgalarına engel olmak amacıyla kullanılan alete dair (Kutu No. 7, Belge No. 32), Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Maliye Nezareti, (1865, 19 Ekim). Edirne’de bend ve mahmuz inşası (Kutu No. 1017, Belge No. 110), Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Maliye Nezareti, (1901, 4 Aralık). Rıhtım ve mahmuz inşası masrafları (Kutu No. 1755, Belge No.

- 131572). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Maliye Nezareti, (1906, 20 Mart). Gelibolu mendirek limanının inşa ve tamir talebi (Kutu No. 835, Belge No. 12), Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Maliye Nezareti Emlak-i Emiriye Müdüriyeti (ML.EEM).
- Meclis-i Vala Evrakı (MVL).
- Nafia Nezareti, (1913, 26 Kasım). Marmara Ereğlisi Limanı'nın haizi ehemmiyet olmasına mebni dalgakıran (Kutu No. 4234, Belge No. 317519). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Nafia ve Maliye Nezareti, (1913, 15 Eylül). Tuzla'da Mösyö Covanni Bedoti'nin dalgakıran inşası (Kutu No. 4213, Belge No. 315926). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Nazır Cemal Efendi'den Hariciye Nazırı Ferid Paşa'ya, (1919, 7 Eylül). Dalyanın istimlak işlemleri (Kutu No. 161, Belge No. 126-1). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Nazır Cemal Bey Efendi'den Hariciye Nazırı Ferid Paşa'ya, (1919, 7 Eylül). Torpido istasyonu için Fenerbahçe'deki dalyanın istimlak işlemlerinin kanuna uygun olması (Kutu No. 161, Belge No. 126). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Rodos Rüşumat Müdüriyeti, (1907, 2 Mart). Rodos dalgakıran seddi inşası. (Kutu No. 26, Belge No. 22). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Plan-Proje (PLK, p).
- Rüşumat Emaneti, (1909, 8 Mart). Mersin gümrüğünü dalgalardan korumak için bir sed inşası (Kutu No. 3507, Belge No. 263015). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat (A.MKT.UM).
- Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM).
- Sadaretpenahileri, (1902, 30 Nisan). Dedeağaç limanı dalgakıran seddinin tamiri (Kutu No. 1217, Belge No. 37), Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Sadaretpenahilerine, (1906, 20 Mart). Emlak arazinin satılması hakkında (Kutu No. 835, Belge No. 36). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Sadaretpenahilerine, (1906, 23 Mayıs). Rodos Gemerek ve Mendirek limanlarının temizlenmesi (Kutu No. 1083, Belge No. 36). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Sadaretpenahilerine, (1906, 4 Kasım). (Kutu No. 1126, Belge No. 91). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Seraskeriye, (1901, 10 Haziran). İskenderun'da mendirekle ilgili yapılan değişiklikler (Kutu No. 2495, Belge No. 101). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Şurayı Devlet (ŞD).
- Şurayı Devlet, (1895, 26 Ağustos). Çardak karyesi yakınlarında mahmuz inşası (Kutu No. 4, Belge No. 27). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Şurayı Devlet, (1908, 18 Ağustos). Bozcaada liman ve dalgakıran inşası (Kutu No. 19, Belge No. 3). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Şurayı Devlet Muhakemat-ı Hukukiye Dairesi, Büyükdere'de tamir ve maçuna meselesi. (Kutu No. 379, Belge No. 24-2-2). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Ticaret ve Nafia Nezareti, (1900, 31 Temmuz). Dedeağaç mendireği masraflarının karşılanması (Kutu No. 2381, Belge No. 69). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Ticaret ve Nafia Nezareti, (1906, 1 Kasım). Dedeağaç mahalli beldesi hesabına bir dalgakıran seddiyle liman inşasına dair (Kutu No. 3068, Belge No. 230078). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Ticaret ve Nafia Nezareti, (1909, 4 Kasım). Şirket için ruhsat verilmesi. (Kutu No. 20, Belge No. 21). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Ticaret ve Nafia Nezareti, Babıalı Evrak Odası. (1906, 9 Eylül). Dedeağaç Limanı'nda mahalli belediye hesabına bir dalgakıran seddi inşası hakkında (Kutu No. 2940, Belge No. 220464). Başkanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV).
- Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD).
- Deniz Müzesi Arşivi (DMA)
- Bahriye Nezareti (BN).
- Bahriye Nezareti, (1922, 27 Temmuz). 51/1009-1, 51/1009-2, 27 Temmuz 1338 51/1009-9.
- Telif Eserler
- Bilyay, E., Bacanlı, S., Özbahçeci, B., Küçükosmanoğlu, A. ve Kızıroğlu, G. (2011). Dalgakıran koruma tabakası tipinin, boyutunun ve yerleştirme şeklinin dalga aşmasına etkileri. Y. Yüksel (Ed.), 7. Kıyı Mühendisliği Sempozyumu Bildiriler Kitabı (167-173). Ankara: Mattek Matbaacılık.
- Ceride-i Bahriye, 14. Sene, 2 Ramazan 1320 (3 Aralık 1902).
- De Drauw, A. (2022). Ancient port structures an engineer's perspective. Coastal Engineering Shiphandling Grenoble, 5, 1-36.
- Herbich, J. B. (2000). Handbook of coastal engineering. New York: McGraw Hill Global Professional.

Kerisel, J. (1985). The History of Geotechnical Engineering up Until 1700, Ecole Nationale des Ponts et Chaussees, Paris, France.

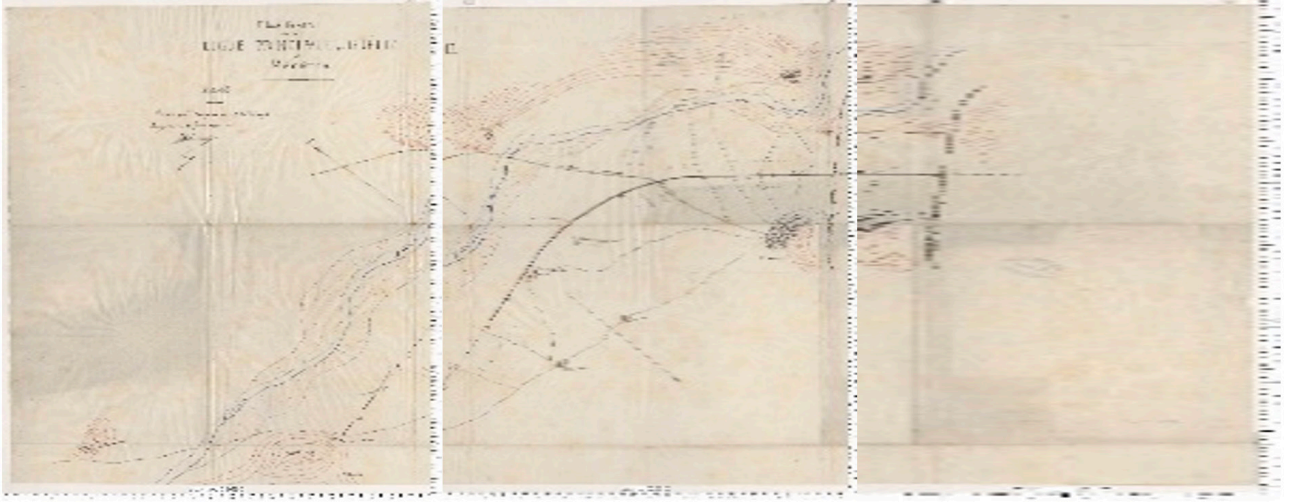
“Liman İnşası Cismiyesinde Kullanılan Maçonalar”, Liman Mecmuası, 1 (6), 1927.

Özbahçeci, B. (2013). Limanların yüzer dalgakıranla modellenmesi. Denizcilik Fakültesi Dergisi, 5 (2), 98.

Vitruvius, (1990). Mimarlık üzerine on kitap. (Çev. S. Güven). Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

EKLER

Ek 1. Gediz’de Dalgakıran Planı (BOA, PLK.p, 3652-1, 2, 3).

19.03.2022

Geliş Tarihi
Submitted

Banu ZENCİR (banuzincir26@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7972-1980)

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1090138>

09.05.2022

Kabul Tarihi
Accepted

TURİZM SEKTÖRÜNDEKİ SATIN ALMA UYGULAMALARINA YÖNELİK SİSTEMATİK BİR DERLEME

Özet

Küreselleşen dünyada turizm sektöründeki (konaklama, seyahat, ulaşım, eğlence) işletmeler arasındaki rekabetin uluslararası boyutlara gelmesi ve hızla değişen dünyaya adapte olma isteği ile satın alma yönetiminin öneminin gün geçtikçe arttığı yapılan çalışmalarda gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, çalışma, turizm sektöründe satın alma yönetimi uygulamalarına yer veren makalelerin içeriklerinin incelenmesi ve teorik çıkarımlar elde edilmesi amacıyla yapılmıştır. Sistematik derleme yöntemi kullanılarak belirlenen kriterlere göre ulusal ve uluslararası veri tabanlarındaki makaleler “genel üretim kapsamı, kullanılan arka plan teorisi, analiz biçimi, araştırma yöntemi ve araştırılan ana konular” bakımından taranmış ve analiz edilmiştir. Hizmet işletmeleri arasında yer alan otel ve restoran işletmelerinin, satın alma öncesi ve sonrasında, tedarikçilerle karşılıklı olarak bilgi ve iletişim ağı oluşturarak pozitif yönde ayrışma sağladıkları saptanmıştır. Aynı zamanda satın alma politikasına sahip olan işletmelerin açık iletişime ve ortak problem çözmeye daha yatkın oldukları, tedarikçilerle daha fazla işbirlikçi ve uzun vadeli ilişkilere sahip oldukları gözlemlenmiştir. İşletmelerin uyguladıkları satın alma politikalarının maliyet avantajı yanında rekabet ve tedarik süreci gibi konularda da üstünlük sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm endüstrisi, Satın alma ve tedarik yönetimi

A SYSTEMATIC REVIEW OF PURCHASING PRACTICES IN THE TOURISM SECTOR

Abstract

In the globalizing world, it has been observed in the studies that the importance of purchasing management is increasing day by day, with the competition between the enterprises in the tourism sector (accommodation, travel, transportation, entertainment) reaching international dimensions and the desire to adapt to the rapidly changing world. In this context, the study aims to examine the contents of the articles that include purchasing management practices in the tourism sector and to obtain theoretical inferences. Using the systematic compilation method, articles were scanned and analyzed in national and international databases according to the determined criteria, including “general production scope, background theory used, analysis method, research method and main topics researched”. It has been determined that the hotel and restaurant businesses, which are among the service businesses, create a mutual information and communication network with the suppliers before and after the purchase, and they provide positive differentiation. At the same time, it has been observed that businesses with a purchasing policy are more prone to open communication, joint problem solving, and have more collaborative and long-term relationships with suppliers. It has been determined that the purchasing policies implemented by the enterprises provide superiority in matters such as competition and supply process, as well as cost advantage.

Key Words: Tourism Industry, Purchasing and supply management

GİRİŞ

Dünyada yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler neticesinde artan rekabetin küresel boyutu sebebiyle turizm sektörünün büyümesi gün geçtikçe zorlaşmıştır. Zorlaşan ekonomik, sosyal ve psikolojik koşullar altında turizm işletmeleri birtakım yenilikler kapsamında “ürün çeşitliliği, kalite ve maliyetler” konusunda arayışlara girmiştir. Dolayısıyla işletmelerin yaşadıkları zorluklar neticesinde satın almanın işlevi büyük önem arz etmiştir. Bu önem turizm sektöründeki hizmet işletmelerinin rekabet avantajı sağlamasında stratejik önemi de beraberinde getirmektedir (Stewart, Rickerby ve Warburton, 2022).

Turizm sektöründe gösterilen faaliyetlerin büyük bir kısmı, hizmet ağırlıklı (konaklama işletmeleri, ulaşım firmaları, restoranlar, eğlence sektörü) faaliyetler olması nedeniyle turistik mal ve hizmetleri sunarken bir kısım da (tur operatörleri ve seyahat acentaları) turistik ürünün oluşturulup satılmasını gerçekleştirir. Turizm, bazı özellikleri itibarıyla diğer sanayi dallarından ayrılmaktadır. Bu özelliklerin en önemlileri, hedef pazar ve tüketici davranışlarıdır. Turizm sektörü aynı zamanda, başta yapı sektörü olmak üzere tarım ve imalat gibi diğer sektörleri de dolaylı olarak etkilemektedir. Bu etkileşim nedeniyle turizm endüstrisinde meydana gelecek olumlu veya olumsuz etkiler birçok sektör tarafından da hissedilmektedir (Mill ve Morrison, 1992).

Satın alma genellikle, ürünleri doğru görünen bir fiyatta teslim etme algısı temelinde neredeyse rastgele seçilen farklı tedarikçilerin bir koleksiyonu şeklinde tanımlanabilmektedir (Quayle, 2006). Bu bağlamda satın alma, tedarik zinciri yönetiminin en önemli bileşenlerinden bir tanesidir. Tedarik zinciri yönetimi, mal ve hizmet akışının yönetimidir ve hammaddeleri nihai ürünlere dönüştüren tüm süreçleri içerir. Müşteri değerini en üst düzeye çıkarmak ve pazarda rekabet avantajı elde etmek için bir işletmenin arz yönlü faaliyetlerinin etkin biçimde düzenlenmesini sağlar (Ateş, Wynstra ve Raaij, 2015). İşletmeler de birtakım zorlukların üstesinden gelmek için giderek daha fazla temel yetkinliklere odaklanmakta; dış kaynak kullanımına yönelik eğilimle birlikte, üreticilerin tedarikçilere olan bağımlılığının gün geçtikçe arttığına şahit olmaktadır. Satın alma, özünde bir kaynak yönetimi olup para, zaman ve yenilikçilik faydası yaratmaktadır. Kısacası işletmenin hayatını sürdürmesinde satın almanın hayati rolü tartışılmaz bulunmaktadır (Lysons ve Farrington, 2005).

Satın alma yönetiminin işletme içerisindeki rolünün gün geçtikçe daha güçlendiği yapılan araştırmalarda ifade edilmiştir (Smeltzer ve Ogden, 2002; Chen, Paulraj ve Lado, 2004; Ateş, vd., 2015). Satın alma departmanlarının işletme içindeki yeri ve şirketlerin büyüme ve kârlılık hedeflerindeki payı yadsınamaz bir duruma gelmiş ve satın alma departmanının operasyonel bir departman olmaktan çok, stratejik bir departman haline getirilmesi artan rekabet koşullarında kaçınılmaz hale almıştır. Bu çerçevede satın alma işlevinin stratejik önemi, kaliteli hizmet üretimi, müşteri memnuniyetine etkisi ve iş süreçlerinin verimliliğinin sağlanması açısından tüm işletmelerde artmaktadır. İşletme yönetimi ve satın almanın yarattığı katma değer gün geçtikçe farkına varıldığı saptanmıştır (Gadde ve Hakansson, 2001; Pressey, Tzokas ve Winklhofer, 2007).

Dünyadaki ekonomik gelişmeler ışığında hizmet sektörü içinde büyük bir orana sahip olan turizm sektörü en hızlı gelişen ve değişen sektörlerden biri haline gelmiştir. Satın alma yönetiminin hizmet sektörü işletmelerindeki gelişimi üç farklı nedenden ötürü daha fazla önem kazanmıştır. Bunlar sırasıyla destek faaliyetleri sırasında dış kaynak kullanım eğilimi (offshoring), tesis yönetimine gitme eğilimi ve birçok hizmet sektöründe faaliyetlerin artan boyutlarıdır. Bu gelişmeler profesyonel satın alma yaklaşımına olan gereksinimleri genelde artırmıştır (Weele, 2011). Bu çalışmada, turizm endüstrisi alanında satın alma yönetimi ile ilgili yapılmış çalışmaların sistematik bir derlemesinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde değişen iş çevresi, satın alma stratejisi, satın almanın değişen rol ve önemi, sürdürülebilir satın alma yöntemleri gibi kavramlar teorik olarak incelenecektir. Çalışma, ilgili literatürün derinliği hakkında bütüncül bir bilgi sunması, potansiyel araştırma konularını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Aynı zamanda çalışmada bahsi geçen kavramlar ve bu kavramlarla ilişkili olan diğer alt kavramlar teorik olarak incelenecektir. Konuyla ilgili benzer bir tarama çalışmasına rastlanamamış olması nedeniyle bu araştırmanın alana katkı sağlayacağını ifade etmek mümkündür. Çalışmanın sonuç kısmında ise araştırma bulgularının değerlendirildiği, yönetsel ve uygulamaya dönük önerilerin geliştirildiği bölüme yer verilmiştir.

ALANYAZIN TARAMASI

İşletmelerin kurumsal hayatta kalma ve başarının önemli bir belirleyicisi olduğu bir dünyada satın alma giderek daha önemli hale geldi (Weele, 2011). Tarihsel süreç içerisinde satın alma, “mümkün olan en düşük fiyatı elde etmede” kilit bir rol oynamakla görevliyken zamanla satın almanın rolü, tedarikçi ilişkilerinin ve sözleşmelerinin maliyet tasarrufunu göz önünde bulundurularak geliştirildiği “maliyet tasarrufu” modeline dönüştü. Bu maliyet tasarrufları genellikle süreç iyileştirmeleri, ürün iyileştirmeleri veya tedarikçi geliştirme çabası ile sağlandı (Tate, 2013).

Satın alma, üretim için ihtiyaç duyulan her çeşit malzeme, teçhizat, ürün ve hizmetlerin temin edilmesi ile ilgili faaliyetlerin sorumluluğunu üstlenir ve malzeme yönetiminin pazar ile olan ilişkisini meydana getirir (Dooley,1995). Weele’e (2011) göre satın alma, işletmenin ihtiyaç duyduğu ürün ve hizmetlerin

optimum maliyetle ve güvenilir kaynaklardan temin edilmesidir. Harland, Lamming ve Cousins (1999) ise satın almayı organizasyon içinde bir işlev, sınırları aşan bir süreç ve meslek olarak tanımlamıştır. Genel bir ifade olarak satın alma kalite, fiyat, teslim süresi, teslim süresi güvenilirliği, ilişkilerin kalitesi ve envanter devri/performansı gibi kriterlerin her biri aracılığıyla optimal grup refahı bakış açısıyla mal/hizmetlerin güvence altına alınmasını içermektedir (Dubois ve Araujo, 2007).

Hizmet ya da imalat sektörünün gereksinim duyduğu ham madde veya yarı mamul malzemelerin satın alınması sırasında birtakım faaliyetlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar satın alma fonksiyonunun faaliyetlerine ilişkin bilgilerin kaydedilmesi ve depolanması; alınacak malların araştırılmasının yapılması; en iyi kaynaktan, en iyi kalite, miktar ve fiyatta satın alımların gerçekleştirilmesi açısından önemlidir (Türkay, Şengül ve Ocak; 2016). Satın alma, aynı zamanda ürünün kimden satın alınacağı, nasıl satın alınacağı ve bunlar için ne kadar ödeneceği gibi temel sorulara cevap arar (Cousins, 2002; Monczka, Handfield, Giunipero ve Patterson, 2009). Ham ve yarı mamul madde satın alımlarında tedarikçilerin değerlendirilmesi, seçimi ve tedarikçilerle gerekli bağlantının kurulması, doğru malzeme yönetimi satın almanın görev ve sorumluluklarıdır. Aynı zamanda satın alma işlevi, işletmenin yönetim anlayışına, işletmenin organizasyon yapısına, satın alma elemanlarının bilgi, beceri ve yeteneklerine, satın alınacak malzemenin kalite, miktar ve cinsine, kısaca işletmelerin özelliklerine göre farklılık göstermektedir (Pekdemir, 1996).

Satın almanın geleneksel işlevi stratejik rol oynamayan bir hizmet departmanı olarak görülmesine rağmen (Caddick ve Dale, 1987) yapılan çalışmalar neticesinde satın alma yönetiminin stratejik önemi çok sayıda çalışmada değerlendirilmiştir (Kiser, 1976; Spekman ve Hill, 1980; Van-Weele, 1984; Farmer, 1985; Laneros ve Monczka, 1989; Cavinato, 1991). Yapılan bu çalışmalar neticesinde yaşanan rekabet anlayışındaki değişimler ve maliyeti düşürme ve daha fazla değer katma dürtüsü, firmayı satın almanın rolünü yeniden gözden geçirmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda turizm endüstrisi içerisinde yer alan hizmet işletmeleri için satın alma işlevinin kârlılık, ürün kalitesi, işletme performansı, yenilik yaratma ve rekabet gücü kazanma, sürdürülebilir turizm ilkelerini hayata geçirme açılarından önemli olduğu ifade edilmiştir (Contreras vd., 2019; Aksoy ve Ateş, 2019; Uyar ve Solmaz, 2019; Altan ve Meier, 2014; Fantasy vd., 2010).

Turizm sektöründeki işletmelerde satın almanın öneminin gün geçtikçe artmasının sebebi ise rekabet baskısı altındaki işletmelerin en önemli değer yaratan birimlerinden birinin satın alma olmasıdır (Davidson, 1998; Chathoth ve Olsen 2003; Véronneau, Roy ve Beaulieu, 2015). Turizm işletmeleri satın alma kararını “bölgede kaliteli ürünler temin eden tedarikçilerin bulunmasına, otelin konumuna ve tedarik kaynaklarına yakınlığına, ulaşım ağlarına, otelin stok tutabilme kapasitesine, hizmet verilen pazar bölümlerine, döviz kurlarına, ithalata bağlı ürünler elde ediliyorsa ülkedeki ithalat rejimine ve vergilendirme sistemine” göre değerlendirir (Leenders ve Fearon, 2008; Karaatlı ve Davras, 2014; Türkay, Şengül ve Ocak, 2016).

Herhangi bir hizmet işletmesindeki satın alma departmanının temel işlevi, satın alınan mal ve hizmetlerin mevcudiyetini güvence altına almaktır. Uzun bir süre boyunca, satın alma yöneticilerinin tedarik zincirlerini karmaşık hale getirmek yerine daha az tedarikçiye odaklanarak ve en düşük fiyatı seçerek maliyetleri düşürmeye öncelik verdikleri saptanmıştır (Tefler, 1996; Agustina, vd., 2019; Çakıcı ve Çetinöz, 2012). Hizmet işletmelerindeki satın alma işlevi, uzun vadeli malzeme tahminleri geliştirmeyi, değer analizi programlarını yürütmeyi, tedarikçi yeteneklerini değerlendirmeyi ve tedarikçilerin maliyet yapısını analiz etmeyi içerir. Bu özel görevlerden bazıları bireysel alıcıların sorumluluğunda olsa da giderek daha fazla kuruluş uzman araştırma personeline sahip olmanın yararını kabul etmiştir (Monczka, vd., 2009).

Farklı endüstrilerdeki firmalar, satın almanın firma stratejilerini başarılı bir şekilde uygulamada ve rekabet avantajına katkıda bulunmada oynayabileceği stratejik rolü giderek daha fazla kabul etmektedir. Bu bağlamda, küreselleşen dünyamızda ticaretin gelişmesi ile imalat ve hizmet sektörleri de dâhil olmak üzere çeşitli endüstrilerdeki şirketler satın alma ve tedarik yönetiminin artan öneminin farkına varmışlardır (Jia, Lamming, Sartor ve Orzes, 2013).

YÖNTEM

Çalışmada turizm işletmelerinde “satın alma yöntemi” ile ilgili çalışmaları; türleri, desenleri, katılımcıları, amaçları, öne çıkan sonuçları ve önerileri bakımından belirleyip değerlendirmek amacıyla veri toplama yöntemi olarak sistematik derleme metodundan faydalanılmıştır. Sistematik derleme, “belirli bir konuda gerçekleştirilmiş çalışmalardan yararlanılarak sonuçlarını belirlemek, sentezlemek, değerlendirmek ve birleştirmek için açık ve kapsamlı araştırma yöntemi” olarak tanımlanabilir bir yöntemdir (Fink, 2005; Millar, 2004; Hemingway ve Brereton, 2009; Hanley ve Cutts, 2013). Bu yöntemle yapılan çalışmalar net ve tekrar edilebilir özelliğine sahiptir. Böylece yanlılığı en aza indirmek amaçlanarak daha güvenilir bulguların elde edilmesi sağlanmaya çalışılır (Castillo ve Hallinger, 2017).

Bu çalışma kapsamında “turizm endüstrisinde satın alma yönetimi” ile ilgili makalelere ulaşmak için arama yapılacak ulusal ve uluslararası veri tabanları belirlenmiştir. Tarama işlemi Emerald, Science Direct, Taylor & Francis, Google Akademik, Dergi Park, Ulakbim Tr dizin, ulusal ve uluslararası veri tabanları üzerinden yürütülmüştür. Kullanılan anahtar sözcük “satın alma” olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede gerçekleştirilen literatür taramasıyla 14 makaleye ulaşılmıştır.

Bu çalışmada uygulanacak sistematik derleme için belirlenen arama kriterleri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Sistematik Derleme Arama Kriterleri

Arama Kriterleri	Uygulama
1: Veri Tabanları	Web Of Sciences, Taylor Francis, Emerald, Ebscohost, Proquest, Science Direct, Scopus, Google Scholar
2: Anahtar Kelimeler	Turizm Endüstrisi, Satın Alma ve Tedarik Yönetimi
3: Yayın Türü	Derleme ve Araştırma Makaleleri
4: Yayın Dili	İngilizce- Türkçe

Kaynak: David ve Han (2004) ve Newbert’ten (2007) uyarlanmıştır.

Sistematik derleme yöntemi kullanılarak yürütülen bu çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma soruları şu şekildedir:

- Turizm endüstrisinde satın alma ve tedarik yönetimi konusunda yayımlanmış makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Turizm endüstrisinde satın alma yönetimi konulu makalelerin ana temaları nelerdir?
- Turizm endüstrisinde satın alma yönetiminin amaçları ve sağladığı faydalar nelerdir?

İncelenen makaleler çerçevesinde “başlık, özet, anahtar kelimeler, amaç ve makalenin içeriği”nin incelenmesi ve makalenin konuya uygunluğunun belirlenmesinde objektifliği sağlamak adına alan uzman analizi ile güvenilirlik test edilmiştir. Uzman başka araştırmacılar tarafından başka bir zaman diliminde araştırmaya konu olan makaleler tekrar incelenmiş ve kodlayıcılar arası uzlaşma oranı yüksek olarak tespit edilmiştir.

BULGULAR

Çalışma kapsamında incelenen araştırmaların yayımlandığı dergiler ve yıllara göre dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2’deki verilere göre, turizm endüstrisinde satın alma ve tedarik yönetimi konulu toplam 14 makalenin 13 farklı dergide yayımlandığı görülmektedir. Bu makalelerin 1996 yılında yayımlanmaya başladığı ve 2010, 2014, 2016, 2017 ve 2019 yıllarında da bahsi geçen konuda makalelerin yayımlandığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada, İngilizce yayımlanmış makalelerin yılı ile ilgili bir sınırlama bulunmamaktadır

Tablo 2: Makalelerin Yayımlandığı Dergiler ve Yıllar.

Dergi-Yıl Dağılımı	1996	2010	2014	2016	2017	2019
Tourism Economics	1					
British Food Journal	1					
Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi		1				
International Journal of Hospitality Management		1				
İşletme araştırma dergisi				1		
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi					1	
Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi						1
International Journal of Hospitality Management						1
Journal of Tourism and Gastronomy Studies						2
Research in Hospitality Management			1			
Beykoz Akademi Dergisi						1
Sustainability						1
Journal of Applied Sciences in Travel and Hospitality						1

Tablo 3: Makalelerin Yöntem ve Analizlerine İlişkin Bulgular

Yazar (Yıl)	Araştırma Kapsamı	Yöntem [ve] Analizler
Mawson, E. ve Fearne, A. 1996	Birleşik Krallık zincir restoranlarından oluşan bir örnekte satın alma sürecinin temel unsurlarını belirlemeye çalışır.	Nitel- Vaka Çalışması
Tefler, D.J., 1996	Beş yıldızlı otelin yemek sipariş süreci, satın alma kalıpları ve satın alma ağını göstermiştir.	Nitel- Vaka Çalışması
Çakıcı, A. C. ve Çetinöz, B. C., 2010	Otel işletmelerinde uygulanan “her şey dâhil” sistemin satın alma politikasına yansımalarını ortaya koymaktır.	Nicel, Anket (172 Otel) [ve] Faktör Analizi
Fantazy, K. A., Kumar, V. ve Kumar, U. (2010)	Kanada otel işletmesinde stratejik satın alma (SP) üzerinde durarak tedarik zinciri yönetimi uygulamalarını ele almaktadır.	Nicel, Anket (105 Otel) [ve] Lisrel (Yapısal Eşitlik Modeli) Analiz
Altan, M. ve Meier, C. D. (2014)	Yiyecek ve içecek operatörleri için satın alma ve tedarik yönetimi açısından önemli olan genel becerileri belirlemeyi amaçlamaktadır.	Nitel, İçerik Analizi (6 F&B Sorumlusu)
Yolal, M. ve Ersoy, N.F. (2016)	Şehir otellerinde satın alma işlevinin araştırılması amaçlanmıştır.	Nitel, İçerik Analizi (6 Otel Satın Alma Sorumlusu)
Serkan, Ş. (2017)	Yöresel mutfak ürünlerinin satın alma süreçleri hakkında bir araştırma yapılmıştır.	Nitel, İçerik Analizi (7 Yiyecek-İçecek İşletmesinin Sahibi, İşletmecisi ya da Satın Alma Yetkilisi)
Birdir, K. ve Hiçyakmazer, C. (2019)	Otel işletmelerinde kırmızı et satın alma ve tedarik süreci incelenmiştir.	Nicel, Anket (124 Otel) [ve] Frekans Analizi
Telliöğlü, S. ve Etlioğlü, M. (2019)	Otel işletmelerinde satın alma yöneticilerinin satın alma davranışlarını ve kararlarını etkileyen faktörlerin önem düzeylerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.	Nitel ve Nicel, Anket ve Görüşme (133 Otel Satın Alma Personeli) [ve] Faktör Analizi
Choa, M., Mark, A. B., Giuniperoc, L. ve Diversd, J. (2019)	Restoran işletmelerinde satın alma işlevinin öneminin araştırılması amaçlanmıştır.	Nicel, Anket (795 Otel) [ve] Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi
Uyar, H. ve Solmaz, S. A. (2019)	Hizmet sektöründe yer alan otel işletmelerinin satın alma ve tedarikçiler ile olan ilişkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.	Nitel ve Nicel, Yarı Yapılandırılmış Görüşme, Anket (321 5 Yıldızlı Otel İşletme Yöneticileri) [ve] Faktör ve Frekans Analizi
Aksoy, O. ve Ateş, M. A. (2019)	Stratejik satın alma uygulamalarının otel performansına olan etkileri incelenmektedir.	Nicel, Anket (71 otel işletmesi) [ve] Kümeleme Analizi
Agustina, K., Sutarma, G ve Sudiarta, M. (2019)	Satın alma departmanı tarafından mutfak için mal ve dağıtım alımlarının uygulamasını belirlemeyi amaçlamaktadır.	Nitel-Vaka Çalışması
Contreras, M. F. M., Calabuig, P. B., Falcon , C. M. ve Gonzalez, V. L. (2019)	İspanya'daki otel sektörünün tedarik zincirindeki sürdürülebilir satın almanın uygulama derecesini tanımlamak ve değerlendirmek amaçlanmıştır.	Nitel-Görüşme (15 Otel Yöneticisi)

Hizmet kapsamı içerisinde yer alan konaklama ve restoran işletmelerinde satın alma ve tedarikçilerle olan ilişkiler konulu çalışmaların ana temalarının satın alma yönetimi olduğu görülmektedir.

Bu araştırma kapsamında incelenen makalelerin sonuç kısımları hizmet endüstrisi kapsamına giren turizm işletmelerinde satın alma ve tedarik yönetimi bağlamında analiz edilmiştir. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde 14 makalenin sonuç kısımlarının özeti şu şekildedir:

Mawson ve Fearn (1996), çalışmalarında satın alma politikalarının ve alıcı davranışlarının ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacak “buygrid” modelini zincir restoranlara uygulamıştır. Buygrid modelinin, örgütsel alıcıların satın alma davranışlarını çözümlenmek amacıyla ortaya koyulan ilk model olduğu söylenebilir. “Buygrid” modelinin üç bileşeni vardır: “Buy-phase” satın alma aşamaları, “Buy-class” satın alma sınıfı (satın alma durumu) ve “Buy-center” satın alma merkezleri. İncelenen altı şirketin tamamının merkezi tedarik politikası uyguladığı tespit edilmiştir. Zincir restoranların tüm zincir satış noktalarında ürün tutarlılığı ve ambiyans ile desteklenen bir marka imajı elde etmek için çabaladığı ifade edilmiştir. Buna ek olarak, merkezi satın alma işlevini yapan yöneticilerin, satın alınan miktarları tedarikçilerle yaptıkları görüşmelerde bir kaldıraç olarak kullanmalarına olanak sağlayan, yüksek spesifikasyonlarda üretim yapabilen, tutarlı ve standart bir kalite sağlayabilen ve aynı zamanda depolarına, işleme ve perakende satış noktalarına zamanında ve düzenli teslimat yapabilen tedarikçiler aradığı saptanmıştır. Örnek olay incelemeleri sırasında zincir restoran personelinin satın alma prosedürünü bir dizi bireysel adım olarak değil, bir süreç olarak gördüğü ifade edilmiştir. Böylece, genel olarak, buygrid modelinin, zincir restoranlar tarafından benimsenen tedarik prosedürlerinin iyi bir tahminçisi olduğu belirtilmiştir.

Tefler (1996), çalışmada beş yıldızlı bir otelin yemek sipariş sürecini, satın alma kalıplarını ve satın alma ağını belirlemeye yönelik dört ana amacı belirlemiştir. Birinci amaç, gelişmekte olan bir ülkede beş yıldızlı bir otelin yiyecek satın alma alışkanlıklarını belgelemek; ikinci amaç, bir otel tarafından çeşitli kaynaklardan yiyecek elde etmek için kullanılan satın alma ağının karmaşıklığını araştırmak; üçüncü amaç, otel doluluk oranları ile gıda alım düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemek ve son amaç, gelişmekte olan bir ülkede beş yıldızlı bir otelde yerel gıdaların ne ölçüde kullanıldığını değerlendirmektir. Otel işletmesinde doluluk oranları ile aylık toplam gıda alımları arasında güçlü bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Otel için iki ana gıda tedarik kaynağı, küçük yerel tedarikçiler ile ofisleri olan ticaret şirketleridir. Gıda tedariki ile ilgili olarak, güvenli bir gıda tedarik sisteminin gereklilikleri nedeniyle, beş yıldızlı otellerin genellikle gıda ithal ettiği belirtilmektedir. Ancak ürün çeşitliliğine sahip verimli bir tarım bölgesinde, beş yıldızlı bir otel olan Aquila Prambanan, gıda ürünlerinin büyük bir bölümünü yerel tedarikçilerden satın almakta, bu da dış ekonomilerin sızıntı seviyesini azaltmaktadır.

Çakıcı ve Çetinöz (2010), otel işletmelerindeki satın alma işlevinin, otelin konseptine bağlı olarak satın alma işlevini doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğini saptamıştır. Her şey dâhil 5 yıldızlı otel işletmelerinin, ham ve mamul maddelerin toplu satın alımları sonucunda oldukça düşük maliyetler elde ettiklerini ve kârlılık oranlarında da bu minvalde artış olduğunu ifade etmişlerdir. İşletmelerin satın alma faaliyetlerinde dikkate alınan hususlar beş faktör olarak tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla “saygınlık”, “satış sonrası hizmetler”, “yetenek ve tanınırlıklar”, “fiyat politikası” ve “sıradaşlık”tır. Yapılan faktör analizi sonucunda işletmelerin satın alma faaliyetlerinde öncelik verdiği faktörlerin saygınlık, satış sonrası hizmetler ve fiyat politikası olduğu ifade edilmiştir. Her şey dâhil sistemi uygulayan otelleri, diğer konaklama sınıflandırmalarını uygulayan otellerden ayırmada, fiyat politikasının en iyi ayırt edici değişken olduğu gözlenmiştir. Her şey dâhil otel sisteminde, işletmeciler ve tedarikçiler için fiyat politikasının önemli olduğu saptanmıştır. Düşük fiyat politikasının profesyonel otelcilik anlayışından çok fazla taviz verilmesine, hizmet unsurunun önemli bir parçası olan insan kaynaklarının niteliğinin düşmesine, profesyonel turizm eğitim almamış daha düşük ücretli personellerin oluşmasına neden olabileceği saptanmıştır.

Fantasy vd. (2010), çalışmalarında, Kanada’da bulunan otel işletmelerinin stratejik satın alma işlevi üzerinden hareketle tedarik zinciri yönetim uygulamalarının ele alınması sonucunda stratejik satın almanın arz üzerindeki etkisine ilişkin yedi hipotez test etmiştir. Bunlar, stratejik satın alma işlevi tedarik zincirindeki organizasyonlar arasındaki iletişim düzeyi ile pozitif düzeydedir. Stratejik satın alma, müşteri hizmet kalitesi ile pozitif ilişkilidir. Alıcılar ve tedarikçi arasındaki iletişim, müşteri hizmet kalitesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır. Tedarikçilerle ilişkiler, müşteri hizmet kalitesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır. Hizmet kalitesi ise bir otelin finansal ve finansal olmayan performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır. Stratejik satın alma, doğrudan etkilerinin yanı sıra tedarik zinciri yönetimi uygulamaları üzerindeki etkisiyle de bir otelin finansal ve finansal olmayan performansını dolaylı olarak etkiler. Bu bağlamda hizmet kalitesi, bir otelin finansal ve finansal olmayan performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahipken stratejik satın alma, doğrudan etkilerinin yanı sıra tedarik zinciri yönetimi uygulamaları üzerindeki etkisiyle bir otelin finansal ve finansal olmayan performansını da dolaylı olarak etkilemektedir. Çalışma analizinde stratejik satın almayla ilgili varsayımlanan ilişkilerin tümü desteklenmiştir.

Altan ve Meier (2014), çalışmada F&B operatörleri için satın alma ve tedarik yönetimi açısından önemli olan genel becerileri belirlemeyi amaçlanmamış ve 7 boyutlu bir satın alma profili saptamıştır. Önerilen

modelin yedi boyutu (1) tedarik planlaması, (2) satın alma fonksiyonunun yapısal organizasyonu, (3) süreç organizasyonu, (4) kurulan insan kaynakları sistemleri, (5) satın alma kontrol yapıları, (6) tedarikçi ile ilişkiler, (7) sürdürülebilirliktir. Satın alma/talep ve üretim planlamasının genellikle hem yöneticinin hem de şefin deneyimine bağlı olarak gerçekleştirildiği saptanmıştır. Operatörlerin net bir yapıya ve yetkiye sahip bir satın alma organizasyonu kurup kurmadıkları göz önüne alındığında görev organizasyonunun mal sahipleri (pazarlık), mutfak şefleri (yemek alımları) ve restoran yöneticileri (içecek alımları) arasında düzgün bir şekilde bölüdüğü görülmektedir. Tedarik stratejisinin bir parçası olarak tedarikçi seçimi bazen şef bazen restoran yöneticisi tarafından (veya onunla iş birliği içinde) yürütülür. Teknik yeterlilikler göz önüne alındığında operatörler satın alma konusunda özel olarak eğitilmiş personele sahip değildir, ancak genellikle sahiplerin veya şeflerin deneyimlerine güvenirlir. Satın alma ve operasyonel süreçler söz konusu olduğunda tüm operatörler verimlilik ölçüsü olarak gıda maliyetine odaklanır. Tedarikçi değiştirirken kâr hesaplaması yapılmaz. F&B alıcısının her ürün kategorisi için birkaç tedarikçiyle çalıştığı ve daha rekabetçi ve sürdürülebilir bir fiyat/kalite teklifi sunulduğunda bunlar arasında kolayca geçiş yaptığı Birleşik Krallık'ta, tedarikçiler arasındaki rekabet gücünün esnek olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların hiçbirinin, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının uygulanmasını değerlendirirken proaktif bir tutum geliştirmediği gözlemlenmiştir.

Yolal ve Ersoy (2016), çalışmalarında şehir otellerinde satın alma işlevinin araştırılmasını amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, otellerin satın alma işlevi beş tema çerçevesinde incelenmiştir. Bunlar; satın alma bölümünün varlığı, algılanan önem, müşteri memnuniyeti, karar süreci ve satın alma merkezidir. Yapılan araştırma neticesinde, satın alma işlevinin otel işletmelerin özellikleri çerçevesinde değişiklik gösterdiği saptanmıştır. BU durum aynı zamanda satın almaya verilen önem açısından, kavramın hala taktik düzeyde ele alındığını ve işlemsel bakış açısıyla konuya yaklaşıldığını göstermektedir.

Serkan (2017), yöresel mutfak ürünlerinin satın alma süreçlerinin incelenmesi sonucunda, işletmelerin ürünlerini (ham ve yarı mamul) yörenin tedarikçi kaynağından ve yerel üreticiden satın almayı tercih etmesinden dolayı taze ve hijyenik ürünler elde edilmesinin daha kolay ve daha az maliyetli olacağını belirtmiştir. Hizmet üreten işletmelerin mutfak bölümleri için yaptıkları ham ve yarı mamul madde alımları için yöresel tedarikçileri seçmeleri neticesinde, teslimat sürelerinin daha kısa ve hızlı olması, aynı zamanda karşılıklı güven oluşması durumunda ödeme kolaylıkları vb. karşılıklı kazanımların ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir.

Birdir ve Hiçyakmazer (2019), çalışmada, otel işletmelerinde kırmızı et satın alma ve tedarik sürecinin incelenmesini amaçlamıştır. Bu amaç çerçevesinde görüşülen otel işletmelerinde, satın alma işlevinin gerçekleştirildiği yiyecek içecek departmanında çalışan personelin departman hakkında bilgi sahibi olan ve etik ilkeler çerçevesinde işini özveriyle yapan kişilerden seçilmesinin önemi belirtilmiştir. Aynı zamanda işletmenin tedarikçi seçiminde üzerinde durduğu hususlar teslimat süreleri, tedarik miktarı ve ürünlerin kurallara uygun sevkiyatı olarak ifade edilmiştir.

Tellioğlu ve Etlioğlu (2019), çalışmalarında, otel işletmelerinde örgütsel satın alma davranışlarını ve kararlarını etkileyen faktörlerin önem düzeylerini incelemiştir. Bu inceleme sonucunda otel işletmelerinde mal satın alım süreçlerinde satın alım kararlarını etkileyen faktörlerin en önemlisinin tedarikçi işletmeye duyulan güven olduğu saptanmıştır. Satın alma müdürlerinin satın alım sırasında ve sonrasında ürünlerin tedarikçi firmalar tarafından güvenli bir şekilde teslim edilmesi; anlaşmalara, vaatlere bağlı kalınması ve satılan ürünlerin kaliteli ve sürdürülebilir olmasını dikkate aldığı gözlemlenmiştir. Araştırma sonucunda en az öneme sahip maddenin tedarikçilerin sosyal sorumluluk (yeşil tedarik, çevre politikaların duyarlılık) konusunda gösterdiği sağduyu, sadakat ve duyarlılık olduğu görülmüştür.

Choa vd. (2019), restoran yönetiminin temel satın alma becerilerini belirlemek için yapılan faktör analizi sonucunda, yönetsel becerilerin "teknik bilgi, analitik, kişilerarası beceriler ve yönetim becerileri"ni temsil eden dört boyutu kapsadığını saptamıştır. "Teknik bilgi", ürün bileşenlerinin anlaşılması, satın alma ve maliyet yönetimi ile ilgili sekiz madde kullanılarak değerlendirilmiştir. "Analitik beceriler", problemleri tanımlama, çözüme ve hızlı karar verme ile ilgili dört madde kullanılarak değerlendirilmiştir. Kişilerarası beceriler, tedarikçilerle iyi çalışmayı, iyi iletişim becerilerine sahip olmayı ve iyi bir dinleyici olmayı temsil eden altı madde kullanılarak değerlendirilmiştir. Yönetsel beceriler, satın alma planlarını geliştirmek ve uygulamak, ticari faaliyetleri satın alma planlarını karşılayacak şekilde ayarlamak gibi yedi madde kullanılarak değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda kişilerarası becerilerin ve yönetsel becerilerin stratejik satın alma üzerinde önemli ve olumlu etkileri olduğu ancak yönetsel becerilerin stratejik satın almanın gelişimine kişilerarası becerilerden daha önemli bir katkıda bulunduğu saptanmıştır. Restoran yöneticilerinin stratejik satın alma süreci ile tedarikçi entegrasyon seviyesini ve bunun restoran performansı üzerindeki nihai etkisini dikkate almaları gerektiği saptanmıştır.

Uyar ve Solmaz (2019), hizmet sektöründe yer alan otel işletmelerinin ham ve yarı mamul madde satın alımlarında tedarikçilerle olan ilişkilerini incelemiştir. Otel satın alma bölüm sorumlusunun satın alma işlevi sırasında tedarikçiler ile ilişkisinin beş boyutta değerlendirildiği gözlemlenmiştir. Beş boyut şu şekilde

belirlenmiştir: tedarikçilerin ürün performansı, satış desteği ve teknik yeterlilik, ödeme koşulları ve satış sonrası hizmet, tedarikçi teknoloji performansı, tedarikçilere güven. Satın alma işlevini gerçekleştiren yöneticilerin en fazla ödeme koşulları ve satış sonrası destek boyutunu önemsedikleri görülmektedir. Türkiye gibi ekonomik dalgalanmaların fazlaca hissedildiği ülkelerde, turizm sektörü ister istemez etkilenmektedir. Bu yaşanan olumsuzluklar neticesinde işletmelerin ödeme koşullarının ve satış sonrası hizmetlerin satın alma işlevinde ön plana çıktığı saptanmıştır.

Aksoy ve Ateş (2019), çalışmalarında, stratejik satın alma (tedarikçi seçimi, tedarikçi ilişkileri yönetimi, tedarikçi geliştirme) uygulamalarının otel performansına olan etkilerini araştırmışlar ve bunun sonucunda otellerin tedarikçi seçim süreçleri açısından stratejik ve geleneksel olmak üzere iki önemli gruba ayrıldığını belirlemişlerdir. İki grup arasında teslimat, yakınlık, referanslar, esneklik ve çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli ölçüde farklılıklar mevcuttur. Stratejik satın alma yapan grup, tüm bu kriterlerde geleneksel gruba göre önemli ölçüde yüksek puanlara sahiptir. Stratejik gruptaki otellerin, organizasyonlarına daha hızlı cevap verebilecek tedarikçiler ile taleplerdeki değişiklikleri karşılamak için coğrafi olarak yakın ve esnek tedarikçilere sahip olmak istedikleri saptanmıştır. Ayrıca, rekabet avantajı elde etmelerini sağlayan çevresel ürün ve hizmetler de sunabilen saygın ve tanınmış tedarikçiler aradıkları gözlemlenmiştir. İkincisi, tedarikçilerle işbirlikçi ilişki kurmanın finansal ve piyasa performansı üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkileri olduğu ifade edilmiştir. Türkiye’de tedarikçilerle uzun vadeli ilişkiler dolandırıcılık veya yolsuzluk olarak algılanabilir. Bu nedenle Türkiye’deki satın alma yöneticileri, bu tür suçlamalardan kaçınmak isteyeceklerinden uzun vadeli iliş

Agustina vd. (2019), Kuta Central Park Hotel’de satın alma departmanı tarafından mutfak için mal ve dağıtım alımlarının uygulanmasını incelemişler ve Kuta Central Park Otel’in satın alımlarının iki şekilde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Bunlar, günlük pazar listesi ve genel mağazadaki stok gereksinimleri için mağaza sahibi tarafından yapılan satın alma talebidir. Günlük bir pazar listesi kullanarak mal veya hammadde satın alma sürecinin birkaç aşaması vardır. Bunlar sırasıyla, günlük pazar listesi oluşturma, istek listesini kontrol etme, malzeme siparişi, malzeme kabulü şeklindedir. Satın alma talebi yoluyla hammadde veya malzeme satın alma süreci ise şu şekildedir: talep satın alma, satın alma siparişi verme, mal sipariş etme, mal girişi, malların depolanması. Çalışma sonucunda, mal satın alım süreçlerinin iyi organize edilmesi için otelde bulunan her bölüm arasındaki iletişim ve iş birliğini artıracak mal satın alma süreçleri geliştirmek, depoda stoklanan mal miktarının azaltılmamasını sağlamak, aynı zamanda malların sipariş ve nakliye süreçlerine satın alımlarda dikkat etmek gerektiğini ifade etmişlerdir.

Contreras vd. (2019), çalışmalarında, İspanya’daki otel sektörünün tedarik zincirinde sürdürülebilir satın alım uygulanma derecesi ile ilgili otel işletmelerini 3 kategoride sınıflandırmıştır. “Advanced” uygulama seviyesi sürdürülebilir satın alım işlevlerinin belgelenmiş ve resmileştirilmiş olan büyük otel zincirleri grubunu ifade eder. “Elementary” tanımlanmış satın alma süreçleri ve merkezleştirilmiş satın alma departmanları olan orta ölçekli otel zincirleri grubunu ifade eder. “Passive”, tanımlanmış satın alma süreçleri olan ve tanımlanmış satın alma süreçleri olmayan orta ölçekli otel zincirleri grubunu ifade eder. Sürdürülebilir satın almanın pratik uygulamasını oteller şu açılardan inceler: (i) İç politikaların geliştirilmesi, (ii) satın alma kriterlerinin belirlenmesi, (iii) sigorta uygulamalarının belirlenmesi, (iv) tedarikçi ilişkilerini yönetmek ve (v) iç kapasitenin oluşturulması. Bu bağlamda “advanced” tamamen sürdürülebilir satın alım gerçekleştirilmesine rağmen “elementary” kısmi sürdürülebilir satın alım yapabilmektedir. “Passive” ise herhangi bir sürdürülebilir satın alım girişimini hayata geçirememektedir. Bu araştırma aynı zamanda otel sektöründe satın alma politikalarında sürdürülebilirliğin doğru ve etkin bir şekilde uygulanmasını etkileyebilecek ana faktörleri de belirlemektedir. İşletmelerin sürdürülebilir satın alma konusunda ekonomik faktörleri ön plana çıkardıkları gözlemlenmiştir. Diğer bir grup faktör ise hem otel zincirlerinin yönetiminin hem de diğer paydaş grup olan hükümetler, müşteriler ve dağıtıcıların sürdürülebilirliğe bağlılık ve farkındalık bilincinin oluşmasıyla, kendi kapsamındaki şirketleri motive etmesi ve sürdürülebilirlik ile uyumlu olmalarının sağlanmasıdır.

SONUÇ

1980’li yılların ortalarından beri, satın alma fonksiyonunun stratejik rolü, akademik ve ticari dergilerin yanı sıra popüler basında da büyük ilgi gördü (Freeman ve Cavinato, 1990). Şirketler gelişen küresel pazarda rekabet avantajı elde etmek, satın alma faaliyetlerini çağın dinamik yapısına uygun hale getirmek ve işletmeler de faaliyetlerini devam ettirebilmek için satın alınan girdilerin fayda-maliyet avantajını kavradıkça, satın alma işlevinin hayati bir öneme sahip olduğunu anladılar (Altan ve Meier, 2014).

Bu çalışma, otel işletmeleri, restoranlar, seyahat acentaları açısından satın alma yönetimi çerçevesinde satın alma stratejisi, satın almanın değişen rol ve önemi, sürdürülebilir satın alma yöntemleri ile ilgili olarak ulusal ve uluslararası literatürde yer alan akademik çalışmaları sistematik derleme yoluyla ele almaktadır. Araştırma kapsamında ulaşılan sonuç ve öneriler aşağıda açıklanmaktadır.

İncelenen çalışmalar çerçevesinde satın alma işlevi, malzeme ve hizmetlerin istenilen kalitede, gerekli miktarda, uygun fiyattan, doğru kaynaktan ve doğru zamanda temin edilmesini sağlamanın yanı sıra tedarik

zincirinin de önemli bir halkasıdır. Satın alma bölümünün, iyi yönetilen işletmelerin rekabet yeteneğinin ve işletmelerin kârlılıkları üzerindeki etkisinin oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her satın alma faaliyeti için fiyat oldukça önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

İşletmelerin satın alma stratejilerini belirlerken özellikle işletme için satın almanın rolünün, satın alma personelinin davranışlarının, sosyal ve azınlık iş hedeflerinin, alıcı-satıcı ilişkilerinin, operasyonel sorunları tanımlayan politikaların doğru şekilde belirlenmesinin gelecekte yaşanacak birtakım sorunların engellenmesini sağlayacağı görülmektedir.

Turizm endüstrisi içinde bulunan işletmelerin çok çeşitli ürün ve hizmetleri (yiyecek ve içecek, mobilya, donanım, sağlık ekipmanı, teknoloji vb.) satın aldıkları görülmektedir. Bu noktadan hareketle, turizm sektöründe yer alan hizmet işletmeleri için satın alma işlevinin gerçekleşmesi açısından dikkat edilmesi gereken noktalar sırasıyla kârlılık, ürün kalitesi, işletme performansı, yenilik geliştirebilme özelliği, rekabet gücü, sürdürülebilirlik, e-ticaret uygulamaları, yerel ve bölgesel ekonomiler içindeki yeridir.

Elde edilen sonuçlarda, hizmet işletmelerinde doğru miktarda siparişin belirlenebilmesi, tedarik ihtiyacını belirleme maliyetleri üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Bu etkiler, yiyecek ve içecek maddelerinin çabuk bozulması, uzun süreler stoklanamaması, üretildiği anda tüketiliyor olmasıdır. Bu bağlamda incelenen çalışmalar çerçevesinde satın alım yapılacak miktarın belirlenmesinde birtakım sipariş modellerinden yararlanılması işletme açısından fayda sağlayacaktır. Bu modellerin birkaçı sabit sipariş, ekonomik sipariş, talep kadar sipariş, periyodik sipariş, wagner-whitin (stok planlama faaliyetinin her bir dönemindeki gereksinimleri karşılarken hazırlık ve elde bulundurma maliyetlerinin toplamını enazlamaya çalışan bir algoritma) sipariş model yönetimidir.

Hizmet işletmelerindeki satın alma bölümünün satıcı araştırması kadar bu araştırmanın doğru tedarikçiler ile sonuçlanmasının da bir o kadar önemli olduğu yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin tedarikçi seçimlerinde yapması gereken tedarikçi seçim gereksinimlerinin farkına varması; satın alınacak malzemeyi satın alma politikasını, potansiyel tedarikçilerini, tedarikçi seçim ve değerlendirme kriterlerini tanımlaması ve tedarikçi seçimini doğru şekilde yapması önem arz etmektedir. Yiyecek ve içecek malzemelerinin satın alımlarında yerel tedarikçilerle çalışanların, bu sayede taze ve hijyenik ürünlere ulaşarak rekabet avantajı sağladıkları gözlemlenmiştir.

Bu sistematik derleme kapsamında incelenen çalışmaların önerileri, işletme sahiplerine ve yönetimine yönelik olmak üzere incelenebilir. Hizmet işletmelerinin satın alma yöneticilerinin, satın alma süreci yönetimi için beklenen genel süreç işleyiş bilgisi, risk yönetimi, katılımcı karar alma süreçlerini yönetebilme kapasitesi ve üst seviyede iletişim ve empati kurma kabiliyetlerine sahip olma becerisi toplamda sürecin ve zincirin başarı seviyesini etkileyecektir.

Günümüzde yaşanan katma değer yaratmanın sürekli zorlaşması sorunu ile yenilikçi ürün ve hizmetlere artan talep işletmelerin diğer tüm bölümleri kadar satın almayı da bu gelişen ve değişen çağa ayak uydurmak zorunda bırakmaktadır. Bu bağlamda, turizm endüstrisinde yer alan işletmelerin bu değişime hızlı adapte edebilecek satın alma 4.0'ı devreye sokmaları; işletmenin satın alma karar süreçlerinde etkililik, müşteri odaklılık, anlık tepki verebilme kabiliyeti, birlikte çalışabilirlik, maliyet ve karlılık odaklılık, çeviklik ve şeffaflık gibi konularda işletmeyi daha avantajlı bir konuma getireceği görülmektedir.

Turizm endüstrisinde yer alan tüm işletmelerin yoğun rekabet ortamında avantaj elde ederek tedarik malzemeleri ve alım yapılan hizmetler için satın alma politikaları geliştirmeleri işletmelerin hayatta kalabilmelerinde önemli rol oynamaktadır. Satın alma politikaları, iyi finansal yönetimin önemli araçlarından biri olmasının yanında kârlılık üzerinde de önemli etkilere sahiptir.

Satın alma yönetimi açısından, işletmelerin etkinliğini artırmak amacıyla ortak satın alma platformları, konsorsiyumlar, ortaklık ve yeni satın alma işlevi veren işletmeler kurulmalıdır.

Gelecekteki çalışmaların araştırmanın uygulama şeklinde birincil verilerle yeniden yapılması mümkündür. Bu doğrultuda turizm endüstrisi içinde yer alan otel, restoran ve seyahat işletmeleri ile derinlemesine görüşülebileceği gibi aynı zamanda daha büyük bir kitleye ulaşmak adına anket tekniği de kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Agustina, K. Sutarma, G. & Sudiarta, M. (2019). Buying and distribution analysis of goods for kitchen by the purchasing part case study at kuta central park hotel. *JASTH – Journal of Applied Sciences in Travel and Hospitality* 2(2), 85-95
- Aksoy, O. ve Ateş, M.A. (2019). The effects of strategic purchasing practices on performance: an analysis in the Turkish hospitality sector. *Beykoz Akademi Dergisi*, 123-135
- Altan, M. & Meier, C.D. (2014). An investigation in purchasing practices of small F&B operators. *Research in Hospitality Management*, 4(1-2), 29–37
- Ates, A. M., Wynstra, J. Y. F., & Van Raaij, E. M. (2015). An exploratory analysis of the relationship between purchase category strategies and supply base structure. *Journal of Purchasing and Supply Management*, 21, 204–219.
- Birdir, K. ve Hiçyılmaz, C. (2019). Otel işletmelerinde kırmızı et satın alma ve tedarik sürecinin incelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 7(2), 1142-1158
- Caddick, J.R., Dale, B.G. (1987). The determination of purchasing objectives and strategies: some key influences. *International Journal of Physical Distribution and Materials Management* 3 (17), 5–16.
- Castillo, F. A. ve Hallinger, P. (2017). Systematic review of research on educational leadership and management in Latin America, 1991-2017. *Educational Management Administration & Leadership*, 46(2), 207-225.
- Cavinato, J.L. (1991). Integrating purchasing into corporate strategy. *NAPM Conference Proceedings*, pp. 130–134.
- Chathoth, P. & Olsen, V. (2003). Strategic alliances: a hospitality industry perspective. *Hospitality Management* 22- 419–434.
- Chen, I. J., Paulraj, A. ve Lado, A. A. (2004). Strategic purchasing, supply management, and firm performance *Journal of Operations Management* 22, 505–523.
- Choa, M., Mark, A. B., Giuniperoc, L. & Diversd, J. (2019). Restaurant purchasing skills and the impacts upon strategic purchasing and performance: The roles of supplier integration. *International Journal of Hospitality Management*, 78, 293–303
- Contreras, M. F. M., Calabuig, P.B., Falcon, C. M. and Gonzalez, V. L. (2019). Evaluating sustainable purchasing processes in the hotel industry. *Sustainability*, 11, 42-62, doi:10.3390/su11164262
- Cousins, P.D. (2002). A conceptual model for managing long-term interorganisational relationships. *European Journal of Purchasing and Supply Management*, 8(2), 71-82.
- Çakıcı, A. C. ve Çetinöz, B. C. (2010). Otel işletmelerinde her şey dahil sistemin satın alma politikalarına yansımaları üzerine bir araştırma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi* 2, 1-19
- David, R. J. and Han, S. K. (2004). A systematic assessment of the empirical support for transaction cost economics. *Strategic Management Journal*, 25 (1), pp. 39-58
- Davidson, L. T. (1998). What Are Travel and Tourism: Are They Really an Industry? Theobald, W. (Ed) *Global tourism. The Next Decade* (ss22-28). Oxford: Butterworth & Heinemann
- Dooley, K. (1995). Purchasing and supply: An opportunity for OR? *OR Insight*, 8(3), 21-25.
- Dubois, A., & Araujo, L. (2007). Case research in purchasing and supply management: Opportunities and challenges. *Journal of Purchasing and Supply Management*, 13(3), 170–181
- Fantazy, K.A., Kumar, V. & Kumar, U. (2010). Supply management practices and performance in the Canadian hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management* 29, 685–693
- Farmer, D. (1985). *Purchasing Managers Handbook*. Gower Publishing Co Ltd: London.
- Fink, A. (2005). *Conducting research literature reviews: from internet to paper* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Freeman, V.T., Cavinato, J.L. (1990). Fitting purchasing to the strategic firm: framework, processes, and values. *Journal of Purchasing and Materials Management* Winter, 6-1.
- Gadde, L.E. & Hakansson, H. (2001). *Supply Network Strategies*. Chichester: Wiley & Sons,
- Hanley, T. & Cutts, L. (2013). What is a systematic review? *Counselling Psychological Society*, 28(4), 3-6.
- Harland, C. M., Lamming, R.C., Cousins, P.D. (1999). Developing the concept of supply strategy. *International Journal of Operations and Production Management* 19, 650–673.
- Hemingway, P. ve Breton, N. (2009). What is a systematic review? Erişim: 20.07.2011. <http://www.whatisseries.co.uk/whatis/>
- Jia, F., Lamming, R., Sartor, M. ve Orzes, G. (2013). Global purchasing strategy and International Purchasing Offices: Evidence from case studies. *Int. J. Production Economics* 154, 284–298
- Karaatlı, M. ve Davras, G. (2014). Tedarikçi seçiminde analitik hiyerarşi prosesi ve hedef programlama yöntemlerinin kombinasyonu: Otel işletmelerinde bir uygulama”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, No: 24, 182-194.

- Kiser, G. E., (1976). Elements of purchasing strategy. *Journal of Purchasing and Materials Management* (12), 3-7.
- Laneros, R., Monckza, R.M. (1989). Co-operative buyer-supplier relationships and a firm's competitive strategy. *Journal of Purchasing and Materials Management* 3 (25), 9-18.
- Leenders, M. R., ve Fearon, H. E. (2008). Developing Purchasing's Foundation. *The Journal of Supply Chain Management* 44(2), 17-27.
- Lysons, K., & Farrington, B. (2005). *Purchasing and supply chain management* (7th ed.). Harlow: FT Prentice Hall.
- Mawson, E. & Fearne, A. (1997). Organizational buyer behaviour: A study of UK restaurant chains. *British Food Journal*, 99(7), 239-243.
- Mill, R. C. & Morrison, A. M. (1992). *The Tourism System*, (2 Edition), New Jersey, USA..
- Millar, J. (2004). *Systematic Reviews for Policy Analysis*, S. Becker & A. Byrman (ed.), *Understanding Research for Social Policy and Practice: Themes, Methods and Approaches* içinde, Bristol: Policy Press.
- Monczka, R. M., Handfield, R. B., Giunipero, L.C & Patterson, J.L. (2009). *Purchasing and Supply Chain Management* fourth edition. Printed in the United States of America
- Newbert, S. L. (2007). Empirical research on the resource-based view of the firm: An assessment and suggestions for future research. *Strategic Management Journal*, 28(2), 121-146
- Pekdemir, I. (1996). Satınalma fonksiyonunun değişen rolü. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 25(2), 35-53
- Pressey, A., Tzokas, N. and Winklhofer, H. (2007). Strategic purchasing and the evaluation of problem key supply relationships: What do key suppliers need to know? *Journal of Business & Industrial Marketing* 22(5), 282-294
- Quayle, M. (2006). *Purchasing and Supply Chain Management: Strategies and Realities*. London: IRM Press
- Serkan, Ş. (2017). Yiyecek içecek işletmelerinin tedarikçi değerlendirmeleri: yöresel mutfak ürünlerinin satın alma süreçleri hakkında bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9(18), 218-233
- Smeltzer, L.R. & Ogden, J. A. (2002). Purchasing professionals' perceived differences between purchasing materials and purchasing services. *Journal of Supply Chain Management*, 38(1), 54-70.
- Spekman, R. & Hill, R. (1980). Strategy for effective procurement in the 1980s. *Journal of Purchasing and Materials Management* (16), 3
- Stewart, S., Rickerby, S. ve Warburton, F. (2022). *Cambridge international as and a level travel and tourism* (3 edition). Cambridge University Press
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2009). Kalkınma ajansları tarafından sağlanan destekler için satın alma rehberi. Ankara
- Tate, W. (2013). *Definitive Guide to Supply Management And Procurement, The: Principles and Strategies For Establishing Efficient, Effective, and Sustainable Supply Management Operations*. Pearson FT Press.
- Tefler, D. J. (1996). Food purchases in a five-star hotel: A case study of the Aquila Prambanan Hotel, Yogyakarta, Indonesia. *Tourism Economics*, 2(4), 321-338
- Tellioğlu, S. ve Etlioğlu, M. (2019). Herşey dahil otellerdeki satınalma yöneticilerinin satınalma davranışlarını ve kararlarını etkileyen faktörler. *Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 3, 132-149
- Türkay, O., Şengül, S. ve Ocak, K. G. (2016). *Konaklama İşletmelerinde Satın Alma: Organizasyon-İşlemler-Süreçler Fıdelio Mc Anlatımlı*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Uyar O. H. & Solmaz, S. A. (2019). Satınalma departman sorumlularının yiyecek-içecek tedarikçileriyle olan ilişkilerinin incelenmesi: Türkiye'deki beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(1), 375-396, DOI: 10.21325/jotags.2019.368
- Van Weele, A. J. (2011). *Purchasing and Supply Chain Management. Analysis, Planning and Practice* (5rd Edition). London: Thomson Learning
- Van Weele, A.J. (1984). Purchasing performance measurement and evaluation. *Journal of Purchasing and Materials Management* 16-22.
- Véronneau, S., Roy, J. ve Beaulieu, M. (2015). Cruise ship suppliers: A field study of the supplier relationship characteristics in a service supply chain. *Tourism Management Perspectives* 16-76-84
- Yolal, M. ve Ersoy, N. F. (2016). Şehir otellerinde satın alma işlevi: Eskişehir'deki otel işletmeleri, üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırma Dergisi*, 8(4), 87-107.